

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

1946-1951 ARASI BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE
MÜSLÜMAN GÖÇLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEVDE UZUNCA

İSTANBUL, 2023

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

1946-1951 ARASI BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE
MÜSLÜMAN GÖÇLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEVDE UZUNCA
(190121008)

Danışman
(Doç. Dr. Mustafa Göleç)

İSTANBUL, 2023

20.01.2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı Tarih Yüksek Lisans Programı öğrencisi 191121008 numaralı Sevde UZUNCA'nın hazırladığı "1946-1951 Arası Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 20.01.2023 Cuma günü saat 10:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çoğunluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının .....
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. (Danışman) Doç. Dr. Mustafa GÖLEÇ	Kabul
2. Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU	Kabul
3. Dr. Öğr. Üyesi Emine TONTA AK	Kabul
4.	.....
5.	.....
6. (İkinci Danışman)*.....	.....

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sevde Uzunca

TEŐEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca emeğini üzerimde hissettiğim her daim yol gsteren saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa Goleç'e, maddi manevi desteklerini üzerimde hissettiğim aileme, irtibat halinde çalıştığım tüm PODEF ve ROMDER ve BTTD yöneticilerine, sözlü tarih sürecinde en ücra köylerde sözlü tarih görüşmesi yapmamı sağlayan Zekeriya Kurtulmuş ve Orhan Biricik Beyefendilere ve kıymetli dostum Duygu Dođan'a, Bulgarcasıyla yardımcı olan kıymetli arkadaşım Hüseyin Mustafa'ya, tezim boyunca desteklerini hissettiğim Georgi Zelengora'ya tezimi baştan sona okuma zahmetinde bulunan kıymetli arkadaşlarım Talha Burak Ünlü ve Salih Akın'a varlıklarını hediye bildiğim Hümeýra Tüfekçi Parlak ve Çađla Özen'e teşekkürü borç bilirim.

Sevde Uzunca

1946-1951 ARASI BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER

Sevde Uzunca

ÖZET

Bu tezde 1946-1951 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşmiş olan göçler incelenmiştir. Bahsi geçen yıllar hem Türkiye Cumhuriyeti hem de Bulgaristan için son derece önemli yıllardır. Öyle ki Türkiye için Çok Partili Döneme geçiş Bulgaristan için ise Krallığın kaldırılmasını ve Komünist yönetimi ifade etmektedir. Soğuk Savaş Döneminde bu iki devletin farklı bloklarda yer alması da aralarındaki siyaseti etkilemiştir. İki devletin farklı bloklarda yer alması birbirlerini tehdit olarak algılamalarına sebebiyet verirken bu durum en çok Bulgaristan'ın Müslüman ve Türk azınlığına yansımıştır. Müslüman azınlığın dinde fanatik ve köktenci görülmesinin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'yle olan bağı da tehdit olarak algılanmıştır. Bu algılayış beraberinde asimilasyon, şiddet ve göçleri getirmiştir. Bu tezde bu algılayışın Türkiye'ye ve Müslüman azınlığa yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: 1946-1951, Çok Partili Dönem, Komünizm, Bulgaristan, Soğuk Savaş, Pomak

MIGRATION FROM BULGARIA TO TURKEY BETWEEN 1946-1951

Sevde Uzunca

ABSTRACT

In this thesis; the migrations from Bulgaria to Turkey between 1946-1951 are have been studied The aforementioned years are extremely important for both the Republic of Turkey and Bulgaria. So much so that the transition to the Multi-Party Period for Turkey means exit from the empire and communist rule for Bulgaria. The fact that these two rulers were in different blocs during the Cold War period also affected the politics between them. This situation, which may cause the two states to be perceived as enemies occupying different blocs, was mostly reflected in the Muslim and Turkish minority in Bulgaria. In addition to the fanatical and fundamentalist appearance of the Muslim minority, its ties with the Republic of Turkey were perceived as a threat. With this perception, assimilation, violence and migration emerged. In this thesis, the general characteristics of this perception of Turkey and the Muslim minority are discussed.

Keywords: 1946-1951, Multi-Party Period, Communism, Bulgaria, Cold War, Pomaks,

ÖNSÖZ

Bu tezde “1946-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler” ele alınacaktır. Her ne kadar 1950-1951 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye gerçekleşmiş göçler çeşitli alanlarda çalışılmış olsa da her iki ülke için yeni bir dönemin başlangıcı olması hasebiyle bu göçleri 1946 yılından itibaren incelemek önem arz etmektedir. Bulgaristan için Komünizm ile yeni bir dönemin başlangıcı olan 1946, Türkiye için ise Çok Partili Hayata geçişi ifade etmektedir. Bununla birlikte bu komşu ülkelerin Soğuk Savaş Döneminde farklı bloklarda yer almaları da konunun önemini artıran bir durum olmuştur. Neticede bu iki devletin ilişkileri Bulgaristan Müslüman azınlığının göçlerini ve Bulgaristan içerisindeki yaşamlarını belirleyici olmuştur. Bununla birlikte hususan 1946-1949 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçlerin çeşitli sebeplerle ihmal edilegelmiş olması da bu tezin yazılmasını zaruri kılmıştır. Bu tezde döneme daha fazla iyi ışık tutabilmesi için göçleri ele aldığımız 3. Bölümden önceki bölümlerimizde bu göçün daha iyi anlaşılabilmesi için Bulgaristan’dan ve Balkanlar’dan daha önce gerçekleşmiş olan göçler, tarihsel süreç ve Bulgaristan’dan Müslüman azınlığının maruz kaldığı asimilasyonlar ele alınmıştır. Canlı tanıklıklarla sözlü tarih yapılan 4.bölüm ise kişilerin deneyimlerinin biricikliği, tarihe tanıklık etmiş kişilerin mevcut bahsi geçen göçlerin ve politikaların yakın muhatapları olmaları ve anlatılarının kayıt altına alınması zaruriyetini doğurmuş ve bu bölümün yazılmasını gerekli kılmıştır. Bu sebeple gerek ulaşılan gerekse bize ulaşip hikayesini anlatmak için tanıkları dinleyebilmek için tek bir anlatı için kilometrelerce yol kat etmekten çekilmemiştir. Bununla aynı zamanda belgelere yansımaya kısımlar ve zayıf yönler yakalanmaya çalışılmıştır.

Ocak, 2023

Sevde Uzunca

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
1. 18. VE 19. YÜZYILLARDA BALKAN MÜSLÜMANLARI	11
1.1. TARİHSEL ÇERÇEVE	11
1.1.1. Balkanlarda Ayaklanmalar	13
1.1.1.1. Sırp Ayaklanmaları	14
1.1.1.2. Yunan Ayaklanmaları.....	14
1.1.1.3. Karadağ Ayaklanması.....	15
1.1.1.4. Bulgar Ayaklanmaları.....	16
1.1.1.5. Diğer Ayaklanmalar	17
1.1.1.6. İsyanların Neticeleri	18
1.2. BALKANLAR’IN KÜLTÜREL VE SİYASİ OLUŞUMU.....	18
1.2.1. Balkanlar’ın Tanımı ve Kökeni.....	18
1.2.2. Osmanlı Devleti’nin Balkan Hâkimiyeti.....	19
1.3. RUMELİ’ DEN GERİ ÇEKİLİŞ	20
1.3.1. Doğu Sorunu ve İttifaklar	22
1.3.2. Balkan Savaşları	23
1.4. BALKANLAR’DAN GÖÇLER	24
1.4.1. Göçmenlerin Sevk ve İdaresi	28
1.4.2. Anadolu’ya Göçler	29
1.4.3. Nüfus Mübadelesi	31
1.4.4. Göçlerin Planlanması	32
1.4.5. Balkanlar’da Türk Nüfusu	33
İKİNCİ BÖLÜM	36
2. 20.YÜZYILDA BULGARİSTAN MÜSLÜMANLARINA YÖNELİK ASİMİLASYON POLİTİKALARI	36
2.1. PRENSLİK DÖNEMİ	36
2.1.1. Milli Bilincin Kazanılması	36
2.1.2. Nisan Ayaklanması ve Batak Olayları.....	38
2.1.3. Osmanlı Devleti- Bulgaristan Prenslük İlişkileri.....	39
2.1.4. Prenslükte Müslüman Azınlığın Durumu	40

2.2. KRALLIK DÖNEMİ 1908-1946	48
2.2.1. Balkan Savaşları Sırasında Yaşananlar	49
2.2.2. I. Dünya Savaşı.....	50
2.2.3. Stamboliyski Dönemi (1919-1923).....	51
2.2.4. Stamboliyski Sonrası Dönem	54
2.2.5. 1934-1944 Pomakların Şiddetli Asimilasyon Dönemi	58
2.2.6. Krallık Döneminde Türkler	64
2.2.7. Asimilasyona Dirençte Türkler ve Türkiye.....	65
2.3. KOMÜNİST DÖNEM 1946-1951	67
2.3.1. 1944 Devrimi	67
2.3.2. Cumhuriyet'in İlanı ve İcraatlar.....	72
2.3.3. Kısıtlamalar ve Pomakların Asimilasyonu.....	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	80
3. 1946-1951 GÖÇÜ	80
3.1. GÖÇ ŞARTLARI	80
3.2. İKİ ÜLKE ARASINDAKİ PROBLEMLER	82
3.2.1. Bulgar- Yunan İlişkileri	91
3.2.2. Türkiye'nin Tutumu.....	94
3.3. GÖÇ SÜRECİ	96
3.4. GÖÇMENLER AÇISINDAN GÖÇ.....	106
3.5. İSKÂN VE UYUM	110
3.5.1.1. İskân Planı.....	113
3.5.1.2. Yardım Faaliyetleri	113
3.5.1.3. Yaşanan Olumsuzluklar.....	116
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	120
4. TANIKLIKLAR: SÖZLÜ TARİH ANALİZİ.....	120
4.1. GÖÇ NEDENLERİ	123
4.1.1. Asimilasyon	123
4.1.2. İsim Değiştirmeler	125
4.1.3. Şiddet	128
4.1.4. Rodina'nın Faaliyetleri ve Pomak Goryan Çeteleri	132
4.2. GÖÇ SIRASINDA YAŞANANLAR.....	134
4.2.1. İltica Talepleri ve Sınırdan Kaçak Geçişler	135
4.2.2. Muhacirhane	141
4.2.3. İskân Hakkı	143
4.2.4. Yaşanan Korkular	149
4.3. GÖÇ SONRASI UYUM SÜRECİ.....	151
4.3.1. Dil Zorlukları	151
4.3.2. Yerliler ve Göçmenler Arasında Yaşananlar.....	155
4.3.3. Ekonomik Zorluklar.....	158
4.4. TERK EDİLEN VATANA DAİR KALANLAR.....	160

4.4.1. Sınırın Diğer Tarafında Kalanlar	160
4.4.2. Tarihsel Köklerine Bağlılık.....	163
4.4.3. Göçmen Çocuklarının Vatan Algısı	164
SONUÇ	167
KAYNAKÇA	173
EKLER	192

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.g.	Adı geçen görüşme
a.y.	Yazara ait son zikredilen yer
b.a.	Eserin bütününe atıf
bkz.	Bakınız
BCA	Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	Başkanlık Osmanlı Arşivi
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ts.DA	Tsentralen Dirjaven Arhiv
F.	Font/defter
op.	Dosya
C./V	Cilt
çev.	Çeviren
ed./haz.	Editör/yayına hazırlayan
s.	Sayfa/sayfalar
t.y.	Basım tarihi yok
v.d.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

Bu tezde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1946-1951 yılları arasında gerçekleşen Müslüman göçleri ele alınacaktır. Kitlesel göçler hususiyle nüfus mübadeleleri devletlerarası anlaşmalarla kısmen kontrol edilebilir ve kamuoyları nezdinde daha görünür olduğundan araştırılmaya ve yazılmaya değer görülür. Öte yandan diplomatik anlaşmalar çerçevesinde vuku bulmayan yahut kitlesel sayılamayacak görece küçük grup ve toplulukların göçleri ise ihmal edilegelmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1946-1951 arasında yaşanan göçler, 93 Harbi veya Balkan Savaşlarından sonra yaşanan göçler gibi kitlesel ya da Türk-Yunan nüfus mübadelesinde olduğu gibi diplomatik bir anlaşmayla bizzat devletler tarafından organize edilmemiş olduğu için araştırmacıların dikkatini çekmemiştir.

1946-1951 yılları hem Türkiye hem de Bulgaristan için İkinci Dünya Savaşı ertesinde yenedünya düzenine farklı biçimlerde uyumlandıkları bir geçiş dönemidir. Doğal olarak bu durum göçlerin de neden ve sonuçlarını etkilemiştir. Ne yazık ki bu iki devletinde siyasi tarihleri yazılırken göçlerin etkisinden bahsedilmemekte nerdeyse göç olgusu göz ardı edilmekte yahut önemsizleştirilmektedir. Hâlbuki her iki devletin siyasi pozisyonları ve sosyoekonomik durumları bu göçlerin sebep ve sonuçları üzerinde son derece etkili olmuştur.

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında dünya düzeni değişirken, köklü imparatorlukların sahneden çekilmesi, uzun ve tahripkâr savaşların neticesinde nüfusların azalması, ayrıca siyasal değişimlere eşlik eden göç hareketleri yüzünden bütün dünyada muazzam bir demografik değişim gerçekleşti. Osmanlı Devleti ve varisi Türkiye Cumhuriyeti de bu değişimden nasibini aldı. Türkiye Cumhuriyeti, sınırları dışında kalan, farklı devletlerin tebaaları haline gelen Türk ve/ya Müslüman kitlelerin göç hareketliliği ile yüzleşmişti.

Göç kavramı

Göçler insanlık tarihi boyunca iklim değişiklikleri, afetler, savaşlar, kıtlıklar vb. nedenlerle yaşanagelmiştir. 19. ve 20.yüzyıllarda ise göç olgusu daha siyasi, etnik ve kültürel bir kimlik kazanmıştır.¹

Uluslararası Göç Örgütü göç terimini şöyle tanımlamaktadır: “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Bu nüfus hareketlerine mülteciler, yerinden edilmiş kişiler de dâhil edilmektedir.”²

Avrupa Birliği Göç Portalı (Immigration Portal) kavramın Avrupa merkezci bir tanımını yapmıştır: “AB üyesi olmayan bir devletten gelen kişi veya kişilerin, AB üyesi devletlerin topraklarında belli bir süre ikamet etmesi hareketidir.”³

Göç kavramı görüldüğü üzere literatürde farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Ülke sınırları içerisinde yerleşme amacıyla yaşanan yer değiştirmelere iç göç, bulunulan ülkenin siyasi sınırları dışına yerleşmeye ise dış göç denilmektedir. İnsanların belirli sebeplerden dolayı (siyasi, iktisadi, kültürel) ferdi yer değişimine bireysel göç, bir topluluğun grup halinde yer değiştirmesine ise toplu göç ya da kitlesel göç denilmektedir.

Bahsedilmesi gereken diğer göç çeşitleri ise isteğe bağlı ve zorunlu göçlerdir. İsteğe bağlı göçler kişinin kendi hür iradesiyle yaşadığı coğrafyayı değiştirmesi olarak tanımlanırken; zorunlu göç (tehcir) ise kişinin siyasi sebeplerle kendi devleti tarafından sınır dışı edilmesidir.⁴ Zamansal açıdan bakıldığında göçler; mevsimlik veya daimî göçler olarak ayrılmaktadır. Mevsimlik göçler geçici sebeplere bağlıyken, daimî göçler ise kalıcı olmak amacıyla yapılan göçlerdir.

Göç; en yalın haliyle, kişilerin yahut grupların yaşadıkları yerin uzağında, farklı bir kültürün yaşandığı yeni bir yere zorunlu ya da gönüllü olarak yerleşmesidir. Göçün tanımlanmasında coğrafya unsuru öne çıksa da göç aslında siyasal ve sosyolojik bir olgudur. Kendi dinamiklerine göre göç ilgili tüm toplumları etkiler ve

¹ Buket Akıncı, Ahmet Nergiz, Ercan Gedik “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.2, Ankara 2015, s.60.

² Richard Perruchoud, Ed. **Göç Terimleri Sözlüğü**, No 18, İsviçre: Uluslararası Göç Örgütü,2009, s.22

³ <http://ec.europa.eu/immigration/> glossary_en.glosl, (e.t 26.02.2021)

⁴ Akıncı, **a.g.m.**, s.62.

toplumsal değişimlere sebep olur.⁵ Her göç göçü gerçekleştirenlerin sahip oldukları değerler ve sosyoekonomik durumlarına bağlı olarak farklı sonuçlar doğurur. Bu sonuçlar tek tek bireyler bazında farklı olabildiği gibi dini gruplar ve etnisiteler özelinde de farklılık göstermektedir. Göç sürecinin yönetimi taraf ülkelerin ve göçmen kitlelerinin geleceğini etkiler. Aynı faktör göç edilen ülke sakinlerinin tepkileri ve yerleşilen bölgelerdeki yerleşiklerin yeni göçmenlere olan bakışını ve bir arada yaşama pratiğini de belirler. Her iki unsurun birbirine alışıp, birbirleriyle kaynaşması bu uyum sürecinin sağlıklı yürütülmesine bağlıdır.⁶ Göç sonrası uyum süreci devletler ve toplumlar nezdinde hayati önem taşımaktadır.

Göç her şeyden önce çoğu zaman sahip olduğu her şeyi bir anda yitirmiş, vatansız kalmış, belki hiçbir alaka beslemediği bir harbin mağdurlarının trajedisidir.⁷

Göçlerin karakteristiğini belirleyen unsurların tespiti göçün tâbi olduğu şartlar dâhilinde meseleye bakmamızı ve gözlemlememizi zaruri kılmaktadır. Göçler uluslararası anlaşmalar ya da anlaşmazlıkların bir neticesi olarak ortaya çıktığında resmi bilgi ve belgelere ulaşmak mümkün olduğundan veri ve rakamlar ulaşılabilir. Bu göçü ele almayı ve sağlıklı değerlendirmeyi kolaylaştıran bir faktör olabilmektedir. Bu aynı zamanda bizi afaki yahut spekülâtif sonuçlara varmaktan da kurtarmaktadır. Fakat uluslararası anlaşmalara ve açıkça somut sebeplere dayalı olmayan göçleri anlamak ve incelemek gerektiğinde, daha fazla ve farklı kaynaklara ulaşmak zorunludur. Bu noktada daha fazla özel arşivlere istinat etmek ve sözlü tarih kaynağı kullanmak gerekmektedir.

Göçü gerçekleştiren göçmen ya da mülteci aynı zamanda öteki olmayı da ifade eden kavramlardır. Göçmen çoğu zaman göç ettiği yerin dilini konuşmuyor; ya da onlar gibi konuşmuyor, giyim tarzı ve yaşayış biçimi yerli halkla uyuşmuyordur. Bu anlamda göçmen yerli topluma benzeyebildiği oranda yerli sayılmış; fakat ne kadar kalıcı olarak gelmiş olsa da tam olarak yerli olamayıp göçmen kimliğini de korumuştur. Bu durumda karşımıza iki çelişkili kavram çıkmaktadır: Oraya ait

---

⁵ Fatih Yaman, **Göç ve Toplum: Dünyada ve Türkiye’de Değişen Nüfus Hareketleri**, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019, s.19.

⁶ Abdüllatif Çeviker, Faruk Bal, **Türk İslam Dünyasında Göç ve Göç Yönetimi**, Akademik Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2017, s.12.

⁷ Mustafa Göleç, **Avcı Siperinde Harp Sinematografı Birinci Dünya Savaşı Fotoğraflarında Savaş ve Başka İnsanlık Halleri**, Ketebe Yayınları, Aralık 2021, İstanbul, s.442.

olmayan göçmen ve sanki hep orada olduğu düşünülen yerli kavramı. Bu iki unsurun birbirlerine alışma süreci eğitim durumlarına, ortak yaşam alanlarının çokluğu gibi birçok sebebe göre değişmektedir.⁸ Çoğu zaman bu yabancı olma veya bizden biri olma durumu birbirine eklemli bir biçimde durmaktadır. Genellikle ‘yabancı’ gözüyle bakılan göçmenler kendilerini topluma uzak hissetmektedirler.⁹ Bu yabancılık hissi ve ait olma duygusu çoğu zaman göçmen çocuklarında aşırı milliyetçilik ya da aşırı marjinalite olarak kendini göstermektedir. Bu iki aşırılık halleri iyi yönetilmediğinde bu durum toplumun geneline yansiyabilmektedir. Ya da göçmenlerin tam tersi bir şekilde toplumda kabul görmelerini sağlayacak belirli iş kollarına yönelindikleri gözlemlenmiştir.¹⁰

Yukarıdaki tanımlardan hareketle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti’nin geri çekildiği coğrafyalardan Anadolu’ya gerçekleşen göçler Türkiye açısından bakıldığında azalan nüfusun yeniden artması dolayısıyla bir avantaj olmuştur. Bu göçlerin Anadolu’daki yerleşik nüfusu etnik ve dinsel olarak homojenleştirdiği kabul edilmiştir. Oysa göç edenlerin çeşitlenen kimlikleri, Anadolu’da yerleşik birbirinden farklı unsurlarla birlikte milli bir devlet yaratma isteğini ve ihtiyacını da gündeme getirmiştir.

Anadolu’ya gelen göçmenlerin büyük bir kısmı Türkçe konuşsa da azımsanmayacak kısmı birbirlerinden çok farklı diller konuşmaktaydılar. Örneğin; Kırım ve Kazan Tatarları Türkçenin farklı bir lehçesini kullanmaktaydılar. Diğer yandan Çerkezler, Çeçenler, Abazalar ve Gürcüler gibi çeşitli Kafkas dillerini konuşanlar olduğu gibi Balkan göçmenleri arasında da Slavca konuşan büyük bir grup (Pomak¹¹, Torbeş¹², Boşnak), Yunanca konuşan Giritliler ve Arnavutça konuşan Arnavutlar da bulunmaktaydı.¹³ Tüm bu kültürleri kaynaştırabilmek arzusu gerek

⁸ Mustafa Poyraz, **Aidiyet, Göçmen ve Toplumsal Çeşitlilik**, Ütopya Yayınevi, Ankara 2020, s.22-23.

⁹ David Bartham, Maritsa V. Poros, Pierre Monforte, **Göç Meselesinde Temel Kavramlar**, çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay, (Ankara: Hece Yayınları, 2017), s.32-33.

¹⁰ Kemal Karpat, **Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s.21.

¹¹ Anavatanları Rodoplar olan Slav dilli Müslüman halk; bkz: Bilgihan Akbaba Bozok, İbrahim Yavuz Yükselsin, **Pesna Pratiğinde Dönüşüm ve Süreklilik: Breznitsa Pomak Topluluğu Örnek Olayı**, **International Journal of Human Sciences**, 2016,13(1), 421-435. doi:10.14687/ijhs. v13i1.3484

¹² Makedonya’da yaşayan Slav dilli Müslüman halk, Aynı zamanda bu halk Bulgaristan’da yaşayan Pomaklar ile aynı kökten gelmekte olup, Kosova’daki Goralılar ile de aynı etnik kökene sahiplerdir. Torbeşlerin konuştuğu dil ise Pomakça’nın değişik bir diyalektidir. Bkz. Ali Dikici, Makedonya’da Torbeşler, **Balkanlar El Kitabı**, C.2, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s.288.

¹³ Karpat, **a.g.e.**, s.333.

Osmanlı Devleti gerekse de Türkiye Cumhuriyeti'ni çeşitli önlemler almaya yahut yaptırımlar uygulamaya sevk etmiştir.

Dil sorunu ve eğitim sadece göç sonrası için değil aynı zamanda asimilasyon ya da göç politikalarına tepki vermekte de etkili olmaktadır. Bir göçün görünebilirliği aynı zamanda o göçü yaşayan unsurun eğitimi ve kendini ifade etme zemini bulabilme durumuyla da alakalıdır. Aydın kitlesi geniş toplumlar yaşadıkları göç gibi trajik olayları dünyaya duyurmada her zaman daha istekli ve başarılı olmuşlardır. Buna vâkıf olmayan topluluklar ise çoğu zaman bunu dile getirmekte dahi tereddüt etmişlerdir. Bu durum tabii olarak göç çalışmalarına da yansımıştır.

Göç Literatürü

Ülkemizde göç çalışmaları 1989 göçüyle birlikte hız kazanmış, yapılan çalışmaların ekseriyetini Bulgaristan ve diğer Balkan ülkelerinden gerçekleşen göçler oluşturmuştur. Bununla birlikte 2000'li yıllarda bilhassa dezavantajlı göçmen gruplarını oluşturan çocuklar ve kadınlar üzerinde çalışmalar artmıştır. Son yıllarda Suriye iç savaşıyla birlikte Suriyeli göçmenler üzerinde de göç çalışmaları yürütülmektedir. Suriye dışında Irak ve Afganistan'dan Türkiye'ye göçler çalışılan konular arasındadır. Aynı zamanda bu yıllarda yazılan makaleler içerisinde transit göçte Türkiye'nin önemine dair yazılan birkaç makale de mevcuttur.¹⁴

2000'li yıllarla beraber göç sosyolojisi ve psikolojisi alanında çalışmaların arttığını görmekteyiz. Bu yıllarda göç edebiyatına verilen önem de dikkat çekmektedir. Yine aynı yıllarda Türkiye'den Avrupa'ya olan göç ve de Türkiye'de köyden kente göç en çok çalışılan konulardan biri olmuştur.

Ağırlıklı olarak Balkan göçlerinin çalışıldığı bu tezler tarih, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler alanlarında yazılmıştır. Yine son yıllarda küçük etnik gruplara ilginin artmasıyla birlikte Malakanlar, Gürcüler, Abazalar, Pomaklar gibi etnik grupların göçlerini ilgilendiren tezler de yazılmaya başlanmıştır. Balkan ülkeleri dışında Rusya'dan yapılan göçler de araştırmacıların en çok yöneldiği konulardan biri olmuştur. Balkan Türklerinden sonra en çok ilgi gören göçler Kırım, Tatar, Kırgız,

---

¹⁴ Ahmet İçduygu, "Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde "Transit Göç", **Türkiye'nin Göç Tarihi**, ed. M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s.192.

Çerkez göçleri olmuştur. Bunun dışında Musevilerin göç hareketleri de ilgi çeken konulardandır.

Yüksek Öğretim Kurumu'nun tezler veri tabanı incelendiğinde gün geçtikçe bu konuya duyulan ilginin arttığı göze çarpmaktadır.¹⁵ Bununla birlikte göç konusunun öneminin yeni fark edilmesi sebebiyle bu çalışmaların henüz gereken ilgiyi de görmediğini söylemek hata olmayacaktır. Özellikle göç konulu tezlerde bir yöntemsel yenilik olarak sözlü tarih çalışmalarının arttığı dikkat çekse de yapılan bu tezlerde uluslararası literatüre ve göç kuramlarına az yer verilmektedir.¹⁶ Türkiye'de göç çalışmalarına baktığımız zaman bundan en büyük payı sosyoloji ve siyaset bilimleri alanlarının aldığı söylemek şaşırtıcı olmayacaktır. Bununla birlikte göç son yıllarda hukuk ve uluslararası ilişkiler alanında da oldukça rağbet gören bir konudur. Göç çalışmalarının en titizlikle yapılmasını gerektiren tarih alanında ise son yıllarda artmış olmakla birlikte göç burada yeterince rağbet görmemektedir. Öyle ki YÖK tez veri tabanı incelendiğinde göç konusuyla tanımlanmış 211 tarih tezinin kayıtlı olduğu görülmüştür. Ne var ki bu tezlerin dahi 19 adeti bire bir göç ile ilgili olmayıp konar-göçerlik gibi konularda yazılmıştır. Geriye kalan 191 tezin ise 153'ü yüksek lisans, 39'u ise doktora tezleridir. Bu veriler ışığında bakıldığında ülkemizde tarih alanında göç çalışmalarının ne derece az olduğunu ve çalışmanın gerekliliğini anlamak zor olmayacaktır. Bu durum tez konusunun seçilmesinin en önemli nedenlerinden olmuştur.

Bu tezin incelemiş olduğu tarih aralığının ilk birkaç yılında (1946-1949) Türkiye'ye yapılan göçler arasında Pomak göçleri ağırlıktadır. Bu dönemdeki göçlerin düşük yoğunlukta olmasının özel sebepleri yanında bu göçlerin Pomak nüfus ağırlıklı olmasının da döneme has özellikleri bulunmaktadır. Yeni komünist yönetim sahip olduğu ideolojinin aksine bir politika güderek Bulgaristan'ı Türklerden ve Türk izlerinden temizlemek istemiştir. Bu durum 1946'da iktidara gelen Georgi Dimitrov'dan 1990 Todor Jivkov yönetiminin sonuna kadar devam etmiştir.

---

¹⁵ Elif Alkar, Emin Atasoy, "Türkiye'ye Göç Üzerine Yapılan Doktora Tezlerine Yönelik İçerik Analizi", **TESAM Akademik Dergisi**, Bursa 2020, s.77.

¹⁶ Zeki Taştan, Burcu Tütak, Mehmet Tütak, **Göç Bibliyografyası: Göç Konusunda Başvurulabilecek Kaynaklar ve Bu Kaynaklara İlişkin Değerlendirme I.Tezler**, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2020, s.98.

Asimilasyon şekli ve yöntemi zaman zaman farklılık gösterse de asimilasyon hiçbir zaman terk edilmemiştir.

Genç devletin, milli tarihini oluşturma çabası beraberinde anti-Osmanlıcı tarih anlayışının desteklenmesini getirdi. Bu durumun halka ve özellikle azınlık toplumlarına yansımaları iki şekilde görüldü: İlki halkın büyük bir çoğunluğunun kendini Bulgar hissetmesine çalışılması, ikincisi ise böyle hissetmeyenlerin tehcir edilmesi gibi bir politikanın temellendirilmesiydi. Bulgaristan Devleti, bünyesindeki Türk ve Müslüman unsurları kendisi için tehdit olarak görüyordu. Bu tezde Bulgar hükümetlerinin asimilasyon ve kısmen modernleşme politikalarının Bulgaristan Türkleri ve Müslümanlarına yansımaları aktarılırken aynı zamanda tarihsel sürece iki devletin gözünden de bakılmaya çalışılacaktır.

Yöntem

Çalışmamızın birinci bölümünde Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başlarında verdiği savaşlar neticesinde ordunun çekilmek zorunda kaldığı bölgelerden Müslüman halkın da iç bölgelere doğru göç etmesi sonucunda yaşanan nüfus hareketlilikleri ele alınmıştır.

Bu bölümde Türkçe ve Bulgarca literatürden yararlanılmıştır. Kullandığımız temel inceleme eserleri arasında İbrahim Kamil'in derlediği Bulgar kaynaklarına dayanan *Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri* başı çekmektedir. Justin McCarty, *Ölüm ve Sürgün* eseri tez boyunca kullanılan göçlerin genel seyrini anlamak açısından önemli bir eserdir. Mustafa Poyraz'ın derlediği, *Aidiyet, Göçmen ve Toplumsal Çeşitlilik*, David Bartham, Maritsa V. Poros Pierre Monforte'nin, *Göçmen Meselesinde Temel Kavramlar*; sosyolojik ve toplumsal bir olgu olarak göçün anlaşılması açısından, Bilal Şimşir *Rumeli'den Türk Göçleri*, Osmanlı Devleti'ne Rumeli'den gerçekleşen göçleri anlamak için, Emin Atasoy; *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları* özellikle Pomakların asimilasyon süreci ve buna verdikleri tepkileri anlamak açısından incelenen kaynaklardan sadece birkaçıdır. Göçler Pomakları kapsadığı için Hristo Popkonstantinov; *Nepokornite sela v Rodopskite Planina, (Rodop Dağlarındaki Asi Köyler)*, Bulgaristan'ın Müslüman azınlığa bakış açısını görmemiz açısından önemlidir. Georgi Zelengora; *Türkiye'deki Pomaklar*, Türkiye'de yaşayan Pomaklardan bahsetmesi hasebiyle önemli bir eserdir. Stoyu Shihkov; *Pomatsi* ve döneminde yazılmış diğer eserler, tez konumuzdan önceki

dönemi açıklığa kavuşturması açısından önem arz etmektedir. Yine bu bölümde kullanacağımız İngilizce makale ve kitaplar ise olaylara üçüncü bir göz ve bakış açısı ile bakmamızı sağlayacağından önem arz etmektedir.

İkinci bölümde ise 1946-1951 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaşanan göçleri hazırlayan süreç ele alınacaktır. Bu süreç yine her iki devlet açısından da farklı dönemlere geçiş ve bu dönemlere uyum sürecini ifade ettiğinden son derece önemlidir. Bulgaristan için 1990'a kadar sürecek olan komünist iktidarın başlangıcı olan 1946 yılı, Türkiye Cumhuriyeti için de çok partili hayata geçişi ifade etmekteydi. Komünist yönetim enternasyonalist iddialarla iktidara gelse de soğuk savaş şartlarında aynı zamanda değişken bir duruş sergilemesi diğer bir taraftan homojen bir toplum yaratma çabasının ters netice vermesine sebep olmaktaydı. Bu bölümde kısaca krallığın henüz lağvedildiği Bulgaristan'ın, Komünist Cumhuriyet sıfatıyla kendisine yeni bir duruş ve politika belirleme çabası içerisindeki tutumu ve bu tutumun Müslüman azınlıklara yansımaları ele alınmaktadır. Diğer yandan dünyanın İkinci Dünya Savaşından sonra yeni bir döneme geçişinde sınır dışında yaşayan Türk ve Müslümanlara bakışı, göçe karşı takındığı tavır; Türkiye'nin Batı'ya yaklaşırken bunun Bulgaristan ve Bulgaristan azınlığına yansımaları tartışılacaktır

Aynı zamanda göçlere karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin gösterdiği tutumu ve bunun getirdiği sosyoekonomik yük ile ortaya koyduğu refleksleri değerlendirilmektedir. Nitekim tezde terk edilen toprakların yeni sahiplerinin gösterdiği tutum ve davranışların ardı arkası kesilmeyen göçleri tetiklemesi problemini ele alacağız.

Pomakların tek ulus yaratma çabasında etnik Bulgar olarak kabul edilmeleri ve saf bir Slavca ile konuşmaları Türklerle ayrışmalarını kolaylaştırıyordu.¹⁷ Bu durum farklı bir asimilasyon politikasına maruz kalmalarını sağlıyordu. Bu kapsamda 1945, 1948, 1951, 1964 ve 1970 yıllarında Pomaklara Bulgar kimliği kazandırmak için kararlar alınmıştır.¹⁸ Alınan bu kararlara ikinci bölümde tafsilatlı olarak yer verilmiştir. Bu konudaki inceleme eserleri ve Rodopski Glas, Krasnagor ve üçüncü

---

¹⁷ Pomaklar etnik olarak Bulgarlara yakın fakat ortak din sayesinde Türklere daha yakın duran, Bulgaristan'ın dinde en fanatik etnik grubudur. Alexandre Popovic, **Les Muslumans Des Balkans L'epoque Post-Ottomane**, Histoire et Politique 2020, s.147.

¹⁸ İbrahim Kâmil, **Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018, C.1, s.167.

bölümde de kullanılan süreli yayınların yanında konumuzu ilgilendiren inceleme eserlerden yararlanılmıştır.

Üçüncü bölüm ise iki ülke arasındaki gerginliğin sonucunda yaşanan 1946-1949 arası serbest göçler ve 1950-1951 iskânlı göçler ele alınmıştır. Bir diğer önemli husus Bulgaristan'ın 1950-1951 göçü kapsamında vizesiz ve anlaşmaya dâhil olmayan halkı tehciri meselesidir. Türkiye ve Bulgaristan arasında istenmeyen vatandaş olarak görülen Çingeneler, sınırların aniden kapanması sonucunda sınırda kalan diğer göçmenler ve Türkiye açısından ayrıca ele alınmıştır. Bu bölümü ele alırken *Türkiye Cumhuriyeti Cumhuriyet Arşivi*, *Bulgaristan Devlet Arşivi*, *Dirjaven Vestnik (Resmî Gazete)*, *Rodopski Glas (Rodopun Sesi)*, *(Rodopska Misil) Rodop Düşüncesi* ve Pomakları asimile etmekte yayın aracı olarak kullanılan *Rodopa (asimilasyon için kullanılan başlıca süreli yayın)* gibi süreli yayınlar. Ayrıca *Cumhuriyet*, *Zafer*, *Hürriyet*, *Akşam*, gibi gazetelerin yanında *Sakarya*, *Yeni Trakya*, *Yeni Asır*, *Edirne Postası*, *Zaman*, *Balıkesir Postası*, *Ayvalık*, *Bafra*, *Dede*, *Yeni İstanbul*, *Yeni Sabah* gibi yerel gazetelerden faydalanılmıştır. İlâveten *Bellekten*, *Uludağ Kültür Dergisi*, *Bulgaristan Türklerinin Sesi* gibi yerel dergilerden yararlanılmıştır. Gazetelerin ve bir kısım süreli yayınların kullanılması subjektif yayınlar olmasına rağmen günlük olsun, haftalık olsun o dönemi birebir o dönemden yansıttığı için son derece önemlidir.

Tezin dördüncü bölümü saha çalışmasıdır. Bu konuyu çalışmamızda en önemli sebeplerden biri tarihin canlı tanıklarının yaşadığı tecrübeleri sözlü tarih aracılığıyla aktarmaktır. İnsan ömrünün muayyen olması bu sözlü tanıkların aramızdan ayrılma ihtimaliyle bu konunun ivedilikle çalışılmasını gerekli kılmıştır. Resmi tarih yazımının dışında göçmenler tarafından olayların algılanışı ve yorumlanmasını göçün içinden bir bakışla anlayabilmek için bizzat tarihi yaşamış olan kişiler (muhacir), veya göçmen çocuklarıyla görüşerek göç tecrübeleri aktarılmıştır.

Bir yerden başka bir yere göçerken göçe sebep olan amiller kadar Bulgaristan Türklerinin burada yerli halk tarafından algılanış biçimleri de önem arz etmektedir. Bu algılanış biçimleri ve oluşan farklı kültürler neticesinde göçmenlerin kendi içerisinde oluşturdukları savunma mekanizması ve bunun sosyal hayata yansımaları son derece önemli olup, göç sonrası aidiyeti belirleyen bir unsurdur. Göçmenlerin göçe, yerli halka ve geldikleri devlete bakış açıları farklılık gösterebilmektedir. Hatta bazen göç sebepleri dahi öznel olmasından üçüncü kısım ayrıca dikkat ve özen gerektirmektedir.

Siyasi olay örgüsünün dışına çıkan ve afaki meseleleri ayıklamak gerektiğinden bu bölüm son derece titizlik gerektirmektedir.

Göç çalışmalarında yaşanılanları aktarmak ve göç anlatılarının canlı tutulması, dernekler ve sivil toplum kuruluşları ile sağlandığından, derneklerle bilgi alışverişinde bulunmak son derece önemlidir. Bu sebeple bu tezde göçmenlerle sağlıklı ve daha kuvvetli bir iletişim kurabilmek için Batı Trakya Türkleri Derneği, Biga Pomakları Derneği, Pomak Dernekleri Federasyonu, Roman Dernekleri Federasyonu gibi derneklerle irtibat halinde çalışılmıştır.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçlere bakarken iki devlet için de geçiş dönemi sayılabilecek göçler ve iki ülkenin siyasi durumunun göçmenlere yansması eksik bırakılmıştır. Hâlbuki bu tarihler aralığında yapılan göçler iki ülkenin siyasetini bu tarihlerden sonra gerçekleşen göçleri anlamak açısından büyük öneme sahiptir.

Sonuç bölümünde 1946-1949 yılları arasını aydınlatacak bir çalışmanın bulunmamasının yarattığı eksiklik ve 1950-1951 yılları arasındaki çalışmaların yetersiz olması sebebiyle bu konunun ele alınma sebepleri ve literatüre sağladığı katkıdan bahsedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 18. VE 19. YÜZYILLARDA BALKAN MÜSLÜMANLARI

18. ve 19. yüzyıl Balkan Müslümanları için oldukça sancılı bir dönemi ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nin Balkanları bir sömürü alanı değil, vatan parçası olarak görmesi Balkanlara katkı sağlarken, Osmanlı'nın bölgeden çekilmesi buradaki Müslüman azınlığa büyük acılar yaşattır. Bu bölümde yaşanan acılar bu yüzyıllardan önceki dönemlerin de değerlendirmesiyle birlikte, bahsedilen yüzyıllara daha net ışık tutması sağlanmaya çalışılmıştır. Genel bir çerçeve çizmesi açısından Osmanlı Balkanları ve Osmanlı'nın bölgeden geri çekilişi ve bunun sonuçlarının irdelendiği bu bölüm dört ana başlıkta incelenmektedir.

1.1. TARİHSEL ÇERÇEVE

Orhan Bey'in 1352'de Çimpe Kalesi'ni alması ve Gelibolu yerleşimiyle başlayan Osmanlı'nın Balkanlardaki varlığı,¹⁹ 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasına değin yaklaşık beş asır sürmüştür.²⁰ Ne var ki coğrafyanın çok etnisiteli, çok dilli ve dinli bir yapıya sahip olması Osmanlı hâkimiyeti altında da zaman zaman isyanların ve anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti bu coğrafyada kalıcılığını sağlamak için iskân ve istimalet²¹ politikası yürütmüş; bu politikanın bir neticesi olarak da geniş kitleler din ve dillerini koruyabilmiştir. Bu durum aynı zamanda bu coğrafyada yaşayan halkların milliyetçilik akımından kolay etkilenmelerine de zemin hazırlamıştır. İskân faaliyetlerinin neticesinde 1520-1535 yılları arasında 1 milyon 37bin 799 olarak tespit edilen Balkan nüfusunun yaklaşık

¹⁹ Kemal Karpat "Balkanlar", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.V., İstanbul 1992, s.29.

²⁰ Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlıdan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi: Göç**, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, s.27.

²¹ Balkanlar gibi bir coğrafyada bu kadar uzun süre hâkimiyet sürmek ancak derin bir hoşgörü ile olabilirdi. Sırp Kralı Lazar'a yönetilen Türkleri Balkanlar'dan atarsanız ne yaparsınız sorusuna onun "bütün camileri yıkar hepsini kilise yaparım" şeklindeki cevabı ve aynı soru I. Murad'a sorulduğu zaman verdiği "bir cami yıkılırsa yerine bir cami, bir kilise yıkılırsa yerine bir kilise yaparım" şeklindeki cevabı Balkanlar'a sahip olan ruhu kısaca açıklamaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarsılı, "Murad I", **İslam Ansiklopedisi**, C.VIII, Maarif Bakanlığı, Ankara ve İstanbul 1940, s.587-598.

1milyon kadarı Müslüman nüfusuydu.²² Osmanlı Devleti buradan çekilirken de gayrimüslim ve Müslüman nüfus arasındaki fark hemen hemen aynıydı. Osmanlıların benimsediği politikalar yerel Balkan unsurlarının önemli bir kısmının dinlerinde devam etmelerini sağladı. Bölgeye Türklerin göçürülmesi ve dervişlerin burada fetihlerden itibaren faaliyet göstermesi ayrıca girişilen imar faaliyetleri bölgenin yurt olarak görüldüğünün de kanıtıdır.²³ Bu bölgenin en huzurlu ve müreffeh döneminin de Osmanlı'nın hüküm sürdüğü yıllar olması Osmanlı'nın bölgeyi istila ya da sömürme amacı gütmeyeceğini kanıtlar niteliktedir.²⁴

Balkan nüfusunun din ve etnisite açısından ayrıksız kalması milliyetçilikler çağında ulusal ayaklanmalar ve savaşlarla birlikte istenmeyen unsur olarak görülen Müslümanların göç etmesine sebebiyet vermiştir. Din Balkan Müslümanları için dil fark etmeksizin ortak payda olup Türklük de bugünkü anlamından farklı olarak dini bir aidiyet ifade etmiştir. Bu sebeple aslında etnik Türk olmayan Müslüman halklar da Türk olmakla suçlu bulunup etnik Türklerle aynı akıbeti paylaşmışlardır. Aynı dili paylaştıkları devletlerin kendilerini öteki ve güvenilmez görmelerinin yanında bu Türkçe konuşmayan Müslümanların da kendilerini akrabalarına değil Türklere yakın hissetmeleri Türklüğün buralarda çok daha derin anlamlar taşıdığını göstermektedir.²⁵

Bu durumun neticelerinin yaşanması büyük ölçüde Kafkasya'da başlamış; Rusların 1722-1723'te Bakü'yü işgal etmesiyle bölgedeki Çerkes, İnguş, Abazaların bir kısmı Osmanlı'ya sığınmıştır.²⁶ 1772-1789 yılları arasında Rus baskılarından dolayı 50bin ile 300bin Kırım Tatarı o tarihte hâlâ Osmanlı toprağı olan Dobruca'ya göç etmiştir.²⁷ Bunu Kırım Müslümanları izlemiş; Osmanlılar 1774'te Küçük

---

²² Levent Kayapınar, Yusuf Ayönü, **14. Ve 15. Yüzyıllarda Anadolu'ya ve Balkanlara Türklerin Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s.14.

²³ Gülberk Bilecik, **Bulgaristan'da Tarikat Yapıları, Rumeli'de Osmanlı Vakıfları üzerine Araştırmalar: Bulgaristan**, ed. Ahmet Kala, İsmail Güleç, Ömer Said Güler, Vakar Vakıf Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2020, s.193.

²⁴ Hatice Şahin, Şükrü Baştürk, Gülay Durmaz, İki Dilli Halklardan Bursa Pomaklarının Kullandığı Türkçe Üzerine, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 23(42), Bursa 2022, 283.

²⁵ Giray Saynur Bozkurt, Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C.10, X/2, İzmir (Kış 2010), s.55.; **Rodopska Misil**, 15.Nisan 1933. s.2. **Rodopa**, 01.01.1947.s.4.

²⁶ M.c Cartly, a.g.e., s.37.

²⁷ Metin Omer, Romen İdaresindeki Güney Dobruca'da Türkler: Tarihi Perspektif ve Toprak Reformu (1918-1940), **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, Köstence Ovidius Üniversitesi, 55(1), Romanya 2020, s.405.

Kaynarca Antlaşması'yla Kırım hâkimiyetini kaybedince Kırım Müslümanları Osmanlı İmparatorluğuna göç etmeye başlamıştır.²⁸ 1856-57,1860, 1864 yıllarında ise bu bölgeden daha kitlesel göçler yaşanmıştır.²⁹ 1860 yılında ise Kırım'dan 50.000 Çerkez göçmen gelmiştir. Bu göçler zaman zaman azalsa da uzun yıllar farklı yoğunluklarla devam etmiştir. Kırım'dan gelen göçmenler Anadolu'nun çeşitli bölgelerine iskân edilmiştir.³⁰ Bu durum Osmanlı Devleti'ni dini yönden daha homojen kılmış olsa da etnik yönden ise çeşitliliğinin devam etmesini sağlayacaktır.

1.1.1. Balkanlarda Ayaklanmalar

Rusya ile anlaşmazlık sadece Kafkasya ile sınırlı kalmadı. Balkanlar'a da taşındı. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması Rusya'nın Osmanlı Slavlarını kışkırtması için önemli bir dönüm noktasıydı. Küçük Kaynarca Antlaşması Rusya'nın Slavları kışkırtmasının önünü açarken bu anlaşma Balkan Slav halklarına örnek teşkil etmiş ve bu anlaşma birçok kez referans olarak kullanılmıştır.³¹ Bu anlaşma ile elde etmiş olduğu Ortodoksları koruma ve himaye etme maskesiyle Osmanlı topraklarındaki Slav Ortodoks ahaliyi Türklere karşı kışkırtarak isyana teşvik ediyordu.³² Rusya 1774'te başladığı Ortodoksları himaye etme politikasını 1774-1856 yılları arasında da sürdürdü. Bu yüzyıl başında Panslavizm politikasına bağlı olarak 1804 yılında Sırp isyanı başlamış, bu isyanla birlikte Türk ve Müslüman ahaliye uygulanan şiddet³³ göçü hızlandırmıştır.³⁴

---

²⁸ M.c Cartly, **a.g.e.**, s.17.

²⁹ Nurhan Aydın, Handan Kaya, "Kafkasya'dan Osmanlı'ya Yapılan Çerkez Göçleri", **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi**, S.9, 2021 Yaz, s.230.

³⁰ Aydın N., Handan Kaya, **a.g.m.** s.231.

³¹ Zafer Gölen- Abidin Temizer, **Balkan Tarihi**, Gece Yayıncılık, İstanbul 2016, 1-306.

³² Hava Selçuk, **Tuna Boyunda Bir Osmanlı Kenti Vidin XIX. Yüzyıl**, Çizgi Kitabevi, Konya 2013, s.46.; Nazlı Gençler, "93 Harbi'nde Edirne ve Çevresi" **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2011, s.39.

³³ Türk ve Müslüman ahali kılıçtan geçirilmek suretiyle katledilmiştir. (Selim Aslantaş, **Osmanlı'da Sırp İsyanları: 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar**, Selenge Yayınları, 2007, s.178.)

³⁴Rahman Ademi "Balkanlar'da İslamofobi" ed. Osman Alacan, Betül Duman" **İslamofobi Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu**, Sivas 2011, s.28.

1.1.1.1. Sırp Ayaklanmaları

Sırp isyanlarının temeli milliyetçilik olmasa da zamanla bu isyanların Sırp milliyetçiliğinin temelini oluşturması ve Osmanlı'nın Balkanlar'da kurduğu düzenin ne tür tehlikeler ile karşı karşıya kaldığını göstermesi açısından önemlidir.³⁵

Bu yıllarda başlayan Sırp'ların Müslüman katli artarak devam etmiş, Osmanlı Devleti'nin bölgede gücünün azalması ve coğrafyada etkin rol oynayamaması, Avrupa'nın da Müslüman katline göz yumması sebepleriyle Müslüman kıyımına yeteri kadar cevap verilememiştir.³⁶

1.1.1.2. Yunan Ayaklanmaları

Osmanlı yönetimindeki halklardan ikinci büyük ayaklanmayı çıkaran Yunanlılardır. Oysaki Osmanlı Devleti farklı gruplardan oluşan Rumları yönetiminden memnun etmek için kurduğu farklı idarî yapı ve vergilendirme sistemi³⁷ umulanılan aksine sahip oldukları ayrıcalıklar ve ekonomik kolaylıkların gösterilmesini fırsata çevirerek isyan ve ayaklanma için çalışılabilecek özgür ortamı da bulabilmişlerdir.³⁸

1814'te Odessa'da kurulan cemiyet isyanların da en büyük kaynağı olacaktır.³⁹ 25 Mart 1821'de başlayan isyanların merkezi Mora olurken isyan hızla diğer adalara ve birçok Yunan şehrine de sıçramıştı. 26 Mart-22 Nisan arasında en az on beş bin kişi katledilmiş; öfkeli isyancıların zulmünden sadece Müslümanlar değil, Arnavutlar ve Yahudiler de paylarını almışlardı.⁴⁰ 1821 sonbaharında Mora'nın merkezi Tripoliçe'yi de ele geçiren Rumlar burada büyük bir soykırım gerçekleştirdiler. 1822 yılı sonunda Sakız adasında çıkan isyan bastırılrsa da isyanın bastırılması Avrupa'nın Osmanlı'nın aleyhinde tutum sergilemesine sebep oldu.⁴¹ İsyanın bastırılması ise katliam olarak

³⁵ Aslantaş, Selim, **19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar: Osmanlı'da Sırp İsyancıları**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s.165.

³⁶ BOA, İrade Hususi, 16, 6 R, 1319, 23 Temmuz 1319.

³⁷ Hasan Demirhan, **Büyük Güçlerin Gölgesinde Yunan İsyanı**, İdil Yayıncılık, İstanbul 2016, s.39.

³⁸ "Osmanlılar, Hıristiyanların topraklarında kalmasına müsamaha göstermelerinin acısını çektiler. Doğru olan davranış biçimi budur, fakat 15.yüzyıl Türkleri hoşgörülü olmasaydı, 19.yüzyıl Türkleri yurtlarında kalmaya devam edebilirdi." derken bu hakikate işaret etmektedir. Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı 1821-1921**, çev. Fatma Sarıkaya, Ankara: TTK,2018, s.15.

³⁹ Halit Eren, **Batı Trakya Türkleri**, Karakalem Yayıncılık, İstanbul 1997, s.18.

⁴⁰ Zekeriya Kurşun, **Nasuhzâde Ali Paşa ve Rum İsyanı**, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s.49.

⁴¹ Meral Bayrak, "1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı", **Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Eskişehir 1999, s.84.

değerlendirildi.⁴² Halbuki Osmanlı iddiaların aksine isyanlara karışıp pişman olmuş ya da hiç karışmamış olan Rumları diğer isyancılardan ayrı muameleye tâbi tutup onları affetmişti.⁴³ Sakız gibi diğer adalarda da teker teker Osmanlı hâkimiyeti sağlansa da⁴⁴ Yunanlıların 1821- 1829 yılları arasında çıkardıkları isyan Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından desteklenmiş, Yunanlıların bağımsızlıklarını kazanmaları için hiçbir fedakarlıktan(!) kaçınılmamıştır.⁴⁵

Osmanlı hâkimiyetinden önce devlet tecrübesi olan etnik gruplar millî bilinçlerini çok daha kolay ve erken tarihlerde kazansalar da bu milliyetçilik etkisi özellikle kiliselerden yayılmaya başladı.

1.1.1.3. Karadağ Ayaklanması

Slav bir topluluk olan Karadağlılar için 1557’de İpek Sırp kilisesinin tekrar açılmasıyla milliyetçilik söylemleri hız kazanırken,⁴⁶ 1709⁴⁷ 1711, 1712, 1714 yıllarında büyük isyanlar çıkarmışlar, ayrıca Hersek,⁴⁸ Yunan ve Sırp isyanlarına da destek vermişlerdir.⁴⁹ Zaten Sırp 1857’den beri bölgede çıkan her isyanı desteklemişlerdir.⁵⁰ Bölgenin merkeze uzak olması ve coğrafi açıdan isyana elverişli olması durumuna Hıristiyanlardan daha fazla alınan vergiler,⁵¹ merkezden uzak olması sebebiyle yerel yöneticilerin halkı daha rahat sömürebilmesi eklenince bölgede

---

⁴² **11.04.1822 g: Turtsite İztrevat Tsyaloto Grütsko Haselenie na ostrov Khios**, Sofya 11.04.2015, https://blitz.bg/obshtestvo/1141822-g-turtsite-iztrebat-tsyaloto-grtsko-naselenie-na-ostrov-khios_news330306.html (e.t:15.08.2022)

⁴³Nuri Köstüklü, "1821 Yunan İsyanı ve Sultan II. Mahmud'un Bilinmeyen Bir Fermanı", **Belgi Dergisi**, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Kış 2020, s.2032.

⁴⁴ Kurşun, **a.g.e.**, s.248.

⁴⁵ Salahi R. Sonyel, Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler, 1998, **Belleten Dergisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.62, S.233, s.120.

⁴⁶ Vahit Cemil Urhan "Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. ve 19. Yüzyıllar), **Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.4, S.2, Edirne 2015, s. 120.

⁴⁷Danilo Petroviç önderliğinde gerçekleştirilen katliamın sloganı Türkleşmiş olan Hıristiyanların imhası olarak bilinmektedir. Bkz: Özcan Pehlivanoglu, **Balkanlarda Türk Kimliğinin Ayrılmaz Bir Parçası**, Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II, Bildiriler, Manisa 2010, s.293.

⁴⁸ BOA, HR. MKT., 77/ 71.

⁴⁹ Fatih Özer, Arşiv Vesikalarına XIX. Yüzyılda Karadağ İsyancıları, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2010, s.25.

⁵⁰ Zafer Gölen, 1862 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları, **Belleten**, C.75., S.273 Ağustos 2011, s.515.

⁵¹ A.B, Şirokorad, **Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları**, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s.404.

isyanların ve çözülmenin yaşanması aslında bir sürpriz değildi.⁵²⁵³ Yine Sırp ve Ulah kökenli devlet adamlarının Osmanlı yönetiminde etkili olması bu milletleri bazı haklar elde ederken de ayrı bir yere koymuş ve süreci hızlandırmıştır.⁵⁴

1.1.1.4. Bulgar Ayaklanmaları

Meşhur 1876 Bulgar Ayaklanmasının çıkmasında etkili olan isimler yine din adamlarıydı. 1762 yılında Bulgar keşiş Paisi *Bulgar Halkının, Çarlarının ve Azizlerinin Tarihi*'ni yazmış; bir diğer Bulgar din adamı Sofroni⁵⁵ ise Bulgar milli bilinci uyandırmak için halka konuşmalar düzenlemiştir.⁵⁶ Bulgarlar bu tarihlerden önce de 1402, 1598, 1688 yıllarında Osmanlı hâkimiyetinden çıkmak isteseler de bu istekler milli bilinç ve motivasyondan yoksundu.⁵⁷ Yunanlılar tarafından Yunan kimliği, Sırp tarafından da Sırp kimliği⁵⁸ ve dili aşılınmaya çalışan Bulgarlar

---

⁵² Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi**, (çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç) Küre Yayınları, İstanbul 2009, s.39-50.

⁵³ Yine milliyetçiliğin kuvvetlenmesi Slav milletlerinin akraba oluşu ve Osmanlı ile birlikte mücadele etmek istemeleri birbirlerine daha fazla kenetlenmelerini sağlamıştır. Nitekim 1867'de Sırp ile Bulgarlar arasında yapılan bir anlaşmada Sırp'ın ve Bulgarların aynı kanı taşıdıkları ve bir bayrak altında birleşmeleri gerektiğinden bahsedilmektedir. Bkz: İnalçık, **a.g.e.**, s.70.

⁵⁴ Fikret Adanır, **Osmanlı ve Balkanlar: Bir Tarih Yazımı Tartışması**, çev. Beril İdemen, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.391.

⁵⁵ Paisy'nin en büyük takipçilerinden olan Sofroni Rum papazların baskısıyla 1803 yılında Bükreş'e gitmiş ve burada Rusya'nın desteğiyle faaliyetlerini sürdürmüştür. Bilal Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü**, C.II, Ankara 1970, s.XXXIII.

⁵⁶ Yahya Bağçeci "İngiltere Parlamento Tutanaklarında 1876 Bulgar İsyanı" **International Journal of Social Science**, S.24, 2014, s.215.

⁵⁷ Sofroni Hatırat adlı eserinde Rum ruhbanların açgözlülüğünden ve Pazvantoğlu Osman Paşa Döneminde Bulgarların Vidin'de maruz kaldıkları muameleleri anlatmıştır. bkz: Ergün Hasanoğlu, "Edirne Osmanlı Dönemi Matbuatından Ceride Gazetesi H. 1307-1309", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Edirne 2016, s.65.; Yunanlıların ellerinde bulundurdukları ekonomik üstünlük ve birçok alanda Bulgarlar üzerinde tahakküm kurmaları Bulgarların milliyetçiliği keşfetmesine engel oldu. Fener Rum Patrikhanesi 1767 yılında Ohri Başpiskoposluğunu ve 1800 yılında Bulgar kilise okullarını kaldırdı. Bulgarca ibadet dili olmadığı gibi, Bulgarca yazılı eserler bulmak da mümkün değildi. 16. yüzyılın ortalarına kadar Bulgarca 3 eser yazılmış bunlar da sadece dini içerikli eserler olmuştur. Bulgarlar Bulgar olmak fikir ve hissiyatına sahip değillerdi. Bulgar kelimesi uzun yıllar cahil ve kaba anlamında kullanılmıştır. (Halil İnalçık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s.45, 46.); Bulgar kelimesi çok eski çağlardan beri olumsuz bir ifadeydi. Ruslar Heretik olarak gördükleri toplumlara Bulgar demekteydiler. (Lütfi El Mive's, **Bogomiller, Hristiyanlar ve Bosna**, çev. Kadir Albayrak, s.187. http://isamveri.org/pdfdrg/D01353/2004_36-37/2004_36-37_MIVESL_ALBAYRAKK.pdf (e.t: 20.10.2021.))

⁵⁸ Nitekim 1856 yılında Niş ve havalisinde yayılan isyanın Sırp'ın okuma yazma bilmeyen Bulgarları sadece vergilerin azaltılması için bir dilekçe diyerek kandırmasından ibaret olması Bulgarların henüz milliyetçiliği keşfetmemesiyle ilintilidir.; Hava Selçuk, **Tuna Boyunda Bir Osmanlı Kenti Vidin XIX. Yüzyıl**, Çizgi Kitabevi, Konya 2013, s.38.

arasında sadece Bulgar olduğunu düşünen kişi sayısı oldukça azdı.⁵⁹ Daha sonra bu şekilde Yunanlılaşmalarının sebebi olarak önce Yunanlılara sonra da bu yapıya izin veren Osmanlılara öfke duymuşlardır.⁶⁰ Oysaki Yunanlıların Bulgarları aşağılamaları ve onları taciz etmelerine daima Osmanlılar tarafından mâni olunmaya çalışılmıştır.⁶¹ İki asır sonra dahi Bulgar kamuoyunda Türklerin Yunan andartlarına dokunmadığı ve sadece Bulgarlara düşmanlık beslediği gibi gerçeği yansıtmayan bir anlayışın hâkim olmasının temelinde de yine bu öfke vardır.⁶²

Bu durum doğal olarak hak ettiklerini alma fikrini doğurmuş ve bölgede savaşların ve katliamların uzun yıllar dinmemesine sebep olmuştur.

1.1.1.5. Diğer Ayaklanmalar

İlk ayaklanmalardan biri Arnavutluk'ta İskender Bey Ayaklanması oldukça güçlü ve taraftar toplamayı başarabilmiş bir ayaklanma idi. Hâkimiyetin burada tekrar tesis edebilmesi bir sonraki yüzyılı bulmuştur.⁶³

Arnavutlar ve millî kimliklerinin farkına varan Slavlar dışında bir diğer problem ise Eflak ve Boğdan'da çıkan isyanlardı. Osmanlı; Eflak, Boğdan ve Erdel'i

---

⁵⁹ Mümin İsov, Ergün Hasanoğlu, **Osmanlı Avrupası'nda Bölücülük Cereyanı Makedonya Komitacılarının Anıları**, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s.20.

⁶⁰ Vahit Sadal, **Bulgaristan Türkleri ve Sosyal Hayata Katılım**, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2021, s.84

⁶¹ DH.MKT, 1234/10. Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2009, s.38.

⁶² Soyhun, **a.g.e.**, s.46. ; Bulgarların Yunanlılara duyduğu öfke Osmanlı egemenliğinden kurtulma fikrinin de fitillini ateşlemiştir.(Anastasia N. Karakasidou, **Buğday Tarlaları Kan Tepeleri Yunan Makedonyasında Millet Olma Aşamasına Geçiş Süreçleri 1870-1990**, çev. Nurettin Elhüseyni İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.19.) Bu aynı zamanda bölgede Slavca konuşan herkesin aslında Bulgar olduğunu düşünme ve diğer milletleri yok sayma gibi aşırı bir politikanın benimsenmesini beraberinde getirmiştir. (Bulgar milliyetçisi ve edebiyatçısı Slaveykoy Bulgarların 1847 yılında Rum kilisesinden kurtulma çabalarında Türklerin de büyük yardımı olduğunu, iki tarafı da dinleyen Osmanlı makamlarının Tırnova Paşasını görevden aldığını ve Tırnova Patrikhanesinin başında bulunan Rum Başpapazı Neofit'in de halka yapmış olduğu baskının bu sayede sona erdiğinden bahsetse de bu anlatı milliyetçilik yolunda yürüten Bulgarların görmek istemediği bir gerçektir. Bulgarların milliyetçiliği keşfiyle beraber geniş bir coğrafyanın kendilerine ait olduğu fikrine sahip olması "Makedonyasız Bulgaristan eksiktir" veya "Selanik Bulgaristan'ın giriş kapısıdır" şeklinde söylemlerle de karşımıza çıkmaktadır. Bu durum doğal olarak hak ettiklerini alma fikrini doğurmuş ve bölgede savaşların ve katliamların uzun yıllar dinmemesine sebep olmuştur. Bkz:Leman Ergenç, **Bulgar Yayınlarında Türkler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.36. ; Ahmet Altıntaş, Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, C.7, S.2, Afyon 2005, s.78.)Bu durum doğal olarak hak ettiklerini alma fikrini doğurmuş ve bölgede savaşların ve katliamların uzun yıllar dinmemesine sebep olmuştur.

⁶³ Abdurrauf Sinno, **Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar Kürtler Arnavutlar 1877-1881**, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, s.175.

doğrudan doğruya topraklarına katmayı doğru bulmamaktaydı, çünkü bu bölgeler hem çok fakir hem de güçlü bir hâkimiyet tesis edebilmek için merkeze fazlasıyla uzaktı. Üstelik bölgenin coğrafi şartları da isyanları başarıya ulaştırabilecek konumdaydı. Osmanlı her ne kadar bu bölgeyi vergiye bağlamayı başarmışsa da bölge Osmanlı'nın hâkimiyetinin sonuna kadar problem olmaya devam etmiştir.⁶⁴

1.1.1.6. İsyânların Neticeleri

1875 Hersek isyanı, 1876 Bulgar isyanı ve Batak Olayları ve yine başta Rusya olmak üzere Sırlar ve Karadağlıların da desteğiyle bütün Balkan coğrafyasına yayılmıştır. Ardı arkası kesilmeyen isyan ve tecavüzler 93 Harbi'nin patlak vermesiyle daha da artmıştır.⁶⁵ Akabinde yaşanan Balkan Savaşları ve 1912 de Arnavutluk'un bağımsızlığı ardından bölgede Osmanlı hâkimiyeti tamamen sona ermiştir. Coğrafyada yaşayan Müslümanlar hatta Müslüman olmasa dahi Osmanlı'nın gidişiyle huzuru kaçmış olanların vatanlarını terk etmek zorunda kalması ve Osmanlı mirası olan maddi kültür kalıntılarının da bilinçli bir şekilde neredeyse tamamının yok edilmesiyle Osmanlı'nın Balkanlar'daki etkisinden manevi olarak büyük ölçüde kurtulmuş olundu.

1.2. BALKANLAR'IN KÜLTÜREL VE SİYASİ OLUŞUMU

1.2.1. Balkanlar'ın Tanımı ve Kökeni

Kuzey sınırı tartışmalı olan Balkanlar, adını doğudan batıya uzanan sıradağlardan almaktadır. Bu alan Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yunanistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Slovenya'dır.⁶⁶ Balkan kelimesi Türkçede sık ormanlarla kaplı yer manasına gelip bu ismi Osmanlılar vermiştir. Balkan kelimesi ayrıca etnik iç içelilik ve karmaşıklık ifade etmektedir.⁶⁷ Bu iç içelik ve karmaşıklık Balkanlar'ın Pax Romana (Roma Barışı) olarak adlandırılan dönem dışında daimi olarak göç, sürgün ve savaşlara sebep

---

⁶⁴Kübra Ağdere,17.Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Eflak ve Boğdan, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019, s.46.

⁶⁵ Yıldırım Okatan, Rus Telgraf Belgelerine Göre 93 Harbi Kafkas Cephesi, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane 2019, s.14.

⁶⁶ Kemal Karpat "Balkanlar", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.V, İstanbul 1992, s.25

⁶⁷ Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, **Balkanlar El Kitabı**, Vadi Yayınları, Ankara 2006, s.3.

olmuştur.⁶⁸ Birçok millet ve etnik grubun yaşadığı Balkanlar’da genel olarak irili ufaklı Slav gruplar (Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar, Sırlar, Boşnaklar, Torbeşler, Pomaklar v.b) ile birlikte Türkler ve Yahudiler, Arnavutlar, Yunanlar, Romanlar gibi Slav olmayan milletler de yaşamaktadır.⁶⁹ Bulgarlar ise günümüzde Slav grupları içinde değerlendirilirken Proto-Bulgarların Türk olduğu bilinmektedir.⁷⁰

1.2.2. Osmanlı Devleti’nin Balkan Hâkimiyeti

İlk sakinleri İlliryalılar, Traklar ve Daçlar olan Balkanlar; tarih boyunca Makedonlar, Gotlar, Bizanslılar, Romanlar, Arnavutlar, Germenler, Venedikliler, Hunlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar, Kumanlar, Kıpçaklar, Slavlar, Yunanlılar ve Osmanlıların hâkimiyetine girmiştir.⁷¹

Osmanlıların 500 yıla dayanan bölge hâkimiyeti ise 1352 yılında Orhan Bey’in zamanında oğlu Süleyman Şah tarafından Çimpe kalesinin alınmasıyla Balkanlar’da

---

⁶⁸ Sacit Kutlu, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, Balkanlar’da Osmanlı Barışı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s.3; Bölgenin büyük çoğunluğu Ortodoks iken, Hırvatlar ve Slovenler büyük ölçüde Katolik kilisesine bağlıdır. Bölgede Sünni ve Heterodoks Müslüman azınlıklar da bulunmaktadır. Slav kökenli Müslüman azınlıkların yanında; Romanlar ve Türkler de bölgedeki Slav olmayan Müslüman azınlık unsurunu temsil etmektedir. Fakat Balkanlar’da etnik terimler genellikle politik olarak kullanıldığından (Brunbauer Ulf, **a.g.m.**, s.9.) etnik unsurların sağlıklı bir şekilde belirlenmesi ve kabul görmesi pek mümkün olmamaktadır. (Brunbauer Ulf, **a.g.m.**), Örneğin; Bulgaristan, Makedonları ve bölgede bulunan diğer Slav grupları Bulgar olarak göstermektedir. Bu politikaların doğal bir sonucu olarak bölgedeki diğer etnik gruplar hâkim ve baskın milletlerce yok sayılmış; bu durum nüfus sayımlarında bu etnik grupların görülmemesine ya da görece az görünmelerine neden olmuştur. Çeşitli sebeplerle etnik kökeni gizleme ya da farklı beyan etme gibi durumlar sebebiyle de bölgedeki etnik grupların net sayısına ulaşmak mümkün olmamıştır. Coğrafyanın oldukça dağlık ve genel itibarıyla ulaşımı zor bir coğrafya olması bağlamında Balkan milletleri kapalı ve gelenekçi yapıya sahip olmuşlardır. Bu durum küçük etnik grup ve aidiyetleri oluşturmakla beraber Balkan halklarının birleşmesi ideolojisini tam olarak hayata geçirmek hiçbir zaman mümkün olmamıştır. (Paulton, **a.g.e.**, s.11.)

⁶⁹ Caner Sancaktar “Balkanlar’da Türk ve Müslüman Milletler: 19. Yüzyıldan Günümüze Milliyetçiliğe Karşı Varoluş Mücadelesi” **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S.5, Tekirdağ 2019, s.1.

⁷⁰ 1993 yılında Jelu Jelev Kırgızistan’ı ziyareti sırasında kendisine “biz Müslümanlığı, siz Hıristiyanlığı seçmeden önce ikimizde aynı Tanrının önünde diz çökmüştük. Ve şimdi bile, bozkıra çıkıp sıradan bir Kazak çobana, zirvesi her zaman karla kaplı ve sislerle örtülü olan şu dağın kimin olduğunu sorsanız, size şu cevabı verecektir: O Bulgarların dağı, onların tanrısı orada yaşıyor” şeklinde devam eden konuşmadan da bunun Türk dünyasında da bilinen ve kabul gören bir gerçeklik olduğunu ortaya koymuştur. **Milliyet**, 17.02.1993.

J. R. Chamption, **Bulgaria**, Oxford, New York, 2007, s.6.; Bazı Bulgar milliyetçilerine göre ise Bulgarlar Türkler var olmadan önce de vardı ve Proto-Bulgarlar Slav da değildi. Bu tarih anlayışına göre bu Bulgarlar ne Slav ne de Türk’tü. Bunlar ayrı bir millettir. Bkz: Petir Dobrev, **Bilgari, Turki, Slavyani**, İzdatelska kışta Ogledalo, Sofya 1996, s.135-136

⁷¹ Hugh Paulton, **Balkanlar Çatışan Azınlıklar Çatışan Devletler**, çev. Yavuz Alagan, Sarmal Yayınevi İstanbul 1993, s. 31-41.

XIV. yüzyıl ortalarında başlamıştır. Balkanlar'ın Avrupa'ya açılan kapı olması ve tebaanın çok etnisiteli ve çok dinli olması hasebiyle Osmanlı buraya her zaman ehemmiyet vermiş ve burayı ayrı bir konumda tutarak tabiri caizse nazik davranmaya çalışmıştır. Hıristiyanlara timar verme kuralı olmazken Hıristiyan halkın buralarda çoğunlukla topraklarına dokunulmamış; halkın alışkın olduğu Roma toprak kuralları uygulanmaya devam edilmiştir. Bu durum Balkanlar'daki nüfusun Müslümanlaşmasında etkili olmuştur. Bölgenin Müslümanlaşmasında önemli olan diğer bir husus ise dervişlerin burada etkin rol oynamasıdır. Bunun yanında imar faaliyetleri ve bölgede pek çok vakıf kurulması bölge halkının sevgisini kazanmada etkili olmuştur. Bölgede oluşan bu etnik farklılıklar ve Osmanlı kültürünün bölgeye girişi farklı kimlikler de ortaya çıkarmıştır. Böylelikle buranın hâkimiyetini elinde tutmayı amaçlarken gösterdiği hoşgörü sebebiyle de dört asırlık hâkimiyetin sonunda coğrafyanın sadece %18'lik bir kısmı Müslüman olmuştur.⁷² Bu sebeple Ortodoks Bulgarlarla hiçbir zaman aynı hissiyata sahip olmayan Pomaklar kolayca İslamiyet'e girerek bunun yanında kendilerini Osmanlı hissetmekteydiler. Heretik görülen ve bu sebeple hâkim Hıristiyan otoriteler tarafından dine döndürülmeye çalışılan bu etnik grupların İslamiyet'i benimsemeleri hiç de zor olmamıştır. Bugün bile birçoğu çeşitli sebeplerle kendilerine etnik köken ve aidiyetleriyle ilgili sorulara din merkezli cevaplar üretmektedirler. Bugün hâlâ büyük ölçüde kendilerini Osmanlı tanımlayan bu gruplar Osmanlı'nın da kültür varlığının devamı niteliğindedir.

1.3. RUMELI' DEN GERİ ÇEKİLİŞ

Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyıl ve 20. Yüzyılın başlarında sürekli toprak kaybetmesi, kaybettiği topraklar dengeleri değiştirdiğinden problem teşkil etmekteydi. Bunu fark eden Avrupalı Devletler toprak kayıplarını kontrolleri altında tutarak bu durumu daha sancısız hale getirmeye çalışmışlardır.⁷³

---

⁷² Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı 1821-1921**, çev. Fatma Sarıkaya, (Ankara: TTK,2018), s.15

⁷³ Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.77.; Osmanlı Devleti'nin bölgedeki uzun süren başarılı hâkimiyeti 1683 Viyana Kuşatmasının ardından tedrici bir şekilde sona ermesiyle Balkan Müslümanları için neredeyse üç asır sürecek göz yaşı ve zulüm yılları başlamıştır. 1683 yılından başlayarak Osmanlı Devleti nereden çekildiyse Müslüman halk da oradan çekilmek zorunda kalmış; ordu ve halkın eş zamanlı geri çekilmeye çalışması, geri çekilmelerin hızını da düşürerek çoğu zaman göç yolunda kayıpların

1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla Kırım'ı baskısına açık hale getiren Rusya 1783 yılında Çariçe Katerina'nın Kırım'ı topraklarına kattığını ilan etmesiyle Rusya'ya bağlandı.⁷⁴ Rusya'nın hâkimiyetini kabul etmeyen Kırımlılar ayaklanma çıkarsalar da çıkarılan bu isyanlar sert bir şekilde bastırılarak çoluk çocuk demeden din ve milliyet fark etmeksizin katledildiler. Kaçabilenler olduysa da bunlar da yakalanarak aynı akıbeta uğratılmıştır.⁷⁵ Kırım'dan göçmek zorunda kalan ahalinin ekserisi Rumeli'ye göçmüştür. Dinleri ne olursa olsun devlet bu kişilerin göç ve iskânlarına ihtimam göstermiş, meslek sahibi olanların mesleklerini yapabilecekleri iskân bölgelerine yerleştirmeye çalışılmıştır. Göçmenler ayrıca on sene boyunca vergilerden muaf tutularak, göçmenlerin yeni yerlerinde düzen kurmaları kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.⁷⁶ Bu nüfusun Balkanlar'a doğru çekilmesi anlamını taşıdığından buradaki Müslüman nüfusunda da artış meydana gelmiştir. Kimi zaman bazı objektif kaynaklar Türk nüfusunun Bulgar nüfusuna hemen hemen denk olduğunu söylese de bu veriler de tam gerçek rakamları yansıtamamaktadır. Bununla birlikte 93 Muhacereti öncesi Tuna vilayetinde 1.120.000 Türk ile 1.130.000 Bulgar bulunması kuvvetli tahminler arasındadır.⁷⁷ Panslavistleri endişeye sevk eden de bu birbirine yakın nüfus oranı olsa gerektir. Bu oranlar göçlerin katliamların ve en iyi ihtimalle de asimilasyonların en temel gerekçesidir.⁷⁸ Bununla birlikte Rusya ve Avusturya'nın Tuna boylarında ticarete başlaması, Osmanlı Devleti'nin Viyana Bozgunuyla güçten düşmesi milliyetçilik fikrini ve buna bağlı olarak isyan hareketlerini körüklemekteydi.

---

artmasına sebep olmuştur. (Hatice Yıldırım "Mütareke Yıllarında Osmanlı Topraklarında Göçü Önlemeye Yönelik Çabalar", **Akademik Bakış Dergisi**, C.7, S.14, İzmir 2014, s.72.)

⁷⁴ Quataert, **a.g.e.**, s.98

⁷⁵ Sevil Abbasoğlu İveranlı, "Kafkasya'daki Kıyım ve Sürgünler", **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları**, İstanbul 2024, s.25.

⁷⁶ Kemal Gurulkan, Mustafa Küçük, Yusuf İhsan Genç, Uğurhan Demirbaş, Ayhan Özyurt, Raşit Gündoğdu, **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s.261.

⁷⁷ Müslümanlar genellikle göç ettikleri yerlerde ya çoğunluktaydılar ya da çoğunluğun nüfusuna yakın nüfus oranına sahiplerdi. Buna rağmen Avrupalılar ve Balkanlılar bu insanları kendi memleketlerine sürülmesi gereken yabancılar olarak görmüşlerdir. Halbuki bu insanlar asırlardır buralarda yaşamaktaydılar ve birçoğu yaşadıkları köylerden bile çıkmamıştı. Bkz: Justin McCarthy, *Population History Of The Middle East And The Balkans*, The Issis Pres, İstanbul 2002, s.41.

⁷⁸ Kızanlıkta Bulgarlarca yakılan 250 Müslüman hane ve 4 cami yaşanan olayların sadece bir tanesidir. Bu endişe Karadağlıların büyük katliamına, (Vahit Cemil Urhan "Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. ve 19. Yüzyıllar)", **Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.4, S.2., Edirne 2015, s. 120.) Paisy ve Sofroni gibi din adamlarının halkı uyandırmak için yaptığı konuşmalara motivasyon sağlamaktaydı. (Vahit Cemil Urhan "Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. ve 19. Yüzyıllar)", **Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.4, S.2., Edirne 2015, s. 120.)

Bulgar eserlerinin ve Bulgar okullarının çok hızlı artması da şimdiye kadar Bulgar olmaktan utanmış ve milli bilince sahip olmayan Bulgarlar için rüzgârın farklı yönden esmeye başladığını göstermekteydi. Panslavist etkiyle büyüyen Bulgar çocukları⁷⁹ burs ve Rusya’da eğitim almak gibi imkânlarla yetişmekteydiler. 1835 yılında 205 olan Bulgar okulu sayısı 1855’te 588’e çıkmıştır.⁸⁰ 1830’dan sonra Balkanlar’da iç ve dış sorunlar Panslavistlere daha fazla taraftar toplamış; Polonya’nın Rusya’dan ayrılma çabaları ve Avrupa’nın desteğini alması Panslav politikaları benimseyen insan sayısını da artırmıştır. Avrupa’nın bu tutumu büyük tepki toplamakla beraber Slavlar arasında olan gerilim ve kavgalar aile içi anlaşmazlıklar olarak değerlendirilmekteydi.⁸¹ Osmanlı Devleti 19.yüzyıla gelindiğinde ise sürekli küçülerek toprak kaybetmekteydi.

1.3.1. Doğu Sorunu ve İttifaklar

Balkanlar’ın göç ve katliam tarihi yeni başlamaktaydı. Osmanlı Devleti’nin güçsüz durumda olması, yeni kurulan Balkan Devletlerinin pastadan olabildiğince pay alma yarışı Doğu Sorunu olarak adlandırılmış, bu sorun Balkan Savaşlarını kaçınılmaz kılmıştır.⁸² Balkan Devletlerinin ittifakla birleştiği bu problem Balkan Savaşlarının da ana nedenini oluşturmaktadır.⁸³ 1911 yılında Arnavutluk isyanı 1912 yılında Trablusgarp’ta İtalyanlar ile girişilen savaşta Osmanlı’dan pay almak isteyen Balkan milletleri için kaçınılmaz fırsattı. Üstelik Osmanlı Trablusgarp’ta yenik durumdaydı.⁸⁴ Osmanlı Devleti kendi aleyhinde yapılan ittifakları haber aldığı sırada ise Balkanlar’da ittifaklar tamamlanmıştı. Osmanlı’nın istihbarat ve diplomatik yetersizliğini Gazi Muhtar Paşa hükümetinin ittifaklardan hiçbir şekilde haberinin olmaması, Asım Bey’in merkeze çektiği telgrafta “Balkanlar’dan imanım kadar eminim, burada hiçbir vakit harp vuku bulmaz.” sözlerinden de anlamaktayız.⁸⁵

⁷⁹ Rodopska Misl, 01.05.1939.s.1.

⁸⁰ Şimşir, a.g.e., s.XLI.

⁸¹ Şimşir, B, a.g.e., s XXXVII.

⁸² Hüner Tuncer, **Kırım, Savaş ve Diplomasi (1853-1856)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015, s.13-18.

⁸³ Kemal Beydilli, “Şark Sorunu”, **TDV Ansiklopedisi**, C.38, İstanbul 2010, s.354-357.

⁸⁴ Cengiz Yolcu, “Depiction Of The Enemy: Ottoman Propaganda Books In The Balkan Wars Of 1912-1923”, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2014, s.18.

⁸⁵ Serkan Er, “Balkan Harbi Çerçevesinde Osmanlı Ordusunun Demiryollarını Kullanımına Bakış” **Balkan Savaşları Paneli**, Harp Akademileri Basım Evi, Mayıs 2011, s.75.; Sırp-Bulgar ittifakı daha Mart ayında imzalanmış, arada çıkabilecek anlaşmazlıklarda Rusya’nın hakem olması kabul edilmişti. (Sezer Arslan, Balkan Savaşları Sonrası Rumeli’den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti’ne İttifakları

1.3.2. Balkan Savaşları

Osmanlıya karşı ayaklanmış olan Arnavutların Karadağ'a sığınması ve Osmanlı'nın buraya asker yollaması Balkan İttifakına savaşın somut bahanesini de sunmuş oluyordu. Neticede Karadağ'ın 13 Ekim 1912'de savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşları başlamış bulunuyordu.⁸⁶ 18 Ekim'de Bulgaristan, Sırbistan 20 Ekim'de de Yunanistan Savaşa girdiğini ilan etmiştir.⁸⁷ Her cephede yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti'nin 3 Aralık 1912'de Ateşkes istemekten başka çaresi kalmamıştı.⁸⁸ 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Anlaşması'na göre; Girit Yunanistan'a verilmiş, Arnavutluk'un bağımsız olmasıyla da Osmanlı'nın Balkanlar'daki hâkimiyeti son bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin ise Midye-Enez hattı oluşturulmuş ve Edirne sınır dışı kalmıştır.⁸⁹ Bulgaristan ile imzalanan İstanbul Antlaşması'yla da (29 Eylül 1913)

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008, s.18.) Aslında ilk görüşmeler 1911 yılının Eylül ayında Bulgar Dışişleri Geşof ile Sırbistan Dışişleri Bakanı arasında gerçekleşse de bu iki devletin çıkarları Makedonya üzerinde çatışyordu. (Bkz; Suat Zeyrek, "Balkan Devletlerinin İttifak Arayışı ve Osmanlı Devleti", **Tarih Dergisi**, S.57, İstanbul 2013, 69-113. s.78.) Sırbistan uzun yıllardır Makedonya sevdasıyla yanmaktaydı. Bu amaçla bölgede faaliyetler yürütmüş; buna muvaffak olmak için Aziz Sava Derneğiyle bölgede Sırp milliyetçiliği en azından taraftarlığı yürütmeye çalışmıştır. (Rahman Ademi, II. Abdülhamid Döneminde Makedonya Müslümanları, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Ankara 1998, s.59.21) Şubat 1912'de tekrar bir araya gelen taraflar bu sefer Makedonya sebebiyle herhangi bir anlaşmazlığa düşmeleri halinde Rusya'dan hakemlik talep edecekleri kararıyla anlaştilar. Bu ittifak Balkan ittifakının en önemli ayağını oluşturmuş; oluşacak yeni ittifaklara da zemin hazırlamıştır. (Zeyrek, **a.g.t.**, s.79) Ekim ayında bir yeni ittifak görüşmesi Yunan-Bulgar ittifakına dair görüşmeler de Girit ve Makedonya üzerinde çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle sonuçlanamadı. Bu iki devlet ancak 29 Mayıs 1912'de Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu kaçırmak istemeyerek anlaşmazlıklarını giderek ittifaka vardılar. (Yaşar Arslanyürek, Balkan Savaşları Öncesinde Karadağ'ın Osmanlı Devleti Aleyhindeki Faaliyetleri: Osmanlı Firarilerinin Desteklenmesi, **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Aralık 2021, (s.189-201), s.194.) Karadağ ise köy ve kasabalarını artırma telaşına düşmüştü ve Arnavutluk'a karşı da iştahı kabarıyordu. (Hakan Şallı, "Balkan Savaşları Sırasında Yapılan Gizli İttifak Anlaşmaları", Yüksek Lisans Tezi, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Edirne 2014, s.72.) Netice de bu fırsatı kaçırmayarak Ağustos 1912'de o da bu ittifaka dahil oldu. (Rifat Uçarol, 1912 Balkan Bunalımı Osmanlı Devleti'nde Büyük Kabinenin Kurulması ve Savaşa Gidiş, Balkan Savaşları Paneli, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012, s.28.)⁸⁶ Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", **TDV Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul 1992, s.23-25.

⁸⁷ Gülay Özgür, Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.s.22.

⁸⁸ Özgür, **a.g.t.**, 29.

⁸⁹ İlker Yasin Çakıroğlu, Balkan Savaşlarında Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Karabük 2019, s.34.

Kırklareli ve Dimetoka Osmanlı Devleti'ne geri verilmiş, Batı Trakya ve Dedeağaç Bulgaristan'da kalmış ayrıca azınlık hakları görüşülmüştür.⁹⁰

Bulgaristan'ın Birinci Balkan Savaşı'nda umulandan fazla toprak alması ve yapılan ittifak anlaşmalarına rağmen toprakları paylaşamamaları II. Balkan Savaşına neden olmuştur. En büyük anlaşmazlık ise Makedonya toprakları üzerinde Bulgarlar ve Sırp lar arasında yaşanmaktaydı. Bulgaristan 29 Haziran 1913'te Sırp kardeşlerine savaş açmaktaydı. 6 hafta süren savaş Bulgarların kesin yenilgisiyle son bulmuştur.⁹¹ Müttefiklerin Sofya'ya ilerlediği sırada Osmanlı Devleti bunu fırsat bilerek Edirne'yi almak üzere harekete geçmiştir. Edirne 21 Temmuz'da Bulgarlardan geri alınmıştır. 10 Ağustos 1913'te Bükreş Anlaşması'yla sona eren savaşta Edirne ve civarı geri alınmış ve Meriç nehri sınır kabul edilmiştir. Azınlık hakları tekrar düzenlenerek müftülere müteallik protokol ile azınlıklar güvence altına alınmaya çalışılmıştır.⁹²

Ne var ki protokol kâğıt üzerinde kalmış, 93 Harbi ile başlayan Müslüman azınlıktan kurtulma politikası Balkan Savaşları'yla güçlenmiş ve hızlanmıştır. Osmanlı'nın bölge hâkimiyeti son olarak Arnavutluk'un 1912'de bağımsızlığını kazanması ile son bulmuştur.⁹³ Bu tarihlerden itibaren de bölgeyi Müslümanların göç ve asimilasyonları defalarca şekillendirmiş, Balkan Devlet politikalarında bu mesele her zaman gündemde kalmıştır.

1.4. BALKANLAR'DAN GÖÇLER

Türkler hâkim durumdayken problem olmayan din ve milliyet farkı Türkler buralardan çekildiğinde asimilasyon, zorunlu göç veya katliamları beraberinde getirdi. Devletin kaybettiği topraklardan daha geriye çekilen halk, tekrar tekrar vuku bulan toprak kayıplarıyla tekrar göçe mecbur olmuştur. Halkın geri çekilmesi savaş durumunda olan devletin cephaneye ve asker taşıması gereken yerde göçmen taşıması

---

⁹⁰Kalcho Kostov Kalchev, **Bilgaro-Turksi Voennopolitiçeski Vrizki i Otnoşeniya**, Universtestko Kril i Metodiy, Veliko Tırnovo 2010, s.29-30.; Osmanlı Devleti bu zayıflık neticesinde kendisinden yeni ayrılmış bu genç devletlere yenildi. Gerçekten de ordu içerisindeki anlaşmazlıklar ve yeni tasfiyeler de buna zemin hazırlamıştı. Bu durum dönemin gazetelerinden Tanin'de "Ordu idare edilseydi kazanırdık." şeklinde içerden sert yorumlar ile karşılanmıştır. Bkz: Salim Aydın, **Balkanların Acı Yüzü Basın Tarihinde Basın Tarihinde Balkan Savaşları**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s.465.

⁹¹Ahmet Özbek, **Balkan Savaşlarında Kırklareli (Kırkkilise)**, **Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli 2008, s.98.

⁹² Küçük, **a.g.m.**,24.

⁹³ Ayanoğlu, **a.g.e.**, s.27.

anlamına geliyordu ki bu da savaş içerisinde bulunan devleti zor durumda bırakmaktaydı.⁹⁴

Sadece Müslüman nüfus değil, artık yaşamlarının daha da zorlaşacağını düşünen gayr-i müslim halkın da yer değiştirmesi büyük göç hareketlerine sebep olmuştur. Doğu Trakya'dan tehcir edilen gayr-i müslimlerin sayısı 250.000 civarı olduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı gayr-i müslim köylüsünün Osmanlı memnuniyeti Niğbolu, Kosova gibi savaşlarda Türk ordularına karşı savaşmamış olmalarından anlaşılmaktadır.⁹⁵

Osmanlı Coğrafyasının göç trajedisi sadece Balkanlar yönünden değil, imparatorluğun doğusunda da yaşanmaktaydı. Rus mezaliminden kaçan yüzlerce Müslüman canhıraş Anadolu'ya göç etmek mecburiyetinde kalmıştır.⁹⁶

1821'de Mora'da saldırıdan kurtulanların bir kısmı da Anadolu'ya göç etmiştir.⁹⁷ Göç yolundaki zorluklara dayanamayanlar ve hedefe ulaştıkları anda salgın hastalıklar sonucu hayatını kaybedenlerin mevcudiyeti göçmenlerin pek çoğunun ağır kaybı manasına gelmekteydi. Bir kısmı da hedefe varsa dahi bakımsızlıktan hayatını kaybetmiştir.⁹⁸ Neticede savaş yıllarında yarım milyona yakın Türk nüfusu katledilmiş yahut salgın hastalıklar neticesinde kaybedilmiştir. Sadece Balkan Savaşlarında 250.000 Türk'ün katledildiği düşünülmektedir.⁹⁹ Daha 93 Harbi devam ederken katliamla karşı karşıya kalan 1.200.000 kişi savaş sırasında Anadolu'ya göç etmiştir.¹⁰⁰

---

⁹⁴ ⁹⁴ Osman Köksal, **XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası Şumnu**, Araştırma Yayınları, İstanbul 2006, s.157.

⁹⁵ Yusuf Hamzaoğlu, **Balkan Türklüğü**, Logos-A Yayınları, Üsküp 2010, s.110.

⁹⁶ Göleç, **a.g.e.**, s.440.

⁹⁷ 1922 yılının yazına dek 50.000'den fazla Türk, Rum, Musevi, Arnavut ve diğer milletlerden pek çok kişinin hayatına mal olmuştur. Ölenlerin çoğunun asker değil sivil ahali olması da katliamın vahametini ortaya koymaktadır. Sadece Grek olmayanlar değil aynı zamanda Türklere merhamet duyan Grek papazların dahi uygulanan kıyımdan paylarını alması katliamın acımasızlığı ve vahşetin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. bkz: Salahi R. Sonyel, **a.g.m.**, s.115. ; 1841, 1858, 1867 Girit isyanlarının sebebi Hıristiyanlardan alınan vergiler, merkeze duyulan memnuniyetsizlik gibi görünse de asıl niyet Yunanistan ile birleşmektir. Bu olayların akabinde Girit'te başlayan olaylar cemaatlerin karşılıklı olarak şiddet eylemleriyle 1897 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlı bir özerk yönetim olmasıyla neticelendiyse de Girit'te kan durmadı. 1896 yılı ve 1898 Kandiye Olayları'nda Müslümanlara yönelik şiddet devam etmiş ve bu olaylar neticesinde 60.000 Müslüman adadan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bkz: Gül Tokay, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilali'nin Kökenleri 1903-1908**, Afa Yayınları, İstanbul 1996, s.24-25. Ayşe Nühket Adıyeko, Girit Muhacirlerinin Terk-i Mal Etmelerine Dair, **Geçmişten Günümüze Göç**, Ed.Osman Köse, C.2, Samsun:2017, s.1105

⁹⁸ Doğru, **a.g.e.**, s.268.

⁹⁹ Türk Fahri, Kader Özlem, Bulgaristan Türkleri ve Türkçe, (der. Fahri Türk), **Balkanlarda Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları**, Astana Yayınları, Ankara 2016, s.3.

¹⁰⁰ Caner Sancaktar, **a.g.m.**, s.13-15

Sadece Bulgarlar ya da Yunanlılar değil, Sırpalarda hâkim olmak istedikleri Kosova ve Makedonya'da Sırplaştırma politikası ve buna bağlı olarak Türk ve Müslümanlara karşı katliam gerçekleştirmişlerdir. Bu amaçla 1912 başlangıcından 5 Aralık tarihine kadar 20.000 kişi katledilmiştir.¹⁰¹ 1912'den 10 yıllık savaşıkları süre boyunca üç milyondan fazla Müslüman hayatını kaybederken neredeyse iki milyon Osmanlı tebaası (tebaası diyoruz çünkü katliamlar din ayırmıyordu) mülteci olmuştur.

Balkan Devletleri Müslüman halktan kurtulmak için Hıristiyan halkı kışkırtıyor ve köy baskınlarını teşvik ediyordu. 93 Harbi'nin bitiminden çok sonra artık Türklerin burada siyasi tehdit olarak algılanmaları için sebep kalmamışken dahi Türk erkekleri toplanıp götürülüyor ve onlardan bir daha haber alınamıyordu. 2 Mayıs 1878'de 150 Rus askeri Karaağaç köyüne gelerek erkekleri öldürüp kadınlarına kötü muamelede bulundular, 2-3 yaşındaki çocuklar dahi katliama kurban gitti. Rusların doğal müttefiki olan Bulgarların hepsi bu katliamlara katılmış olmasalar da; boşalan arazi ve mülklerden fayda sağlamış oldukları açıktır.¹⁰² Bunun yanında Türk nefreti öyle bir boyut kazanmıştı ki; halkın göçmesine dahi izin vermeden katledilmişlerdir.¹⁰³ Bulgaristan'da Razgrad ve Hain Boğazında yapılan katliamlar vahşeti gözler önüne sermektedir.¹⁰⁴ 5 asırlık Osmanlı esaretinden kurtulmak adı altında sergilenen vahşet ve bu kin ve öfkenin muhatabı olan Türk ve Müslüman ahalinin gösterilen vahşetin aksine olarak hiçbir zaman Bulgar komşularına karşı aksi bir muamelede bulunmadığı Bulgar ve Rus aydınları tarafından da itiraf edilmektedir.¹⁰⁵

Balkan Savaşlarının son bulmasıyla birlikte Bulgar Batı Trakya'sı da 9 vilayetle beraber Bulgaristan'a dahil olmuştur. Bu durum Batı Trakya'daki Müslüman nüfusunda Bulgaristan tebaası olması anlamına gelmektedir. Bu yeni doğmuş bir ülke için çok fazla Müslüman nüfusa sahip olmak demektir. Üstelik bunun bir kısmı da fanatik Müslümanlar olarak adlandırdıkları Pomaklardır. Neticede Balkan Savaşları'nın öncesinde başlamış olan asimilasyonlar İskeçe, Gümülcine havalisini de

---

¹⁰¹ Hava Selçuk, **Osmanlı İdaresinde Priştine**, Çizgi Kitabevi, Konya 2016, s.19.

¹⁰² McCarthy, **a.g.e.**, s.77-80

¹⁰³ Ahmet Cevad, Yayına Hazırlayanlar: Fatma Ürekli-Ebul Faruk Önal Kırmızı Siyah Kitap- **Bakan Faciaları (1912-1913)**, İdeal Yayınları, İstanbul 2013.

¹⁰⁴ Faruk Kocacık, Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler, (1878-1890), **Osmanlı Araştırmaları**, ed.Halil İnalçık,Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, C.1, İstanbul 1980, s.150.

¹⁰⁵ Ahmet Cevad, **a.g.e.**, s.65.

içine alarak devam etmiştir.¹⁰⁶ Balkan Savaşlarıyla bir yandan da içeride hayal ettikleri nüfusa ulaşmaya çalışan Bulgaristan Ortodoks papaz eşliğinde Pomakların vaftiz edilmesi ve direnenlerin ise bir bir öldürülmesiyle bu hayalini gerçekleştirmekteydi.¹⁰⁷ Aynı zamanda bu tarihten itibaren Pomaklara Hıristiyan ismi konulması, her kademedeki Pomak öğrenciyeye Bulgar öğretmenlerin eğitim vermesi gibi uygulamalara başlanmıştır.¹⁰⁸ 1914 yılında da Pomakları Hıristiyanlaştırma ve Bulgarlaştırma faaliyetleri devam etmiştir. O sırada bu duruma Sofya’da ateşemiliter olan Mustafa Kemal müdahale etmiş ve sert bir nota vererek kısa süre içinde olsa bu eziyeti durdurmayı başarmıştır.¹⁰⁹ Aynı zamanda Pomakların Türkiye sevgisinin önüne Bulgaristan sevgisi aşılayarak geçilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen Pomaklar akraba oldukları Bulgarlardansa aynı dini taşıdıkları Türkleri tercih etmekteydiler. Bu durum Türklerin milli devletlerini kurmasından sonra da değişmemiştir.¹¹⁰

Ne var ki Osmanlı Devleti’nin bu bölgede yaşanan zulümlere karşılık veremeyeceğinin farkına varan Rodoplarda yaşayan Pomaklar, Hıristiyan hâkimiyetinde yaşamak istememelerinden dolayı Ayastefanos Antlaşması’nın akabinde Tımrış civarında kendi yönetimlerini kurmuşlardır.¹¹¹ 1886 yılında ise bu toprakları Osmanlı yönetimine iade etmişlerdir.¹¹² Bu olaylardan sonra Bulgar Hükümeti’nin yaptığı propagandalarda Pomaklar Bulgarların en büyük düşmanları ilan edilirken¹¹³ yapılan katliamlardan da onlar sorumlu tutulur.¹¹⁴ Tımrışlı Pomakların yaşadığı köyleri yakan Bulgarlardan kaçan Tımrışlılar ile birlikte Mihalkovo, Çurekova ve bölgedeki birçok Pomak köyünün sakinleri Kavala Limanından

---

¹⁰⁶ Alp, **a.g.e.**, s.187.

¹⁰⁷ Hüseyin Memişoğlu “Pomaklar”, Balkanlar El Kitabı, s.529.

¹⁰⁸ Alp, İlker, **a.g.e.**, s.188.

¹⁰⁹ **Bilgarya Pırvata Svetovna Boyna:Germanski Diplomatıçeski Dokumenteri(1913-1915)**, C.1,ed:Tsvetlena Todorova Glavno Upravlenie na Arkhivite Pri Ministerskiya Sıvet na Republika Bülğariya”,Sofya 2002, s.137. Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, s.215.

¹¹⁰ Özgen N., **a.g.m.** s.541., Din ayrıca Balkanlardaki gayr-i Türk unsurların Türkiye Cumhuriyeti’ne göçünün en önemli motivasyonuyken hem göç sırasında yaşanan sıkıntılar hem de göç sonrası adaptasyon sürecinde yaşadıkları zorluklar için dayanak olarak görülmüştür. (Hasan Ali Yılmaz, Göç Sürecinde Din, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.13, S.75, 2020, s.849. www.sosyalarastirmalar.com

¹¹¹ Hristo Popkanstinov, **Kraisheto Babeki v Rodopskiti Planini**, Sofya 1892. s.718.

¹¹² **Rodopa**, 01.02.1946.s.3.

¹¹³ Popkanstinov Pomakların Timraşı kurmasından bahsederken “onları çok vahşi insanlar olarak düşünün ama onları biz yarattık” diyerek bir öz eleştiri yaparken bu durumu iki aile bireyinin birbirini tanımamasına benzetmektedir. Popkanstinov, **a.g.e.**, s.719.

¹¹⁴ Ahmet Hikmet Eroğlu, **Osmanlı’da Yahudiler**, Berikan Yayınevi, İstanbul 2013, **a.g.e.**, s.66.

Anadolu'ya göçmüşlerdir.¹¹⁵ Bugün bazı milliyetçi çevreler bunu bir baş kaldırı ve milliyetçilik etkisi olarak değerlendirse de burada amaç Hıristiyanlara olan güvensizlik ve Osmanlı'nın artık yardım edemeyeceğinin farkındalığıyla sadece kendilerini korumaya çalışmaları olarak değerlendirilmelidir.

1.4.1. Göçmenlerin Sevk ve İdaresi

Muhacirlerin Anadolu'ya göçü hakkında devrin padişahı II. Abdülhamid: “Devletimizin hudutları dâhilinde ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı inancı paylaşanları kabul edebiliriz. Türk unsurunu kuvvetlendirmeye dikkat etmeliyiz. Muhaceret yalnız millî kudreti artırmakla kalmayacak aynı zamanda imparatorluğumuzun iktisadi kudretini de fazlalaştıracaktır. Rumeli’de ve bilhassa Anadolu’da Türk unsurunu kuvvetlendirmek şarttır.”¹¹⁶ ifadelerini kullanırken açıklar ki; Müslümanları naçar durumda bırakmamanın yanında gelenlerin iktisadi katkısı olacağını da düşünmüştür. Fakat 18. yüzyıldan başlayarak Cumhuriyet Döneminde gerçekleşen bütün Balkan göçlerinde en önemli sorunlardan biri gidenlerin ve gelenlerin genellikle eşit kültürel ve ekonomik durumda olmamalarıdır. Gidenler zanaatkar ve şehirli gayr-i müslim halkken, gelenler ise köylü ve temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan fakir halktır. Zaten zorunlu göçe tabi tutuldukları için yanlarında çoğunlukla hiçbir şey getirememişlerdir. Yerli Türk halkının da geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olması, devleti iktisadi açıdan içinden çıkılması zor bir duruma düşürmüştür.

Katliamdan kaçabilmek göç sırasında hastalığa yakalanmamak ve sağ bir şekilde ana vatana varmak bir mesele iken yanlarında hiçbir şeylerini getirememiş halkın burada hayatını idame ettirebilmesi ise ayrı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu sorunları çözebilmek için II. Abdülhamid İskân-ı Muhacirin Komisyonu kurmuştur. Bu komisyona göre muhacirlerin yol masrafları devlet tarafından ödenecekti. Ne var ki tahminin çok üzerinde bir göçmen sayısıyla karşılaşıldığı için daha sonraki masrafların yarısı göçmenlerden tahsil edilmeye

---

¹¹⁵ Georgi Zelengora, **Türkiye’deki Pomaklar**, çev. Zeynep Zafer, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, s.35.

¹¹⁶ Yusuf Ziya Karaaslan, 93 Harbi Sonrası Kafkasya’dan Bursa’ya Kitleli Göç Hareketleri: Odunluk Örneği, Odrys’ten Nilüfer’e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu, ed. Mustafa Şahin, Sezai Sevim, Doğan Yavaş(Bursa:2015) s.408.

çalışılmıştır. Bu nedenle 1878 yılının olağanüstü gider tutarı 11.542.989 kuruşa ulaşmıştır.¹¹⁷ Devletin imkanlarının kısıtlı olmasına gelen halkın yoksulluğu da eklenince muhacir sorunu devlet için işin içinden çıkılmaz bir hâl almıştır.

Meşrutiyet devrinde de Balkan Harbi neticesinde vuku bulan göç işlerini organize etmek için kurulmuş olan Muhacirin Aşair Müdüriyeti Umumiyesi Cumhuriyet devrine kadar göçmen meselesi ile meşgul olmuştur.¹¹⁸

Göçlerin kontrol altında gerçekleşmesi için her ne kadar İskân-ı Muhacirin komisyonu ve bu yönde teşkilatlar kurulmuş olsa da yaşanan göçlerin yoğunluğu ve sadece Müslümanların değil gayrimüslim halkın da Osmanlı topraklarına göçmek istemesi Trakya ve Anadolu'da göçmen yoğunluğuna sebep olmuştur. Bu sebeple Arap vilayetlerinden uygun olanlara da göçmenler yerleştirilmiştir.¹¹⁹ Kişilerin geldikleri yerlere benzer yerlere iskân edilmelerine de dikkat edildiyse de¹²⁰ bu her zaman mümkün olmamıştır. Bu durum göçten sonra da yer değiştirmelere ve iç göçün de uzun yıllar bitmemesine sebep olan bir durumdur.

1.4.2. Anadolu'ya Göçler

Osmanlı Devleti'ne ve genç Türkiye Cumhuriyeti'ne göçler sadece Bulgaristan'dan olmamıştır. En büyük zulüm ve göçlerin yaşandığı diğer bir yer ise Girit olmuştur. 1841,1858, 1867 isyanlarını 1896-98 Kandiye olayları izlemiştir¹²¹ve bunun neticesinde 60.000 Müslüman bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır.¹²² Mora'da ise 1770 yılında bir isyan vuku bulsa da bütün kocabaşların bu isyana katılmaması ve Hıristiyan ahalinin ekseriyetinin isyanı desteklememesi gibi sebeplerle isyan kısa süreli olmuştur. Mora tercümanını Mora müteselliminin aylar öncesinden bir isyan ihtimaline karşı uyarmasına rağmen çabaları akim kalmış; bu sadakatının karşılığı olarak evi basılmış ve kızı kötü muameleye maruz kalmıştır.¹²³

---

¹¹⁷ Kocacık, **a.g.e.**, s.150.

¹¹⁸ Oğuz Arı, **Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı**, Rekor Matbaası, Ankara 1960, s.3-4.

¹¹⁹ Salih Akın,1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Arap Vilayetlerindeki Etkileri, **Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s.137.

¹²⁰ Bu sebeple Yunanistan ve Bulgaristan sınırı olan yerleşim yerleri de iskânı istenilen yerler arasında çoğunlukla 1.sırada yer almaktadır. **Edirne Postası**, 31.07.1948. s.1.

¹²¹ Tokay, **a.g.e.**, s. 23-24.

¹²² Ayşe Nükhet Adıyeko, **Girit Muhacirlerinin Terk-i Mal Etmelerine Dair, Geçmişten Günümüze Göç**, Ed.Osman Köse, Samsun:2017, C.2, s.105.

¹²³ Süleyman Penah Efendi, **Mora İhtilali 1770**, ed. Abdullah Zararsız, Ankara 2017, s.31.

1768-1778 yılları arasında 500bin kişi Anadolu'ya göçmüştür. 1806-1812 Rus Savaşı'nın akabinde ise 200.000 Müslüman Anadolu'ya gelirken 1856-1865 yılları arasında 200.000 kişi Anadolu'nun yolunu tutmuştur.¹²⁴

Balkanlar'dan Türkiye'ye göç denildiğinde akla gelen diğer bir ülke ise Eski Yugoslavya'dır. Bulgaristan ve Yunanistan'da olduğu gibi Krallık ve Komünist Yugoslavya döneminde Türkler büyük göç ve kıyıma uğradılar.¹²⁵ Bu sebeple Osmanlı döneminde başlayan göçler Türkiye Cumhuriyeti'ne de devam etmiştir. 1923-1930 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye 350bin Müslüman göç etmiştir. Tarihçiler bunun ana sebebini devam eden sürekli baskılar olarak açıklamaktadırlar.¹²⁶ Diğer bir neden hiç şüphesiz kolektifleştirme faaliyetleriyle Türk çiftçi ve tüccarının zor durumda kalmasıydı.¹²⁷ Yugoslavya'da artan vergiler ve temel gıda maddelerinin dahi bulunamaması özellikle köylüyü ve umum Yugoslavya halklarını zor durumda bırakmaktaydı.¹²⁸ Eğitim vermesine uygun görülmeyle kapatılan okulların ise tamamına yakını Müslüman okullarıydı.¹²⁹ Yugoslavya bu dönemde Türkleri göçe zorlarken onlarla beraber fanatik Müslümanlar olarak isimlendirdiği Arnavutları da Türkiye'ye göçmeye zorlamıştı.¹³⁰ Sadece bu yıllarda değil, baskıların artarak devam etmesi sebebiyle Yugoslavya'dan Türkiye'ye 1953-1966 yılları arasında da yoğun göçler yaşanmış; bu göçler Yugoslavya dağılana kadar devam etmiştir.¹³¹

Bulgaristan'dan göçler ise en kesintisiz göç alınan Balkan ülkesi olmuştur. İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle beraber Bulgaristan'da sosyalist rejime geçilmesi Türklerde gelecek endişesi yaratmış ve bu göç sosyalist rejim boyunca

---

¹²⁴ Süleyma Penah Efendi s.30.

¹²⁵ Osman Baymak, Eski Yugoslavya Topraklarından Türkiye'ye Göçler, **Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu**, C.II, ed. Ünal Şenel, Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 13-15 Mayıs 2010, Manisa, s.117.

¹²⁶ Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Neticeleri, **Bilig Dergisi**, S.41, Kazakistan 2007, s. 135.

¹²⁷ Cemile Tekin, Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerin Nedenleri, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 39/2018, s. 252.

¹²⁸ BCA,240-621-11 ek.426, Muamelat Genel Müdürlüğü, 30.03.1932.

¹²⁹ BCA, 251-694-13, 432, Muamelat Genel Müdürlüğü, 07.07.1932.

¹³⁰ BCA, 233-570-25, 421A, Muamelat Genel Müdürlüğü, 02.02.1933.

¹³¹ **Dede Gazetesi**, 30.09.1949. s.2.; Bozkurt, **a.g.m.**, s.70.

devam eden bir süreç halini almıştır. 1950-1951 yıllarında iki yıldan az bir zamanda 154.000 Türk zorunlu göçe tâbi tutulmuştur.¹³²

1.4.3. Nüfus Mübadelesi

Bu göç hareketleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiş, 1920-1922 Yunan-Türk savaşından sonra 1923 yılının sonunda nüfus mübadelesi başlamıştır. Bunun öncesinde de büyük bir nüfus değişimi yaşanmış, Kurtuluş Savaşı'nın akabinde Batı Anadolu ve Marmara şehirlerinden göçler yaşanmıştır. Bu göçler ile azalan nüfus Batı Trakya Türk nüfusunun bölgedeki huzursuzluğunun ana sebeplerindedir.¹³³ Batı Trakya'da hatta Balkanlar'ın tümünde demografik yapıyı değiştirmek için muhtelif yerlerden Yunanlılar getirilerek buralara yerleştirilmiştir.¹³⁴ Ek olarak Temmuz 1924 Barış Antlaşmasıyla Batı Trakya'daki Türkler ve İstanbul'daki Rumlar dışında nüfusun mübadele edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu durum işleri daha karmaşık ve çözümsüz hale getirmiştir. Türk kelimesi bir etnisiteden çok Türk soylu ya da Türk kültürüne sahip anlamında kullanılmış dolayısıyla Müslümanları kapsamıştır.¹³⁵ Bu durum Türkçe konuşan Hıristiyanların Yunanistan'a, Türkçe bilmeyen Müslümanlarında Anadolu'ya göç etmesine neden olmuştur. Göçmeyenlerin ise özel bir statüye bağlı olarak haklarının korunmasına çalışılmıştır.¹³⁶ Anlaşmada geçen Yunan uyruklu Müslümanlar ifadesinden dolayı Yanya civarındaki Arnavutlar, Rumca konuşan Kıptiler ve yine Türkçe bilmeyen Pomaklarda bu anlaşmayla göç etmiştir. Neticede göç eden Türklerin de büyük kısmı Türkçe bilmiyordu.¹³⁷ Türkiye'ye gelen mübadil sayısı kaynaklara göre farklılık gösterse de Devlet İstatistik Enstitüsü

---

¹³² Murat Pınar, "Bulgaristan Türkleri'nin 1950-1951 ve 1989'da Türkiye'ye Göçleri ve İki Göçmen Grubunun Kültürel Özelliklerinin Karşılaştırılması", **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi Bursa, 2014, s.50.

¹³³ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.307-308.

¹³⁴ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, 25 Kanunuevvel 1338, (1922) C.25, s.1156.

¹³⁵ "**Madde 45** — İşbu Kesim hükümleri ile Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıkları için tanınan haklar, Yunanistan tarafından da kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır." Anlaşma da azınlık hakları tanımlanırken Müslüman ya da Müslüman olmayan ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Tam metni için bkz: <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-baris-antlasmasi-tam-metni/> (27.10.2021)

¹³⁶ Paulton, **a.g.e.**, s.212.

¹³⁷ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.323.

yayınlarına göre Lozan Antlaşmasıyla Türkiye'ye gelen mübadillerin sayısı 456.729'a ulaşmıştır.¹³⁸

1.4.4. Göçlerin Planlanması

Toprak kayıpları neticesinde göçlerin yaşanması oldukça doğal bir süreçtir. Ancak burada önemli olan göçlerin planlı bir şekilde yıllara bölünerek gerçekleşmesidir. Bu hem göçmenlerin çekecekleri sıkıntıların önüne geçecektir hem de göçlerin planlaması yapıldığı için devlete yük olmayacaklardır. Ne var ki bir anda tehcir edilen nüfus, zaman zaman göç yasakları, yaşanan asimilasyonlar bu planları bozmuştur. Bu durum en çok göçmenleri mağdur ederken Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti için ağır ekonomik yük demektir. Tek amacı Türklerden kurtulmak olan Bulgaristan dahi çalışkan ve tarım üretici nüfusun bir anda gitmesiyle ekonomik olarak sarsılmıştır.

31 Temmuz 1950 tarihinde Toprak ve İskan Müdürlüğünden, Dışişleri Bakanlığına yazılan yazıda yılda 25-30 bin civarında göçmen alınması 500bin Türk ve 300bin Pomak'ın bir çırpıda alınıp ekonomide istihdam edilmelerinin imkansız olduğundan, planlı bir şekilde alınacak olan göçmenlerin topluma uyumunun daha kolay olacağı ve bu göçmen meselesinin 1980 başlarında tamamen biteceği düşünülüyordu. Ne yazık ki Bulgaristan'ın bu nüfusu kaybetmemesi gerektiğini bir anda fark etmesiyle tehcirin durması sonraki yıllarda da yığılmaları beraberinde getirmiştir.

1951 yılında Bulgaristan tarafından durdurulan göç iki ülke arasında yapılan 1968 yılındaki anlaşmayla 130bin göçmen yakını serbest iskân statüsüyle Kapıkuleden giriş yapmıştır. Parçalanmış aileleri birleştiren bu göçe literatürde 'Yakın Akriba Göçü' denilmektedir. Bu tarihten 1989 göçüne kadar ise Bulgaristan'dan Türkiye'ye kitlesel bir göç olmamıştır.

Her ne kadar konumuz 1946-1951 tarihlerini kapsıyor ise de tarihte vuku bulan hiçbir şey o dönemde olmuş ve bitmiş değildir. 1989'da taşan bardak aslında 1946'dan itibaren tedrici dolmaktaydı. Bu sebeple 1989 göçüne kadar olan süreci anlamak için

---

¹³⁸Devlet İstatistik Enstitüsü, *İstatistik Yıllığı (1929-1930)*, Ankara, 1990,5.101Aktaran: Mümtaz Peker, Lozan Konferansı'nda Nüfus Tartışmaları, *Belleten Dergisi*, C.LXIX, S.256, Ankara 2005, s.1025.

1946 komünist iktidarın algısını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin geçiş dönemi tarihini anlamalıyız. Bu tarihleri tam manasıyla anlayabilmek aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti göç tarihini ve bugünkü Balkan siyasetini bütünüyle kavrayabilmemize kapı aralayacaktır. Balkanlar'da yaşayan Türk nüfusu ve diğer etnik unsurların varlığı ve nüfusları her zaman için politik görülmüş ve bu sebeple de tartışmalı bir konu olmuştur.

1.4.5. Balkanlar'da Türk Nüfusu

Etnik kimlikler ve aidiyetler politik olmasından nüfus verileri her zaman için tartışmalı olmuştur.¹³⁹ Hâkim unsurun sayısını fazla göstermek dolayısıyla azınlıkların nüfusunu daha az göstermeye dayanan bir politika güdülmesine sebep olmuştur. Farklı etnik grupların sayılarını saptırmanın yanında, bazı etnik unsurlar için ayrı bir tanımlamaya izin vermeyerek¹⁴⁰ çoğunluğa ait gösterilmesi hem nüfus sayımlarını saptırıldığını hem de dolaylı yoldan bir asimilasyonun devam ettiğini göstermektedir. Örneğin; Bulgaristan Hükümeti'nin Pomakları etnik Bulgar olarak görmesi,¹⁴¹ Pomak nüfusunu tam olarak bilmemizi olanaksız kıldığı gibi, "Bulgaristan'da Türk yoktur." söylemiyle birlikte Türk nüfusunun da resmi sayısının bilinmemesine ve kasten az gösterilmesine yol açmıştır.

Bulgaristan'ın demografik yapısı büyük oranda 1877 yılından itibaren değişmeye başlasa da en büyük etnik azınlık Türklere'dir. Daha sonra Pomaklar ve Çingeneler gelir. Ne var ki Pomaklar etnik azınlık olarak kabul edilmediklerinden nüfus sayımlarında etnik kökenlerini belirtmekten yoksundular. Bu sebeple onlar

---

¹³⁹ Baskın Oran, Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik: Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48(1993) s.110.

¹⁴⁰ Bulgaristan'da Pomaklar ayrı bir etnik grup olarak tanımlanmamaktadır. Bu duruma tepki gösteren bazı Pomaklar nüfus sayımlarında etnik köken hanesinde Pomak seçeneği olmamasına rağmen büyük harflerle kendileri etnik kökenleri bu şekilde yazmışlar. Bu duruma kendilerince tepki koymuşlardır. Pomaklar bugün Bulgaristan'da birçoğu tarafından tanınmayan ya da mesafeli durulan bir gruptur. Bkz. <https://www.dw.com/bg/%D1%86%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4/a-58940749#> erişim tarihi: 17.09.2022.

¹⁴¹ *Rodopska Misil*, 12.02.1938. s.1-2.

hakkında net bilgilere ulaşmamız mümkün gözükmemektedir. Son yıllarda yok sayılmalarına tepki olarak millet hanesine Pomak yazsalar da bu sadece bir tepkidir. Resmi olarak hiçbir geçerliliği yoktur.

Müslümanlar sürdürülen azınlık politikaları neticesinde sahip oldukları kimliklerinden dolayı problemler yaşamaktadır. Bugün Türkiye'nin girişimi ve destekleriyle Bulgaristan Türkleri Türkiye'de okuma ve burs imkânı gibi destekler ile kimliğine sahip çıkma imkânı elde etmektedir. Ne var ki ülke içerisinde anadilde eğitim olanaklarının yetersizliği yahut anadilde eğitim almış kişilerin iş bulmakta zorlanmaları gibi sorunlar mevcuttur. Gerek Türklerin kendilerini eşit vatandaş hissetmemeleri gerekse ekonomik durumlarının genellikle ülke ortalamasının altında olmasıyla Avrupa'ya en fazla işçi göçü de Türkler arasından olmaktadır.¹⁴² Yine de Türkler bugün Bulgaristan'da Pomaklar ve Makedonlar gibi bir kimlik inkarıyla karşılaşmamaktadırlar.

Bu dönemde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1944 yılında 489 kişi, 1945 yılında 631 kişi, 1946; 796 kişi, 1947; 1.763 kişi, 1948; 1.514; 1949 yılında ise 1.670 kişi göç etmiştir.¹⁴³ Bu göçlerin rakamsal azlığı göç isteğinin azlığıyla değil; göçlere izin verilmemesiyle ilgilidir.¹⁴⁴

1944-1949 yılları arasında Komünist yönetim yurtdışına çıkmayı özellikle Türkiye'ye gitmeyi yasakladığı için bu tarihlerde yapılan tüm göçler yasadışı ve kaçak şekilde olmuştur.¹⁴⁵ Göçler bu dönemde yasak olmasına bağlı olarak azalsa da Bulgaristan'dan göçler her daim devam etmiştir.¹⁴⁶ Bu yasaklar iki önemli noktaya işaret etmektedir. 1.si sert önlemlere rağmen geçişlerin durmaması¹⁴⁷ ve Bulgaristan'ın

---

¹⁴² Hüseyin Alptekin, Lıka I, Dağdelen M, Erdoğan V, **Bulgaristan Türklerinin Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Sorunları, Talepleri ve Çözüm Önerileri**, SETA Yayınları, İstanbul 2020, s.33.

¹⁴³ Bilal N. Şimşir, **Balkanlar ve Türkiye**, Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Yarını, ed. I. Hasan Basri Öcalan, **Uluslararası Sempozyum, Bildiri Kitabı**, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa 2001, s.30.

¹⁴⁴ Göç etmek isteyen Pomaklara "Siz sadece Müslümansınız ama Bulgarsınız." denilerek gitmelerine izin verilmiyordu. **Rodopska Misl**, 25.11.1940. s.1-3.

¹⁴⁵ Kaan Emre Özcan, **Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göçü**, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016, s.55.

¹⁴⁶ Kamil, **a.g.e**, s.6.

¹⁴⁷ **Edirne Postası**, 10.09.1949.s.2; "Bir Bulgar genci tren altında hududu geçti. Geçen çarşamba günü Bulgaristan'dan gelen Semplon ekspresinin bir vagonunun altına gizlenerek seyahat ettiği anlaşılan bir Bulgar genci Yunan topraklarında görülerek yakalanmış ve şehrimize getirilerek emniyet makamlarına teslim edilmiştir. Türkiye'de tahsil etmek için bu şekilde gelmek zorunda kaldığını ifade eden bu Bulgar genci hakkında incelemeler yapılmaktadır."

artık bu insanlar için güvenli bir ev konumunda olmaması, ikincisi ise bu problemlili nüfusun problemlerine rağmen içeride tutulmaya çalışılması özellikle 2. Dünya Savaşı'yla azalan nüfus gücünün daha fazla azalmasının önüne geçmektir. Türklere ülkeden çıkış izni verilmediği bu yıllarda kaçak yol ile sınırdan geçmek isteyenler öldürülmüştür. Bu riske rağmen sınırdan geçişlerin durmaması durumun vahametini ortaya koymaktadır.¹⁴⁸

Halbuki 1925 yılında imzalanan Dostluk Antlaşmasıyla birlikte ulusal azınlık olarak görülen Türkler ise İkamet Sözleşmesi ile bir nebze rahat nefes alarak, taşınır mallarını yanında götürmek, taşınmaz mallarını tasfiye edebilmek¹⁴⁹ hakkına sahip olmuşlardır. Her ne kadar Millî Mücadele yıllarında Türkiye'ye göçler bir azalma gösterse de¹⁵⁰ bu anlaşmanın sağladığı kolaylıkla 1930'lu yıllarda her yıl 15-20 bin Türk anavatanına göç edebilmekteydi.¹⁵¹ Ne var ki Bulgaristan'ın bu Antlaşma'nın hilafına olarak göç yasağı getirmesi göçün iki ülke için de problemlili bir hal almasını beraberinde getirmiştir.

Bu dönemde göç engeline takılan yahut ülke içinde engellemelerle karşılaşan sadece Müslüman azınlıkta değildir. Bulgarların da ülke dışına çıkmaları engellerle karşılaşırken Bulgar komünistleri aleyhlerinde gördükleri pek çok Bulgar'ı da hatta iktidarlarına tehdit olarak gördükleri komünistleri Kızıl Cennet uğruna katletmişlerdir.¹⁵²

---

¹⁴⁸ **Cumhuriyet**, 06.10.1947, s.1.

¹⁴⁹ Berlin Anlaşmasına göre de Türkler eğer göç etmek isterlerse Bulgaristan'da kalan mallarını satmak ya da üçüncü kişilerle işletirmek haklarına sahiplerdi.; İbrahim Kamil, **a.g.t.** s.9.

¹⁵⁰ İbrahim Kamil, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C.5, S.2, 2016 Aralık, s.39.

¹⁵¹ Özlem, **a.g.e.**, s.93.

¹⁵² **Dede**, 6 Aralık 1949, s.2.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 20.YÜZYILDA BULGARİSTAN MÜSLÜMANLARINA YÖNELİK ASİMİLASYON POLİTİKALARI

İlk bölümde 18. ve 19. Yüzyıllarda Balkanların durumunu değerlendirilmekteydi. 20. Yüzyıl bu bahsedilen iki geçmiş yüzyılın devamı niteliğinde Balkan Müslümanlarına yönelik ayrıştırıcı politikaların da daha fazla netlik kazandığı bir dönem olmuştur. Bulgaristan'ın konumuz olması hasebiyle bu bölümde özellikle Bulgaristan'ın geçirdiği tarihsel ve siyasal dönüşümü ve bu dönüşümle birlikte Müslüman azınlığa uyguladığı politikalar kendi içerisindeki üç önemli dönem olan prenslik, krallık ve komünist dönem özellerinde değerlendirilmektedir.

2.1. PRENSLİK DÖNEMİ

2.1.1. Milli Bilincin Kazanılması

Osmanlı Devleti fethettiği hiçbir yerde kültürel ve dini değerlerini yerli halka zorla benimsetmeye çalışmamıştır. Onların bu politikası Balkan halklarının milli kimliklerinin ortaya çıkmasını ve ayrılıkçı hareketlere yönelmelerini kolaylaştırmıştır.¹⁵³ Buna bağlı olarak 1840 yılında İncil'in Bulgarcaya çevrilmesi, 1870'te Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması bunu hızlandırmıştır. 27 Şubat 1870'te sultanın verdiği ferman ile İstanbul'da kurulan Bulgar Eksarlığı özellikle İstanbul Bulgarlarının topluluk ve millet olma hislerini kuvvetlendirmiştir. Devletin üst kademelerinde yer alan devlet adamlarının ve Eksarlığın verdiği burslar Bulgar milletinin hem milli bilincini geliştirmiş hem de eğitimli üst sınıf kadrosunu oluşturmuştur.¹⁵⁴ Özellikle Balkan milletlerinin kendi kiliselerine sahip olmaları ulusal kimliğin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Milliyetçilik kilisenin önderliğinde

¹⁵³ Ayşe Kayapınar, "Gorkite Pomatsi", **Balkatistischen From**, ed.Anastasiya Pashova,Vol.2,Blagoevgrad 2019. s.336.

¹⁵⁴ Orlin Sabev, Boğaziçi Kıyılarında Hayata Hazırlanmak: Osmanlı İstanbul'unda Okumuş Bulgarlar Üzerine Bazı Gözlemler, **III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler**, ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Sefa Gürkan, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, s.165.

kolayca örgütlenen komitacıların yanı sıra “Bir ihtilal ancak halk içine karışıp, halkla kaynaşarak yapılır.” anlayışıyla hareket eden Bulgar öğretmenlerin yardımıyla da hız kazanmıştır.¹⁵⁵ İstanbul Bulgar okulunda dahi Bulgar öğretmenler Bulgar çocuklara milli bilinç kazandırmaya çalışmışlar, bağımsızlık umudu aşılamaşlardır.¹⁵⁶ Bulgarların özerklik kazanmasıyla Türklerin kötülenmesi ve barbar gösterilmesi prenslik döneminden itibaren politika olarak görülmüştür.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Kader Özlem, **Türkiye Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık**, Dora Yayınları, Bursa 2019, s.31

¹⁵⁶ Hristo Brizitsov, İstanbul’dan Mektuplar: Bulgar Gazetecinin Gözüyle 1933’de Şehir, çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s.95.

¹⁵⁷ Bağımsızlık, Balkanlar’da tarih ders kitaplarında Osmanlı döneminin Slavların köleleştiği, zorla Müslümanlaştırıldığı bir dönem olarak yansımaya sebep olmuştur. (Stoyu Shishkov, **Bratsko Pismo do Bulgarite Myusyulmani v Rodopite i Pirin**, Makedoniya Yayınevi, Plovdiv 1913, S.7-8.) Bu anlayış ile tüm Balkanlar’da ve özellikle Bulgaristan’da 500 yıllık Türk köleliği ifadesi yaygın olarak kullanılmaktadır. (**Rodopska Misil**, 10.07.1938.s. 1-2.) Sadece ders kitaplarına değil, Bulgar şiir, hikâye ve efsanelerine, piyes ve filmlerine de bu durum yansımıştır. (Rodopska Misil adlı gazetede Pomakların sözde etnik bilinçlerini hatırlatmaları gerektiğiyle ilgili çok sayıda piyes metni ve şiir yayınlanmıştır. Örnek için bkz: **Rodopska Misil**, 10.03.1938.s.3.; **Rodopska Misil**, 05.04.1939.s. 4.**Rodopska Misil**,07.12.1939.s.3.; Rodoplu Bulgarlar başlığıyla Rodopa’da yayımlanan şiirde Batak’a vurgu yapılarak atalarının kutsal kanlarının ışığında Bulgaristan’ı daha ileriye taşıyacaklarını anlatmaktadırlar. **Rodopa**, 10-11-12.1947.s. 7.; Bugün hâlâ Pomaklar için genel kanı zorla müslüman edildikleri ile ilgilidir. Halbuki zorla Müslüman edilmedikleri kullandıkları dilden ve eski dinlerinden getirdikleri adetlerinden ve bir an da Müslüman olmadıkları tahrir defterlerinden bellidir. Bunun bir süreç olduğu çok açıktır. Bulgarların Vreme razdelno gibi propaganda araçları ile onların zorla Müslümanlaştırılan Bulgarlar olduğu işlenmeye çalışılmaktadır.; **Rodopska Misil**,07.12.1939.s.2.; **Rodopa**, 10-11.12.1947. s. 13.; **Rodopska Misil**, “Bashti i Sinove v Zlatograd”, R. Rdaskolov, 5.12.1938. s. 3.) Bu eserlerden olan Yordan Yovkov’un **Сторопиланински легенди** adlı eserinde de Türkler mütemadiyen Bulgarlara zevk olsun diye zulmeden, güzel kızları alıkoyan, Bulgarların günahlarının bedeli olarak gönderilmiş kişilerdir. (Yordan Yovkov, **Storopilaninski Legendi**, Fama Yayınevi, Sofya 2020, s.104,105.; Stoyu Shishkov, **Bratsko pismo do bulgarite myusyulmani v Rodopite i Pirin**, Makedoniya Yayınevi, Plovdiv 1913, s. 4-6.) Bu durumun sadece bir safsata olduğunu bize Osmanlı tahrir defterleri göstermektedir. Sonradan Müslüman olduğu kayıtlardan anlaşılan Pomaklarda 16.yüzyıl boyunca İslamlaşma sadece %4,90’dır. Dolayısıyla bu kayıtlar Pomakların çok yavaş biçimde Müslüman olduklarını, zorla Müslümanlaştırılmadıklarını (İslamiyetten önce Bogomil inancına sahip oldukları düşünülen Pomaklar zaten heretik sayılmaları sebebiyle diğer Hıristiyanlar tarafından dışlanıyordu. Hem dışlanıyor olmaları hem de inançlarının birçok yönden İslamiyetle benzer olması İslam’a girmelerini kolaylaştırmıştır. Bogomilizm ve İslamiyet arasındaki benzerlikler için bkz: Altan Çetin, Galip Çağ, Bosna’nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomillğin Etkisi, **The History School**, Ocak-Nisan 2011, s. 22.) kanıtı niteliğindedir. (Kemal Gözler, **Les Villages Pomaks De Lofça**, TTK, 2001 Ankara, s.89.; Bogdana Todorova, The “Bulgarian Muhammedans” (Pomaks) In The East And Central Rhodopes : The Problem Of İdenteti, **Balkan Journal Of Philosophy**, Vol.4, Issue.2, Sofya 2012, s.228-229.) Bulgarlar tüm bu verilere rağmen sebatla onların Müslümanlaştırılmış Bulgar oldukları ve özlerine dönmeleri gerektiği yönünde propaganda yapmış, asimilasyon çabalarına meşruiyet kazandırmaya çalışmışlardır. (Halbuki Prenslik Döneminde dahi yayınlarda Türklerin buraya Osmanlı tarafından yerleştirildiğinden bahsetmektedir.; **Rodopski Napredik**, Ovtsekvıdvoto v Srednite Rodopi Ot Stopiysko-İkonomicheska Gledna Tochka S.1, Ocak 1903, s.4-5.) Nitekim hiçbir Bulgar bu propaganda sayesinde asimilasyon çabalarının yanlış olduğunu düşünmemiştir. Bu durum Pomakların akabinde Romanlar, Tatarlar, Gagavuz Türkleri hatta Makedonlar üzerinde de asimilasyon uygulamalarıyla kendisini göstermiştir. Netice de hızını almayan Bulgarlar Bulgaristan en büyük ve en tehlikeli azınlığı(!) bünyesindeki Türklerinde Türkleştirilen Bulgarlar olduğu söyleyebilme cüretinde bulunmuşlardır.

2.1.2. Nisan Ayaklanması ve Batak Olayları

1876 yılının bahar ayında Bulgarların Panagyurişte (Otlukköy) ve Avratalan mevkilerinde sivil Müslüman halkı öldürmesiyle başlayan olaylar 1877 yılında da artarak devam etmiştir.¹⁵⁸ Bu isyanlara Rus ve Sırp da iştirak etmişlerdir. Osmanlı Devleti bu isyanları başıbozuklar¹⁵⁹ ile bastırma yoluna gitmiştir. İsyanın sert bir şekilde bastırılması ve başıbozukların kontrolsüzlüğü daha önce Müslüman katliamlarına sesini çıkarmayan Avrupa'nın gözlerinin bu bölgeye çevrilmesine neden olmuştur. Bu isyanlarda ayrıca daha sonra Bulgarların milli kahramanı olacak olan Botev ve çetesi ortadan kaldırılmıştır.

Arşivlere yansıyan belgelere göre öldürülen Botev'in üzerinden çıkan konsey listesi ve isyanın planı ise isyanın mayıs ayında çıkarılacakken ifşa olunması sebebiyle erkene alınmış olduğunu göstermektedir.¹⁶⁰

İsyanın ayrıntılarının anlatıldığı raporda isyancılar af dileyen Müslümanlara ve isyana destek vermeyen Hıristiyanlara dahi acınmadığından bahsetmektedir. “Bu talihsiz genç kızlardan biri korkunç bir şekilde parçalandıktan sonra, bu korkunç suçu işleyen canavar, öldürülen çocuğun etinden bir parçayı hatıra olarak koluna taktı.” ifadeleri durumun vahametini anlatması açısından önem arz etmektedir Ne var ki isyanın önceden haber alınıp bastırılması ve başıbozukların askeri disiplinsizlikleri Osmanlı'ya pahalıya mal olmuştur.¹⁶¹ Bu olaylar Bulgaristan'ın bağımsızlığını hızlandırdığı gibi Osmanlı'yı da siyasi yalnızlığa itmiştir. Bununla birlikte bahsedildiği kadar büyük bir katliam olmadığı, hatta Batak olaylarının tasvir edildiği resimlerin birçoğunun Batak olaylarından çok sonra tarihlere dayandığı ayrıca bölge

¹⁵⁸ Melek Kırtıl, Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kırklareli 2016, s.56.

¹⁵⁹ Abdülkadir Özcan, “Başı Bozuk” **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul 2018, s.130

¹⁶⁰ BOA, HR.SYS. /291.1, M.08.01.1876.

¹⁶¹ Türkler tarafından kışkırtılmış Pomaklar olarak bahsedilirken, Bulgarların gerçekleştirdiği katliamdan hiç bahsedilmemektedir. **Rodopa**, 10-11-12, 1947.s.2.; Bazı eserlerde Pomaklardan hiç bahsedilmemekle Türklerin 2000 civarında yaşlı, kadın ve çocukları da öldürdüğünden bahsetmektedir. Ivan i Smeon, Koprivštitsa-Panagurishte-Batak-Perushtitsa, <https://www.scribd.com/presentation/498212425/%D0%9A%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B2%D1%89%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D1%8E%D1%80%D0%B8%D1%89%D0%B5-%D0%91%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA-%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%83%D1%89%D0%B8%D1%86%D0%B0>. (e.t:04.12.2022) s.14-15.

halkının o döneme yakın bu olayı büyük bir katliam olarak nakletmemeleri bu olayın Bulgarların kolektif hafızalarını beslemek adına daha sonra parlatıldığını göstermektedir.¹⁶²

2.1.3. Osmanlı Devleti- Bulgaristan Prenslik İlişkileri

Tüm bu olaylar ve isyanlar neticesinde Osmanlı-Rus Savaşı vuku bulmuş, Osmanlı'nın daha önce bahsettiğimiz sebeplerle yenilgisiyle Ayastefanos Anlaşması imzalanmıştır. Ancak Ayastefanos'tan Bulgarların dışında hiçbir muhatabın memnun olmaması neticesinde Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Anlaşması'yla (1878) Bulgaristan 3'e bölünmüş; bir bölümü özerk Bulgaristan Prenslığı olurken,¹⁶³ Şarkî Rumeli'ye Hıristiyan vali atanmış ve Makedonya ise ıslahat yapılmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır.¹⁶⁴ Osmanlı Devleti ile Emaret arasındaki ilişkiler ise komiserler aracılığıyla yürütülmüştür. Osmanlı Devleti bu ilişkileri oldukça nazik yürütme gayreti içerisinde olmuştur.¹⁶⁵ Ne var ki izlemek zorunda olduğu denge politikası sebebiyle Osmanlı Devleti'ne pamuk ipliğiyle bağlı olan Bulgaristan'a karşı dikkatli olmasının yanında aynı hassasiyeti Rusya ve Avrupa Devletlerine karşı da göstermek durumunda kalmıştır. Örneğin; Prens Ferdinand'ın seçilmesini Osmanlı Devleti onaylayacakken¹⁶⁶ Rusya ve Avrupa'nın onayı olmadığı için onaylamaktan çekinmiş; bu sebeple Ferdinand'ın onaylanması 7 yıl sonra gerçekleşebilmiştir.¹⁶⁷ Yine Prens Battenberg'in de nişan hediye edebilme yetkisini Türk düşmanlarına nişan

¹⁶² Martina Baleva, "Obrazit Ha Batak B Kolektivnata Pametna Bilgarite" **Batak Kato Myasto Ha Pametta**, ed. Martina Baleva, Iztok- Zapad, Sofya 2007, s.22-25.; Çıkarılan yangınları Popkonstinov'da doğrulamaktadır. **a.g.e.**, s.724.

¹⁶³ Bulgaristan Kurucu meclisinin seçtiği ilk prens Prens Aleksandır olmuştur BOA. / Y. EE.KP. /33.-3245. H.19-09-1326. ; İlker Alp, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi 1878-1989**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990, s.1.

¹⁶⁴Mithat Aydın, Osmanlı Makedonya'sında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri, **Belgi Dergisi**, C.2 S.18, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2019/II, s.1590 ; Berlin Anlaşması Bulgaristan'ın isteği toprakların bütününe ulaşamaması noktasında ise ilk siyasal şoku sayılmaktadır. Bkz: Emin Atasoy, **Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları**, Beta Yayıncılık, İstanbul 2018, s.38.

¹⁶⁵ Emine Bayraktarova, "Osmanlı Devleti- Bulgaristan Prenslığı İlişkileri 1878-1908", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002., s.23.

¹⁶⁶ Prens in meşruluğu Berlin maddesine imza atan ülkelerin onayından da geçmesiyle sağlandığından Bulgaristan Prenslığı ortak yönetim alanı konumundaydı demek yanlış olmaz.; Tuğrul Özcan, "Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Milli Meclisi (1879-1885)", M. Kemal Üniv. **Sosyal Bilimler Enst. Dergisi**, Hatay, 2014, C.11, S.25, s.99-109.; Meliha Çetin, Bulgaristan'da Siyasal, Ekonomik Gelişmeler ve Kooperatifçilik Hareketi 1878-1944, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi 2022. s.4

¹⁶⁷ Bayraktarova, **a.g.t**, s.75-76.

dağıtarak kullanması karşısında Osmanlı'nın yaptırım uygulayamaması¹⁶⁸ Bulgaristan'ın vasal gibi davranmadığını da göstermektedir.

2.1.4. Prenslükte Müslüman Azınlığın Durumu

Bulgaristan özerk değil, bağımsız devlet davranışlarında bulunmasının yanında yeniden doğduğunu ve prangalarından yavaş yavaş kurtulduğunu düşünmüştür. Bu bağlamda 500 yıl boyunca esaret(!) altında olmasının sebebi olarak gördüğü¹⁶⁹ Türk nüfusa da adeta kin ve nefret kusmuştur.¹⁷⁰ Hâlbuki Türklerin yaşadıkları topraklara zararları değil yararlarının dokunduğu Bulgaristan'ın çalışkan nüfusunu oluşturdukları bilinmektedir. Hâl böyleyken Türk esareti söylemiyle Türklere zulmetmenin bir “ulusal kompleks” olduğunu anlamak zor olmamaktadır.¹⁷¹

1877-1878 yılında Ruslardan da destek alan Bulgarlar, Müslüman ahaliyi samanlıklara kapatarak diri diri yakmışlar, Bulgar kadın ve çocukları dahi nefret saikiyle bu zulümleri izlemişlerdir.¹⁷² Göç etmeye çalışan kadın ve çocuklardan oluşan kabilelerin de üzerine ateş açılmasından çekinilmemiştir. General Gurko ordugâhında bulunan muhabir bu durumu “Bulgarlar Osmanlıların mutlaka öldürülmesi gerektiğine inanıyorlar.” şeklinde ifade etmiştir.¹⁷³ Bulgaristan Müslümanlarının azınlık olmasıyla beraber artan bu aşağılama ve tacizler Türklerin daha az bulunduğu şehir ve kasabalarda çok daha fazladır. Ahmet Hamdi Akseki hatıralarında Bulgarların Müslümanlara kat'i surette iyi hisler beslemediklerini “Bulgarca bilmiyorum da anlamamak iyi geliyor.” şeklinde ifade etmiştir.¹⁷⁴

---

¹⁶⁸ Bayraktarova **a.g.t.** s.47.

¹⁶⁹ Bunun böyle olmadığını insafli Bulgar yazarlarda kabul etmektedirler. Ünlü Bulgar yazar Emiliyan Stanev 500 yıllık Osmanlı hâkimiyetinde dilimizi ve milliyetçilik bilincimizi koruyabildiysek bu, Türklerin bizi eritmek gibi bir amaç gütmemiş olması yüzündendir diyerek bir hakikati dile getirmiştir. (Gonca Eren, Bulgaristan Göçmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar, **Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.12, S.65, Ağustos 2015, s.615.)

¹⁷⁰ BOA, DH.SYS, 112-1/1-1.; Berkant Gençkal, The Pomaks Perspectives: Databases on Origins, Ethnic Discourse And The Tradition Of Pesna, **İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, İstanbul, 2013 s.65.

¹⁷¹ Antonina Zhelyazkova, **Südbata na turskoto maltsinstvo v Bülğariya, Kultura**, 2(2276), Sofya,16.01.1997, s.1.

¹⁷² Hüseyin Raci Efendi, **Zağra Müftüsünün Hatıraları**, hazırlayanlar: M.Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, s.184.

¹⁷³ Hüseyin Raci Efendi, **a.g.e.** s.230.

¹⁷⁴ Ahmet Hamdi Akseki, **Bulgaristan Mektupları**, sadeleştiren: Ferhat Koca, Rağbet Yayınları, İstanbul 2000, , s.34

1878 yılından itibaren sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere içtimai hayatın her alanında kısıtlanan Türkler sürekli olarak ya asimile olmaya, olmuyorlarsa da göç etmeye zorlanmışlardır.¹⁷⁵ Bununla birlikte Berlin Anlaşması'ndan sonra Prenslik olarak tanımlanan yapı sadece Müslüman ahaliyi asimile etmekle uğraşmamıştır. Müslümanlara ait mabetleri ve vakıfları da yıkmış, bir kısmına da el koymuştur.¹⁷⁶ Prenslığın bu yıldırma ve asimilasyon politikalarına gayrimüslim halk da katılarak Müslüman halkı taciz edip, aşağılamışlardır.¹⁷⁷ Faili ispat edilememiş ve delili bulunamayan suçlar daima Müslümanların üzerlerine yıkılmış, kadınların namusları -güvenlik güçleri de dahil olmak üzere- daima Bulgarlar tarafından daima tehlikede olmuştur.¹⁷⁸ Türk kadınları Bulgar erkekler tarafından zorla Hıristiyanlaştırıldıktan sonra onlarla yaşamaya mecbur bırakılmışlardır.¹⁷⁹

Müslüman ahali savaş bitiminde yeni bir problemle daha karşılaşmışlardır. Müslümanlar göç ettikleri eski yerlerine göç etmek istese de Prenslik sadece daha önce hiçbir başkaldırı olayına katılmamış olanların geri dönebileceklerini söylemiştir. Evlerine geri dönmek isteyen Türklerden yerli Bulgarlardan kefil bulmaları istenmiştir. Bu ise savaşlar ve katliamlar sebebiyle boğaz boğaza gelmiş iki millet için imkânsız bir durumdur.¹⁸⁰

Evlerine dönebilen Müslüman ahali de dışarı ancak şapka ile yalnız evinin ihtiyaçlarını almak için çıkabilmiştir.¹⁸¹ Katlanarak artan zulüm ve tazyikler neticesinde Türk ve Müslüman ahaliden gasp, işkence ve katliamlar yapıldığına dair Bulgar ve Türk resmî makamlarına çok sayıda şikâyet dilekçesi iletilmiştir. Bu tarihlerde yerel makamlar kanuna aykırı vergiler almakta ve arazi ve mülklerin satışına engel olmaktadır. Müslümanların kendi imkanlarıyla dahi cami yaptırma istekleri reddedilmekle kalmayıp, cami duvarına domuz eti asma, Müslüman din adamlarına

---

¹⁷⁵Ömer, Bulgaristan'da Prenslik Döneminde Türklerin Sosyal ve Siyasal Kurumsallaşma Çabaları,s.90 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1575840> erişim tarihi: 31.03. 2022.

¹⁷⁶ Meral Bayrak Ferlibaş, **Ruşçuk Cami Vakıflarına Örnekler, Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri**, ed. Meral Bayrak Ferlibaş, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s.248.

¹⁷⁷ Ferlitaş, **a.g.e.**, Özerk Bulgar Prenslığı Döneminde Rusçukta Ermeni Faaliyetleri, s.425

¹⁷⁸ Akseki, **a.g.e.**, s.37.

¹⁷⁹ Zeynep Zafer, Bulgar Yazar İvan Vazov ve Türkler, **Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, Bildiriler**, C.II, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Balkan ve Ege Araştırma Merkezi, ed. Aşkın Koyuncu, 6-8 Ekim 2016, s.389.

¹⁸⁰ Gündüz, **a.g.e.**, 92.

¹⁸¹ Akseki, **a.g.e.**, 107.

türlü işkenceler yapılmakta olduğu¹⁸² dinden dönmeye yönelik zorlanmaların olduğu ifade edilmektedir.¹⁸³

1879 yılından itibaren artık azınlık olmanın travmasını ilk defa yaşayan Türkler bu refleksi milli, dini ve kültürel özelliklerini koruyabilmek adına çok daha fazla çaba sarf etmişlerdir. Bu durum asimile edilmeye çalışılan halk ile hâkim unsur arasındaki kültürel farklılıkların daha görünür olmasını sağlamıştır.¹⁸⁴

Asimilasyon dışında vergi ve toprak mülkiyetini düzenleyen yeni kanunlar da Müslüman ahaliyi ağır vergi yükü altında bırakarak göç etmek istemelerine neden olmuştur. 1882’de gelen yeni düzenlemeyle ekmedikleri arazi üzerinden de vergi veren Müslüman ahali vergi yükü altında ezilmiş ve göç etmekten başka çare bulamamıştır. Göç edenlerin mallarıysa yağmalanmıştır.¹⁸⁵ Geniş toprak sahibi hatta toprak ağası olan Türklerin Bulgaristan topraklarından göç etmesi Bulgar köylülerinin de vergiler altında ezilseler dahi Türklerden aldıkları toprakları çok hızlı bir şekilde çok ucuza satın almaları Prenslik döneminde Bulgaristan’da tarımsal verimi hiç olmadığı kadar arttırmıştır.¹⁸⁶

1881 ve 1900 yılları arasında Pazarcık ve Silistre’ye bu mntıkadaki Türk-Müslüman nüfusun yoğunluğu sebebiyle Bulgar nüfus yerleştiren Prenslik bölgedeki Türk nüfusu da göçe itmiştir. Özellikle köylerin bir kısmı boşalmış; bir kısmında da

---

¹⁸² Köse, **a.g.m.**, 274.

¹⁸³ Sadal, **a.g.e.**, s.91-92.

¹⁸⁴ İbrahim Kamil, İkili ve Çok Taraflı Siyasi Anlaşmalar Işığında Bulgaristan Türklerinin Statüsü ve 1984-1985 Olayları, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1986, s.3.; Bulgaristan Prenslığı Anayasasının “Bulgaristan tebaası olan herkes askerlik yapmakla yükümlüdür.” maddesi Türkler tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve bu sebeple Osmanlı içlerine göçler yaşanmıştır. Anayasa için bkz: Narodna Sıbranie Na Rebulıka Bılgariya, Konstitutsiya na Bılgarskoto knyazhestvo, 1879, chlen 71. <https://www.parliament.bg/bg/17> Varna ve köylerinde oturan Türkler Bulgar Prenslığıne bir dilekçe göndererek, gençlerin askere alınmasında kastı davranış bulunduğunu, bu nedenle ertelenmesi gerektiğini bildirmişlerdir. (Halime Kozlubele Doğru, **1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca’nın Demografik ve Sosyal Durumu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.35.) Bunun sebebi ise çok açıktır ki; 93 Harbi sebebiyle yerlerinden olmuş ve müşkül durumda olan Türk ahalişi eğer askere alınırlarsa aileleri perişan vaziyete düşecektir. Bu sebeple Türkler hiç değilse 10 yıl askerlikten muaf tutulmak istemişlerse de ne yazık ki bu istekleri devamlı surette reddedilmiştir. (Osman Köse, “Bulgaristan Emeti ve Türkler (1878-1908)”, **Journal of Turkish Studies**, 2006, Vol,1, I.2 s.281) Askere alınan Müslümanların başlarına haç takılması askere gitmeme konusunda direktmelerinin diğer bir sebebidir. (Bu durum Tırnova Anayasasının 6(2) “Bütün vatandaşlar kanun önünde eşittir. Irk, milliyet, etnik köken, cinsiyet, köken, din, eğitim, inanç, siyasi görüş, kişisel ve sosyal statü veya mülkiyet durumuna dayalı haklar veya ayrıcalıklar üzerinde hiçbir kısıtlamaya izin verilmez” maddesiyle çelişmektedir. <https://www.parliament.bg/bg/const>)

¹⁸⁵ Crampton, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁸⁶ Meliha Çetin, **a.g.t.**, s.8.

Türk nüfus azınlıkta kalmıştır.¹⁸⁷ İktidar göçleri göçe mecbur bırakma politikasını vatanî vazife addederek meselenin particiliğin üzerinde olduğunu ve siyasi görüş fark etmeksizin herkesin bu meselenin arkasında durması gerektiğini söylemekten çekinmemiştir.¹⁸⁸ 1877'den beri başlamış olan göçler Bulgaristan'ın önce özerklik sonra da bağımsızlığına giden yolda gittikçe artan bir durum haline gelmiştir. 1877 ile başlayan göçler en çok emlak ve toprak sahiplerini vatanlarından koparmış ve ardından bu topraklar yağma edilmiştir. Neticede geriye kalan halkın yıldan yıla sadece köylü sınıftan oluşması Türk azınlığı baskıcı ve asimilatör Bulgaristan Hükümetlerine karşı savunmasız bir halde bırakmıştır.¹⁸⁹ Dolayısıyla bu politikaların bir Bulgarlaştırma ve Bulgarları kalkındırma politikası olduğunu söylemek abartı olmayacaktır.¹⁹⁰

Göçler en basit anlatımla artık Bulgaristan şatlarına dayanmamak manasına geliyorsa da göç diğer yandan Türklerin Bulgaristan'daki varlığını tehlikeye soktuğundan kendilerini istemeyenlerin ekmeğine yağ sürmek anlamına da gelmektedir. Bu sebeple “en son imam göç eder” sözü darb-ı mesel olmuştur. Bu söz aynı zamanda dayanabilecek son raddeye kadar dayanabilmek manasını da taşımaktadır. Balkan Gazetesi¹⁹¹ yazarı Ethem Ruhi 8 Haziran 1907 tarihli yazısında uzun uzun Müslümanların dini ve milli gayretlerini eleştirdikten sonra göç konusunda endişesini “Hep hicret, hep hicret! Ahalimiz hep gidiyor. Ehl-i İslam azalıyor.” şeklinde dile getirmektedir.¹⁹² Göç eden Müslüman nüfus baskıdan kurtulurken, göçmen sayısının fazlalığı göç edilen ülkedeki Müslüman nüfusu güçsüz bıraktığından Müslümanları baskıya karşı daha açık ve savunmasız hale getirmekteydi. Göç aynı

---

¹⁸⁷ Ülküsal, **a.g.e.**, s.41.

¹⁸⁸ **Rodopska Misil**, 10.10.1940.s.1.

¹⁸⁹Nargis Özgen, Hukuk Bağlamında Bulgaristan Hak ve Özgürlükleri, **International Balkan University**, 15/1, Üsküp Şubat 2020, s.541

¹⁹⁰ Zeynep Zafer, Deportatsiya ili dobrovolno izselvane na turtzite v komunisticheska Bülğariya?, **Liberalen Pregled**, 20 Aralık 2021, <https://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/bulgaria/4111-deportatziya-ili-dobrovolno-izselvane-na-turtzite-v-komunisticheska-balgariya>

¹⁹¹ “Balkan gazetesi, 9 Temmuz 1322 (22 Temmuz 1906) tarihinde, yine Jön Türk Edhem Ruhi'nin çıkardığı Rumeli gazetesine ek olarak yayınlanmaya başlamıştır. Rumeli gazetesi, 25 Teşrinisani 1321 ile 21 Temmuz 1322 (8 Aralık 1905-3 Ağustos 1906) arasında 31 sayı yayınlanmış, ardından da Balkan ismiyle basılmaya devam etmiştir.” Bkz: Mustafa Kemal Sincer, Bulgaristan'da Yılmaz Bir Jön Türk Edhem Ruhi Balkan ve Balkan Gazetesi (1907-1908), **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, XVII/66, s.354.

¹⁹² Levent Düzcü, Balkan Gazetesinin Yazar ve Okur Köşesinden Bulgaristan Türklerinin Sorunları (1906-1908), **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.4/5, 2018. s. 42.

zamanda buralardaki Türk varlığı ve kültürel mirasının da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması anlamına gelmekteydi.

Prenslik Döneminden başlayarak Bulgaristan'da neredeyse tüm nüfus sayımlarından sonra Müslüman nüfusun yoğunluğu devleti paniğe sevk ederek asimilasyon ve göç ettirme politikalarını tetiklemiştir. 1880 ve 1884'te Bulgaristan nüfus sayımları harpten sonra yapılmış olan ilk nüfus sayımlarıdır. 1880'li yıllarda Türkler 802.597 kişiyle genel nüfus içindeki oranının %26.01' i teşkil ederken 1910 yılında bunun %13.18'e düştüğü belirlenmiştir.¹⁹³ 1908 yılında Bulgaristan Müslüman nüfusu sadece 602.085 idi. Bunun nedeni göçler olsa da genel nüfus içindeki artış hızları devleti daima korkutmaktadır. Etnik aidiyetlerini dini bir çizgide belirleyen Bulgarlar Müslüman nüfusun kendi nüfuslarına yakın olmasından dehşete düşerek daha önce sadece Müslüman olarak baktıkları nüfusun Slavca konuşuyor olmasını dikkate alarak söylemlerini ve tarih yazımlarını farklı yönde şekillendirmeye başlayacaklardır. Bu talihsiz halk Pomaklardır.¹⁹⁴ Talihsizlikleri Bulgar yönetimleri için Pomakların kendi kimlik tanımlamalarının hiçbir anlam ve öneminin olmamasına dayanmaktadır. Onlar mutlaka Bulgar hissettirilmesi ve eski dinlerine döndürülmesi gereken nüfustur. Daha önceki nüfus sayımlarında Türklere dahil ettikleri tamamına yakını sınır bölgesinde yaşayan bu halk için ilk çalışmalar 1890-1891 yıllarında başlatılmıştır.¹⁹⁵ Bu yıllardan itibaren de Pomaklar Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında problem teşkil etmiş; bu durum Türkiye Cumhuriyeti döneminde de artarak devam etmiştir.¹⁹⁶ Bunun nedeni açıktır ki Pomakların din sebebiyle Türklere yakın olmalarıdır. Din, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu halka bakış ve tutumunu etkilerken, dillerinin Bulgarcaya yakın olması da Bulgaristan'ın onlar hakkındaki politikalarında belirleyici olmuştur.

1885 yılının sonunda Doğu Rumeli Vilayetinin Bulgaristan tarafından tek taraflı olarak topraklarına katılması¹⁹⁷ ile ilişkiler daha fazla gerilmiştir. Osmanlı Devleti bunu kabul etmemek için direktse de bölgenin durumunun gerginlik

---

¹⁹³ Ömer Turan, **a.g.m.**, s.90.

¹⁹⁴ Popkonstinov, **a.g.e.** s.719.

¹⁹⁵ Popkonstinov, **a.g.e.**,728.

¹⁹⁶ BOA, Y.PRK.EŞA,13-66, H-18-10-1308

¹⁹⁷ **Rodopa**, 03-04, 1946.s.9.; **BNR Radio Bulgaria**, "6 Eylül 1885 tarihinde Bulgaristan Yeniden Birleşik Devlet Oldu" <https://bnr.bg/tr/post/101521554> (e.t 31.03. 2022.)

kaldıramayacak seviyede olması sebebiyle bu ilhakı haraç verilmesi karşılığında kabul etmek durumunda kalmıştır.¹⁹⁸ Bulgaristan'dan Osmanlı topraklarına kitlesel göçler atmış; aydın kesim de ya göç ettiği ya da göç ettirildiği için Bulgaristan'da kalan nüfus aydın kitlesinden mahrum kalmıştır. Bu durumun Türk nüfusunun asimilasyona karşı direncini kırması beklenmiştir.¹⁹⁹ Bu sebeple gerçekleşen göçler Pomak nüfusa da yansımış, ekonomik durumu biraz iyi olan Pomaklar bu tarihten itibaren Türkiye'ye göçü hızlandırmışlardır. Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhak edilmesiyle beraber sınır bölgesinde güvenilmez buldukları Pomaklara öfke bu tarihten sonra artmaktadır.²⁰⁰ Özellikle 1888 yılında Pomak Asan Çolakov'a karşı girişilen başarısız suikast Pomakların artık vatanlarında güvende olmadıklarını göstererek onları göçe itmiştir.²⁰¹ Nitekim Orehovo Pomaklarının maddi imkanlarının gayet yerinde olması asimilasyonun yanında ülkede mal varlığının el değiştirmesi için Pomakların göç etmeleri ve bir hak elde etmeden kaçmalarını gerekli görmüştür.²⁰²

1903 yılında asimilasyonlara bir yenisi daha eklenmiştir. Bu sefer asimilasyon dezavantajlı nüfus diyebileceğimiz Çingeneleşenler üzerinde denenmeye başlanmıştır. Müslüman Çingeneleşenlerin oy hakları ellerinden alınarak Müslümanların nüfuzu kırılmak istenmiştir.²⁰³ Bulgaristan'ın her fırsatta asimilasyona Çingeneleşenlerden ve Pomaklardan başlamasının birkaç sebebi mevcuttur. Öncelikle bu azınlık grupları sosyoekonomik olarak kötü durumdaydılar ve bu durum tabii olarak seslerini duyurma ve haklarını arama konusunda dezavantajlı bir konumda olmaları anlamına gelmekteydi. Diğer yandan Çingeneleşenlerin sorun yaşamadan kolaylıkla iltica edebilecekleri Milli bir devletlerinin olmadığı düşüncesi Bulgar yönetimlerini cesaretlendiriyordu.

---

¹⁹⁸ Emine Bayraktarova, "Osmanlı Devleti-Bulgaristan Prenslığı İlişkileri (1878-1908)", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s.64.

¹⁹⁹ Yavuz, Rengin, Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme, **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.2, Ankara 2019, s.222.

²⁰⁰ Popkonstinov, **a.g.e.**, s.722.

²⁰¹ Popkonstinov, **a.g.e.**, 724.

²⁰² Georgi Zelengora, Orehovo'dan İlyasağa Çiftliği'ne (Balkanlar'dan Anadolu'ya Pomak Göçlerine Klasik Bir Örnek, **Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler**, C.II,6-8 Ekim, Çanakkale 2016, s. 217

²⁰³ Ömer Turan, **Bulgaristan'da Prenslük Döneminde Türklerin Sosyal ve Siyasal Kurumsallaşma Çabaları**, s.94.

Pomaklar için ise durum biraz daha farklıydı. Çingenerler kimse tarafından istenmeyen ötekilerken Pomaklar ise yaşadıkları tüm devletlerde “bizden” olarak görülmüştür. Örneğin; Bulgaristan Pomakları asimile etmek amacına erişemezken bunun sebebini Pomakların Türkler tarafından çoktan asimile edilmiş olmalarına bağlamaktadır. Öyle ki Stoyu Shishkov’un 1903 tarihli Rodoplardaki Pomaklar isimli yazısında Türklerin Pomakları sözde medrese denilen yerlerde 5-10 yıl eğitime tabi tutarak Müslümanlığa geçişleriyle uyumlu bir Osmanlı tarihi öğretilerinden hayıflanarak, buralardan çıkan Pomakların kesinlikle farzlara ve sünnetlere bağlı ve Osmanlı sevgisiyle dolmuş bir şekilde çıkmalarını felaket olarak göstermektedir. Ona göre bu hakiki Bulgarlar Türkler tarafından bu şekilde asimile edilmekteydi.²⁰⁴ Bu özerklik döneminde Bulgarların sahip çıktığı ve çeşitli çalışmalar ve yapılarla destekledikleri bir fikir olmuştur. Bu bağlamda özerkliğin ardından Doğu Rumeli’nin de ilhakıyla ihtilalci örgütler de her geçen gün artmaya başlamıştır. Bu örgütlerin her ne kadar birbirlerinden farklı fikirleri mevcut ise de ortak amaçları beş yüz senelik Osmanlı esaretinden kurtulmaktır. Bu sebeple ortak paydada birleşerek 1902 senesinde Selanik’te “Makedonya İhtilalcileri Kongresi’nde” bir araya gelmişlerdir. Bu kongreden büyük isyan günü olarak adlandırılan güne kadar da zaferlerine giden yolda irili ufaklı birçok çatışma yaşamışlardır.²⁰⁵ 1902 yılında Makedonya’da huzuru yeniden tesis edebilmek için II. Abdülhamit tarafından hazırlanan “Rumeli vilayetleri hakkında talimat” başlığı taşıyan ıslahat taslağı ivedilikle uygulanmaya başlansa da artık milli bilinçlerini kazanmış ve bağımsızlık arzusu taşıyan milletler tatmin olmamıştır. Zaten başından beri amaçları bağımsızlık olan Bulgaristan’ın bölgedeki problemleri çözmek gibi bir amacı da hiçbir zaman olmamıştır.²⁰⁶

1878 yılından 1908’e giden bağımsızlığı kazanma sürecinde de Türk ve Müslümanlar büyük zulüm ve tacizlere maruz kalmışlardır. Osmanlı Devleti’ne hâlâ bir bakıma bağlı olmak Bulgaristan’ın Türk ve Müslüman azınlığına karşı gösterdiği nefret tutumunda hiçbir çekinceye neden olmamıştır. Bilakis Osmanlı’dan kurtulma isteğini Müslüman azınlığa şiddet yoluyla fazlasıyla hissettirmiştir. Müslümanlara

---

²⁰⁴ Stoyu Shishkov “Rodopskiti Pomatsi”, **Rodopski Napridki**, Ocak 1903, S.1, C.1, S.22-23.

²⁰⁵ **Rodopska Misil**, 25.12.1938.s.3; Talha Burak Ünlü, **İttihatçı Bir Fedai Mülâzım Atif Kamçıl**, Timaş Yayınları, İstanbul 2021, s. 52.

²⁰⁶ Ünlü, **a.g.e.**, s.50,51.

eziyet eden asiler genellikle Türkler gibi giyinip, Türkçe konuşarak ahaliye eziyet etmekteydiler. Bunun iki sebebi vardı: Türklerin birbirlerinden bile şüphe duymalarını sağlamak ve olayların Bulgarlar ile bir ilgisinin olmadığı Türklerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklar imajını çizmek.²⁰⁷

Bağımsızlık yolunda en önemli dayanaklardan biri de eğitimidir. Entegrasyon da milli bilinç de eğitim ile sağlanabilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’den kitap ve materyal gönderilmesinden rahatsız olan Prenslik, bu durumu 1908 eğitim kanunuyla birlikte kendi lehine çevirmiştir. Öğretmenlerin Bulgar vatandaşı olması şartı getirilmiş; aynı zamanda yurt dışından kitap temini bazı şartlara bağlanmıştır.²⁰⁸ Prenslik hemen faaliyete girilerek hızla Türk okullarının sayısını azaltma ve camilerde hutbelerin Bulgarca okunması şartı getirmiştir.²⁰⁹

Bu dönemde sık sık Bulgaristan’ın Osmanlı’dan tamamen ayrılacağı gibi haberler çıksa da Prens Ferdinand Vidin’de katıldığı yemekte bu haberleri yalanlamış ve Osmanlı Devleti’ne bağlılığını bildirmiştir.²¹⁰ Bundan birkaç yıl sonra bağımsızlığın arifesinde (30 Ağustos 1908) İstanbul’da düzenlenen devlet resepsiyonuna bağımsız bir devlet olmadığı için Bulgaristan Sefiri’nin çağırılmaması sebebiyle Bulgaristan Prensliği ve Osmanlı Devleti arasında ilişkiler gerilmiş;²¹¹ Prens Ferdinand’ın daha önce vermiş olduğu demecin birkaç yıl içinde geçerliliğinin kalmamış olduğu görülmüştür. Bu olayların üzerine II. Meşrutiyetin ilanının vermiş olduğu karışık ortamı da ustalıkla kendi lehine kullanmayı bilen Bulgaristan 5 Ekim 1908 tarihinde Tırnova şehrinde bağımsızlığını ilan ettiğini açıklamıştır.²¹²

Azınlık konumuna düşmüş olan Türkler Prenslik döneminde genel olarak Bulgaristan Hükümeti’yle iyi ilişkiler kurmak istemişlerdir. Bunu Türk gazetelerinde sıklıkla çıkan “*Biz Müslümanız, Müslümanların hakkını koruyan her hükümetin*

---

²⁰⁷ Köse, a.g.m., 274.

²⁰⁸ Hüseyin Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.85-86.

²⁰⁹ Sefa M. Yürükel, **Batının İnsanlık Suçları: Soykırımlar Tarihi I**, Near East Publishing, Norveç 2005, s.69. ; Bulgarlar için bağımsızlığına giden yolda en önemli mesele Bulgar millî eğitiminin yanında zirai eğitim ve düzenlemeler olarak görülmüştür. Eğitim de olduğu gibi Bulgar öğretmenler bu konu da aktif rol oynamışlar, zirai kalkınma ve eğitim Bulgaristan’ı bağımsızlığa bir adım daha yaklaştırmıştır. (Barbara Jelavich, **20.Yüzyıl Balkan Tarihi**, s.40.)

²¹⁰ Hasanoğlu, a.g.t., s.90

²¹¹ Ts. DA., f. 176, op. 2, a.e 2, 7.

²¹² Erhan Vatansver, **Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bulgaristan’ın Bağımsızlığı (1841-1908)**, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Edirne 2019, s.196.

tebaasıyız.” cümlelerinden de anlamaktayız.²¹³ Bununla birlikte Bulgaristan prens ve hükümetleri Türkleri tehdit olarak görmekten vazgeçmemiş ve eziyetlerine devam etmişlerdir. Bu eziyetlere mukabil Müslümanların haklarını yeterince koruyamamasının temel sebepleri arasında Müslümanların haklarından yeterince haberdar olmamaları ve kendilerini ifade edebilecek yeterliliğe sahip olmamaları ve Bulgarcalarının da haklarını savunmada yetersiz kalması etkili olmuştur.²¹⁴

2.2. KRALLIK DÖNEMİ 1908-1946

6 Nisan 1909’da imzalanan protokolle Bulgaristan’ın bağımsız olması²¹⁵ Müslüman azınlığı daha da zor duruma düşürmüştür. Her ne kadar yeni düzenlemeyle müftüler azınlık okullarını teftiş ve gerektiğinde yenilerinin açılması gerektiğinin tespitinden mesul olsalar da bu anlaşma da kâğıt üzerinde kalmış, Bulgaristan Türkleri eğitim alanında kısıtlamalara maruz kalmışlardır. Anlaşmanın hemen akabinde Balkan Savaşlarının başlamış olması Türk azınlığının sadece eğitimini değil, ibadet ve din hürriyetini de elinden almıştır.²¹⁶

Krallığın kurulduğu andan itibaren demografik kaygıları şiddetlenen Bulgaristan 1910 yılında yaptığı nüfus sayımında Gagavuzları ve Rumları da Bulgar istatistiğine eklemiştir.²¹⁷ Bu yıllarda yine etnik azınlık olan Türk ve Tatarlar da kasten olduğundan az gösterilmiştir.²¹⁸ Krallık boyunca devam edecek olan bu nüfus verilerini çarpıtma durumu azınlık nüfusun çoğunluğa yakın oranlarda olması ve azınlığa karşı evhamlı tutumun bir yansıması olarak tüm faşist uygulamaların evvelinde karşımıza çıkacaktır.

---

²¹³Ömer Turan, Bulgaristan’da Prenslik Döneminde Türklerin Sosyal ve Siyasal Kurumlaşma Çalışmaları, **Bellekten**, C.64, S.239, Nisan 2000, s.91

²¹⁴ Ömer Turan, Bulgaristan’da Prenslik Döneminde Türklerin Sosyal ve Siyasal Türklerin Sosyal ve Siyasal Kurumlaşma Çalışmaları, s.92, **İttifak**, S. 170, 24 Ağustos 1324.

²¹⁵ CDA, f.146, 2, a.e 7, s.2.

²¹⁶Süleyman Sırrı Terzioğlu, Tarihsel Süreç Çerçevesinde Bulgaristan’daki Türk Azınlığın Ana Dilde Eğitim Hakkı, **Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II**, ed. Ünal Şenel, 13-15 Mayıs 2010, s.383.

²¹⁷ Ülküsal, **a.g.e.**, 59.

²¹⁸ Kader Özlem,” Bulgaristan Pomaklarının Kimliğinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü ve Bulgaristan’ın Pomak Politikaları”, Türk **Dünyası Araştırmaları**, C.125, S.246, Haziran 2020, s.172.

2.2.1. Balkan Savaşları Sırasında Yaşananlar

Bulgarlar Prenslük Dönemi'nde başladıkları mezalime Krallık Döneminde de - savaş dönemleri de dahil olmak üzere- her geçen gün artırarak devam etmişlerdir. 1912'de Bulgarlar savaş hazırlığı içindeydiler. Bu bağlamda savaşa gerekçe oluşturabilmek emeliyle ülke içinde infiale sebebiyet verecek faaliyetlere girişmekteydiler. Basın ise bu katliam ve vahşet dolu olayları ustalıkla Osmanlı Devleti'nin üzerine yıkmaktaydı.²¹⁹ 1912 yılında Gümülcine'de Türkleri katleden 50 Bulgar çetecisi şehirde günlerce terör estirerek gayrimüslim ahaliyi dahi korkutmuştur.²²⁰ Üstelik 1878 yılında Osmanlı Devleti'nin saflarında savaşan Bulgaristan Müslümanları, Balkan Savaşlarında kendi devletlerine karşı savaştırılmak üzere askere alınmak gibi vahim bir akıbet ile de karşı karşıya kalmıştır. 9604 Bulgaristan Türkünün şehit olduğu savaşta vefat eden Pomakların sayısı buna dahil değildir.²²¹

Buna rağmen makbul tebaa olamayan Bulgaristan Müslümanları sadece çetecilik faaliyetleriyle değil, Bulgar Hükümeti'nin eliyle de akıl almaz zulme ve işkenceye uğramıştır.²²² Bu süreçte Osmanlı Devletinden gelecek yardımların akim kalacağına farkında olan Bulgaristan Müslüman azınlığı kendi imkanlarıyla Bulgar mezalimine karşı durmak istemiş fakat sayıca az, maddi ve manevi desteklerden yoksun bulunmaları sebebiyle kendilerini korumayı başaramamışlardır. 1913 yılında Rodoplardan gelen mektuplarda ve vesikalarda Rodoplarda birçok Müslümanın dini sebebiyle hakarete uğradığı, Pomak köylerinin zorla vaftiz edildiği, camilerin yıkılarak minarelerine haç takıldığı ve içlerinin de kilise şeklinde düzenlendiği görülmüştür.²²³ Papazların bir eliyle Pomakları vaftiz ederken diğer elleriyle zorla domuz eti yedirdikleri bilinmektedir. Zorla Hıristiyanlaşmaya direnenler öldürülünceye kadar dövülüp²²⁴ ayaklarına taş bağlanarak akarsulardan atılmışlardır.²²⁵ Ferace giyen,

²¹⁹ John Macdonald M.A, **Turkey and Eastern Question**, Palala Press, New York 2018, s.12.

²²⁰ **Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya**, Yayına Hazırlayanlar: H. Yıldırım Ağanoğlu, Sebahattin Bayram, Mümin Yıldıztaş, İstanbul 2009, s.50.

²²¹ İsov, M, 2014, C s.42

²²² BOA, DH.EUM 5.Şb, 14/36, H.15.08.1333. 1,2

²²³ Mehmet Emin Yılmaz, **Bulgaristan'da Kiliseye Çevrilen Türk Eserleri, Rumeli'de Osmanlı Vakıfları Üzerine Araştırmalar: Bulgaristan**, s.224.

²²⁴ Hıristiyanlığı kabul etmeyenlerin kılıcı hak ettiklerine dair söylemler hiçbir zaman gündemden tamamen düşmemiştir. **Rodopska Misil**, 20.12.1937, s.2.

²²⁵ Mustafa Alish Hadzhi, **a.g.t.**, s.104.

başörtüsü takan kadınlar çeşitli hakaret ve işkencelere maruz kalmıştır. Dahası Müslüman ahaliye köylülerin tekrar İslam'a dönmeleri durumunda köyün tek sakini sağ kalmayacak şekilde yakılacağı söylenmiştir.²²⁶ Birinci Balkan Savaşı'nın neticesinde Bulgarlar özellikle Batı Trakya'da ve Üsküp, Kumanova gibi yerlerde Türk ve Pomaklara büyük mezalimler gerçekleştirmişlerdir. Hıristiyanlaştırma ve katliamlardan nasibini alan Filibe'de ibadet özgürlüğü dahi Müslümanların elinden alınmıştır.²²⁷ Bu ilk bakışta tamamen dini yayma ve başlangıçta Hıristiyan olduklarını düşündükleri din kardeşlerini eski dinlerine döndürme isteği ve amacı gibi görünmektedir.²²⁸ Ne var ki mesele siyasi ve dini sebeplerden çok ekonomik sebeplere de dayanmaktaydı.²²⁹ Müslümanlardan iyi ve verimli tarla ve mallara, hayli birikmiş paralara sahip olanlar vardır. Böyle bir politikayla bunların aniden kaçırılması sahipsiz kalan köylerin ve mülklerin yağmalanması anlamına gelmekteydi.²³⁰ Meselenin bu kısmı bu politikaların merkezinde yer alan asimilasyonlara destek veren Stoyu Shishkov gibi isimlerce de doğrulanmıştır.²³¹

2.2.2. I. Dünya Savaşı

1.Dünya Savaşında Batı Trakya'daki Müslüman ahaliyi silah altına alan Bulgaristan (200.000 civarı) onları Türkiye'ye savaşa yollamış ve bir daha kendi ülke sınırlarına girmelerine izin vermemiştir.²³²

1918 yılında henüz 1.Dünya Savaşı bitmemiş ve Bulgarlar savaşı kaybetmek üzere olmalarına rağmen, Balkan Savaşlarında yaptıklarını aratmayacak bir mezalime girişmişlerdir. Bu tarihlerde Bulgarlar Müslümanlara Gümülcine ve havalisinde akıl

---

²²⁶ Ayşe Kayapınar, **a.g.m.**, s.347.; Küçük Arda köyünden Yakup oğlu Yakup'un yediği dayaklarının şiddetinden delirmesi ve kızının uğradığı tecavüz yaşanan vahşet hadiselerinden sadece biridir. (Kayapınar, **a.g.m.**, 349.)

²²⁷ İbrahim Kamil, **Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri, C.1 (1944-1953)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018, s. LV,

²²⁸ **Rodopska Misil**, 18. 03.1933.s.1.

²²⁹ "Bulgar Müslümanlar Hıristiyan kardeşleriyle birlikte ülkelerini kalkındırabilirlerdi. Çünkü onlar ağırbaşlı, uysal ve çalışkanlardı. Tabii ki ulusal fayda sağlamaları için Hıristiyan köklerini hatırlamaları gerekiyordu." 02.01.1933.s.2.; **Rodopska Misil**, 10.03.1938.s.1-2.

²³⁰ Meselenin bu kısmı bu politikaların merkezinde yer alan asimilasyonlara destek veren Stoyu Shishkov gibi isimlerce de doğrulanmıştır. (Mustafa Alish Hadzhi, **a.g.t.**, s.103.)

²³² Gülay Özgür, Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü, (Yüksek Lisans Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, İzmir 2008, s.35.

almayacak şeyler yaşatmaktaydılar. Müslümanların ellinden gıdaları ve zinet eşyaları alınmakta Müslüman ahalinin kadınları kötü muameleye maruz kalmaktaydı. Hatta Bulgarlar Dobruca'daki askeri birliklerin bir kısmını da Dedeağaç, İnöz, Sofulu taraflarına yerleştirerek alan kontrolü sağlamaktaydılar. İlâveten nedensiz bir şekilde Müslüman ahali zorla Bulgaristan'ın iç kısımlarına tehcir edilmekteydi.²³³ Neuilly Anlaşması öncesinde Bulgaristan'a verilen Batı Trakya'nın mağlubiyetle birlikte Yunanistan'a verilmesiyle Bulgarlar 17 Ekim'de Batı Trakya'yı boşaltmaya başladılar.²³⁴ Bulgarların geri çekilişi daha önce Bulgaristan içlerine sürülen Müslüman ahalinin de eski yerlerine göç etmelerine olanak sağlamıştır.²³⁵ Bununla birlikte Bulgarların hiç değilse sözlü tacizlerine maruz kalan Türkler "Ne zaman göç edeceksiniz? Buradan gidin." gibi sorularla huzursuz edilmeye çalışılmıştır.²³⁶

2.2.3. Stamboliyski Dönemi (1919-1923)

I. Dünya Savaşı döneminde Bulgaristan siyasetine yön veren iki grup Çiftçiler ve Komünistler olmuştur. Esasen kuruluşu 1899 yılına dayanan Çiftçi Birliği, başlarına Stamboliyski geçene kadar ciddi bir varlık gösteremese de küçük toprak sahiplerine yardım, tarım eğitimi, tarıma devlet kredisi gibi kararlarla Bulgaristan köylüsünün desteğini alarak Bulgaristan siyasetine yön vermeye başlamıştır.²³⁷ Eğitim alanında da bir dizi iyileştirmeye giden Stamboliyski Hükümeti 1100 yeni okul yaptırmış, köy okullarını iyileştirmiştir. Köy okullarına 4 yılın ardından pratiğe yönelik 3 yıl daha eklenmiş ayrıca komünist öğretmenler de tasfiye edilmiştir. Yoksul çiftçi bir ailenin çocuğu olan Stamboliyski tarıma büyük önem vererek kentli çocukların da yaz aylarında kırsalda tarım öğrenmesini sağlayacak bir program geliştirmiştir.²³⁸ Bu dönemde çoğunluğu çiftçi ve köylü olan Bulgaristan Türkleri de ekseriyetle Stamboliyski Hükümetini desteklemişlerdir. Bu duruma Aleksandr

---

²³³Mustafa Budak, **Dünden Bugüne Batı Uluslararası Sempozyumu, Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a Batı Trakya**, s.69-70.

²³⁴ **Rodopa**, 03-04,1946. s.6.; Trakya üzerindeki hak iddialarından vazgeçmeyen Bulgaristan ve Yunanistan arasında mesele her zaman için nazikliğini korumuştur. **Rodopska Glas**,01.05.1921.s.5.

²³⁵ Budak, Mustafa, **a.g.m.**, s.73.

²³⁶Nureddin İbram, **Dobruca'daki Müslüman Topluluğu Manevî Hayatından Sayfalar**, Ex Ponto Yayınları, Constanta 1999, s.39.

²³⁷ Nebahat Koç, **Liderler Bağlamında İki Savaş Arası Dönemde Bulgaristan, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne 2021, s.99.**

²³⁸ Koç, **a.g.t.**, s.102.

Stamboliyski'nin azınlıklarına bakışının yanında Türkiye Cumhuriyeti'yle kurduğu iyi ilişkilerde etkili olmuştur.²³⁹

Bu söylem ve tutumlar ışığında Batı Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgaliyle Bulgaristan'a geçen Türk göçmen ve askerleri Bulgar misafirperverliğiyle karşılaşmışlardır. Türk askerlerinin de hazırlıklarına burada devam etmeleri ve Bulgaristan'ın Türklere iki milyon levalık yaptığı yardım iyi komşuluk ilişkilerini ve Kurtuluş Savaşı'na duydukları sempatinin de kanıtı niteliğindedir.²⁴⁰

Bulgar Hariciye Nazırı "Turanlı olalım, Slav olalım, her iki memleketin istikbali müşterek ve menfaati dost kalmaktadır." derken Dnevnik de "Mustafa Kemal'in başarısı aşikâr. Bu Makedonyalı Müslüman kahraman sadece savaş meydanında değil, diplomatik masada da kazandı. Türklerin zaferi Yakındoğu'nun tarihinde önemli bir olaydır." demektedir.²⁴¹ Ayrıca Yunanistan ile de ilişkilerin çok dostane ilerlememesi Bulgaristan'ın "Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesine karşı değiliz."²⁴² söylemi hem Bulgaristan'ın hem de Türkiye'nin aradaki ilişkileri sağlam tutma istek ve ihtiyacında olduklarını göstermektedir.²⁴³

Bulgar Çiftçi Partisi Neulliy'in azınlık haklarına dair maddelerinin uygulanmasında da büyük titizlik göstermekteydi. Her ne kadar bu ihtimamın sebebi diasporada kalan Bulgarlar olsa da bu durum Bulgaristan Türk ve Müslümanlarına geniş haklar tanıyıp rahat bir nefes almalarına olanak sağlamıştır. Anlaşma azınlıkların

---

²³⁹ Turan, Ömer, **a.g.e.**,93.; Türkiye ile Bulgaristan'ın iyi ilişkiler kurduğu dönem olarak bilinen Çiftçi Yönetimi, Yunan işgalinden kurtulan Türkiye Cumhuriyeti'ni ilgiyle takip ederken, Bulgaristansız Türkiye'nin, Türkiyesiz Bulgaristan'ın mümkün olmadığını ifade etmekteydi. Osmanlı olmaktan kurtulan ve Sevr'i parçalayan Türkler gözüyle bakılan Türkiye Bulgaristan'ın siyasi ve ekonomik müttefiki olarak görülmekteydi. (Mümin Yaşarov İsov, **Bulgar Basınında Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı**, çev. (Serkan Cömertel), s.118.)

²⁴⁰ Bülent Yıldırım, Harun Bekir, **Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti -Bulgaristan İlişkileri, Atatürk Devri Dış Politikası 1920-1938; Kafkasya, Balkanlar, Ortadoğu, Siyasi, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İlişkiler Perspektifinden**,ed. Cezmi Eraslan, İstanbul University Press, 2021, s.73.

²⁴¹ Mustafa Göleç, "Hâkimiyeti Millîye Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", **Türkiyat Mecmuası**, c. 26/1, 2016, s. 147-168. s.156.

²⁴² Vahdet Keleşyılmaz, Stamboliyski Hükümetine Karşı Yapılan Darbenin İstanbul Basınındaki Yeri, **Türk Kültürü ve Hacı Bayram Veli Araştırma Dergisi**, 0/43, Güz Ankara, s.90.

²⁴³ Sinem Bastık, İngiliz Okulu Perspektifinde Bulgaristan'ın Türk Azınlıklara Yönelik Politikası, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2019, s.20. ; Nihayetinde iki genç devlet de barış ortamına hasret kaldıkları gibi iyi geçinecekleri bir müttefik komşu ihtiyacı da hissetmekteydiler. Nitekim Stamboliyski tarafından Mustafa Kemal ile iyi komşuluk ilişkilerini tesis etmek üzere görevlendirilmiş olan Tüccar Pokaniçanov, Paşa'nın Bulgar halkından oldukça müspet bahsettiğini, Bulgar halkının meziyetlerini saydığını ve iki halk arasında din dışında bir fark bulunmadığından bahsettiğini aktarmaktadır. (Esra S. Değerli, **Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk (1919-1923)**, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.18, Kütahya 2018, s.12.)

dini vecibelerini özgürce yerine getirebilme hürriyeti, medeni ve siyasal hakların kullanımında eşit haklara sahip olmaları, resmi iş ve mahkemelerde Bulgarca dışında bir dil kullanabilmeleri, devlet memuru olabilmeleri gibi bir dizi eşit haklar tanıyordu. Kısacası Türklerin bu dönemde Bulgarlar ile tüm alanlarda eşit haklara sahip olması taahhüt edilmekteydi.²⁴⁴ Bu dönemde sekiz Türk milletvekili parlamentoya girmiş,1922 yılında açılan Nüvva ile Türklerin dini alandaki ihtiyaçlarına cevap verilmek istenmiştir. Daha önce kısıtlanmış olan Türk basını en mesut dönemini yaşayarak yayın hayatına *Deliorman, Çiftçi Bilgisi, Balkan, Arda, Ziya, Koca Balkan* gibi süreli yayınlarla devam ederek özgür bir dönem yaşamıştır.²⁴⁵ Bulgaristan Türklerine karşı bu olumlu tutum Türklerin büyük çoğunluğunun²⁴⁶ çiftçi olması²⁴⁷ ve onların oylarını alma isteği ile de ilgilidir.²⁴⁸ Ne var ki Stamboliyski Döneminde Türk ve Müslümanlar hayatlarının hiçbir alanında azınlık olduklarını hissetmediler demek çok doğru olmayacaktır.

1921 Ankara İtilafnamesi'ne göre kaybedilmiş topraklarda Müslümanların çoğunlukta olduğu yerlerde Müslüman vali ya da başka Müslüman yönetici olması kararlaştırılmıştır. Buna rağmen Kırcaali gibi Türk ve Müslümanların ağırlıkta olduğu yerlerde bu maddenin uygulanamaması hem Türk ahaliyi hem Türkiye Cumhuriyeti'nin vekillerini rahatsız etmiştir.²⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti aslında bu dönemde Bulgaristan ile iyi ilişkiler kurmaya son derece önem vermiş, İsmet İnönü Bulgaristan ile hakiki dostluk hissiyatlarıyla dolu olduklarını, Bulgaristan'ın ilerlemesini ve inkişaf etmesini arzu ettiklerini beyan etmiştir.²⁵⁰

Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti ile bağına hiçbir zaman kaybetmek istemeyen Bulgaristan Türk ve Müslüman nüfusu aradaki bağı her zaman diri tutmaya

---

²⁴⁴Kader Özlem, Bulgaristan'ın Türk Azınlık Politikası (1912-1923), **VIII. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi: Küresel ve Bölgesel Sistemde Devlet ve Devlet Dışı Aktörler**, Uludağ Üniversitesi Mete Cengiz Kültür Merkezi, Bursa 2016, s.289.

²⁴⁵ Özlem, **Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık**, s. 60.

²⁴⁶ Osmanlı'nın Balkalardan çekilmesiyle hızla değişen sosyo-ekonomik dengeler 1879'dan itibaren Türk nüfusunu 1949 yılına kadar çiftçileştirdi. Küçük bir kısmı da şehirlerde küçük çapta zanaatkarlıkla uğraşan nüfusun ancak %1'lik kısmın refah seviyesi yüksekti. Bkz: Ali Kemal Balkanlı,ŞarKî Rumeli ve Buradaki Türkler, Elhan Kitabevi, Ankara 1980, s.36.

²⁴⁷ Yavuz, **a.g.e**, s.227.

²⁴⁸ **Balkanlar El Kitabı**, "Bulgaristan Türkleri," s.511

²⁴⁹ **TBMM, Gizli Celse Zabıtları**, 13.10.1337 (1921), C.2, s.300., **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, 9.05.1336.(1920), s.22.

²⁵⁰ Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmalar,9 Teşrinisani 1929 Cumartesi Dış ilişkilerdeki Yeni Gelişmeler ve Ülke Sorunları ile Güvenoyu İstemine İlişkin Yaptığı Konuşma, s.139.

ihlimam göstermiştir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin Latin harflerine geçmesinin arifesinde derhal Latin harfleriyle basın ve yayın hayatına dahi başlamıştır. Birçok alanda son derece özgür olan Türk azınlık bu konuda da Çiftçi Yönetimi tarafından herhangi bir kısıtlama ve zorlamayla karşılaşmamıştır.²⁵¹ Bu karşılıklı olumlu tutum ve davranışlar bazı aşırı milliyetçi çevreleri, kendisinden Bulgaristan tarafından Türkiye'nin dost edinildiğini gören Yunanistan'ı ve Bulgaristan'ın müttefiklerini rahatsız etmiş oluşan rahatsızlıklar iç politikadaki bazı nedenlerde eklenerek Stamboliyski'nin sonunu getirmiştir.²⁵² Bu dönem iktidar sahibi Aleksandr Stambolski'nin darbe sonucu yönetimden uzaklaştırılıp katledilmesiyle son bulmuş,²⁵³ asimilasyon politikaları da kaldığı yerden fakat bu sefer daha hızlı bir şekilde devam etmiştir.²⁵⁴

2.2.4. Stamboliyski Sonrası Dönem

1919'dan 1923'e kadar kısmen rahat bir nefes alan Bulgaristan azınlığı 1923 yılından itibaren yavaş yavaş tekrar asimilasyona maruz kalmıştır. Bununla birlikte bu dönemde başlayan Türklerin eğitimlerini iyileştirme çalışmaları da Stamboliyski'nin yönetimden uzaklaştırılmasıyla birlikte sona ermiştir. Türk okulları birer ikişer kapatılırken açık kalanlarda ise tekrar Arap alfabesine geçilmiştir²⁵⁵

1923 yılına kadar Pomak ve Türkleri birbirinden ayırmayan Bulgaristan Devleti yaşanan savaşlar neticesinde demografik yapının da değişmesiyle Pomakların

---

²⁵¹ Bülent Yıldırım, Latin Harflerine Geçiş Sürecinde Bulgaristandaki Türk Basımına Türkiye Cumhuriyeti'nin Yardımları, **Bılgarya i Turtsiya na Mejdukulturiya Kristopit: Ezik, İstorya, Literatura**, Treti Bılgaro- Turski Kolokvium, Plovdiv 2012, s.184.

²⁵² Keleşyılmaz, **a.g.m.**, s.92-93.

²⁵³ Türk ve Müslümanlara karşı uygulanan asimilasyon ve öteki hissettiren politikalar Bulgaristan'ın uluslararası anlaşmaları da ihlal ettiği anlamına gelmektedir. 27 Kasım 1919 yılında imzalanmış olan Neuilly Barış Anlaşmasının 53, 54 ve 55. Maddeleri Bulgaristan'daki azınlıkları koruyordu. Bulgar uyruğunda olan herkes dil, din ve mezhep fark etmeksizin kanun önünde eşit olmasını ve Bulgarca dışındaki dilleri konuşanların anadilde eğitim alabilme ve dilini kullanabilme ayrıca kanun önünde haklarını anadilde savunma haklarına bu anlaşmayla sahip olsalar da Bulgar hükümetleri tarafından defalarca ihlal edilmiştir. Anlaşmanın tam metni için bkz: https://bg.wikisource.org/wiki/%D0%9D%D1%8C%D0%BE%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BD_%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80_%D0%BE%D1%82_1919_%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%B%D0%B0#%D0%A7%D0%BB%D0%B5%D0%BD_1, Emiliya Nedyalkova, **Teoretichen Seminar Aktualni Problemi Na Istoriyata I Upravleneto Na Bılgarskoto Obrazovani**, Sofya 2012, s.31-33.

²⁵⁴ Zelengora, **Türkiye'deki Pomaklar**, Türk Tarih Kurumu, çev. Zeynep Zafer, Ankara 2017, s.49.

²⁵⁵ Hasan Demirhan, Sözlü Anlatımlarda 1984-1989 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türklere Uygulanan Asimilasyon Politikaları, **Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, S.16, Kırklareli 2019, s.327.

göçünü engellemeye çalışmış ve asimilasyon politikalarının hızına hız katmıştır. Bu tarihten itibaren Pomaklar ile Türkler, Pomaklar'ın ana dili, Bulgaristan'ın iki büyük savaş sonrası demografisinin değişmesi gibi sebeplerle ayrı unsurlar olarak kabul edilmiştir. Bu durum iç politikada Pomakların zorla dahi olsa ülke içerisinde tutulması,²⁵⁶ Türklerin ise göçe zorlanması şeklinde kendini göstermiştir.²⁵⁷ Bunun yanında saf Bulgar ırkı oluşturma hayalinin önündeki Türk nüfusundan da bir an önce kurulmak istenmiştir.²⁵⁸

Bulgaristan hiçbir zaman Pomakların ayrı bir etnik aidiyet belirtmesine izin vermemiş bu tarihlerden itibaren de bu nüfusu Türklerden de ayrı tutmuş ve Türklerin nüfusunu da olduğundan az göstermek için ellerinden geleni yapmıştır. 1 Eylül 1926 nüfus sayımına göre Türklerin nüfusu 789.287'dir. Bu rakamın çarpıtılması ve Pomakların Bulgar nüfusuna dahil edilmesi sebebiyle Bulgar nüfusu ile Türk nüfusu arasındaki farkın gösterilen kadar olmadığı anlaşılmaktadır.²⁵⁹

1927/1928 yılından itibaren Pomaklar ve Türkleri birbirlerinden ayırmak için çeşitli politikalar denenmeye başlanmıştır. Okullarda çocuklar ayrı sınıflarda oturtulmuş, Pomakların çoğunlukta olduğu yerlerde Türk öğretmenler görevlendirilmemiştir.²⁶⁰ Hemen aynı yıl başlayan zulümler neticesinde Bulgaristan Müslümanlarının göç talepleri ve kaçak geçişleri hız kazanmıştır.²⁶¹ Ayrıca Stamboliyski döneminde 1700 olan Türk okulları Çar Boris döneminde 500'e düşürülmüştür. Daha önce Türk okullarında kullanımına izin verilen Latin harflerinin kullanımı yasaklanarak Türkiye ile bağlarının zayıflamasına çalışılmıştır.²⁶²

Buna rağmen Bulgaristan Türk ve Müslümanları hiçbir zaman Türkiye ile bağlarını koparmamıştır.²⁶³ Buna mukabil 1930'lu yıllardan itibaren Türk nüfusa karşı

---

²⁵⁶ **Rodopski Misil**,10.10.1937.s1-3.

²⁵⁷ Zelengora, **a.g.e.**, s.70.

²⁵⁸ Zelengora, **a.g.e.**, s.70.

²⁵⁹ Yavuz Ercan, "Rumlar ve Diğer Müslüman Olmayan Topluluklar", **Balkan Türkleri ve Bulgarlar**, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s.377.

²⁶⁰ Mustafa Alish Hadzhi, Din Değiştiriminin Sosyolojik Sonuçları **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi İstanbul 2020, s.107.

²⁶¹ BCA 40.41. 7/ 08.10.1923

²⁶² Özlem, Kader, **Bulgaristan Türkleri ve Türkçe**, s.9

²⁶³ Arda Akıncı, A Bipolar Society:Formation of National Consciousness Among The Turkish Minority in Bulgaria, **Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017., s.30. ; Türkiye Cumhuriyeti'nin Latin harflerine geçmesiyle birlikte bazı çatlak sesler çıkmasına rağmen ülke ile bağlarının zayıflaması için 1929'un ilk aylarından itibaren Latin harfleri ile yayın

revizyonist uygulamalar arttırılmıştır. Türklerin milli bilinç ve şuurlarını arttıracak her türlü örgütlenmenin de önü kesilmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak Bulgar Hükümeti evhamlı tutum ve davranışlarıyla Türklerin milli bilinçlerinin Güney Bulgaristan'ı tehlikeye sokacağını düşündüğü için²⁶⁴ Turan ve Türk Muallimler Birliği²⁶⁵ gibi yapılar kapatılmıştır.²⁶⁶

Yine bu dönemde asimilasyonu gerçekleştirebilmek için Pomakların dini eğitim alması engellenmeye çalışılmış, buna engel olmaya çalışan ahaliye şiddet uygulanmıştır. Asimilasyonlar herkes için normalken bunun şekli konusunda tartışmalar mevcuttur. Konuya değinen Krasnagor gazetesi de asimilasyonun gerekli olduğunu ancak ekonomik anlamda da mutsuz olan Pomakların asimilasyon politikaları sebebiyle Türkiye'ye kaçmalarının muhtemel olduğunu ve bunun önüne geçmek için politikaların yavaş ve dikkatli uygulanması gerektiğini söylemektedir.²⁶⁷ Bundan başka Krasnagor 1921 yılından sonra yollarından tamamen sapmış olan Pomakların hâlbuki 1913²⁶⁸ yılında tanassur edilebildikleri fakat Radoslavof Hükümetinin sempatilerini kazanmak uğruna Pomaklara isimlerini iade etmesinin Pomakları dinde fanatikliğe ittiğinden yakınmaktadır.²⁶⁹

---

yapmaya başlayan Yenilik Gazetesi Türkiye Cumhuriyetinden de yardım talebinde bulunmuştur. Gazetenin sahibi elçiliğin söylemiyle “Türklüğe merbut, malumatlı, ateşin ve iman sahibi olan bir gençtir. Dolayısıyla çıkan gazeteden birkaç nüsha gönderilmesi şartıyla Türkiye Cumhuriyeti bu isteği yerine getirmelidir.”BCA,239.617.3/01.05.1929.; Bu yıllarda yayın yapan Rodop ve Deliorman gazeteleri de milli mücadelenin önemli bir kolu olan bu gazetelerin âtil kalmaması için Türkiye Cumhuriyetinden matbaa harfleri istemiştir. BCA, 241.631.12/30.10.0.0/24.10.1933.; BCA, 83.548.9/01.04.1930.

²⁶⁴ **Edirne Postası**, 07.01.1948. s.1

²⁶⁵ Türk Muallimler Birliği 1928 yılında yeni harflerle eğitim öğretime devam etme kararı almıştır. Başmüftü Hüseyin Lütfü'nün isteğiyle hükümet bu kararı askıya alsa da 1930 yılından 1936 yılına kadar Türk çocukları Latin harfleriyle eğitim görebilmiştir. İbrahim Yalınov, “20’li ve 30’lu Yıllarda Bulgaristan Türkleri Arasında Reform Hareketi”, Nimetullah Hafız (Haz.)I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri 28-30 Eylül 2001 Prizren, içinde (111-118), Bal-Tam,2006, Prizren, s. 113.

²⁶⁶ Dilek Barlas, Yonca Köksal, Balkanlarda Müslüman Türk Azınlıklar: Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya Örneği, **Avrasya Sosyal ve Ekonomik AraştırmalarDergisi**,4(12) s.233.

²⁶⁷ **Krasnagor**, 25.12.1931, s.1.

²⁶⁸ 1913 yılında imzalanan anlaşma ve müftülükler anlaşmasına uyulmadığını görmekteyiz. Bu anlaşmayla Müslümanların hiçbir vatandaşlık hakkının kısıtlanmaması ve Bulgarlarla eşit haklara sahip olması öngörülürken, bu tarihe kadar Türk ve Pomakları aynı millet olarak kabul eden Bulgaristan Krallığı Pomakların kendilerinden (!) olduğunu keşfetmiştir. (İbrahim Kamil, **a.g.t.**, s. 12.

²⁶⁹ Bulgarlar için mutlaka Hristiyan edilmesi gereken Pomaklar “Akciğerlerdeki Bulgar unsur seni hiçbir şekilde istemiyor. Buna inanabiliyor musun?” cümleleriyle Bulgar ulusunun bir parçası yapılamadığından yakınılmaktadır. **Krasnagor**, 10.11.1932, s.1.

1936 yılında Türklerin milli bilinçlerini köreltmek için Türklerin eğitim gördüğü özel azınlık okullarında tekrar Arap harfleriyle eğitime geçilmiştir. Bulgaristan Türkleri eğer Latin harfleriyle öğrenim göremezlerse Türkiye ile irtibat kurmak Türkçe neşriyat okumak onlar için zorlaşacağından en azından bu yöntemle millî bilinçlerinin artmaması hedeflenmiştir.²⁷⁰

Bulgarlaştırma planları sadece Türkler ve Pomaklar üzerinde uygulanmamıştır. Bulgaristan'da asimile ya da entegre edilmesi en çok arzulanan gruplardan bir tanesi de Çingelerdir. Tırnovo Anayasası'yla Bulgarlarla eşit haklara sahip olan Çingelerin ellerinden 1901 yılında bu hakları alınmıştır.²⁷¹ 1920lerde birçoğunun okuma yazma bilmediği bu azınlık grubu için okuma kursları açılarak onlara okuma yazma öğretilmiştir. Bununla birlikte iyi birer Bulgar olma sırası Çingelere geldiğinden 1930'da Sofya'da Çingene Komitesi kurularak özellikle Vidin'de Müslüman Çingeler için misyonerlik faaliyetleri başlamıştır.²⁷² 1937 yılında ise Çingelerin daha önce ellerinden alınmış olan oy hakları geri verilmiştir.²⁷³

Pomakların Hıristiyanlaşması ve Bulgar hissetmesi diğer etnik gruplardan daha mühimdi. 1933 yılında toplanan Başpapazlar Meclisi Pomaklara ayrı bir Rodop Piskoposluğu kurmayı teklif etmiş fakat bu fikir (sadece o yıllar için) kabul görmemiştir. Daha sonrasında Müslüman Türkler ve Pomaklar arasındaki uçurumu derinleştirmek emeline hizmet edecek şekilde Smolyan (Paşmaklı) müftülüğünün ayrı faaliyet yürütmesine ön fikir olması açısından bu teklif oldukça önemlidir.²⁷⁴ Türkler ile Pomakları ayıran politikalar bu tarihlerden itibaren tamamen netlik kazanmaktadır. "Türkler asla yeterli eğitimi almaması gereken düşmanlar ve Pomaklar mutlaka bizden hissettirilmesi gereken kardeşlerimiz..."²⁷⁵ Bu tarihten sonra Bulgarlar; Pomaklar ve Türkleri hayatın her alanında ayırmaya çalışarak birbirlerine son derece mesafeli iki halk yaratmaya çalışmışlardır.²⁷⁶

²⁷⁰ Evgeniya İvanova, **a.g.e.**, s. 90.

²⁷¹ A. Baran Dural, Bahriye Eseler, *Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çingelerin Yerel Yönetim Mekanizmalarında Algılanırlık Durumu: Tekirdağ Örneği*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S. Özel sayı:4, Van 2017, s.3.

²⁷² Magdalena Slavkova, **Turkskite Tsigani b Bilgariya i Evangelskoto Dvizhenie-** V: Bilgarska Etnologiya, Broy 3 (2004), str.30-50.

²⁷³ Ivan Butovski, **Kak Tsganite Doydoha v Bilgariya**, <https://www.168chasa.bg/Article/7296429> : (e.t: 17.09.2022.)

²⁷⁴ Mustafa Alish Hadzhi, **a.g.t.**, 108.

²⁷⁵ **Rodopska Misıl**, 30.12.1937, s.1.; **Rodopska Misıl**, 25.09.1940, s.1.

²⁷⁶ Dimitir Stoyanov, **a.g.e.**, s.148.

Diğer yandan duruma tam vakıf olmayan Türkiye'deki bazı yerel yönetimler kaçarak Türkiye'ye sığınan Pomakları Bulgaristan'a geri gitmeye zorlamışlardır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin genel tavrı değil yerel yöneticilerin bilgisizliğinden kaynaklanmıştır.²⁷⁷

2.2.5. 1934-1944 Pomakların Şiddetli Asimilasyon Dönemi

Krallık döneminde husûsan Balkan savaşlarından sonra tüm Müslüman azınlıkların birbirlerinden ayrı tutulmaya çalışıldığını ifade etmiştik. Pomakların Bulgarcaya yakın bir dil konuşmaları onların asimilasyonunda daha farklı yöntemler kullanılmasına zemin hazırlamıştır.²⁷⁸ Bu dönemde de ne Pomakların göç isteği ne de maruz kaldıkları şiddet ve asimilasyon durmamaktadır. 1934 yılında bir Pomak'ın Zarya gazetesine verdiği beyana göre İçişleri, soykırıma varan uygulamalarda bulunmaktaydı. Paskalya gecesinde Darıdereli (Yunanistan sınırında yoğun Pomak nüfuslu bir kasaba olup bugünkü adı Zlatograd'dır.) 12 Pomak'ın 4'ü sınırı geçerken öldürülmüştür. Bu meyanda Türkiye'ye ve bunu sadece yerel yönetimlerin baskı ve zorlamaları zannedilerek daha yüksek Bulgar makamlarına mektup ve şikayetlerin ardı arkası kesilmemiştir.²⁷⁹ Bu engellemeler o kadar had safhaya varmıştır ki sınır bölgesinde uygulanan kışkırtma eylemleri sebebiyle Plovdiv (Filibe) bölge sorumluları uyarılmakta işkencede çok aşırıya gittikleri bu durumun onarılamaz bir hâl aldığı, Pomakları fanatikliğe ittiği söylenmektedir. Bölge sorumlularına gelen şikayetlere mukabil, bazı yöneticiler konuyla ilgili verilen raporda Bulgar Müslümanlarının haklı olduğunu, sınırda yaşananların insanlık dışı olduğunu, bu şekilde uygulamaların netice vermeyeceğini ifade etmiştir. Raporda yavaş yavaş ve ılımlı bir şekilde yaklaşmalıyız denmektedir.²⁸⁰

İşkence ve asimilasyonlar netice vermeyince 1934 yılında ilk vazifeleri Pomaklara daha ılımlı ve sözde kültürel faaliyetler ile Bulgar olduklarını kabul

---

²⁷⁷ “Pomakların hiçbir şekilde Hıristiyan olmalarına muvaffak olamayan Bulgar memurlar Kur'anı Kerimi gözleri önünde yırtıp çiğnerek halkı galeyana teşvik etmiştir.) BCA, 241.628.10/20.05.1933.

²⁷⁸ Buxenschutz, Ulrich, *Maltsinstvenata politika v Bulgariya Politikata na BKP kım evrei, romi, pomatsi i turtsi (1944-1989)*, Berlin, 2020, s.10

²⁷⁹ Tefik Halilov da İçişlerine yazdığı mektupta böyle giderse Rodoplarda Bulgar Muhammedan kalmayacağını Rodopların şimdiye kadar böyle bir işkence görmediğini söylemektedir. Bkz: BCA, 242.633.28/ 31.05.1934.

²⁸⁰ Ts. DA. F,84K, op.1, a.e.91,2.

ettirmek olan memurlar görevlendirilmiştir.²⁸¹ Rodoplarda çıkan bazı gazete ve dergilerde bu durum çok açık bir şekilde göze çarpmaktadır. (Rodopska Misil) Rodop Düşüncesi gazetesinde de açıkça belirtilmeye çalışıldığı gibi Rodop Gençliği hareketiyle sözde Rodop ruhu oluşturulmaya çalışılmıştır.²⁸² 1937 yılında faaliyete başlayan Rodina (Vatan) Birliği üyeleri ya da diğer adıyla Rodopyalılar Cemiyeti Rodopların Bulgarlaşması²⁸³ ve göç isteğinden vazgeçmeleri²⁸⁴ için kültürel çalışmalar yürütmüştür. Bu konuda ise kandırdıkları Pomakları özellikle de kadın aktivistleri kullanmışlardır.²⁸⁵ Rodina Birliğinin özelliği yöneticilerin tepeden inme bir asimilasyon uygulamasının sonuç vermediğini görerek halkı asimile edecek yine halkın içinden milli şuura (!) sahip kişilerden oluşmasıdır.²⁸⁶ Rodina Birliği üyelerinin savunduğu fikir Pomakların Hıristiyan olmadan da iyi Bulgarlar olabilecekleridir.²⁸⁷ Bununla birlikte Pomakların kendilerini Hıristiyan kardeşleriyle bir bütün hissetmeleri açısından Hıristiyanlar, Pomaklara Hıristiyan merhamet ve yardımseverliğinin hissettirilmesi için yardıma çağırılmışlardır.²⁸⁸

Bu dönemde Smolyan'da çıkan ve Rodina'nın basın ayağı olan Rodopa adlı dergiyle "Müslümanlaştırılmış Bulgarlar" tabiri kullanılmaya başlanmıştır.²⁸⁹ Sadece Hıristiyan Pomaklar değil, aynı zamanda Rodina üyesi Müslüman din adamları²⁹⁰ ve aktivistlerin varlığı²⁹¹ Pomak Müslümanları zor durumda bırakmıştır. Bu kişiler Müslüman olmalarına rağmen gönüllü olarak Müslüman isimlerini de Slavca isimlerle

---

²⁸¹ Pomakçanın daha saf bir Slavca olması, (Pomakça'nın başlı başına bir dil olduğuna dair bkz: Evangelia Adamou. Temporal uses of Denite Articles and Demonstratives in Pomak (Slavic,Greece). Lingua, Elsevier, 2011, 121 (5), pp.879-889.) Pomakları da Bulgar gözünde daha Bulgar, en Bulgar, Pomakçayı da eski Bulgarca yapıyordu. Bugün Bulgar folklorü denilen şeyde Pomakların pesna ve adetlerinden oluşmaktadır. **Rodopska Misil**, Nikolay Varanchev "Rodopska Kultura" 20.11.1934.s.1; **Rodopska Misil**, 28.01.1939.s.2.; Rodopa'da Bulgarcanın en güzel hali ifadelerine yer vermiştir. **Rodopa**, 01.02.1946.s.5.; Burunnbauer Ulf, **a.g.m.**, s.5.; **Rodopska Misil**, 16.12.1933. s.1.

²⁸² **Rodopska Misil**, 15.11.1937.s.1.;

²⁸³ Neredeyse her dönem faşist uygulamalarla Pomakları Hıristiyan yapmaya çalışan uygulamaları insanlık dışı bulan **Rodopa**, Rodina'nın kayda geçmiş tek bir vakasının olmadığını vurgulamaktadır. **Rodopa**,10-11-12,1946, s.11.

²⁸⁴ **Rodopska Misil**, 11.10.1937.s.1.

²⁸⁵ F.1B; Op. 6; a.e. 50.

²⁸⁶ **Rodopska Misil**, 20.11.1938.s.1.

²⁸⁷ Aleksandr Marinov, Bilgarite Muhammedani : Lızhi i Spekulatsi, Tangra, Sofya 2016,s.136.

²⁸⁸ **Rodopa**, 03-04.1946. s.5.

²⁸⁹ Atasoy, Emin, **Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.54

²⁹⁰ Rodina yanlısı Smolyan müftüsü Asen Hubenov Severinov bu din adamlarından sadece biridir. Bkz: **Rodopa**, Şubat-Mart 1947. s.1-10. ; Ts.DA. f.84K, op.1, a.e.46,25.

²⁹¹ **Rodopska Misil**, 16.12.1933.s.3.; **Rodopska Misil**, 02.01.1933.s.3.

değiştirmişlerdir.²⁹² Ayrıca Rodoplarda Rodina ile aynı amaç için kurulan 40 kadar cemiyet mevcuttur.²⁹³ Bulgar Hükümeti bilhassa Müslüman liderlerin (imam, müftü) kendi görüş ve düşüncelerini savunan kişiler olmasına özen göstermiştir.²⁹⁴ Eğitimleri için de sayısız propaganda tarih kitabı yazılarak entegrasyonları sağlanmaya çalışılırken²⁹⁵ diğer yandan özellikle Güney Rodoplarda görevlendirilen memurlar halkın camiye gitmesine engel olmaya çalışmışlardır. Tek bir Hıristiyan'ın yaşamadığı köylere kilise yapılması gündeme gelmiştir. Sonrasında yapılacak olan propagandalara zemin hazırlayan bu durum Pomaklar arasında rahatsızlığa sebep olmuştur.²⁹⁶

Türk Konsolosluğuna hemen her gün şikayete giden Pomaklar bazen de takma isimlerle mektuplar bırakarak vazifeli memurların kendilerini camiye gitmekten alıkoyduklarını, imamları tehdit ettiklerini söylemektedirler. Pomaklar ayrıca fakir olduklarından kendi aralarında para toplayıp öğretmen tutamamalarından dolayı Bulgar mekteplerine gitmek zorunda kalmaları da şikayet ettikleri diğer önemli bir husustur. Bunun sebebi Pomak ailelerin çocuklarının okulda asimile edilmesinden korkmalarıdır.²⁹⁷

Süreç boyunca asimilasyon yöntemi değiştirilse de onların Bulgar Müslümanlar olduğu ve Bulgarlıklarının hatırlatılması gerektiği inancı daima diri kalmıştır.²⁹⁸ Bu amaçla bilhassa Rodoplardan aydın kişilerce Pomaklar uyandırılmaya çalışılmış(!) buna karşı olanlar ise hain, cahil ve Pomakların ilerlemesini istemeyen kişiler olarak aktarılmıştır.²⁹⁹

Bulgar yönetimlerine göre aslında Pomaklar da zorla Müslüman edildiklerini ve gerçek Bulgarlar olduklarını biliyorlar ancak uzun yıllar yaşadıkları acılar ve zorlamalar sebebiyle bu gerçeği ifade etmeye utanıyorlardı. Propaganda aracı olarak

---

²⁹² **Rodopa**,03-04.1946.s.13.

²⁹³ Memişoğlu, Pomak Türkleri, **a.g.e.**, 533; **Rodopska Misil**, 16.12.1933. s.2.

²⁹⁴ **Rodopa**, 01.02.1946.s.6.

²⁹⁵ **Rodopska Misil**, 05.11.1936.s.2.; Bazı insafli tarihçiler be dönemin önemli isimleri yazılanların uydurma ve sonradan gerçek belge gibi sunulduğunu örneğin zorla Müslüman edildikleri söylenen bazı köylerin hiç mevcut bulunmadığını, aziz ilan edilenlerin iddia edilen bölgede Hıristiyan yerleşim yerinin olmadığı ve yayımlanan bazı tarihi defterlerin notların uydurma olduğundan bahsetmektedirler. Bazıları Rodopska Glas gibi propaganda araçlarını dahi abartılı bulmaktadır.; Boyan Dobrev, **Rodopski Starini, Za Visarion Smolenski ili kak Rodopite se previrnakha viv viobrazhaem svetets**,11.07.2011. <https://www.rodopskistarini.com/2011/07/blog-post.html>. (e.t: 20.12.2021)

²⁹⁶ BCA, 30.10.0.0.242.637.8, 11.02.1935.

²⁹⁷ BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü,242.637.42/ 10.02.1935

²⁹⁸ **Rodopska Misil**, 1.02.1938.1-3.

²⁹⁹ **Rodopska Misil**, 12.06.1940.s.1.

kullanılan gazete Rodopska Misil de “Bulgar Muhammedanların gizledikleri gerçekler” başlığıyla güya bunu gün yüzüne çıkarmıştır.³⁰⁰

Bu tarihlerde Pomakların ülkeye entegre olmamasının bir dizi sebepleri tespit edilmiştir. Pomaklara ulaşabilmek için hayvancılık ve tütün yetiştiriciliğinin kalitesinin artırılması,³⁰¹ Rodoplarla iç kesimlerin ulaşımını kolaylaştırmak,³⁰² eğitimin mümkün olamayacağı yerler için ise radyo ile asimilasyonu sağlamaya çalışmak gibi kararlar alınmıştır.³⁰³ Rodop Müslümanlarının fakirliğinden yararlanan cemiyetler Pomak köylerindeki fakir öğrencilerin sempatisini kazanabilmek için kilise aracılığı ve zengin Hıristiyan Bulgarlar ile yemek yardımı ve para yardımı yapmaktaydılar.³⁰⁴ Netice de onlar Bulgarlıklarını unutmuş ve kurtarılması gereken erkek ve kız kardeşlerdir.³⁰⁵ Ne yazık ki yoksulluk Pomaklar için en kullanılabilir gerçekliktir. Açlık ve sefaletten ölen Pomaklardan bahsedilirken³⁰⁶ bunun sebepleri arasında tarih boyunca bölge halkını sömüren memurların denetlenememesi ve bölgenin kalkınmasının ve Hıristiyanlaşmasının önünde durduğu tespitleri yapılmıştır.³⁰⁷

1934-1937 yılları arası Pomakların asimilasyonu için en çok çalışıldığı ve sözde belge ve makalelerle Pomaklara bunun ikna ve ispat edildiği 3 yıldır. Pomakların iknası dışarıdan bir güç ile değil bizzat Pomakların içinden olmalıydı. O yüzden Türklere uygulanan politikanın tersine olarak bu yıllarda Pomakların eğitimi için büyük çaba sarfedilmiştir.³⁰⁸ Pomakların ve özellikle kız çocuklarının ortaöğretime devam etmesi, her Pomak vatandaşın okuma-yazma öğrenmesi, gece okulları ve kurslar düzenlenmesi ve bu şekilde yetiştirilecek bilinçli Pomakların kendi toplumlarına da ışık olması istenmiştir.³⁰⁹ Nitekim bu yıllarda Smolyan Piskoposluğu yapan Petır Marinov’da Pomak asıllıdır.³¹⁰ Buna rağmen yumuşak ya da sert her

³⁰⁰ Rodopska Misil, 01.05.1939.s.6.

³⁰¹ Rodopska Misil, 10.10.1937.s.1-2.

³⁰² Rodopska Misil,05.05.1938.s.1-3.

³⁰³ Rodopska Misil, 27.01.1940.s.6.

³⁰⁴ Ts. DA, F.239K, op.1, a.e.7, 404.; Krasnagor,25.10.1932, s.2.

³⁰⁵ Rodopska Misil, 21.11.1939.s.1.

³⁰⁶ Rodopska Misil, 01.07.1938.s.1; 30.12.1937.s.1-3.

³⁰⁷ Rodopska Misil,26.10.1937.s.2.

³⁰⁸ Sabrina P. Ramet, *Interwar East Central Europe*, Routledge Studies In Modern European History,ed. Sabrina P. Ramet, , s.14.

³⁰⁹ Rodopa, 10-11-12.1947.s.13.

³¹⁰ Evgeniya İvanova, *a.g.e.*, s.63.

asimilasyon Pomakları daha fazla uzaklaştırmaktadır. Pomakların Rodina birliğinden duydukları rahatsızlığı bir Pomak'ın gazeteye yazdığı makalesinde “Rodina Pomaklar tarafından lanetlenmiştir” cümlesinden anlaşılmaktadır. Aynı yazıda Rodina'nın tarihin tozlu sayfalarına karışması gerektiğine vurgu yapılırken, Bulgar Hükümetinin Pomakların düşünce ve hissiyatına hiç önem vermediği vurgulanmaktadır.³¹¹ Bu durum Pomakları Türklere ve Türkiye'ye daha çok yaklaştırmıştır.³¹²

Pomakları hiçbir şekilde entegre etmek kabil olmayınca Rodopski Straj gazetesi eski sakin ve itaatkar halkının ne zaman cenup sınırını koruyan halk olacağına, bunun sorumlusunun yıllardır yanlış politikalar³¹³ ile Pomakları kendilerinden uzaklaştıran yönetimler olduğundan³¹⁴ ve bu hususun nazik olması hasebiyle partizanlığa mahal verilmemesi gerektiğinden yakınmaktadır. Ayrıca “Pomakların içinde milliyetini bilen uyanık gençler yoktur.³¹⁵ İlâveten bu firkacılık meselesi değil, devlet meselesidir.” Bununla birlikte “Bir kelime Türkçe öğrenen kendini halis Türk zannedip soluğu Türkiye'de alıyor.” denmektedir. Bu sebeple Pomakların milliyetlerini kaybetmelerinin en büyük sebebi olan Türklere uzak tutulmaları gerekmektedir.³¹⁶ Bulgar Hükümeti Bulgar Müslümanların hicretten menoldukları sınırdan kaçanların ise iki ay içerisinde döndükleri halde onlara hiçbir şekilde

---

³¹¹ **Rodopska Misil**, da bıdem na yasno, 01.03.1946. s.2 “Çeşitli yerlerde insanlar Pomaklar hakkında konuşmaya ve yazmaya devam ediyor. Bazıları bu sorunlara çözüm ararken bir kısmı hiç yokmuşlar gibi davranıyor. Bulgar Muhammedanları her zaman dışlandı. He ne yapıldıysa hep ters tepti. Çünkü hiçbir zaman bunu yapanlar bu insanların ruh halini ve ne tepki göstereceklerini düşünmedi. Ne zamanki hayırseverlerimiz bizim hakkımızda konuşmak ve yazmak istiyor. Tam olarak bizim psikolojimizi düşünerek söylesinler. Ve kendi yararlarına bizi kullanmasınlar. Bizi kullanarak kıvılcım yakmasınlar. Ve bizim adımızı kendi çıkarları için kullanmamaları ve geçmiş kurcalamamaları için uyarıyoruz. Çünkü Bulgar Muhammedanları dün neyseler bugün o değiller. Bugün neyseler yarın o olmayacaklar. Zamanla her şey değişiyor. Benim aklımdaki asıl soru şudur: Rodina uyandırılın mı? Çünkü geçmişte çok hatalar oldu. Çok yanlışlar oldu. Çok göz yaşına sebep oldular. Ama bunlar hep 3. Tarafın baskısıyla oldu. Ve şimdi Rodina Bulgar Muhammedanları tarafından lanetlenmiştir. İstenmiyordur. Tamamen tarihe gömülmesini istiyoruz. Gençler uyandı bir şey yapmak istediler. Biz ne zaman parti kurmak istesek hemen kazanlar kaynadı ve dumanlar tüttü. Ve siz bizden ayrılmak istiyorsunuz dendi. Onların parti kurmalarını önlüyoruz ama aslında bırakmalıyız. Bu fikir bazılarının hoşuna gitmiyor. Çünkü onlar Bulgar Muhammedanlarının sessiz ve dışlanmış olmalarını istiyor. Aslında onların da parti kurabilmesi gerekirdi. Ama diğerlerinden farklı düşüncelerde olduğu için kabul edilmedi. Buna doğru değil diyenlerde var ama bu böyle yani sonuç olarak Bulgar Muhammedanlarının yükselmelerini ileri gitmelerini ve tek başına bir şeyle mücadele etmelerini istemediler.”

³¹² **Rodopska Misil**, 18.05.1939.s.1.; Şahin, H., Baştürk, Ş., Durmaz, G. (2022). İki dilli halklardan Bursa Pomaklarının kullandığı Türkçe üzerine, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 23(42), 281-307, s.187.

³¹³ **Rodopska Misil**, 20.11.1934.s.1.

³¹⁴ **Rodopska Misil**, 07.12.1939.s.1.; **Rodopska Misil**, 27.06.1937.s.1.

³¹⁵ **Rodopska Misil**, 05.04.1939.s.1.

³¹⁶ BCA, 242.632.17/17.01.03.1934 s. 2-3.; **Rodopa**, Şubat, Mart, 1947. S.1. **Rodopa**, 01.02.1946.s.7.

dokunulmayacağı söylemektedir.³¹⁷ Dokunulmayacağı teminatının verilmesi dahi aslında başlarına gelmesi muhtemel durumları anlatmaktadır. Hakikatte kimse geri döndüğünde denildiği gibi bir hoşgörü ile karşılanmamıştır. Bununla beraber Bulgaristan sınırdan geçişleri ne bahasına olursa olsun engelleme isteğine devam etmiştir.³¹⁸ Fransızca raporlanan bir yazıda Anastasya isimli³¹⁹ bir Pomak'ın ifadeleriyle bölgede taciz ve tecavüzler durmazken, sınırdan yasadışı şekilde geçenlere ise acınmamaktadır.³²⁰ Bulgar Hükümeti yapılan zulüm ve asimile çabalarını inkâr etmesine mukabil uygulamalar bunu doğrulamamaktadır.

Bu durum Bulgarların sadece Pomak göçünü yasakladığı anlamına gelmemektedir. Türklerde her türlü alanda baskı ve şiddet ile karşılaşmaktadırlar. Her ne kadar Bulgar Muhammedan vasfı Pomaklar için kullanılıyor ise de Bulgar makamlarının Türklerin de çıkışına izin vermediklerini,³²¹ Bulgaristan'da tüm Müslümanlar için din hürriyetinin bulunduğunu bunun aksini beyan eden çevrelerin fitne çıkarmak niyetinde oldukları ifade edilmiştir. Oysa görünen hiç de öyle değildir. Bulgaristan din hürriyeti sağlamış olsa dahi, -bu durumun böyle olmadığı çok açıktır- vatandaşlarının seyahat etme ve başka yerde yaşama hürriyetleri ellerinden alınmaktadır.³²² Engellenmeye çalışılan Türk göçleri hakkında Türk Dışişleri Bakanlığı sık sık Bulgaristan İçişleri'ne Türklerin göçünün hangi gerekçe ile engellendiğini sormak zorunda kalmıştır.³²³ Göçü engelleyen Bulgaristan Hükümeti aynı zamanda Türkleri yerel yönetimlerden dahi uzak tutmaya çalışarak Türk

³¹⁷BCA,242.633.9/ 30.04.1934 s.2-3; Minka Zlatova, Stefan M. **Ganzurov, Prilagane Zakona Za Ogranichenie Krazhbiti Grazhebiti Pr. vı Rodopskiti Krai-Granichin Okolin**, "Rodopska Glas", S.8.01.05.1921.s.1.

³¹⁸Nitekim 1934 yılında 6 Pomak'ın Yunanistan'a kaçışı sırasında vurulması Amerikan basınına yansımış, Türk Hariciye Vekaletinden Washington Büyük Elçiliğine verilen bilgide Pomakların din ve ırk bağıyla kendilerini Türk hissettikleri ve Bulgaristan'ın çektiği cefalardan bunalıp ölümü bile göze aldıkları ifade edilmektedir. Bununla birlikte Türkiye hiçbir zaman Bulgaristan'ın iç işlerine karışmak gibi bir tutum içerisine girmemiştir. Buna mukabil Pomakların görmüş olduğu zulüm tüm dünyanın malumudur. BCA,242.633.21/21.05.1934.

³¹⁹Bu takma bir isim olabileceği gibi isim değiştirmek zorunda kalanlar Bulgarlarda yaygın kullanılan isimleri almaktansa Rus isimleri almayı tercih edilmesine örnek bir isim olabilir. Alınan isimler ya Sevda, Sevdie, Deniz gibi Türkçe isimlere yakın ve ortak isimler ya da Anastasiya gibi Rusların kullandığı isimlerdir.

³²⁰ BCA,242.633.28/ 31.05.1934.

³²¹ 1925 yılında imzalanan Dostluk Antlaşmasıyla durum Türk göçmenlerin lehine dönmüş, 1944 yılına kadar görece Türklerin göç etmesi kolaylaşmıştır. Özlem, K, **a.g.e.**, s.93.

³²² Bulgaristan Türk ve Müslüman azınlığı karşılaştıkları zorlukları bu dönemde üst yetkililere bildirmişlerdir. Bu şikâyet mektuplarının en büyük sebebi yerel yöneticilerin yaptıkları zulümleri üst yönetimin bilmediğini zannetmeleridir.

³²³ Ts. DA. F. 198K, op. 1, a.e.2, 10/9, 1. 1-2

soyundan olan muhtarları dahi Bulgarlar ile değiştirmiş, Türklerin hiçbir alanda söz sahibi olmasını istememiştir.³²⁴ Pomakların Türkiye'ye göçleri engellenmeye,³²⁵ Bulgar devletine entegre edilmeye ve Türkler ile aralarındaki bağlar koparılmaya çalışılırken³²⁶ Türklerin ise bazen göçleri engellenirken zaman zaman da ücretsiz pasaportlarla Türkiye'ye yollanmaktadırlar.³²⁷

Pomaklar da ise asimilasyon yıldıan yıla daha vahim bir hal almıştır. 1943 yılında asimilasyonlar arttırılarak tüm Bulgaristan olmasa bile Orta Rodopların bazı köylerinde, Bulgar Muhammedan adını koydukları Pomakların sarık, fes, şalvar, ferace kullanmaları yasaklanmıştır. Pomak köylerinin denetlenmesi ve yasağın uygulanması için tüm bölge yetkilileri uygulamaların gerçekleştirilmesi ve teftişinden sorumlu tutulmuştur.³²⁸

2.2.6. Krallık Döneminde Türkler

1937 yılında çıkarılan bir kararname ile Türkler olabildiğince pozitif bilimlerden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Böylece ülke içerisinde herhangi bir alanda söz sahibi olabilmeleri tehlikesinin önüne geçilmiştir. Öğretmenlerin Bulgar olmasına dikkat edilirken, aynı zamanda öğretmenlerin en büyük görevlerinden biri ajan olmaktır.³²⁹

Bu yıllarda Türklere karşı nefret söylem ve uygulamaları da artmıştır. Eskicuma'da caminin Bulgarlar tarafından tahrip edilmesi üzerine kaymakamlığa şikâyette bulunan ahalinin "Bunlar size azdır." şeklinde yanıtla karşılaşmaları müreffeh bir azınlık olarak yaşamadıklarını göstermektedir. Türklerin yaşadıkları zorluklar saymakla bitmemektedir. Örneğın; Kuzey Bulgaristan'da arazileri istimlak dilen Bulgarlara yardım edilirken evleri yıkılan Türklere edilmemiştir. Deliorman Türklerinin çeteler teşkil ettiğı gibi iddialarla Bulgar asilerin Osmanpazarlı Türklere

³²⁴ Ts. DA. F. 15k, op.1, a.e.11, 59.

³²⁵ Misyon, **Sreştu Barrierite Neobiknovenata İstorya Ha Obiknoveniya Yusein Meşev**, Zeynep Zafer, 02.09.2022. <https://misyongazetesi.com/ucmak-istiyordu/1949/>. Erişim tarihi: 18.09.2022.

³²⁶ Ts. DA. F. 62k, op.1, a.e 22, 35.

³²⁷ Ts. DA. F. 84k, op.1 a.e.47,6.

³²⁸ Ts. DA. F.135K.op.1, a.e. 42, 5.

³²⁹ **Rodopska Misıl**, 26.10.1937.s.2.; **Rodopa**, 01.02.1946.s.7.; Muammer Nurlu, Mehmet Emre Çelik, Bulgaristan'da Demokrasi Döneminde Türkçe Öğretim Meselesi, **Yeni Türkiye, Rumeli Balkanlar Özel Sayısı**, Ankara 2015, s.6.

saldırmaları³³⁰, Kemaller köyünde bir zabitin sürekli olarak Türk kadın ve çocuklara tecavüz ediyor olması devlet eliyle korunması gereken Türk azınlığın devlet tarafından zulme uğradığını göstermektedir. Dursun köyü ve Kostancılar'da Türklerin geceleri ışık açamamaları ışığı olan evlere ateş açılması da nedensiz yere hapis hayatı yaşadıklarının belgelere yansıyan kısmıdır. Bunlara ilaveten Türk gazetelerinin sansüre uğradığı da bilinmektedir. Bulgaristan, komitacıların eliyle yapılan zulümlere bilerek göz yummaktadır. Bu durum Türkleri uğradıkları zulümler karşısında çaresiz kılmaktadır. Semerci köyünden 19 yaşındaki Hüseyin'in gözlerinin yuvalarından çıkarılması Türklerin bölgede nasıl bir canilik ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Yenice köyünden Ayşe'nin Bulgarlar tarafından fenalığa uğradığının ertesi günü Rusçuk'a giderken 8 komitacı tarafından yolunun kesilmesi ve o halde kaçmaya muvaffak olup, Rusçuk'a varıp şikayetçi olduğunda suçlulara Bulgarca olarak "Türkleri temizleyin, sağ olarak buraya gelmelerine meydan vermeyin"³³¹ diye emir verilmesi Türklerin bu mınıtkada çaresiz bir şekilde ölümü beklediklerini göstermektedir.

2.2.7. Asimilasyona Dirençte Türkler ve Türkiye

Yaşanan olaylar bir yandan göçü tetiklerken diğer yandan da tek bir kişi kalınsa dahi vatani terk etmemek düşüncesi hâkim olmuştur. Deliorman, Rehber, Rodop gibi gazeteler Trakya Komitelerinin ve Rodna Zaştita (Vatan Savunması) gibi örgütlerin tüm baskı ve tazyikine rağmen Rodoplarda Müslüman nüfusunun kaybedilmemesi gerektiğine dikkat çekerek³³² göçü engellemeye çalışmaktaydı.³³³ Buna mukabil 1934 askeri darbesiyle beraber Türkler Bulgarca konuşmaya zorlanmış, Türkçe yayınlar neredeyse kaldırılmıştır.³³⁴

---

³³⁰ Bu dönem sık görülen faili meçhul cinayetler için Edirne Postası "Osmanpazar kasabasının Orta camii mahallesinde oturan, Türk soyundan bir Tüfekçioğlu ailesi vardır. Bu ailenin bir yıl önce askere alınan bir oğlu halen nerede bulunmaktadır? Hayatta mıdır? Ölmüşse kim öldürmüştür? Öldürenler ceza görmüşler midir?" tarzındaki suali bu tip olayların vukuu bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.

³³¹ BCA.607.105.14./490.1.0.0.-2,5,7,9,11,12.

³³² Balkanlarda Türk nüfusunun kaybedilmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin de arzu ettiği bir şey değildi. Bu yüzden zaman zaman göçlere engel olmaya çalışmıştır. (BCA., 77.39.16/272.0.0.14.,10.11.1925)

³³³ Kemaloğlu, Ayşegül İnginar, **Bulgaristan'dan Türk Göçü (1984-1989)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012, s.31

³³⁴ Bulgaristan Türkleri, **a.g.e.**, Nuray Ekici, s.512.

Pomakların sınırdan düzensiz geçişleri 1934 yılında yoğunluk göstermektedir. Bunun nedeni ülkede vuku bulan askeri darbenin neticesinde faşist uygulamaların artması ve Trakya İhtilal Teşkilatının baskıcı tavrıdır. Trakya Komiteleri tüm Müslümanlara yönelik faaliyette bulunup, Türkiye’yi kötü göstermek amaçlı dergi ve gazeteler neşredilmesini sağlamıştır. 1930’lu yıllardan itibaren durumdan rahatsız olan Türkiye Cumhuriyeti, Bulgaristan’a itirazda bulunsa da tabii olarak sonuç alamamıştır. 1933 yılından itibaren daha az göze batacağını düşünen Trakya İhtilali Teşkilatı baskılarını Pomak nüfusu üzerinde yoğunlaştırmaktadır.³³⁵ Asayiş bozmayı vazife edinmiş olan Trakya Komitesi Madan’da nüfuz sahibi olan Reşit Ağa’nın evini bombalayıp hane halkını yaralamıştır. Dahası bu işi yapan Trakya Komitesi üyeleri önemli görevlere getirilmiş bir kısmı da sınır güvenliğinden sorumlu tutulmuştur.³³⁶

Mesele bu komitaların yaptıklarına göz yummakla ve taltif edilmeleriyle de bitmemiştir. Müslümanların can, namus ve mallarına hanel getirmek için Bulgaristan’da faaliyette bulunan Trakya Komitesi için devlet yetkisi ile Türk ve Pomak ahaliden para toplanmış, Türkiye aleyhinde film izletilerek Türk ve Pomaklar rencide edilmek istenmiştir. Türkiye’nin itirazlarına Sofya yönetiminin verdiği cevap ise filmde Osmanlı mezaliminden bahsedildiği üstelik bu filmde bazı Bulgarların da (çorbacılar) kötü gösterildiğine dair beyanda bulunmuşlarsa da Türkiye Cumhuriyeti’nin ısrarlarına mukabil en azından kısa bir süre için okullarda gösterimi durdurulmuştur.³³⁷

Bir diğer önemli değişim ise Türkçe yer adları mevzusudur. Balkanlar’dan Osmanlı mirasını silmek istek ve arzusunda olan Sofya yönetimi bunu açık bir şekilde söylemekten de çekinmemiştir.³³⁸ Böylesi bir asimilasyon ve yok etme anlayışını benimseyen bir yönetimin Türkçe yer adlarını Bulgarca olarak değiştirmesi şaşılacak

---

³³⁵ Çanlı, Mehmet, “Bulgar Trakya Komitesi”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XI, Çorum 2011, s.288

³³⁶ BCA., 242.633.10/30.10.0.0.; Trakya komitesinin Türklerin başına açtığı gaileler için bkz: Bülent Yıldırım, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri 1878-1938**, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2019. s.109.

³³⁷ BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, 30.0.0.0/ 17.01.1934, s.1-2.

³³⁸ İbrahim Kamil, Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C.5, S.2, Aralık 2016, ss. 31-64. (s.44).

bir durum olmasa gerektir.³³⁹ Yer adlarının Bulgarlaştırılmasının ilki 1909 yılında kalan kısmı ise 1934 yılına gelindiğinde gerçekleştirilmiştir.³⁴⁰

Bu dönemde Bulgaristan tarafından Kemalist Türk gençleri ve dindar Türk azınlığı arasındaki gerilimde çok kolay bir şekilde kullanılarak Bulgaristan'da İslam Dininin Korunması gibi dernekler devlet tarafından desteklenmiştir.³⁴¹ Bununla amaç Müslüman azınlığın anlaşmazlıklarından yararlanmak ve "Siz Müslüman Bulgarlarsınız." söylemine uygun bir zemin yaratmaktır.³⁴²

2.3. KOMÜNİST DÖNEM 1946-1951

2.3.1. 1944 Devrimi

1942 yılında Vatan Cephesi adıyla BKP'nin kurulmasıyla birlikte ülke yönetiminde uzun bir komünist dönemin temeli atılmıştır.³⁴³ 9 Eylül 1944'te komünistler bir devrim gerçekleştirerek Bulgaristan için yeni bir dönemin aktörleri olmuşlardır.³⁴⁴

³³⁹ Kader Özlem, a.g.m, **Türk Dünyası Dergisi**, s.178

³⁴⁰ Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, **Zorunlu İsim Değiştirme Sonrası Bulgaristan Türklerinin Yeni İsimlere Yönelik Tutum ve Tepkileri, Uluslararası 30. Yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Zorunlu Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı** ed. İzmir Kâtip Çelebi, İzmir 2020, S 2-3.

³⁴¹ Tahir N.A, **a.g.m.**, s.579.

³⁴² Ülkedeki Müslüman azınlık daha ağır şartlarda asimilasyona maruz kalmış olsa da asimile edilmek istenen sadece Müslüman halk değildir. Makedonların da etnik kimlikleri tanınmamakta Makedonya bölgesinde hak iddia edilmekte ve ülke içindeki Makedonlar ayrımcılığa maruz kalmaktaydı. Makedonya marşını okumak yasak olduğu gibi Makedon olduğunu söylemek dahi suç sayılmaktaydı. (Ts.DA. F.84K.op.1, a.e.47, 15.) Hıristiyan Türk olup bunun bilincinde olan Gagavuzlara da bu dönemde Bulgar olma bilinci aşılanmaya çalışılmıştır. (Şükrü Tekin Kaptan, Gagauziye Hem Türkiyede Sözü'n Özü, **IV. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu**, ed. İsmail Bozkurt, Fedora Arnaut, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kıbrıs Araştırmaları Yayınları, 17-18 Kasım 1999, Atalar Sözü, s.81.)

Bulgarlaştırma faaliyetlerinden her azınlık olduğu gibi Yahudiler de paylarına düşeni almışlardır. Bulgaristan, bünyesinde bulunan Yahudileri de toplama kamplarına götürülmek üzere Almanlara teslim etti. (CDA, F.11335 K, op.1, a.e.1-3.) 1933 yılında Almanya'nın bazı yayın organlarının Bulgaristan'da da Yahudi aleyhtarlığını yeşertmesi Yahudilerin bazı ticarethanelerini ülke dışına çıkarmalarına sebep olmuştur. (BCA, 241-627-12, 426, 18.04.1933.) Bununla birlikte Yahudilerin II. Dünya Savaşı sıralarında "vadedilmiş topraklara" göç isteği Bulgaristan tarafından desteklenmiştir. 1933-1939 yılları arasında 21.700 Yahudi Bulgaristan'dan Filistin topraklarına göç etmiştir. (Stephane Bruchfelt, Paul, A. Levine, **Bunu Anlatmalısınız**, Başbakanlık Yaşayan Tarih, Stockholm 1998, s.31.)

³⁴³ Çağlayan, Savaş, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007. s. 8

³⁴⁴ F.1B. op.6; a.e.3.; Yeni Asır, 10.09.1944. s.1.; Rusya 5 Eylül 1944'te Dobruca'dan sonra "daha önce de Osmanlı boyunduruğundan kurtardığı gibi bu defa da faşist Almanya'dan (Ayvalık, 18.09.1944.s.2.) Bulgaristan'ı kurtarmak için" Bulgar topraklarını işgal etmiştir. (Ayvalık, 17.08.1944.s.1; **Rodopska Mısıl**, 15.10.1946, s.3.) Sovyet Ordusunun Bulgaristan'a girmesi Bulgarlar için yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmekteydi. Ordunun Bulgaristan'daki varlığı Bulgarların çoğunluğu tarafından sevinçle karşılanmıştır. Kurtarmak söylemiyle başlayan hâkimiyet altına alma durumu kısa sürede

1944 yılı Eylülünde gerçekleşen devrim ülkenin iç ve dış siyasetinin bir sonucu olarak kaçınılmaz olan darbenin neticesinde gerçekleşmiştir. Vatan Cephesi, yönetimi Hitlerci bir faşist olmakla suçlamış ardından hemen 9 Eylül'de tasfiyelere başlamıştır.³⁴⁵ Bunun neticesinde Bulgaristan'ın içine düştüğü tüm kötü durumların ve azınlık siyasetinin sebebi olarak eski yönetim³⁴⁶ hedef gösterilirken, eski rejim mensup ve taraftarları da hainlik ile suçlanmıştır.³⁴⁷

Yeni iktidarın yeni programına göre anayasal özgürlükler ivedilikle sağlanacak, kanunsuzluk ve zulüm kararlarını veren hâkim ve savcılar hakkında soruşturma başlatılacaktır. Bu bağlamda siyasi tutuklular da serbest bırakılarak zulüm kampları kapatılmıştır.³⁴⁸

Yine aynı günlerde Maliye Bakanı Petko Stayanof, Svenka Dagbladet gazetesi muhabirine verdiği demeçte “Balkanlar'da bizim kardeşlerimiz var, ama bir de dostumuz var ki o da Türkiye'dir... Bu sebeple açık ve şerefli dostluğumuzu idameye mavaffak olacağımızdan eminim.” şeklinde konuşmuştur.³⁴⁹ Bu cümleden de anlaşılacağı gibi Türk ve diğer azınlıklara karşı başta birleştirici bir tavır takınılmıştır. Bu bağlamda Faşizme Karşı Savaşçılar Birliği kurularak bu birliğe büyük paralar aktarılmıştır.³⁵⁰

Bulgaristan'ı çiftlik haline getirerek Bulgaristan halkını ekmeğe muhtaç duruma düşürmüştür. **Zaman**,07.11.1949.s.1-4.

³⁴⁵ DAA-CDA, F 1B, op. 6, a.e. 57.; Komünistler 18 Kasım 1945'te muhalefetsiz yapılan seçimleri Avrupalı Devletlerin şiddetli itirazlarıyla iptal etmek zorunda kalmışlardır. Vatan Cephesi, 18 Kasım 1946 yılına kadar geçen sürede Harbiye Nazırını görevden almış, (**Zafer**,15.08.1949.s.3.) 2 bin subayın ordudan ilişkisini kesmiştir. (“Muhallifleriyle uzlaşmayan Komünist yönetim onları susturmaya çalıştı ve muvaffak oldu. Kısa sürede terör devleti yarattı.” **Akşam** Gazetesi, 8 Ocak 1946, s.1-3.; **Dede**,01.11.1949.s.2.)

³⁴⁶ Sadece eski yönetim değil; Komünist Rusya'nın menfaatine ters bulduğu Komünist devlet adamları da vatana ihanet, casusluk gibi suçlar isnad edilerek idama mahkûm edilmiştir. Eski Bulgar Başbakanı Kostov da mu şekilde idama mahkûm edilmiştir. **Akşam**, 16 Aralık 1949.s.1.

³⁴⁷ **Akşam**,31. 07. 1945. s.2; Edirne Postası,20.03.1950.s.3.; **Zafer**,13.12.1949.s.1-6.

³⁴⁸ İbrahim Kamil, Komünizm Döneminde Bulgaristan, Balkanlar El Kitabı, s.485.; İlk defa 9 Eylül'de çıkan Vatan Cephesi Gazetesi'nin ilk sayısında yer alan makalede Bulgaristan için artık her şeyin farklı olacağı komiteciliğin bitirilerek huzurun tesis edileceği, ayrımcılığa izin verilmeyeceği söylenmiştir. Ayrıca gazetede yazılan makalede Bulgaristan'ın bölgedeki kardeşliğin sağlayıcısı olacağı ifade edilmektedir. (**Yeni Asır**, 09.09.1944.s.2.; **Rodopa**, 01.02.1946.s.4.)

³⁴⁹ **Yeni Asır**, 24.09.1944. s.4. “Türk Bulgar Dostluğunu idameye mavaffak olacağız” manşetiyle

³⁵⁰ F.1B, OP.64. a.e.9, F.1B; Op. 64; a.e. 10, 23.08. 1946.

1944 yılının son aylarında Pomaklar için bir dizi iyileştirme ve nüfusun sempatisini kazanmak için uygulanan politikalar mevcuttur.³⁵¹ Bulgar Muhammedan tesmiyesi bırakılarak Müslüman Pomak denilmesine izin verilmiş, Müslüman isimleri iade edilmiştir.³⁵² Pomaklara gıda yardımı artmıştır.³⁵³ Pomakların Bulgar hissetmeleri için yeterli eğitimi almaları gerektiğini düşündüklerinden yükseköğretime sınavsız geçiş hakkı tanımak, her yıl sonbaharda büyük şehirlere geziler düzenleyerek Bulgaristan'ı tanımalarını sağlamak,³⁵⁴ öğrencilerin masrafları için bir organizasyon kurmak gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır.³⁵⁵ Sık sık Bulgaristan'ın bir anne olduğu ve annenin evlatları arasında istese de bir ayırım yapamayacağı vurgulanmıştır.³⁵⁶ Tabii olarak bu değişimler siyasi amaçlarla Pomakların sempatisini kazanmak ve kendilerini Bulgar hissetmelerini sağlamak için bir kandırmacadan ibarettir. Bunun farkında olan Pomakların bir kısmı Bulgaristan'dan kaçma girişimlerini sürdürmüşlerdir. Pomakların asimile edilmesinin ancak çocukluktan başlayarak sistematik bir eğitimle mümkün olduğunun farkına varan komünist rejim 1944 yılından itibaren Pomakların Bulgar tipi eğitim almasının, özellikle kız çocuklarının Bulgar bilincine sahip olmasının çok önemli olduğunu bu sayede toplumu dönüştürmenin çok daha kolay olacağı düşünmüştür.³⁵⁷ Değişime en açık olan yaş grubu olan gençleri ve kadınları ikna etmek Pomakların asimilasyon tarihi boyunca ustaca kullanılmıştır.³⁵⁸ Bunun için kadınlara ulaşmanın ve yapıları içerisinde kadınlara yer vermenin onları sonuca daha hızlı götüreceğini bildiklerinden³⁵⁹ kurdukları Kadınlar Birliği gibi³⁶⁰ yerel kadın

---

³⁵¹ Eğitim üzerinden asimilasyonu tamamlamak isteyen Uyanışçılar çocukluktan yaşlılığa kadar devam eden bir eğitim seferberliğiyle Pomaklara kimliklerini hatırlatmayı (!) amaçlamışlardır. **Rodopska Misil**, 15.03.1933.s.1; 10.10.1937.s.3.; kültürel ve ulusal entegrasyonu sağlamak için okullarda Nevrokop Pomaklarına dağıtılan Türkleştirme konulu kitap; Ts. DA., f. 84K, op.1, a.e. 46,26

³⁵² **Dırjaven Vestnik**, No.18. 24.10. 1945

³⁵³ Atasoy, **a.g.e.**, s.63.

³⁵⁴ Bununla birlikte Rodoplardan bihaber olan Hıristiyan Bulgarlarda Rodop halkını tanıımıyordu. Bu sebeple gazete ve dergilerde Rodop Müslümanları Hıristiyan kardeşlerine tanıtılmaya çalışılmıştır. **Rodopski Glas**, İzvestiya i Bülbüzhki, ed.V. Dechov ve Hr. Karamanjukov,1.06.1921.s.6.

³⁵⁵ **Rodopska Misil**, 15.10.1946.s.1.; **Rodopa**, 01.02.1946.s.4.; Bu amaçla Hayırseverler Fonu oluşturularak Pomaklara yardım edilmesi ve bu şekilde Bulgar ulusunun bir parçası olmaları hedeflenmiştir. **Rodopa**, 03-04.1946.s.4.

³⁵⁶ **Rodopa**,03-04 1946, s.6.

³⁵⁷ “Bir Kadını Yetiştirmek” başlığıyla; **Rodopska Misil**, 20.10.1934.s.3

³⁵⁸ **Rodopa**, 1.12.1946.s.2.

³⁵⁹ Ts. D.A., f.1, op. 13, a.e.419, 1.42.

³⁶⁰ **Rodopska Misil**, 25.09.1940.s.1.

örgütlerine Türk kadınlarını kamusal alana çıkmaya ikna ve dini dogmalarını(!) terk etme görevi verilmiştir.³⁶¹

Pomaklar için takınılmış sözde barışçıl ve yardımsever tavır kısa süre içinde Romanları da kapsamış, onların da topluma kazandırılmaları ve iyi birer vatandaş olmaları için(!) Pomaklar için gösterilen çabaya onlarda maruz kalmışlardır.³⁶² Ne var ki bir yandan 1944 yılında faşist Bulgar yönetimi 4.000 Romalı kamplarda katletmiştir.³⁶³ Bu tarihten itibaren Belene toplama (Islah) kampları oluşturularak³⁶⁴ komünist sistemin tehlikeli gördüğü kişiler burada sudan sebeplerle mahkûm edilmişlerdir.³⁶⁵ Bu kişiler genellikle Türklerin ileri gelenleri ve okumuş aydın kesimi olmuştur.³⁶⁶ 1944'te esen özgürlük ve eşitlik rüzgarları yerini çok hızlı bir şekilde dini ve milli kısıtlamalara bırakmıştır.³⁶⁷

Nitekim 1945 yılında toplanan Batisslava Kongresinde alınan kararlar ile bölgede bir Slav Birliği kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kongre ile birlikte Balkanlar'da Slav Birliği düşüncesi sistemli ve daha kuvvetli bir hale gelmiştir.³⁶⁸ Kongrede görüşülen meseleler Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki sınır problemleri ve Almanların çekildiği yerlerin tekrar nüfuslandırılarak canlanması olmuştur. Yunanistan meselesinde Makedonya dahil bölge devletleri Bulgaristan menfaatlerini savunmuştur.³⁶⁹ Türkiye'nin Yunanistan ile yakınlığı da Yunanistan Pomaklarının bu tarihlerde nispeten daha rahat bir yaşam sürmelerine olanak sağlamıştır. Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarından ve zulmünden bunalan Pomaklar seslerini hem dünyaya duyurmak hem de siyasi arenada Bulgaristan'ı zor durumda bırakmak amacıyla 1945

---

³⁶¹ Burnaski, a.g.m, s. 602.; **Rodopska Misil**, 10.03.1938.s.2.

³⁶² **Rodopa**,10-11-12.1947.s.13.

³⁶³Özcan Sert, Bulgaristan Siyasetinde Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin Rolü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018, s.35.

³⁶⁴ **Dede**, 20.01.1950. s.2.; "Bulgaristan'dan geçenlerde gelen 50 kadar Türk bu memlekette halkın, komünist idaresinden pek perişan bir hâle geldiğini ve yaka silktiğini anlattı. Bulgaristan'da hâlâ 20 kadar esir kampı varmış ve bunlarda 50 bine yakın Bulgar inim inim inletiliyormuş." **Dede**, Türkiye'ye gelen göçmenlerin taşı toprağı öptüğünü söyleyerek Tanrılarına şükrediyorlar demektedir. **Dede**, 12.12.1950.s.2.

³⁶⁵ Rengin Yavuz, Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Değerlendirme, **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.2, Temmuz 2019, s.228

³⁶⁶ Erdem Çanak, Bulgaristan'dan Seyhan'a Türk Göçü (1950-1951), **International Periodical For The Languages**, Litarature and History of Turkish or Turkic, C.9,2014 Ankara, s.238.

³⁶⁷ Gülbahar Kurtuluş, **1989 Bulgaristan Türklerinin Göç Hikayeleri: Bir Sözlü Tarih Denemesi**, Karakum Yayınları, Eylül 2019, Ankara, s.51.

³⁶⁸ **Yeni Asır**, 04.06.1945. s.4.

³⁶⁹ **Akşam**, 12 07.1945., s.2.

yılında Rodopların Yunanistan'a verilmesi için bir muhtıra yayınlamışlardır.³⁷⁰ Bu muhtırayla birlikte Rodoplarda hak iddiasını güçlendiren³⁷¹ Yunanistan'ı iddiasından vazgeçirmek isteyen Bulgaristan, Pomaklara karşı tutumunu arttırarak³⁷² onların Bulgar olduğunu tüm dünyaya kanıtlama çabasına girmiştir.³⁷³ Bu minvalde mitingler toplamak, mazbatalar tanzim etmek yoluna gitmişlerdir. Bununla birlikte Komünist Pomakların da tüm gayretleriyle çalışmalarına rağmen Pomakları buna ikna etmekte muvaffak olamamışlardır.³⁷⁴

1944 yılında vuku bulan göçü engelleme en azından zorlaştırma çabalarına bakılırsa durumun daha iyiye gitme ihtimalinin olmadığı açıktır. Nitekim Müslümanlara Türkiye için vize vermek istemeyen Plovdiv (Filibe) ile defalarca yazışmalar gerçekleşmiş ve mesele Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığı'na sorulmuştur.³⁷⁵ Tüm bu girişimlerden sonuç alınamaması ve göç etmek isteyenlere vize verilmemesi durumu karşısında Türkiye, Bulgaristan'a nota vermiştir.³⁷⁶ Ayrıca Bulgaristan Hükümeti göç etmek isteyen Türkleri bilgileri ve izinleri dışında Komünist Parti'ye üye yaparak Türkiye'nin Komünist Parti üyesi kişileri almak istemeyeceğini söyleyerek göç etmek isteyen Türklerin göç isteğini kırmaya çalışmıştır.³⁷⁷ Türklere karşı işkence de sıklıkla karşımıza çıkan bir durumdur. Öyle ki 1944 yılında yurda kaçak olarak gelen memlekette kunduracılık yapan Razgradlı Mehmet Bulgarların işkencelerine maruz kaldıklarını, işini yapmasına izin vermediklerini ayrıca askerlik vazifesini Türkiye'de ifa etmek istediğini beyan etmiştir.³⁷⁸

---

³⁷⁰ **Rodopska Misil**, 01.03.1946.s.1.

³⁷¹ **Cumhuriyet Gazetesi**,21 Nisan 1946, s.3.

³⁷² **Rodopska Misil**, 15.05.1946.s.2.

³⁷³ Aynı kanıtlama çabasına Yunanlılar da girerek Rodoplarda bir gen araştırmalarına dahi gitmiştir. Rodoplarda Ahriyan dedikleri halkın Büyük İskender'in torunları olduklarını dolayısıyla Müslümanlaştırılmış Helen olduklarını ileri sürmüş ve Batı Trakya çekişmesi sırasında bu tezini daha şiddetli savunur olmuştur. Bkz. Halim Çavuşoğlu, **Balkanlar'da Pomak Türkleri: Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı**, KÖKSAV Yayınları, Ankara 1993, s. 107-108.

³⁷⁴ **Rodopa**, 03-04, 1946. s.14.

³⁷⁵ Ts.DA., F. 198, op. 1, a. e.2, 10/9 1-7.

³⁷⁶ Ts DA. F.198, op.1, a. e. 2, 10/9,1. 14-16.

³⁷⁷ Ts.DA, F.198, op.1, a. e. 2, 10/9, 1. 12-13.

³⁷⁸ BCA.,25.137.4 d./11.11.1944.

2.3.2. Cumhuriyet'in İlanı ve İcraatlar

Bulgaristan 8 Eylül 1946'da gerçekleştirdiği referandumun neticesinde Cumhuriyet kararı almış, bu kararını 15 Eylül'de duyurarak resmen Bulgaristan Halk Cumhuriyetini kurmuştur.³⁷⁹ Dimitrov'un iktidarı faşistlik ile suçlaması her vatandaşın eşit olmasını istemesi,³⁸⁰ azınlıkların her türlü kültürel, dini, faaliyetlerinin kısıtlandığı ve iktidara gelirse bunun önüne geçeceklerine dair beyanlatları Vatan Cephesine güveni arttırarak Müslüman ahalinin de boş ümitlere kapılmasına sebebiyet vermiştir.³⁸¹ Yeni hükümetin ilk icraatı Türk azınlık okullarını devletleştirmek ve Türklerin daha fazla okullaşmasını sağlamak olmuştur. Kısa bir süre için öğretmen sayısında da üç kat artış sağlanmıştır. Azınlık okullarına ödenek ayrılarak desteklenmiştir.³⁸² Cumhuriyetin ilk icraatlarından birinin 1885 yılından beri özel okul statüsünde olan Türk okullarının devletleştirmesiydi. Türk okullarına daha fazla mali ve metaryal destek sağlanacağı gerekçesi sunulsa da amaç Türk çocuklarının milli duygularla yetişmesine engel olmak³⁸³ ve komünist ideolojiyi benimseyecek azınlık oluşturmaktır.³⁸⁴

1944 devrimi ardından 1946'da gerçekleşen referandum ile krallığın kaldırılıp yerine cumhuriyetin getirilmesi iktidarın iddialarıyla farklı bir dönemin işaretçisi olarak gösterilmek istense de bu hava uzun sürmemiştir. Netice Pomakların komünist yönetim için oldukça sert bir biçimde son derece geleneksel ve farklı kimliklerine ve topluluklara kapalı ve kendi kendilerine yeter bir yaşam biçimi benimsemeleri komünist yönetimi oldukça sert bir biçimde tehdit etmekteydi.³⁸⁵ Üstelik Bulgaristan'ın milli ve homojen bir devlet olma isteğine karşın etnik farklılık ya da din farklılığı sebebiyle kendilerini Bulgar hissetmeyenlerin oransal olarak Bulgar kimliği taşıyanlardan fazla olması milli devlette korku ve paniğe sebep olmuştur. Bu durum hakikate muhalif olarak Bulgar Devleti'ni etnik azınlıkları bazen yok sayma hiç değilse de sayılarını çarpıtma yoluna itmiştir. Nitekim 1945 yılında 25.07.1945

---

³⁷⁹ BCA.,243.646.10

³⁸⁰ **Yeni Asır**, 9 Haziran 1945., s.1-4.

³⁸¹ **Yeni Asır**, 14 Haziran 1945., s.4

³⁸² **Rodopa**, 03-04.1946.s.16.

³⁸³ Memişoğlu, **a.g.e**, s.229.

³⁸⁴ **Oteçesven Front**, 27.06.1948.; İlksen Şahinbaş Zorunlu Göç Olgusu Bağlamında Bulgaristan Türkleri, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.30.

³⁸⁵ Brunnbauer Ulf, **The Dynamics Of Ethnicity Pomak Identities**, Ethno Anthro Zoom, S.2, Eylül 2004, 81-114., Avusturya Graz, s.4.

tarifli nüfus sayımında 950.000 farklı etnik unsur ve 6.100.000 Bulgar bulunmaktaydı. Pomaklar ise Bulgar nüfusuna dahil olduklarından bu sayıya dahil değillerdir.³⁸⁶

Dimitrov, 6 Şubat 1946 tarihinde verdiği demeçte Türklere ve tüm azınlıklara elbette tüm hakları verilecek demiş fakat onların da hiçbir milli hiçbir oluşum içerisine girmemeleri gerektiğini söylemiştir.³⁸⁷ Türk okullarında Türkçenin yanında Bulgarcanın da verileceğini söylese de yıllar içinde hem azınlık okulları hızla azalmış hem de Türkçe dersi kaldırılmıştır.³⁸⁸ Yine 12 Kasım 1946'da çıkarılan bir kanun ile Türklere ait camilere ve vakıf mallarına da el konulmuştur.³⁸⁹ Zaten 1877'den beri durmadan artan göçler sebebiyle vakıf malları da sahipsiz kalmaya başlamış; bir kısmı bakımsızlıktan kendiliğinden yıkılmıştır.³⁹⁰ Bu kanunla geride kalan vakıf mallarına da devlet el koymuş ve Türk azınlığının varlığına bir darbe daha vurulmuştur.

Ülke çapına yayılmak için gençlerden usta bir şekilde faydalanmayı bilen Vatan Cephesi 1946'nın ocak ayında gençlik birliklerinin ve azınlık gençlik örgütlerinin katılımıyla Gençler Birliği Konferansı düzenlemiştir. Düzenlenen bu konferans tüm gençlik birliklerini tek çatı altında toplamayı başaramasa da gençlik birliklerinin komünizm için daha aktif çalışarak Vatan Cephesi'nin ülke genelinde faaliyet göstermesine dolaylı da olsa katkı sağlamışlardır.³⁹¹

Başlangıçta Türkiye ile sözde iyi geçinmeyi hedefleyen Bulgarlar, 1946 yılının başına kadar dayanabilmişlerdir. Başbakan Dimitrov'un "Balkanlar'ın yalnız Balkanlılara ait olmasını sağlamalı ve Slavların Balkanlar'da başlıca rolü oynamasını sağlamalıyız. Osmanlı İmparatorluğunun ve Bizansın Balkanlar'a hükmettiği geçmiş zamanın nişaneleri tamamıyla silinmelidir"³⁹² ifadeleri Balkanlar'a hükmeden Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte onun bakiyesi olan Türk ve Müslüman halka da yönelmeye başlamıştır. Dimitrov'un bu sözleri Bulgar muhaliflerince dahi eleştirilmiş,

---

³⁸⁶ Çalışkan, Basri Zilabid, **Bulgaristan'da İslam**, İnkılab Basım Yayım, Mayıs 2019, İstanbul, (1878-2018), s.20

³⁸⁷ Evgeniya Inova, Othvırlenite, "Priobşteni" ili Protsesıt, Nareçen "Vızroditelen", (1912-1989), İnstıtuta İztoçnoevropeyska Humanitaristika, Sofya 2002, s. 60.

³⁸⁸ Vahit Sadal, Komünizm Sonrası Dönemde Bulgaristan'daki Türk Azınlık ve Siyasete Katılımları 1997-2000, **Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Ankara 2019, 134.

³⁸⁹ Özlem, **Bulgaristan Türkleri ve Türkçe**, s.9

³⁹⁰ Maria Kiprovska, **Vlast i Obtseshtvo v Plevensko Ha Praga Ha Dve Epohi, Bilgarite v Osmanskata Imperiya XIX**. B Ponyatiya, Strukturi, Lichnosti, St Climent Ohridski, Sofya 2017, s.358.

³⁹¹ Dimitrov, a.g.e. s.249.

³⁹² **Cumhuriyet**, 23.02.1946, s.3; **Rodopa**, 01.2.1946. s.3.

muhafifler Bulgar halkını sulha ve yüksek ahlaka teşvik etmek gerektiğini, saldırgan tutumun kimseye faydasının olmadığını söylemişlerdir.³⁹³ Bu konuşmayı yayınlayan Slovdoden Narod gazetesi ise birkaç gün sonra kapatılmıştır.³⁹⁴ Barış içinde siyaset yaptıklarını iddia eden Bulgar Komünist Partisi bir yıl geçmeden tüm muhafiflerini kamu görevinden uzaklaştırırken 1200’den fazla subayın da ordudan tasfiyesi gerçekleşmiştir.³⁹⁵ Yüzlerce subay da hükümet aleyhtarı olduğu gerekçesiyle kurşuna dizilmiştir.³⁹⁶ Özgürlük vaadiyle gelen Vatan Cephesi savunmasının aksine³⁹⁷ muhafif basını da çok hızlı bir şekilde susturarak iktidara gelişinin daha başında işlerin pek de iyi olmayacağını göstermiştir. Bu uygulamalarıyla komünist yönetim hem azınlıklar için hem de komünist rejimi benimsemeyen tüm yurttaşlar için tehlike arz etmiştir.³⁹⁸

2.3.3. Kısıtlamalar ve Pomakların Asimilasyonu

Komünist Hükümet her daim Komünizmin mirasçısı olduklarını ve Stalin’in izinden gideceklerini ifade etmiştir.³⁹⁹ Stalin’in izinden gitmek demek ise faşizan bir tutum sergileyeceklerinin bir kanıtıdır. Nitekim daha sonra Stalin’in sarf edeceği Pomakların Ortodoks edilmesi konusunda “Gürcistan tecrübemiz var ve başarıyla sonuçlandı.”⁴⁰⁰ sözleri komünist yönetimin faşizan tutumunu ve Müslüman azınlığın ne kadar güvensiz bir ortamda yaşadığını göstermektedir.

Diğer yandan Komünist yönetim 1946 yılından itibaren Türk okullarını kapatma yoluna giderken, zaten azınlıkların asimile edilmesi ve doğum kontrol ile

---

³⁹³ Yugoslavya tarafından da eleştirilen Dimitrov Bulgar Makedonyasında kalan halka zulmedilmekle ve ortadan kaldırma amacı gütmekle suçlanmaktadır. **Balıkesir Postası**,04.10.1948.s.1.; **Zafer**, 13.06.1949.s.3.

³⁹⁴ **Cumhuriyet**, 25.02.1946, s.3

³⁹⁵ <http://countrystudies.us/bulgaria/44.htm>; **Balıkesir Postası**, 17.11.1948. s.1.

³⁹⁶ **Cumhuriyet**, Bulgaristanda binlerce subay kurşuna dizilmiş, 21.08.1946.s.3.; **Zaman**, 01.11.1949, s.3.; 29.06.1946, s.3

³⁹⁷ İstanbul büyükelçisi Popovski, Türkiye’de Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte Bulgaristan’da basının çok özgür olduğunu hem iktidarın hem de muhalefetin birbirlerini özgürce eleştirebildiklerini söylese de bu durum böyle değildir. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Mart 1946, s.1-3.

³⁹⁸ **Yeni Sabah Gazetesi**, 14.01.1948, s. 1, 6.

³⁹⁹ **Cumhuriyet**, “Bulgaristan Stalin’in Himayesiyle övünüyor.” başlığı atarken 30.01.1946, Dimitrov’un cenazesinde 9 yaşındaki bir Bulgar kız çocuğunun ettiği yemini eleştiren Edirne Postası, esaretin Bulgarların ruhuna işlediğini söylemiş ve “Zavallı Bulgaristan sana eski bir hizmetkârımız olduğun için sadece acıyoruz.” demektedir. 17.09.1949. s.2-3.; **Dede**,01.03.1949.s.2: “Kölelik ruhlarına işlemiş.” başlıklı haber; Akşam Postası ise uşak ve barbar sıfatlarını kullanmıştır.; **Akşam Postası**,08.10.1950.s.1.

⁴⁰⁰ İbrahim Kamil, Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C.5, S.2, Aralık 2016, ss.31-65. s. 45.

nüfuslarının artmasının önüne geçmekteydi. Bu amaçla Bulgarların çocuk sahibi olması teşvik edilirken Türk ve Roman kadınlarının kürtaj olmaları teşvik edilmiştir.⁴⁰¹ Osmanlı'nın tüm izlerini silmeyi amaçlayan Dimitrov yönetimi⁴⁰² onun bir parçası olarak gördüğü Müslüman halkını da değerleriyle birlikte yok etmek istemiştir.⁴⁰³ Komünist yönetim ülke içerisindeki Türklerin başta Türkiye olmak üzere, NATO ve ABD tarafından kullanılabilmesiyle Türk unsuruna güven duymamıştır. İlâveten komünist yönetimin ideolojisinin aksine Türkler Bulgaristan'ın her anlamda en muhafazakâr kesimini oluşturuyorlardı.⁴⁰⁴ Tüm bu güvensizlik ortamının içinde 1940'lı yılların başlarından itibaren Türklere ait topraklara ve besi hayvanlarına el koymaya başlaması çoğunluğu kırsal kesim de yaşayan Türklerin burada yaşama imkân ve isteğini azaltmaktaydı.⁴⁰⁵

Aynı zamanda bu süreçte kendilerini babaları olarak gördükleri Pomaklara şefkat (!) eli uzatarak kendilerini Bulgar hissetmeleri için ellerinden geleni yapmaktaydılar.⁴⁰⁶ Rodopska Mısıl gazetesindeki “Bulgar Muhammedanlar problemi” başlıklı yazıda *Pomakların olduğu kısımlarda ekonomi en önemli sorunlardan*

---

⁴⁰¹ Aydzhan Nevrezova, “Bulgar Yönetiminde Azınlıklar (1878-2004)”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s.99.

⁴⁰² Bu politika Dimitrov Döneminde artmakla birlikte sadece Dimitrov dönemine hatta Bulgaristan'a özgü bir durum değildir. Genç Balkan Devletleri sadece Osmanlı bakiyesi olan nüfustan kurtulmakla yetinmemiştir. Aynı zamanda yeni, milli bir tarih yazabilmek emeliyle Osmanlı'nın Balkanlar'daki hâkimiyetini görmezden gelmek ve unutturmak için Balkanlar'da Osmanlı'yı hatırlatan her şeyden kurtulmak istemiştir. Bu sebeple eserlerin doğrudan yok edilmesi, eserlerin zaman içinde çürümeye terk edilmesi, eserin kullanım amacının dışında başka bir yapı olarak kullanılması şeklinde üç tarzda Osmanlı mirasından kurtulma yoluna gitmiştir. (Caner Sancaktar, *Balkanlarda Osmanlı Mirasından Arınma Siyaseti*, **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(3), Tekirdağ 2019, s.18.) Balkanlar'daki Osmanlı eserlerinin %98'i çeşitli yöntemlerle yok edilerek günümüze ulaşması engellenmiştir. Atina'da sadece Fethiye Camii ayakta kalırken, Selanik'teki 36 camiden sadece 7'si günümüze ulaşabilmiştir. Sofu Mehmet Paşa'nın Sofya'da yaptırdığı cami ise Yedi Azizler Kilisesine çevrilmiştir. 17. yüzyıl Yunan coğrafyasında bulunan 165 medreseden sadece 6-7'si günümüze kalabilmiştir. Kosova'da bulunan 308 Osmanlı eseri de yok olanlar arasındadır. Balkanlar'daki tahrip edilen eserler başlı başına bir konu olacağından birkaç örnekle yetinilmiştir. Osmanlı Devleti Balkanlar'ın imarına büyük önem vermiş; Balkanlar'da Anadolu'dan çok daha fazla imar faaliyeti yürütmüştür. Fakat birçoğu tahrip edilmiş olsa bile Osmanlı olmadan tarih yazılamayacağı gibi, Balkan coğrafyasını Osmanlı'yı hissetmeden dolaşmak mümkün değildir. (Sancaktar, **a.g.m.**, s. 17-20.) Balkan dillerinde bulunan Türkçe ifadelerinin fazlalığı ve 500 yıllık Osmanlı hâkimiyeti Balkanlar'ı Osmanlısız düşünmenin mümkün olmadığını göstermektedir. (Abidin Karasu, “Çağdaş Bulgar Dilindeki Türkçe Kelimeler Bulgarca-Türkçe Söz Varlığı”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2010.)

⁴⁰³ Kamil, İ, **a.g.e.**, s.90

⁴⁰⁴ Bulgaristan Türkleri, a g.e, s.513.

⁴⁰⁵ Bulgaristan Türkleri, a. g. e, 514.

⁴⁰⁶ F.1B; op. 64; a.e. 40

biridir.⁴⁰⁷ Buna bir çare bulmamız gerekiyor. Çünkü Pomak meselesi ülkemizin meselesidir. Onları kalkındırmamız lazım. Pomak aileden gelen biri olarak birkaç tavsiyede bulunacağım. İlk olarak Pomak köylerine özel ve onların halinden anlayabilecek öğretmenler gönderilsin, şimdiki gibi rastgele değil. Bu öğretmenlere iyi bir maaş, yemek ve kalacak yer vermek gerekmektedir. Buralarda bedava olacak şekilde yemekhane açılsın. Yetim kalan Pomak çocuklar da orada yesinler. Liseyi bitiren tüm Pomaklar sınavsız şekilde üniversiteye alınsın. Kış aylarında isteyenlere gece kursları açılsın. Zor ama belki o zaman kendilerini bizden hissedebilirler.⁴⁰⁸ denmektedir. Erkek ve kız kardeşlerini kurtarmayı(!) kendilerine vazife edinmiş olan Bulgarlar ancak bu şekilde Bulgar tarihi şahsiyetlerinin haklarını ödeyebileceklerini söyleyerek buna her Bulgar ferdinin dertlenmesi gerektiğini de salık veriyorlardı.⁴⁰⁹ Yazıya göre Rodopların mahrumiyet bölgesi olması⁴¹⁰ ve sürgün edilmedikçe hiçbir memurun orada bulunmak istememesi Pomakların toplumdan tecrit olunmasını beraberinde getirmektedir.⁴¹¹ Bununla birlikte (küçük bir kısmı hariç) Pomaklar kendilerini Bulgar hissetmemişlerdir. Buna muvaffak olamayan Bulgaristan Hükümeti sürekli olarak politika değişikliğine gitmekte fakat hiçbir sonuç alamamaktadır.

1947 yılında onaylanan Dimitrov Anayasası'nda Müslüman azınlığın din ve vicdan hürriyeti güvence altına alınsa da Pomakların Müslümanca eğitim alması mümkün olmadığı gibi zorla Hıristiyanlık eğitimine tabii tutulmaları sağlanmıştır.⁴¹² Akabinde çeşitli yollarla Türklere ait vakıf ve camilere el konulmuş ve yıldan yıla görevli imam sayısının azaldığı gözlemlenmiştir.⁴¹³

Yine aynı yıl Türk azınlığının şartlarının iyileştirilmesi için konferans düzenleyen Komünist Parti Türk azınlığının yasaların izin verdiği ölçüde haklara sahip olabilmeleri yönünde karar alsa da Komünist Parti yararına olmayan hiçbir

---

⁴⁰⁷ Sık sık vurgulanan ekonomik problemler eğer bir demiryolu ile Rodoplar ile bağlantı olursa Pomaklar ekmeç aramak için kaçmaktan vazgeçerler ve entegrasyonları kolaylaşılır şeklinde yorum yapılırsa da kaçışların en önemli sebebi entegrasyon kelimesiyle hafifletilmeye çalışılan asimilasyonlardır. **Rodopska Misil**, 15.01.1947. s.1.

⁴⁰⁸ **Rodopska Misil**, Bılgaro- muhammedanski problemi, Atem Atemov, 15.10.1946, s.1

⁴⁰⁹ **Informatsionen Byulten** (Bölgesel Kooperatif Birliği Haber Yayını),15.01.1949.s.1.

⁴¹⁰ **Rodopska Misil**, 05.11.1938.s.1.

⁴¹¹ **Rodopska Misil**, 15.10.1946, s.2.; **Rodopa**, 01.01.1947s.6.

⁴¹² **Rodopa**, 01.02.1946.s.3.

⁴¹³ Ekici, **a.g.e.**, s. 515.; Özcan, K, E, **a.g.t.**, 100.

örgütlenmeye izin vermemiştir.⁴¹⁴ Bu bağlamda 1947 Aralığında bütün sendika, kurum, kadın grupları dostluk cemiyetleri, gençlik yapılanmaları çok hızlı bir şekilde komünist yönetimin denetimine girmiştir.⁴¹⁵ Ayrıca hızlı bir şekilde sanayi kamulaştırıldı ve dış ticaret de devletin tekeline alındı. Kolektifleştirme ise aynı çabukluk ve kolaylıkla gerçekleştirilememiştir. Kolektifleştirmeye direnen halk ile hükümet özellikle Kuzeybatı Bulgaristan'da silahlı çatışmaya girmiştir.⁴¹⁶ Kolektifleştirme faaliyetleri ile köylünün elinden mahsulü alınmakta⁴¹⁷ bu durum köylü ile hükümetin arasını açmaktaydı.⁴¹⁸ Mahsulünü vermeyen köylüler güvenlik güçlerine mukavemet ederek komünist sistemi⁴¹⁹ eleştiriyorlardı. Bu sebeple hasadı sabotajcı ve ecnebi ajanları keşfetmek için milis kuvvetleri dahi kurulmuştur.⁴²⁰ Kuzey Bulgaristan'da şiddetin boyutları daha fazlayken Güney Bulgaristan'da da durum bundan farklı değildir. Rodoplarda ekseriyeti tütün ve hayvancılıkla uğraşan Müslüman azınlık komünist sistemle nâçar durumda kalmıştır. Buğday, yulaf, mısır gibi ürünlerini Komünistlere vermeyen Bulgaristan köylüsü de Hıristiyan, Müslüman fark etmeksizin ekmek ve gıda verilmemekle tehdit edilmiştir.⁴²¹ İlâveten Türklerin çoğunluğu oluşturduğu belediyelerde komünizm ve asimilasyon yanlısı isimler görev başına getirilmiştir.⁴²² İş bununla da kalmamıştır. Rusçuk, Şumnu ve Kırcaali'de kapalı ve muhafazakâr toplum olarak görülen Türkler zorunlu komünizm kurslarına alınmıştır.⁴²³

Yine aynı tarihlerde Bulgaristan sınırında çıkan çeteler de komünist yönetim için paniğe sebep olmuşlardır. Dimitrov'a göre komünizme karşı olmanın yanında bu çetelerin içinde başka milletlerin hesabına çalışan kişiler bulunmaktadır. Bu kişiler

---

⁴¹⁴ Nuri Ali Tahir, Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Aralık 2015,C.8, S.41, s.549

⁴¹⁵ **Rodopa**, 01.01.1947.s.4.

⁴¹⁶ R.J.Crampton, **a.g.e.**, s.173.

⁴¹⁷ **Dede**,07.10.1949., s.2.

⁴¹⁸ **Rumeli Balkan Postası**, Bulgar Köylerinde Kargaşalıklar Başladı.28.09.1949.; **Zaman**, 26.09.1949. s.1.

⁴¹⁹ Komünist yönetim tüm yaptırımlara rağmen köylünün hasad gizlemesine mani olamıyordu. Bu sebeple de cezalandırılan köylülerin isimleri Bulgar radyolarından okunuyordu. Zafer,1.11.1949.s.3.; **Zaman**,02.11.1949.s1-4.

⁴²⁰ **Uludağ Halkevi Dergisi**, Halkevi Yayınları, Bursa 1946, S.75., s.16.

⁴²¹ **Sabah Postası**,15.11.1949.s.1-4. ; İsyanlara teşvikten suçlu bulunan komünist parti yöneticileri ve devlet memurları idamla yargılanmışlardır.

⁴²² CDA , f. 1B, op. 6, a.e. 196, 1-6; **Rodopa**, 10-11-12.1947.s.14.

⁴²³CDA , f. 1B , op. 6, a.e. 201, 1-4; **Sabah Postası**, 28.10.1949.s.1.

Bulgaristan’da dahili bir harp çıkarmak niyetindedir.⁴²⁴ Dimitrov’un bahsettiği çeteler ekseriyeti Pomaklardan teşekkül etmiş 1944-1956 yılları arasında faaliyet gösteren Goryan çeteleridir.⁴²⁵ Goryan çeteleri Bulgar olduğunu kabul edip diğerlerine kabul ettirmeyi amaçlayan Pomakların kurduğu Rodina Birliğine tepki olarak kurulmuştur.⁴²⁶ Pomaklar kurdukları Goryan çeteleriyle asimilasyona direnmeye çalışmışlardır.⁴²⁷ 1944 yılında kurulan bu çeteler rejime karşı kurulmuş ve Pomakların sınırdan geçişlerine yardım etmiştir.⁴²⁸ 1956 yılında güçlükle dağıtılan bu çetecilerin tamamına yakını Smolyanlı Pomaklardır.⁴²⁹

Pomaklar ve Bulgarlar arasındaki güvensizlik sebepleri bununla da sınırlı değildir. Yunanistan iç savaşı⁴³⁰ sıralarında (1946) iddiaya göre bir grup Pomak tarafından ABD, Yunanistan ve İngiltere yetkililerine gönderilen bir mektup gönderilmiştir. Bu mektup Pomakların Bulgarlar tarafından zulme maruz kaldıklarını, Bulgar boyunduruğu altında yaşamak istemediklerini ve Türkiye’ye göçmek istediklerinden bahsetmekteydi. Bu durum Bulgar yetkililerini Pomakları asimile edemedikleriyle ilgili endişe ve paniğe sevk etmiştir.⁴³¹ Yetkililer bunun sadece bir iftira olduğunu ve Müslüman ve Hıristiyan Bulgarların ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade etmişlerdir.⁴³²

---

⁴²⁴ **Cumhuriyet**, 9.06.1946, s.1-3.

⁴²⁵ Goryan çeteleri Pomakları sınırdan geçirmeyi amaçlayan “terör” örgütüdür. Türk elçiliğiyle bağlı olduğu düşünülür ki bu sözlü tarih çalışmalarından anladığımız kadarıyla bu doğrudur. Goryan çeteleri içlerinden bir itirafçının da söylediği gibi bu örgütün amacı yasadışı bir şekilde Güney Müslümanlarının sınırdan geçişlerini sağlamak için kurulmuştur. (AKRDOPBGDSRSBNA – M, f. 13, op. 1, a.e. 331, l. 62-74)5-6.; Rodopa’da bu çetecileri bağırsaklardaki kurtlara benzeterek kendi çıkarları için kendi soylarını tehlike attıklarını söylemektedir. **Rodopa**,10-11.12.s.5.

⁴²⁶ Gazetede bazı cahil kimselerin Rodina’ya ve aydınlanmaya karşı çıkıp halkı galeyana teşvik ettiğinden bahsetmektedir. **Rodopska Misil**, 20.06.1946.s.2.

⁴²⁷ **Rodopa**,04-05,1947.s.3.Pomak nüfusu arasında Yunanlıların desteğini de alarak anti-Bulgar propagandası yaptıklarından bahsetmektedir.

⁴²⁸ **Rodopa**, 04-05.1947.s.2.;10-11-12.1947. s.7.

⁴²⁹ Zelengora, **a.g.e.**, s.81; **Rodopska Misil**, 01.04.1938.s.1-3.

⁴³⁰ Yunan iç savaşı (tezde bahsedilen) sağ ve sol görüşlü kişiler arasında Hükümetin solcuların Atina’yı terk etmesini istemesi ve protestolar sırasında bazı komünistlerin öldürülmesiyle başladı. 1944-1945 ve 1946-1950 olmak üzere iki aşamada devam etmiştir. Tuğba Eray Biber, Trakya Gazetesine Göre Yunanistan’da İç Savaş (Andatlık) ve Batı Trakya Türkleri, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, 2020 Güz, Ankara, 7-32, s.12

⁴³¹Bulgaristan bu mektupları yazanların Pomakların bütünü temsil edemeyeceği söylemiş; ayrıca bu kişilerin haydut, casus ve vicdanını satmış kişiler olduklarını söylemiştir. **Rodopa**, 03-04,1946.s.14.; Ivo Kirilov Ivanov, The Process of Securitization of the Turkish Minority in Bulgaria by the Bulgarian Communist Party: The Case of the Revival Process in the Era of Late Socialism, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020, s.67.

⁴³² **Rodopa**, Ocak 1947, Sofya, S.1, s.1-5.

Komünist yönetim aslında tüm bunlarla baskıcı bir yönetim tarzını benimseyeceğini en başında göstermiştir.⁴³³ Yapılan baskılar ve zorbalıklar neticesinde Bulgar halkı dahi muhalefet saflarına geçip bir gün bu zorbalığın biteceğine inanmaktadırlar. Malları ellerinden alınan Türklerin ise azınlık olmaları hasebiyle (düşman en azından istenmeyen unsur olmaları) bilinmeyen bir durum olmadığından yönetim değişse de ellerinden alınan hakların geri verileceğine dair umutları yoktur. Ne yazık ki bu öngörülerini zaman doğrulamıştır. Bulgaristan Türkleri hiçbir zaman Bulgar Devleti'ne muhalif hareket etmemelerine rağmen Bulgaristan tarafından acınacak muamelelere tabi tutulmuşlardır.

Türklerden daha fazla baskıya maruz kalan Pomakların ise Ortodoks Bulgarlarla bir tutulması ve Bulgarlıklarını zorla kabul ettirmeye çalışmaları şiddetin boyutunu farklı seviyelere taşımıştır.⁴³⁴ Bulgaristan'ın hiçbir çatlak sese ve muhalefete tahammülü yoktur. Bunu muhalefet lideri Petkov'u idam ederek daha net bir şekilde göstermiştir.⁴³⁵ Türkler 500 yıllık esaretin sebebi olarak görülmeye devam edilirken Ruslar ise kurtarıcı olarak görülmüş, Slav kökler komünist dönem boyunca vurgulanmıştır.⁴³⁶

Bununla birlikte içerideki Türklerin de milli bilinçlerinin, Türkiye ile dini ve kültürel bağlarının yüksek olması⁴³⁷ Bulgaristan resmi makamlarını huzursuz etmiştir.⁴³⁸ Bu bağlamda 1948 yılında entegre edilebilen Türklerin asimile edilmesi, edilemeyen aydın Türklerin ise bir an önce sınır dışı edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴³⁹ 1940 yılında bu duruma zemin hazır edilmiştir. Bu yıla tekabül eden Bulgaristan Kanununa göre Krallıktan göç eden "Bulgar asıllı olmayan Bulgar tebaaları tabiiyetlerini kaybeder" şeklinde göçün gerçekleşmesi durumunda geri dönemeyeceklerini belirten maddenin de yer alması Bulgaristan'ın Türk azınlığının geri dönmesinin de önünü kesmek isteği görülmektedir.⁴⁴⁰

---

⁴³³ Süleyman Köksal, Komünizm Döneminde Bulgaristan'da Türkiye Algısı ve Bulgaristan Türklerine Yönelik Asimilasyon Politikaları, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Trabzon 2018, s.40.

⁴³⁴ **Cumhuriyet**, 5.09.1947. s.1,3.

⁴³⁵ **Cumhuriyet**, 25.09.1947, s.1-4.

⁴³⁶ **Cumhuriyet**, 16.09.1947. s.1.

⁴³⁷ **Edirne Postası**, 17.06.1950. s.1.; 24.06.1950., s.1.; 28.06.1950, s.1

⁴³⁸ **Edirne Postası**, 12.05.1948.s.1.; Özcan, a.g.t. s.62.

⁴³⁹ Evgeniya Ivanova, **Othvarlenite "Priobshteni"**, Insitut za Iztochnoevropiska Humanistika, Sofya, 2020, s.62.

⁴⁴⁰ Sadal, a.g.e., s.111.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1946-1951 GÖÇÜ

Bu bölümde Bulgaristan'ın özerkliğini kazandığı andan itibaren zeminini hazırladığı komünizmle birlikte daha fazla netleştirdiği politikaların neticesi olarak yaşanan göçler ele alınmaktadır. Müslüman azınlığının değerlerinin komünizm ile uyumsuzluğu, Bulgaristan'ın yeni dönemin rüzgârına kapılmış olması, bununla birlikte Türkiye'nin de 1946 ile birlikte çok partili hayata geçişi tecrübe ediyor oluşu yine Soğuk Savaş döneminde bu iki ülkenin farklı bloklarda oluşu, bu dönem göçlerini şekillendirmektedir. Bu bölümde de 1946-1951 arasında bu etkiler altında gerçekleşen Bulgaristan'dan Türkiye'ye Müslüman göçleri beş başlıkta incelenmektedir.

3.1. GÖÇ ŞARTLARI

Türkiye'de yeni rejimin kurulması ve imparatorluğun tasfiyesi her ne kadar milli bir devlet kurmak manasına gelmiş olsa da Türk ifadesi hiçbir zaman tek bir ırkı ifade etmemiştir. Göçler sırasında Türkçe bilmediği halde kendisini Türk olarak ifade eden göçmenlerin göçüne de izin verilmiş, aynı haklardan yararlanmaları sağlanmıştır. İskân Kanunu'nun 6. Maddesi gereğince Türk soyundan ya da Türk kültürüne bağlı kişiler Dışişleri Bakanlığınca serbest göçmen olarak Türkiye'ye kabul edilip, 7. Maddesine göre de sadece Hükümetin izin verdikleri yerlere yerleşebilmektedirler.⁴⁴¹ Zaman zaman Türk meclisinde Boşnaklar ve Pomaklar için çatlak sesler çıksa da “Türk kültürüne bağlı” ibaresinden anlaşılması gereken Türkler ile kader birliği yapmış olan Pomak ve Boşnak vb. olarak tabir edilen insanlardır.

Müslüman tabirinin kullanılmamasının nedeni bunun suistimale açık olması ve Türk kelimesinin de zaten genellikle bir ırk değil kültürü ifade ediyor olmasındandır.⁴⁴² Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu itibarıyla de “Türkiye

---

⁴⁴¹ **Resmî Gazete**, Kanun No.2510, 6.7 M, 21.06.1934.; Daha sonra bu kişilerin bir kısmına da iskân verilmiştir. **Ant Gazetesi**, 03.03.1950. s.3.

⁴⁴² **TBMM Zabıt Ceridesi**, III/25 (12.06.1939), s.94., bkz. Mehmet Pınar, Tek Parti Döneminde Pomaklar (1923-1946), **Tarih Okulu Dergisi**, Y.9, S.XXV, s.824.

ahalisine din ve dil farkı bulunmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur” maddesi göç sırasında da Türk olmayanların gelmesini bir nebze kolaylaştırırken; Türklük bir üst kimlik olarak diğerlerini kapsayıcı bir mana taşımaktaydı. Bu durum çok etnisiteli Osmanlı Devleti’nin dağılmasının akabinde bakiyesinin Osmanlı Devleti’nin yıkılmasıyla topraklarında yeni kurulmuş olan diğer devletlerden göçlerini kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda Mustafa Kemal, Ocak 1923 İzmit konuşmasında “Uzun süren savaşlar sonucunda ülke nüfusunun azalması ve mili bir devlet düzeni tesis edebilmek için millî sınırlarımız dışında kalan Türk soyu ve kültüründen insanları getirerek ülke nüfusunun artırılmasına çalışmak ve bunu özellikle Makedonya ve Garbi Trakya’daki nüfusu getirerek yapmak gerek” demiştir.⁴⁴³ Neticede uzun süren savaşlar sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti’nin nüfusu oldukça azalmıştı ve bunu artırmak gerekmektedir. Ne var ki Türkiye Cumhuriyeti 1934’te çıkarılan İskân Kanunu’yla Türk olan ve olmayan göçmenlere ayrı düzenlemelere tabi tutulmaya başlamıştır.⁴⁴⁴ Burada Türklüğün hemen hemen Müslümanlık anlamı taşıması manası daraltılmak istenmiştir. Resmî gazetede yayınlanan 2510 sayılı iskân kanununun 4. Maddesinde “Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, göçebe ve Çingeneler, memleket dışına çıkmış olanlar, Türkiye’ye muhacir olarak alınamazlar.”⁴⁴⁵ denilmektedir. Bununla birlikte 1935 yılında yapılan nüfus sayımında Çanakkale’de Romanya’dan⁴⁴⁶ ve Bulgaristan’dan gelmiş ana dilini Kıptice⁴⁴⁷ olarak tanımlayan 280 kişinin varlığı⁴⁴⁸ konulan maddelerin zaman zaman esnetilebildiğinin de kanıtıdır. Ek olarak Türk ırkından olanlara iskân yardımı istemezlerse istedikleri yere yerleşme hakkı tanınırken, Türk ırkından olmayanların ya da Türkçe

---

⁴⁴³ Osman Akandere, Atatürk’ün İzmit Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda verilen Önemli Mesajlar, Selçuk İletişim, 2 (1), 124-136. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19003/200963> s.131.

⁴⁴⁴ Mazhar Bağlı, Ertan Özensel, **Çokkültürlü Vatandaşlık**, Çizgi Kitabevi, Konya 2013, s.38, 39.

⁴⁴⁵ **Resmî Gazete**, S.2733, Madde.4, 21 Haziran 1934. (Bu maddelerin varlığı keskin sınırlarla uygulandığını göstermemektedir. Nitekim Pomakların ağırlıkta olduğu yerleşim yerlerinin olması bunun kanıtıdır.)

⁴⁴⁶ “Komünist Romanya da Türkiye’ye göçe izin vermemektedir. Hükümet “kaçmayı tasarlayan kim varsa bulup meydana çıkarın. Varları yokları sizin olsun, demiştir.”” **Dede**,12.11.1948.s.3.

⁴⁴⁷ Bugün dillerine genel olarak Romanes demektirler.

⁴⁴⁸ Mithat Atabay, Çingene Sorunu ve 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan’dan Çanakkale’ye Göçler, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Y.10, S.13, Çanakkale 2012, ss. 59-62, (s.62)

konuşmayanların toplu şekilde bir yere yerleşmelerine imkân tanınmamasını⁴⁴⁹ sağlayacak maddenin de çok fazla uygulanmadığı da görülmektedir. Diğer yandan bu tarihlerde İskân Kanunu'nun revize edilmesinin nedeni Balkan Müslümanlarının yoğun olarak hem yaşadıkları ülkelerin resmî makamlarına hem de Türkiye'ye göç için müracaatta bulunmalarıdır. Nitekim bölgede yaşayan Türkler hiçbir şekilde vatanlarında istenmemekte Türklere karşı gösterilen itimatsızlık Türklerin toplum içerisinde hayatlarını idame etmelerini dahi imkânsız duruma getirmektedir. Müslüman Çingenerin de Bulgar yönetiminden nasibini alarak zaten müşkül olan hayat şartları daha da müşkül vaziyete getirilmektedir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Türk ve Pomaklardan isteyen herkesi, Çingene nüfusundan ise hiç değilse şehirlerde oturan ve Türkçe konuşanların gelebilmelerini istemiştir.⁴⁵⁰

3.2. İKİ ÜLKE ARASINDAKİ PROBLEMLER

Bulgaristan'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne doğru gerçekleşmiş üç büyük kitlesel göç mevcuttur. Bunlardan ilki 1950-1951 göçüdür. Bu göç tamamen Bulgaristan'ın kararıyla gerçekleşmiş ve Bulgaristan bu kararıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni zor durumda bırakmayı hedeflemiştir.⁴⁵¹

1950-1951 göçü Bulgaristan'ın tek taraflı isteği ile gerçekleşmiş ve bloklar arası Soğuk Savaş'ın da en somut gerçeği olmuştur. Bu durum iki devletin bu dönemde birbirlerini tehdit olarak algılamasına sebep olmuştur. Basında Türkiye'nin kötülendiği haberler çıkarken⁴⁵² Sofya'da da Türkiye aleyhine protestolar⁴⁵³

---

⁴⁴⁹ **Resmî Gazete**, 21 Haziran 1934, M.13/3. (Zaman zaman bunun esnetildiğini Anadolu'da bu tarihlerde ve bu tarihlerden sonra kurulmuş olan Pomak köy ve mahallelerinden anlamaktayız. Örneğin; Manisa Soma Cuma ve Samsacı mahalleleri)

⁴⁵⁰ BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, 241.625.11/17.06.1933, s.1-2.

⁴⁵¹ Hâkimiyet gazetesinin haberinde göç kararının tamamen Sovyetlerin isteğiyle, Türkiye'yi zor durumda bırakmak amacıyla alındığından bahsetmektedir. Hâkimiyet, 01.01.1950, s.1.

⁴⁵² İnönü'nün Ege ziyareti sırasında Bulgaristan'dan gelenlerle görüşüğünü söyleyen Edirne Postası mültecilerin Bulgaristan'da imkân olsa tek Türk kalmayacağını ayrıca Bulgarların Türkiye'de açlık ve sefalet olduğuna dair propaganda yaptıklarını yazmaktadır. Edirne Postası, 10.08.1949. s.1. Türkiye'de tuzun ve ekmeğin dahi bulunmadığını söylediklerinden, göç eden Türkler torbalar içinde tuz ve kuru ekmek götürmektedirler. **Edirne Postası**, 05.07.1950. s.1.

⁴⁵³ **Dede**, 15.03.1949.s.2; Bu protesto kararlarından biri Bulgaristan'ın vizesiz göçmenleri geçirmeye çalışması sebebiyle Dulovadaki Türk öğretmenlerle toplantı yapılarak alınmıştır. **Akşam Postası**, 24.10.1950, s.1-3. Sınırların kapatılması sebebiyle Macaristan da nota vermiştir. 25.11.1950.s.1.

düzenlenmiş⁴⁵⁴ dahası Filibe Türk Konsolosluğuna bombalı saldırı düzenlenmiştir.⁴⁵⁵ Mütemadiyen Türkiye'ye saldıran Bulgar basını da Türklerin kurulacak olan Güney Slavları Federasyonundan rahatsızlık duyduklarını söyleyerek bunun sebebinin hâlâ Bulgar topraklarıyla ilgili emellerinin olmasına bağlamaktadır.⁴⁵⁶ Bununla da kalmayan Bulgar basını Türk askerlerinin sınırın diğer tarafındaki köylere askerî teçhizat dağıttığı ve Türk tarafından kendilerine ateş açıldığı gibi iddialarda bulunmuş,⁴⁵⁷ Türkiye tarafından bu iddialar yalanlanmıştır.⁴⁵⁸ Bununla birlikte Türk basınında da Bulgar evhamını artıracak türden yazılar yazılıp çizilmekteydi. Bir hakikati yansıtmamakla birlikte Türk basınında çıkan heyecanla söylenmiş olan “Hey Tuna boylarında, Vidin’de, Silistre’de, Plevne’de yatan gaziler! Tarih size belki bize de verebilir. Hey Tuna! Çoktantır hasretini çektiğin Türk leventlerine kavuşacağın gün gelecektir.”⁴⁵⁹ gibi cümlelerin zaten Türklere karşı evhamlı bulunan Bulgarları tedirgin etmesi şaşılacak bir durum değildir.

Türk basını ayrıca daima Bulgar siyasetini eleştirmiş, Bulgarların “mütemadiyen başkalarının boyunduruğu altında yaşayıp, başkalarının sözünü dinleyen bir millet” olduğunu ifade etmiştir. Bulgarlara ağır hakaretler içeren Türk basını “Dün Bulgar gaydasıyla Alman marşı çalanlar bugün komünizm naraları atıyorlar.” demektedir.⁴⁶⁰ Bu sözlere mukabil düşman saflarda olmanın nişanesi olarak Bulgar gazetelerinde Türkiye aleyhinde mütemadiyen çıkan yazılar da Türk muharrirleri tarafından doğru yolda olunduğunun kanıtı olarak görülmüştür.⁴⁶¹ Diğer yandan Bulgaristan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gergin olduğu bu dönemde Bulgaristan’ın sık sık Türkiye aleyhinde yazılar neşredilip,⁴⁶² mitingler düzenlemesi

---

⁴⁵⁴ **Edirne Postası**, 09.03.1949, s.1.; Protestoların dışında bu düşmanlığın neticesinde Filibe Konsolosluğuna bombalı saldırı düzenlenmiştir. **Edirne Postası**, 14.09.1949. s.2.; **Dede**,20.09.1949, s.2.

⁴⁵⁵ **Zaman**, 12.09.1949, s.1.

⁴⁵⁶ **Cumhuriyet**, 02.12.1947. s.2.

⁴⁵⁷ Bu olayın tam tersi bir şekilde gerçekleştiği, Bulgar tarafından Türk hudutlarının rahat bırakılmadığı mütemadiyen Türk basınına yansımaktadır. **Edirne Postası**, 07.05.1949. s.1.

⁴⁵⁸ **Cumhuriyet**, 22.10.1947., s.3.

⁴⁵⁹ **Edirne Postası**, 02.06.1948. 1-3., **Rodopa**,10-11-12.1947.s.16.

⁴⁶⁰ **Cumhuriyet**, 22.12.1947. s.2.

⁴⁶¹ **Cumhuriyet**, 16.12.1947. s.1,3.

⁴⁶² **Cumhuriyet**, Bulgaristan’ın Rus ağzıyla konuşan Ankara Elçisi, 02.07.1947. s.1.3, **Edirne Postası**, 21.02.1948, s.1.; Bunlardan birisi Bulgaristan’ın Türkiye’nin hâlâ fes ve sarık kullandığını ve halkını buna inandırmaya çalışmasıdır. 25.08.1949. s.1-3.

Türk azınlığını tedirgin etmiştir.⁴⁶³ Aynı zamanda Bulgaristan'ın hâlâ Trakya'da hakkı olduğunu düşünmesi, her yıl bu amaçla Veliko Tırnova'da Istranca işgali münasebetiyle toplantılar düzenlenmesi Türkiye ile Bulgaristan arasındaki güveni sarsan önemli bir faktördür. Bu dönemde faaliyet gösteren Trakya Cemiyetinin amacı da Bulgarların Trakya ile bağlarını kuvvetli tutmaktır.⁴⁶⁴ Yunanistan ile Bulgaristan'ın ilişkilerinin iyi olmamasından kuvvet bulan Yunanistan'da da Türkleri taciz eden komünist çeteler Komünist Cemiyetlerin desteğiyle kolaylıkla Bulgaristan'a iltica edebilmekteydiler.⁴⁶⁵ Ek olarak da Türk-Yunan demiryolunu tahrip eden çetelerin kolaylıkla Bulgaristan'a iltica edebilmesi iki ülke arasında gerginliğe sebep olan konular arasındaydı.⁴⁶⁶

Gerilim sadece bunlarla da kalmamıştır. Türkiye ile Doğu Trakya ve azınlık meseleleri yüzünden zaman zaman gerilim yaşayan Bulgaristan hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle iki Türk uçağını düşürmüştür.⁴⁶⁷ Düşen uçak karşılıklı notalaşmalara⁴⁶⁸ varan gerginliğe sebep olmuştur.⁴⁶⁹ Türk Dışişleri Bakanı Bulgaristan muhafızlarını kasten cinayet işlemekle itham etmiştir.⁴⁷⁰ Bulgarların suçu Türk pilotlarında görmeleri ve tazminat ödemeyi reddetmeleri iki ülke arasındaki gerilimi

---

⁴⁶³ **Edirne Postası**, 05.05.1948. s.1.

⁴⁶⁴ BCA, Bulgaristan'daki Cemiyetler ile İlgili Rapor, 66-414-6, 25.08.1950.

⁴⁶⁵ Türk basını Bulgarlar tarafından desteklenen çetelerin katliam yaptıklarından bahsetmektedir. **Cumhuriyet**, 28.07.1947, s.1.; **Edirne Postası**, 01.06.1949, s.3.

⁴⁶⁶ **Cumhuriyet**, 01.08.1947. s.1

⁴⁶⁷ **Akşam Gazetesi**, 12.02.1948, s.1.; BCA.56.344.24./30.1.0.0.

⁴⁶⁸ **Edirne Postası**, 06.03.1948. s.1-2.

⁴⁶⁹ **Akşam**, 20.02.1948, s.1, Esra Sarıkoyuncu Değerli, Hasan Karakuzu, 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü, **Akademik Bakış Dergisi**, S.57, Celabat Kırgızistan, 2016, s.317.

⁴⁷⁰ **Yeni Sabah**, 21.02.1948, s.1.; **Edirne Postası**, 21.02.1948. s.1. Uçağın düşmesinin üzerine Bulgarların Kalkansöğüt köyünü basıp bir Türk köylüsünü öldürmeleri "Bulgarlar Türk sabrını ölçüyorlar." başlığı ile verilmiş. Bu hadiseler aradaki gerginliğin devam etmesine sebebiyet vermiştir. Bkz: **Edirne Postası**, 23.06.1948, s.1.; Bulgar resmi makamlarının tasarrufunda yapılmış olan bu baskında şehit olan köylünün ailesini 2 bin lira yardım yapılmıştır. **Edirne Postası**, 22.12.1948.s.2. Daha sonra Türkiye'ye iltica eden 8 kişi bu konuyla ilgili dava da sanık olarak ifade vermiştir. **Sakarya Gazetesi**, 02.11.1951. s.3.

Mahkeme bu cinayetin siyasi baskı neticesinde işlendiği kararına varmıştır. Bu mültecileri gıyaben ölüme mahkûm eden Bulgaristan, mültecileri geri vermeyen Türkiye'yi de 1929 Dostluk Anlaşmasına ihanet etmekle suçlamıştır. **Edirne Postası**, 29.04.1950.s.1.

arttırarak, Türk hükümetinin Bulgarlara bir nota daha⁴⁷¹ vermesine neden olmuştur.⁴⁷² Artan gerginlik Türkiye'nin Bulgaristan ataşemiliterliğini lağvetmesine sebep olurken Bulgar hükümetinden de aynı hareketi yapması istenmiştir.⁴⁷³

Komünizmin ilk yıllarından itibaren yersiz evham ve korkuya kapılan Bulgar yetkililerinden gazetecilerine kadar pek çok Bulgar isim sadece Türkiye'nin değil, içerisindeki Türklerin de sürekli olarak kendilerine karşı düşman faaliyetlerde bulduklarına inanmaktaydı.⁴⁷⁴ Başlarda eşitlik naraları atan Komünistlerin Türklere karşı güler yüz gösterecekleri zannedilirken 1947 yılının ilk aylarında rüzgarın esiş yönü değişmiş, muhaliflere oy verdikleri gerekçesiyle Türk ve Pomaklara mahallî idarelerce işkence edilerek Pomakların gıda ve giyecek yardımları da kesilmiştir.⁴⁷⁵ Yine hayvan otlatılmak için yüksek yerlere çıkmış olan Pomaklar köylere inmeye zorlandıkları için hayvanları telef olmuştur.⁴⁷⁶

Bu dönemin en önemli adımlarından biri uzun zamandır planlandığı gibi Smolyan Müftülüğü'nün diğer müftülükten ayrılmasıdır.⁴⁷⁷ Buradaki amaç Türkler ile Pomaklar arasında mevcut bulunan mesafeyi artırarak arada uçurumlar yaratmaktır.⁴⁷⁸ Yaptırımlara itiraz eden Pomaklar da güvenliği ihlal ettikleri gerekçesiyle kömür ocaklarına çalışmaya gönderilmiştir.⁴⁷⁹ Yine bu dönemde çıkarılan bir kanunla Türkler

---

⁴⁷¹ Bulgaristan'a verilen notalar Türkiye Cumhuriyeti ile sınırlı değildi. İngiltere'de Bulgaristan'ın vatandaşlarının din hürriyetini elinden alması sebebiyle nota vermiştir. **Dede**, 25.03.1949.s.2.; Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Macaristan ve Romanya'da birlikte olmak üzere Bulgaristan insan haklarını tanımamak, rastgele insan tevkif etmek ve idam etmek suçundan Adalet Divanına verildiler. **Dede**,04.11.1949.s.2.; Bulgarlar "kendilerini insan haklarına riayete davet eden BM'yi de protesto etti." **Akşam Postası**, 30.10.1950, s.1.

⁴⁷² **Yeni Sabah**, 07.03.1948, s.1.

⁴⁷³ **Yeni Sabah**, 23.03.1948, s.1.; **Edirne Postası**, 07.04.1948, s.1.

⁴⁷⁴ **Edirne Postası**, 21.01.1948, s.2; Bu evham neticesinde bir Türk hudut subayı casusluk yaptığı şüphesiyle Bulgaristan'a kaçırılmıştır. **Edirne Postası**,12.01.1949. s.2.

⁴⁷⁵ BCA, 243.646.13, 27.10.1946 tarihinde yapılan millet meclisi seçimlerinde muhaliflere oy verdikleri gerekçesiyle Türk ve Pomaklara işkence edildiği, 31.01.1947 ayrıca 1949 seçimlerinde verilen aday listelerinin dışına çıkmak mümkün olmadığı gibi oy pusulaları evet, hayır şeklinde düzenlenmiştir. **Edirne Postası**, 21.12.1949. s.1.; "İçişleri Bakanı Antoni Yugof "Hükümet namzetlerine oy vermeyecek olanlar vatan hainidir. Böylelerini aramızda yaşatmayacağız" **Dede**, 20.05.1949.s.2.; Komünist parti yetkilileri köy köy dolaşarak komünistlere oy vermeyenleri vatan haini ilan edeceklerini söylemiştir. **Zafer**,03.11.1950.s.3.; Zafer gazetesi de konuyla ilgili "Muhalefetin Yasak Olduğu Yer: Bulgaristan'da Seçim Komedi Bitti" manşetini atmıştır. Muhalefetin olmadığı ülkede oyların %97'sini Komünistler almıştır. **Zafer**, 20.12.1949.s.3.

⁴⁷⁶ **Rodopska Misul**, 10.07.1938, s.1.

⁴⁷⁷ **Rodopa**, 10-11-12.1947,s.11.

⁴⁷⁸ Valeri Stoyanov, **Turskoto Naselenie V Balgaria Mezhdur Poliusite Na Etnicheskata Politika**, Lik, Sofya, 1998, s. 106.

⁴⁷⁹ Kamil, **a.g.e.**, s.167.

ekonomik yönden kalkındırılmak istenmiş (!) bir dizi ekonomik tedbirlerin uygulandığı Rodoplar bu tedbirlerle ⁴⁸⁰ daha da fakirleştirilerek asimilasyona hazır hale getirilmiştir.⁴⁸¹

1945 yılında Bulgaristan Türk ahalisinden Mehmet Şakir'in Bulgarların Türklere zulmettiği ve göç etmelerini de yasakladığına dair mektubu Bulgarların tutumunun eşitlik söylemlerinin olduğu 1945 yılında bile aslında aynı olduğunu, her ne kadar 1947 yılıyla birlikte tazyik ve işkenceler artsa da Müslüman azınlığın yüzünün komünist yönetimin başından beri gülmediğini göstermektedir.⁴⁸²

Bulgaristan'dan kitlesel göçler her ne kadar Bulgaristan'ın tek taraflı isteği ile gerçekleşmişse de 1947-1949 yılları arasında da Türkiye'ye göç isteği⁴⁸³ ile ilgili birçok başvuru mektubu gönderilmiştir. Türkler 1947-1948 yıllarında gerçekten de Türkiye'ye göç için köy köy dilekçe toplayarak resmî makamları ikna etmeye çalışmaktaydılar.⁴⁸⁴ Bu insanların göç isteği ise doğduğu toprakları istememelerinden değil, orada çektikleri eza ve cefadan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Türklere ait yayınlar sadece rejim yanlısı birkaç kişinin elindedir. Türk azınlık okulları ise yok denecek kadar az kalmıştır. Üstelik dersler ve öğretmenler de sıkı denetim altındadır. Pomaklar için ise işkence son haddine varmıştır. Türkiye Cumhuriyeti on beş yıldır Güney Bulgaristan'dan göç kabul etmediği için Müslüman azınlığın gördüğü zulüm katlanmaktadır.⁴⁸⁵

1946 yılında İsmet Paşa'ya Türk azınlığı namına gönderilen "Canım gibi kıymetli olan İsmet Paşam" şeklinde başlayan mektupta ise Türk azınlığının çoktan beri imdat beklediği yazmaktadır. Mektupta "Bu zulümlerin canlarına yettiğini yazarak senden bir ricam var. Ya bizleri anavatana kavuştur ya da 3. Dünya Savaşı" denilmektedir. Aynı mektupta "Gökten bile medet bekleriz." denilirken mektup "Bana kuş kanadından bir haber..." cümlesiyle hitam bulmaktadır. Bu dokunaklı ve samimi

---

⁴⁸⁰ **Rodopska Misul**,25.03.1934, s.3.

⁴⁸¹ Rodoplu Müslümanların ekonomik sorunları her zaman gündemde olsa da kalkınmaları yönünde kalıcı adımlar atılmamış ancak diğer yandan da ekonomik refah sağlanmadan Bulgarlar ile Pomaklar arasındaki problemlerin çözülemeyeceği tespiti de yapılmıştır. **Rodopska Misul**, 2.01.1933.s.1. Alp, **a.g.e.**, s.190.

⁴⁸² BCA, 117.815.15./30.10.0.0/ 29.01.1945.

⁴⁸³ **Edirne Postası**, 13.07.1949, s.1

⁴⁸⁴ Pelin Tünaydın, Irkçılık ve Antikomünizm Arasında Bulgaristan Göçü ve Romanlar, Romanlar, Sınırlar ve Göçebelik, **Toplumsal Tarih**, S.260, 8/2015, s.84.

⁴⁸⁵ **Cumhuriyet**, 28.01.1947. s.2; "Büyük ve müzmin derd: Bulgaristan Türkleri" başıyla verilmiştir.

mektuptan anlaşılacağı üzere yeni dönem havası içerisinde bile Türk ve Müslümanlar tam bir rahat nefes alamamışlardır. Verilen haklar, nispeten yumuşatılan kurallar ikiyüzlü bir riyakarlık içerisinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca açlıktan ölenler⁴⁸⁶ çoktur ifadeleri de Türklerin hayatlarını burada idame ettiremediklerini, en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamadıklarını göstermektedir.⁴⁸⁷ Konsolosluk raporlarından da anlaşılacağı üzere Türk azınlığa her ne kadar göç etmemeleri, sabretmeleri bu toprakları bırakmanın uygun bir davranış olmayacağı söylene de azınlığın daimî bir zulme ve işkenceye dayanacak gücü kalmamıştır.⁴⁸⁸ Öyle ki Türk köylerinin yakılması, Müslümanların yanarak can vermesi Bulgaristan'da bu dönemde sıradan hadiselerdir.⁴⁸⁹

Bu dönemde hem Türklere yakın olmanın hem de fanatik Müslüman olarak görülmenin yükünü taşıyan Pomakların⁴⁹⁰ göç istekleri had safhaya ulaşmış öyle ki defalarca Türk sınırından geri çevrilmelerine rağmen ne göç müracaatları ne de yasadışı göçleri durmamıştır. Zelengora'ya göre; “Bulgar tarihçiler Pomakların Türkiye göçünü Pomakların aşırı dindar olmalarına bağlayarak sorumluluğu üzerlerinden atmak istemişlerdir. Fakat bu göçlerin genellikle tek bir sebebi yoktur.”⁴⁹¹ Bununla birlikte en kuvvetli iki sebep asimilasyonlar ve ekonomik zorluklardır. Bu tarihlerde gelenler ekseriyetle Pomak soyuna mensup ve kaçarak gelenler olup⁴⁹² küçük gruplar veya münferit şekilde göçler yaşanmıştır. Bu göçmenlerin de her dönem olduğu gibi geldikleri iklim şartlarına uygun yerlere yerleştirilmelerine özen gösterilmiştir.⁴⁹³

“Bulgarların Müslüman Bulgar olarak adlandırdıkları bu insanları sindirmek için kullandıkları araçlar ölüme kadar varan dayak, aç bırakmak ve akla gelmeyecek işkencelerdir.” Filibe Konsolosluğu'nun ifadelerine göre “Gözlerini Türkiye Cumhuriyetine çeviren bu mazlumlar umdukları desteği göremeyerek ümitsizliğe

---

⁴⁸⁶ Türk ve Pomakların yazdığı hemen her mektupta, Bulgar gazetelerinde ve Türk Konsolosluk raporlarında açıklık sıklıkla vurgulanmaktadır.

⁴⁸⁷ BCA, 17.97.03/12.06.1946

⁴⁸⁸ BCA. 17.97.03 (2) / 12.06.1946.

⁴⁸⁹ Bir köyün yakılması sonucu 1 yaşından küçük 2 çocuğun ve 13 yetişkin Müslüman'ın ölümü Türk basınına yansıyan hadiselerden bir tanesidir. Bkz: **Sakarya**, 20.07.1949. s.1-3.

⁴⁹⁰ Adem Nuh, “Bulgaristan'ın Pomak Türklerine Uyguladığı Asimilasyon Politikası”, **Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli 2018, s.14.

⁴⁹¹ Zelengora, **a.g.e.**, s.14-15.

⁴⁹² BCA.115.93.14./30.18.1.2-1.

⁴⁹³ **Yeni Sabah**, 16.03.1948. s.4.

düşmektedirler.” Filibe Konsolosu bu hususta kendisine gelen şikayetleri elçiliğe bildirmesine rağmen herhangi bir çaba görmemekten şikayet etmektedir. Eğer böyle giderse bu insanların Hıristiyan edileceğini, sınırdan döndürülen bu insanların mahallî yönetimlerce şiddete maruz kaldığı ve dayaktan öldürülenlerinin bulunduğunu söylemektedir. Konsolosluk Türkiye Cumhuriyeti’nin bu konudaki siyasetini sorarak bunları anavatana alarak fayda sağlanabileceğini ifade etmektedir.⁴⁹⁴

93 Harbi ve Balkan Savaşları döneminde zorla tanassur ettirilen Pomaklar, 1939 ve 1942 yıllarında tekrar isim değiştirmeye maruz kalmışlardır. Sadece 1941-1944 yılları arasında 70bin Pomak, Hıristiyan isimleri almaya zorlanmıştır.⁴⁹⁵ Bu durum krallığın kaldırılmasından sonra ve komünist dönemde de değişmemiştir.⁴⁹⁶1944 yılında Eski Zağra’da Pomaklardan toplanan DNA örnekleriyle Bulgar Müslüman tezini temellendirmeye çalışmak gibi faşizan bir tutum sergilense de⁴⁹⁷ 1945 yılında çıkan bir kararla 1942-1944 yılları arasında isimleri değiştirilen Pomakların isimlerini geri alabileceği söylenmiş; bunun neticesinde Pomakların büyük kısmı oylarını Bulgar Komünist Partisine vererek memnuniyetlerini belli etmişlerdir.⁴⁹⁸ Buna rağmen Filibe Konsolosluğunun İstanbul’a bildirdiği gibi yerel yönetimlerin Pomaklara yaptığı zulüm devam etmiştir.⁴⁹⁹ Konsolosluğun raporunda “Yurdları, aileleri mahvolmak tehdidi altında bulunan, zorla Hıristiyan edilmeye çalışılan bu zavallılar canlarını kurtarmak için anavatana göçmek üzere müracaatta bulunuyorlar. Fakat tarafımızdan göç müsaadesi verilmediği için ümitsiz ve perişan bir halde yine köylerine dönmek zorunda kalıyorlar ve bu sefer Konsolosluğa müracaatta bulduklarını öğrenen mahalli makamlardan iki misli tazyik görüyorlar. Böyleleri arasında dayakla öldürülenlerin adedi birden çok fazladır.”⁵⁰⁰ denilmektedir. Rapordan da anlaşılacağı üzere göç yasağı olması, pasaportlarına el konulmuş olması

⁴⁹⁴ BCA, Bulgar Hükümetinin Pomakları zorla Hıristiyanlaştırmaya çalışarak onları göçe zorladığı, 243.646.7/ 01.08.1946.

⁴⁹⁵ Sabri Dzhulakov, “Pomakların Dini Hayatı”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011, s.18.

⁴⁹⁶ Ahmet Lutov, “Bulgaristan Müslümanlarının Dini Ve Sosyal Hayatı (Blagoevgrad Örneği)”, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006, s.90.

⁴⁹⁷ Aysun Gültekin, “XIX-XX Yüzyıllarda Pomak Türkleri” **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Edirne 2017, s.29.

⁴⁹⁸ Emin Atasoy, **Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.64.; **Rodopa**,01.02.1946.s.6.

⁴⁹⁹ **Rodopska Misil**, 20.10.1933. s.1.

⁵⁰⁰ BCA, 243.646.7/01.08.1946.

dahi Pomakları göçten alıkoymamaktadır. Buna rağmen kaçmaya devam etmeleri ancak mecburiyet ile açıklanabilmektedir.

Yaşar Nabi’de 1947 *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan yazısında “Dört Balkan Devleti’nin (Yugoslavya, Romanya, Yunanistan ve Bulgaristan) Türk azınlıklarının durumu günden güne kötüleşmektedir ve bu Türklerin bir an önce Türkiye’ye getirilmesi zaruriyet teşkil etmektedir.” demektedir.⁵⁰¹ Yaşar Nabi’nin bu yazısını eleştiren Bulgar Devleti Müslüman azınlığını her hakkının korunduğunu iddia etmiştir. Bulgar basını Türk azınlık okullarına dahi devletin her zaman destek verdiğini söylemiştir.⁵⁰² Hakikatte azınlık okulları var olmakla birlikte 1946 yılından itibaren sayıları azaltılmış ve eğitim açısından da Bulgar okullarının gerisinde bırakılmıştır. İstanbul’daki Bulgar mektebinin kapatılmasının uyandıracığı yankı maalesef Bulgaristan’daki Türk mekteplerinin kapatılmasında uyanmamaktadır. Ahmet Halil *Cumhuriyet* gazetesindeki makalesinde “Onların trajik hikayelerini dinleyip ah vah etmek, ya da burada mitingler düzenlemek onlara yarar sağlamaz. Kalıcı çözümler bulmalıyız.”⁵⁰³ diyerek Türk siyasetini eleştirmektedir.

Yaşar Nabi gibi Niyazi Ahmet Banoğlu da Türkiye açısından öz eleştiri yaparak tek suçları Türk olmak olan Bulgaristan Türklerinin maruz kaldığı zulme yeterince ses çıkarılmadığından yakınmaktadır.⁵⁰⁴ Tüm bunların sebebi gayet sarîh bir şekilde ortadaydı. Bulgaristan Türkleri Türkiye’nin hem de dolayısıyla Bulgaristan’ın 500 yıllık esaret olarak nitelendirdikleri Osmanlı’nın halefi olarak görülmekteydi ve bu durum yönetimin Türklere bakışına yansıtılmaktaydı.⁵⁰⁵ Bu durum Bulgaristan’ı korkutmakta ve bu heterojenlik tehdit olarak algılanmaktaydı.⁵⁰⁶ Bu algıyı zaman zaman vuku bulan iki ülke arasındaki iletişim kopukluğunun da beslediği aşîkârdır.⁵⁰⁷

---

⁵⁰¹ *Cumhuriyet*, 3.02.1947, s.2.

⁵⁰² *Cumhuriyet*, 13.02.1947, s.1

⁵⁰³ “Dışarıdaki Türklerin Mukadderatı Meselesi” başlığı ile verilmiştir. *Cumhuriyet*, 12.05.1947., s.2.

⁵⁰⁴ *Zaman*, 05.11.1949.s.1.

⁵⁰⁵ Akıncı, *a.g.t.*, s.42

⁵⁰⁶ Berrak Çeçen, Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Düzensiz Göçmenlerin Yasallaşma Süreçlerinde Göçmen Derneklerinin Rolü, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s.15.

⁵⁰⁷ *Liberalen predled*, Milena Savova-Mahon “Turskoto Maltsinsyvo Prikomunisticheska Bılgariya: Politika Na Etnichnost i Vlast”, 27.07. 2009, <https://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/bulgaria/3579-turskoto-maltzinstvo-pri-komunisticheska-balgariya-politika-na-etnichnost-i-vlast>, (e.t 13.12.2021)

Tüm bu süreç göçlerin sebeplerini oluşturmuş, Soğuk Savaş dönemindeki gergin ilişkilerden en çok Bulgaristan Türk ve Müslümanları etkilenmiştir.

Bununla birlikte kasıt Türkler olmasa dahi Türkleri daha fazla etkileyen yaptırımlar mevcuttur. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti yönetimi ağır vergiler alıyor ve çoğunluğu köylü olan Türklerin gelirlerinin büyük bir bölümü devlete aktarılıyordu. Buna tabii olarak en çok Türkler itiraz etmekteydiler.⁵⁰⁸ Buna bağlı olarak ya da bu durum bahane edilerek 1947 yılından itibaren Türk azınlığının aydın isimleri Bulgaristan tarafından tutuklanmaya başlanmıştır.⁵⁰⁹ Türklerin rejimi yeterince benimsemediği kanaatine varıldığından Türk ileri gelenleri toplantılara çağırılarak rejim fikri aşılınmaya çalışılmış ve bir delil olmasa bile potansiyel rejim düşmanı olarak görülmüşlerdir.⁵¹⁰

Bulgaristan'da bulunan bu gergin hava neticesinde herkes birbirini rejim aleyhtarı olarak ihbar ettiğiinden ülkede kaos ve güvensizlik ortamı hâkim olmuştur.⁵¹¹ Bununla beraber halk fahiş fiyatlara satılan temel gıdalar yüzünden geçim sıkıntısı çekmektedir.⁵¹² Bulgaristan-Yunanistan sınırında faaliyet gösteren çeteler de Müslüman halkın yoğun olarak yaşadığı bölgelerde insan kaçırma adam öldürme gibi fiilleriyle bölgede güvensizliği arttırmaktaydılar.⁵¹³ Gündüz ormanda ve dağlarda saklanan çeteciler akşamları köylere inerek halka çeşitli ezalar vermektedirler.⁵¹⁴ Çok sayıda Müslüman çocuk kaçırma suçuna karışan çetecilerin bir hafta içinde kaçırdıkları çocuk sayısı 1600'dü.⁵¹⁵ Bölgenin son derece güvensiz olması sebebiyle bu dönemde hem Yunanistan hem de Güney Bulgaristan'dan göçler devam etmiştir.⁵¹⁶ Bunun diğer bir sebebi Trakya'nın Müslüman halktan temizlenerek Edirne dahil tüm Trakya'nın Bulgar yurdu olmasının⁵¹⁷ Bulgaristan'ın milli emeli sayılmasıdır.⁵¹⁸

---

⁵⁰⁸ **Edirne Postası**, 17.01.1951, s.1.

⁵⁰⁹ Bülent Yıldırım, **Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu**, İlgi Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2018, s.61.

⁵¹⁰ **Dede**,08.11.1949.s.2.

⁵¹¹ **Akşam Gazetesi**, 28.02.1948, s.2.; Türkiye'nin iyi niyetine güvenmeyen Bulgar Dışişleri bakanı "En iyi çare hudutlarımızı iyi müdafaa etmek ve gözümüzü açmaktır." diyerek Türkiye'ye güvenmediğini belirtmiştir. **Edirne Postası**, 25.02.1948, s.1.

⁵¹² **Yeni Sabah Gazetesi**,23.05.1948, s.1,3.; **Dede**,01.04.1949.s.

⁵¹³ **Akşam**, 18.04.1948, s.2.

⁵¹⁴ **Yeni Sabah**,01.04.1948, s.2.

⁵¹⁵ **Yeni Sabah**, 18.04.1948, s.3.

⁵¹⁶ **Akşam**,27.04.1948, s.3

⁵¹⁷ BCA., 241.631.10/30.10.0.0., 23.10.1933.; **Rodopa**, 03-04.1946.s.1-8.

⁵¹⁸ **Yeni Sabah**,12.01.1948, s.4

Rusya'nın sözde yaptığı toprak tanzimine göre Çanakkale Boğazı'na kadar olan topraklar Bulgaristan'a layık görülmüştür.⁵¹⁹ Bununla birlikte Rusya'nın önderliğinde kurulan Komünist üssün Balkan Hükümetlerine göre Rusya tüm Trakya'yı Bulgaristan'a vaad etmiştir. Böylece Rusya, Ege hayallerini gerçekleştirecektir.⁵²⁰ Bu hayaline yönelik düşüncelerini dile getirmekten çekinmeyen Bulgaristan hem Yunanistan hem de Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik tehditvari sözler sarfetmiştir. Bu bağlamda Georgi Dimitrov da nihayet ağzındaki baklayı çıkarmış ve Doğu Trakya Türkiye'de kaldıkça Türkiye-Bulgaristan dostluğunun mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁵²¹ Yunanistan'dan Batı, Türkiye'den ise Doğu Trakya'yı talep eden Bulgaristan⁵²² aksi halde bu ülkelerle dostluk kurulamayacağını söylemek gafletinde bulunmuştur. *Cumhuriyet* Gazetesinin ifadesinde olduğu gibi "Bulgar politikacılar hiçbir zaman Bulgaristan menfaatine politika güdememişlerdir."⁵²³ Bu durumu çabuk toparlayan Dimitrov bu demecin gazetecilerce yanlış aksettirildiğini ifade etmiştir. Bahsettiği haksızlığın Batı Trakya ve Yunanistan ile ilgili olduğunu söyleyerek⁵²⁴ Türkiye Trakya'sının Türk-Bulgar dostluğuna engel olup olmayacağı ile ilgili soruya hayır engel olmaz şeklinde cevap vermiştir.⁵²⁵ Neticede savaş sebebi olabilecek ifadeler Türkiye'nin sağduyulu yaklaşımıyla çözümlenirken Bulgaristan Türkiye'nin anlayış göstermesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁵²⁶

3.2.1. Bulgar- Yunan İlişkileri

Bulgar-Yunan ilişkileri ise biraz önce bahsettiğimiz üzere bu dönemde çok daha gergindir. Bu durum en çok Yunanistan-Bulgaristan sınırında yaşayan Pomakları etkilemiştir. Buradaki Pomakların hem Yunanistan hem Bulgaristan tecrübesi mevcuttur. Bu sebeple Batı Trakyalı Pomaklar bu dönemde Yunanistan'a kötünün iyisi gözüyle bakmaktadırlar.⁵²⁷ Bununla birlikte Bulgaristan'ın kendilerine yaptıklarını

⁵¹⁹ *Cumhuriyet*, 31.07.1947, s. 1-3.

⁵²⁰ *Cumhuriyet*, 24.04.1947, s.3; *Rodopa*, 01.12.1946.s.3.

⁵²¹ *Cumhuriyet*, 21.05.1946, s.1

⁵²² *BCA*., 241.631.27/30.10.0.0., 25.11.1933; *Rodopska Mısıl*, 15.05.1946.s.1.

⁵²³ *Cumhuriyet*, 22.05.1946, s.1-3.

⁵²⁴ *Yeni Asır*, 04.09.1944, s.1-2.

⁵²⁵ *Cumhuriyet*, 23.05.1946, s.1,3.

⁵²⁶ *Cumhuriyet*, 03.06.1946, s.1-3.

⁵²⁷ Maria Spano, Meionotikoí Plithysmoí Stin Evrópi: To Parádeigma Ton Pomákon Tis Dytikís Thrákis, Peloponnese Üniversitesi, *Sosyal ve Siyasal Bilimler Fakültesi*, Yüksek Lisans Tezi, Korint, Ekim 2020, s.18.

dünyaya duyurmak istemekteydiler. Bu sebeple Pomaklar 1945 yılında bir muhtıra yayımlayarak Rodopların Yunanistan'a verilmesini istemişler.⁵²⁸

Bu istek neticesinde Bulgaristan bu tarihlerde sınır güvenliğini sıkılaştırmak üzere sınırlarda milis kuvvetleri görevlendirerek sınır geçişlerini azaltırken⁵²⁹ Bulgarlar mitingler düzenleyerek Bulgar-Yunan sınırını tanımadıklarını da beyan etmişlerdir.⁵³⁰ Bulgaristan Yunanistan'ı atom bombasıyla tehdit ettiği sırada⁵³¹ sınırdaki nüfusa *Bulgar Müslümanlar* adı vererek Bulgar olduğunu kanıtlama girişiminde bulunması bölgedeki halka güvenilmediği düşünüldüğünde beklenen bir durumdur. Bulgarlar her ne kadar asimilasyon çabalarını kardeşlik söylemleriyle beslemeye çalışsalar da çeşitli sebeplerle Pomaklara güvenmemekteydiler. Bununla birlikte Bulgarlar ve Pomaklar arasında yaşanmış olan Batak Olayları⁵³² da bugün unutulmadığı gibi o günlerde hafızalarda çok daha canlı bir şekilde yer tutmaktaydı.⁵³³

Bulgaristan Pomakların kaçışını engellemek için sınır güvenliğini arttırmış ve yakalananların gözünün yaşına bakmamış,⁵³⁴ sadece sınırdan geçişlerin değil ikamet adresini değiştirmenin cezası dâhi ölüm olmuştur.⁵³⁵ Sınırların kapatıldığı ve göçe izin verilmediği yönündeki haberleri yalanlamaktaydı.⁵³⁶ Bu tarihlerde Türkiye'ye göçmüş 12 Bulgaristan Müslümanı da Bulgarlar tarafından geri kaçırılmıştır.⁵³⁷ Bu yaşananlara

---

⁵²⁸ Zelengora, **a.g.e.** s.80. Bulgaristan'ın bu tarihlerde Batı Trakya'dan bir mahreç istiyor oluşu ve Pomakların Bulgarları daha zor durumda bıraktığını gösteriyor. **Cumhuriyet Gazetesi**, Bulgaristan resmen mahreç istiyor, 27 Nisan 1946, s.1-3.; **Cumhuriyet Gazetesi**, Yunanistan Bulgaristan'a bir karış toprak vermeyecek, 29 Nisan 1946, s.3.; **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, 1 Kanunîsâni 1338 (1923), C. 26 Celse 2, 3 s.1171.; **Bafra Gazetesi**, 29 Nisan 1946, s.1.; **Rodopa**, 03-04-1946.s.12. ; Yardım çılgılığı olarak değerlendirilmesi gereken bu istek baskıların artmasına sebep olmuştur. Pomaklar bu isteklerini artan baskılar neticesinde ilerleyen yıllarda da sürdürmüşlerdir.

⁵²⁹ **Cumhuriyet**, 12.08.1946, s.3; F.1B; op.64; a.e. 47.

⁵³⁰ **Cumhuriyet**, 27.08.1946., s.3.

⁵³¹ **Cumhuriyet**, 10.03.1946, s.1-3.

⁵³² Bulgar milliyetçileri tarafından bugün bile hala taze tutulmaya çalışılan olayların Bulgarların gösterdiği gibi olmadığı her hakkaniyetli bilim adamı tarafından ifade edilmektedir. **Vatan Gazetesi**, Bulgarları Çıldırttı, 30.11.2009. (Erişim tarihi: 23.09.2022); Bununla birlikte dönem dönem Pomakların Türkler tarafından kandırıp kıskırtıldığı anlatısı ön plana çıkmıştır. **Rodopska Misil**, 05.05.1938. s.1.; 30.12.1937.s.1.; **Rodopska Misil**,28.01.1939.s.1.

⁵³³ **Rodopa**, 10-11-12.1947.s.2.; Popkonstinov, **a.g.e.**, 720.

⁵³⁴ F.1B; Op. 64; a.e. 13; Pomakların göçünün kesin şekilde yasak olmasına ve yakalananların cezalandırılmasına rağmen geçişlerin devam etmesi yaşadıkları zulmü anlatmaya yetecektir. 1946 yılında ve 1948 yıllarında da sınır güvenliğinin sıkı tutulmasına rağmen bu eski insanlar ve düşman unsurların geçişi son bulmamaktadır. AKRDOPBGDSRSBNA - M, f.1, op.1, a.e.308, l.1-6, (3), Sınırı geçen insanların üzerlerinde yakalanan mektuplardan Türkiye ve Yunanistan'daki akrabalarıyla görüşerek ajanlık yaptığı tespit edilmiştir. AKRDOPBGDSRSBNA - M, f.1, op.1, a.e.308, l.1-6, (4),

⁵³⁵ **Dirjaven Vestnik**, 30 Nisan 1946.; **Rodopska Misil**,10.09.1940.s.2.

⁵³⁶ **Cumhuriyet**,16.03.1946, s.3.; **Rodopa**, 01.01.1947.s.5.

⁵³⁷ **Edirne Postası**, 25.07.1951. s.1.

karşılık Pomaklar içlerinden oluşturdukları bir heyetle birlikte Atina'ya giderek milli bir topluluk olduklarını ve Bulgar mezalimi sebebiyle yok olmak üzere olduklarını bu konuda acele olarak Paris Barış Konferansı'na müracaat edilmesini Yunan Hükümeti'nden istemişlerdir.⁵³⁸ Pomaklar buna sebep olarak Bulgarların Pomakların yaşadığı bölgede 300 camiyi tahrip etmiş olmaları ve 100bin kişiyi öldürmelerini göstermektedir. Pomaklar bir plesebit⁵³⁹ yapılarak Bulgaristan Rodoplarının geleceğine Rodopluların oylarıyla karar verilmesini de istemektedirler.⁵⁴⁰ Bulgaristan ise “tek dertleri karınlarını doyurmak olan bu zavallıların bunu akıl edemeyeceğini,” Pomakların Türkler ve Yunanlılar tarafından kışkırtıldığı iddia ederek, Türkleri de faşizan girişimlerde bulunmakla suçlamıştır.⁵⁴¹ Tabii ki bu tutum ve söylemler şiddetin ve asimilasyonun artması manasına gelmektedir.

Aynı tarihlerde Çanakkale milletvekili İhsan Karesioğlu da TBMM'de Garbi Trakya'da olanlara dair bir tedbir alınıp alınmadığını sorgulayan bir soru önergesi vermiştir.⁵⁴² Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da meclise verdiği soru önergesinde sahipsiz bırakılan Pomakların zor durumda kaldıklarını feracelerinin zorla çıkarılarak nüfus tezkiresine yapıştırılmak üzere bu şekilde fotoğraflarının çekildiğini, isimlerinin değiştirildiğini ve buna karşı çıkanların da kafiler halinde katledildiğini ve bunun engellenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁴³

Bu konudaki bir diğer önemli husus ise isim değiştirmelerin bölge bölge ve yerel yöneticiler tarafından uygulanmış olmasıdır.⁵⁴⁴ Bu durum meselenin bir oldu bittiye gelmesi, halkların kenetlenmesine engel olması açısından Bulgaristan'ın kurnazlığıdır. Bu sebeple olaylar Türkiye'nin dahi dikkatini celbedememiş yahut olayın vahameti tam olarak görülememiştir(!) Bölgeden gelen mektuplar ve bazı milletvekillerinin çırpınışlarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti aldığı bir kararla iskânlı

⁵³⁸ “Bütün Pomaklar imha edilmek tehlikesi içinde” başlığıyla, **İkdam Gece Postası**, 6.09.1946.s.3.

⁵³⁹ “Plebisit, belli bir dönemde iktidarı fiilen ellerinde bulunduranların, hazırladıkları anayasa taslağını, bir tartışma ortamı yaratmaksızın, blok halinde ‘evet’ ya da ‘hayır’ ile sonuçlanabilecek bir halkoylamasına sunmalarıdır.” Kemal Gözler, **Referandum mu plesebit mi?**, s.3, <http://www.anayasa.gen.tr/>, (e.t, 04.10.2021)

⁵⁴⁰ **Cumhuriyet**, Pomaklar Bulgar boyunduruğundan kurtulmak istiyorlar, 18.01.1947, s.3.; **Rodopa**, 03-04.1946.s.1.

⁵⁴¹ **Rodopa**, 2-3.1947. s.11

⁵⁴² Verilen soru önergesinde yüce milletimizi temsil eden büyük elçimizin bu olaylar olurken Fransa'da tatilde olmasına da sitem mevcuttur. BCA., 53.316.10./ 30.1.1.1.0.,29.08.1947. s.3.

⁵⁴³ BCA., 53.316.13/ 30.1.0.0., 01.09.1947.s.3.

⁵⁴⁴ Ts.D.A, f.1, op. 28, a.e 23, 1.2.

bir göçün bu tarihler için henüz mümkün olmadığını, gelenlerin serbest göçmen vizesi ile gelebileceğini⁵⁴⁵ ve vatandaşlık hakkına sahip olabileceklerini söylemiştir.⁵⁴⁶ Öte yandan Türkiye'ye göç isteğinin artması ve Bulgarların Türklere şüpheyle yaklaşması, Türk Konsolosluğu'na giren çıkanı takip ve göz hapsine almalarına neden olmuştur.⁵⁴⁷ Türk Hükümeti iltica ve göç taleplerini kabul etmekle birlikte bu göçün aynı zamanda Bulgaristan'daki Türk nüfusunu tehdit etmek manasını taşıdığını da vurgulamakta⁵⁴⁸ ve olabildiğince sabredilmesi gerektiğini salık vermekteydi.

Bununla birlikte Bulgaristan'ın Türkleri bir anda göçe mecbur etmesiyle Türkiye Cumhuriyeti aldığı bu karardan dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Bulgaristan'ın bu karar değişikliğinin ardında Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni bir döneme girmiş olması demokratik ve ekonomik olarak çalkantılı bir dönemden geçiyor olması, Türk azınlığını marjinal bulması Bulgaristan için göçe zorlama sebepleri arasında gelmektedir. Bulgaristan göç ile Türkiye Cumhuriyeti'ni hazırlıksız yakalamayı ve zor durumda bırakmayı amaçlamaktaydı.⁵⁴⁹ Bununla birlikte bu göçlerin hem göç etmek isteyen Bulgaristan Türkleri hem de Bulgaristan açısından tek bir sebebi yoktur.

3.2.2. Türkiye'nin Tutumu

Bulgaristan ile Türkiye'nin farklı bloklarda yer alması Bulgaristan Türk tebaasını zor durumda bırakmıştır. Kendi çıkarı doğrultusunda Kemalist reformları desteklemeyen tarikat liderlerine dahi destek olan Bulgaristan bu sebeple Türklerin Latin harflerini öğrenmelerine dahi mâni olmuş ve Türkiye aleyhine propaganda

---

⁵⁴⁵ **Edirne Postası**, 20.08.1949, s.2. Yeni Gelen Göçmenler başlığıyla çıkan haber: "Son günlerde Bulgaristan'dan serbest göçmen vizesiyle yurdumuza 51 pasaportla 180 ırkdaşımız gelmiştir. Bundan başka geçen salı günü de yedi evde 17 nüfus Varna'dan gelmiş ve Karaağaç göçmen evinde misafir edilmiştir.

⁵⁴⁶ Filiz Çolak, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951), **Tarih Okulu Dergisi**, Uşak 2013, s.120.

⁵⁴⁷ **Yeni Sabah**, 27.05.1948, s.1.

⁵⁴⁸ **Yeni Sabah**, 29.05.1948, s.4; Serbest göçmen vizesi ile gelmeyi kolaylaştıran iki husus vardır. Birincisi Türkiye'de daha önceden gelmiş olan akrabaların bulunması, bir diğeri ise meslek erbabı olup Türkiye'ye yük olmayacağını beyan etmek. *BCA*, 25, 137,16/ 272,0,0,11

⁵⁴⁹ Yuluğ Tekin Kurat, Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası, **Bellekten**, C.39, Ankara, Nisan 1975, s.288.

yapmıştır.⁵⁵⁰ Diğer yandan Kuzey Kore'ye asker göndermesi sebebiyle Türkiye'yi zor durumda bırakmak ve içindeki ajanlardan(!) kurtulmak için bir anda 250.000 Türk'ü göçe zorlamıştır.⁵⁵¹ Bulgaristan'ın savunusuna göre Türkler göçe zorlanmamış kendileri göç etmek istemiştir.⁵⁵² Durum böyle bile olsa Kuran-ı Kerim okuma yasağı, kadınların daha modern giyinmesine teşvik veya zorlama⁵⁵³ en önemlisi de topraklarının kooperatifleştirilmesi göç isteği için zorlayıcı olmuştur.⁵⁵⁴ Kooperatifleşme için Türk solcularla Türkleri iknaya çalışan Bulgaristan'ın bu çabası da büyük ölçüde akim kalmıştı.⁵⁵⁵ Öyle ki Türkler arasında komünizm propagandası yapan Nazım Hikmet, Türk göçmenler tarafından dövülmüştür.⁵⁵⁶ Türk azınlık okulları da devletleştirilmişti, Bunun akabinde gelen tarım arazilerine TKZS'lerin⁵⁵⁷ kurulma fikri Türkleri mili benlik ve kimliklerini kaybetme korkusuyla baş başa bırakmıştır.⁵⁵⁸ Bulgaristan'da Türk ve Müslüman azınlık ikinci sınıf vatandaş görülerek Çingene vs. benzetmelerle tahkir edilmeye çalışılmakta ve komünizm propagandası yapmaya zorlanmaktadır.⁵⁵⁹

Çervenkov Türklerin serkeş olduğunu ve itaat etmediklerini söyleyerek bunu kendisi de itiraf etmiş bulunmaktadır.⁵⁶⁰ Ayrıntılarını daha sonra vereceğimiz tüm bu sebeplerle Bulgaristan 10 Ağustos 1950'de Türkiye'ye verdiği notada 250 binden fazla Türk'ün Türkiye'ye göç etmek isteğini belirterek Türkiye'nin notanın verilmiş

---

⁵⁵⁰ Georgi Burnaski, **Prosvetno Delo i Kulturnata Revolyutsiya v Modernizatsionnata Politika na Bŭlgarskata Komunisticheska Partiya Spryamо Turkinite v Bŭlgariya**, İstoriya, C.27, S.6, Sofya 2016, s.600

⁵⁵¹ **Yeni Trakya**,16.08.1950, s.1-2, Göç konusunda verilen notanın kendisine ulaşmadığını söyleyen Şefkati İstinyeli "Onbir aydır Türkiyedeyim. Bulgar notası henüz hükümetin eline geçmiş değil. En büyük derdim oradaki hemşehrilerimize bir şey olmamasıdır. Bulgaristandaki Türkler 250.000 değil; 850.000'dir." diyerek endişelerini dile getirmiştir.

⁵⁵² Öyle bile olsa bu durum Türklerin Bulgaristan'da kitlesel olarak büyük problemlerle karşı karşıya kaldıklarını ve kendilerini vatanlarını terk etmeye mecbur gördüklerini göstermektedir. **Vatan**, 31.08.1950. s.1-5.

⁵⁵³ Burnaski, **a.g.m.**, s.604

⁵⁵⁴ **Rodopite**, Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Kaderi, 5 Temmuz, 2008, <http://rodopite.net/blog/sdbatana-turskoto-malcinstvo-v-blgariia/>; erişim tarihi: 12.12.2021.

⁵⁵⁵ <https://kircaalihaber.com/kircaali/an-asyanin-kalemi-nazima-kafa-tutan-kircaalili-saban-aykutta-8087>, erişim tarihi: 17.02.2022, <https://haber.sol.org.tr/haber/nazim-hikmetin-pek-bilinmeyen-bulgaristan-ziyareti-6057>, erişim tarihi: 17.02.2022.; Özcan, **a.g.t.**, s.60.

⁵⁵⁶ **Sakarya**, 02.11.1951. s.1.

⁵⁵⁷ Emek Kooperatif Tarım İşletmeleri

⁵⁵⁸ Balkanlar El kitabı, Komünizm Döneminde Bulgaristan, İbrahim Kamil, s.492

⁵⁵⁹ **Cumhuriyet**, 24.08.1947. s.3

⁵⁶⁰ **Akşam Postası**, 21.09.1950.s1-3.

tarihinden geçen 3 aylık süre içerisinde Türklerin işlemlerini halletmesini ve Türkiye'ye girecek göçmenlere hareket serbestliği⁵⁶¹ verilmesini de istemiştir.⁵⁶²

3.3. GÖÇ SÜRECİ

1946-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşmiş olan Müslüman göçleri Türklerin göç istekleri ve Bulgaristan'ın Müslüman azınlık fobisinden çok daha fazla anlamlar taşımaktadır. Bu tarihler iki ülke içinde yeni bir dönemi ama farklı yönlerde başlangıçları ifade etmektedir. Ne var ki iki ülkenin farklı yöndeki tercihleri zaten birbirlerini çeşitli sebeplerle güvensiz bulan bu ülkelerin birbirlerini düşman mesabesinde değerlendirmelerine sebep olmuştur. Bu durum Bulgaristan'da yoğun olarak nüfuslanmış bulunan Müslüman ve Türkleri ve hatta Müslüman Romanları etkilemiştir. Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye'nin çok partili hayata geçişi ve Batı Bloğunda yer alması Bulgaristan'ın Doğu Bloğunda yer alıp Alman işgalinden yeni kurtulmuş olmanın sarhoşluğuyla Komünizme geçişinde Komünizmin savunuculuğunu Rusya'dan çok üstlenmesi ve her vatandaşına da bu sistemi benimsetme istek ve davranışları bu göçlerin ana sebebi olmuştur. 1946-1949 yılları arasında göçe izin verilmemesi ve göç konusunda ağır yaptırımlar göçlerin kısıtlı olmasının sebebiyken 1949 yılı sonunda bu problemlili Müslüman nüfustan kurtulmak ve bu suretle Türkiye'yi zor durumda bırakma isteği bu tezi yazmamızın da sebebi olmuştur. Neticede Türkiye'de çok partili hayata geçişte yaşanan bu göç aynı zamanda 1946-1951 Türkiye gerçeğinin ve geçiş sürecinin bir parçası olmuştur. Göç olgusu Türkiye ile Bulgaristan'ın farklı bloklarda olmasından kaynaklanan gerginliği de farklı bir noktaya taşımıştır.⁵⁶³

Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşlarda azalan nüfusu, iş gücü ihtiyacının karşılamasına sağlayacağı olumlu katkıya bakıldığında göç Türkiye Cumhuriyeti açısından gerekli olmuştur. Üstelik göç isteği taşıyan Balkan unsurlarının hatırı sayılır

---

⁵⁶¹ "Bulgaristan bununla muhtemeldir ki Türkiye Cumhuriyeti'ne casus ve komünist sokmak istemiştir." **Vakit**, 8 Ağustos 1951 s.1.; 11.08.1950, s.1-3.

⁵⁶² **Milliyet**, 11 Ağustos 1950.

⁵⁶³ Bulgaristan güvenmediği komşusu Türkiye Cumhuriyeti ile gerginliği her geçen gün tırmandırmaktadır. 2 kuleye ve bir köye ateş açmış. Köye açılan ateş sonucunda ölen ve yaralanan hayvanlar olmuştur. **Edirne Postası**, 27.04.1949. s.1; 30.04.1949. s.1.; **Edirne Postası**, 04.05.1949.s.1. Bulgarlar bununla birlikte bir Türk askerini daha yaralamışlardır. **Edirne Postası**,04.05.1949.s.1.; **Dede**,01.05.1949.s.3.; 29.12.1948.s.1-4.; Balıkesir Postasının haberine göre ise izinli olarak köylerine gitmekte bulunan iki Türk askeri Bulgarlarca kaçırılmıştır. 30.12.1948, s.1.

kısınının Türk olması millî bir devlet için çok önemli bir şartı da sağlamaktaydı. Göçün istenmeyen ve devleti zor durumda bırakan kısmı plansız bir göçle karşı karşıya kalmak ve güvensiz bulunduğu pasaport ve vize şartını sağlamayan göçmenlerin varlığıdır ki bu iki durum 1950-1951 yıllarında yaşanan göçlerin Türk Devleti açısından en büyük problemidir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti Balkanlar'dan çekildiğinden beri göç almakta olduğundan göç ve sonrasının yönetiminde son derece mâhirdi denilebilir. Göçmenlere yapılan yardımlar ve evler bu dönemle sınırlı olmayıp 1935-1938 yılında gelen göçmenlere de ev ve arazi yardımı yapılmıştır.⁵⁶⁴ Bu dönemin dezavantajı ise göçmen yoğunluğu ve Kore'ye asker gönderilmesi durumudur. Bu zorlukla beraber Türkiye Cumhuriyeti göç etmek isteyen Türkleri hiçbir zaman mağdur etmemiştir. Türkiye Bulgaristan'daki sular durulana kadar Türkleri serbest göçmen vizesiyle iskâna tâbi tutmuştur.⁵⁶⁵ Üstelik sadece Bulgaristan'dan değil; Balkanlar'da bu yıllarda tesis edilmeye başlayan Komünist yönetim kuralları en çok Müslüman ahali için zulmü ifade ettiğinden Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan'dan kaçan 250.000 Müslüman Türkiye'ye gelmek üzere Yunanistan'a sığınmış, Türkiye ise bunları 50'şer kişilik gruplar halinde alarak iskân etmiştir.⁵⁶⁶ Güney Bulgaristan'dan Yunanistan'a kaçan 2500 Pomak da alınanlar arasındadır.⁵⁶⁷ Bununla birlikte Pakistan, Hindistan ve Suudi Arabistan'a iltica etmiş 1850 Doğu Türkistanlı Uygur Türk'ü⁵⁶⁸ ve Yemen'den de 91 Türk aile iskânlı olarak kabul edilmiştir.⁵⁶⁹ Ayrıca Yunanistan'da andartlar sebebiyle huzuru kaçmış olan Batı Trakyalı Müslümanların da göç eden⁵⁷⁰ serbest göçmen olarak gelmelerine izin vermiştir.⁵⁷¹ Hain olarak görülüp ölümle burun buruna kalan Bulgarlar da bu dönemde kaçmaya muvaffak olurlarsa Türkiye bunlara da mülteci sıfatıyla kucak açmıştır.⁵⁷²

---

⁵⁶⁴ **Edirne Postası**, 05.05.1948. s.3. ; Hâkimiyet, 14.09.1951, s.1.

⁵⁶⁵ BOA, 125-32-2, /Kararlar Daire Başkanlığı, 16.04.1951.

⁵⁶⁶ **Edirne Postası**, 21.01.1948,

⁵⁶⁷ **Edirne Postası**, 20.10.1951. s.3.

⁵⁶⁸ BCA.128.19.6/30.18.1.2.-1.

⁵⁶⁹ BCA.137.106.1/30.18.1.2.-1.

⁵⁷⁰ **Edirne Postası**, 27.04.1948.s.1; 22.12.1948. s.3.

⁵⁷¹ BCA, Dışarıdan Muhacir ve Mülteci olarak geleceklere dair karara bağlı esaslarda değişiklik yapılması, 30.18.1.2, 27.02.1947

⁵⁷² **Ayvalık**, 19.10.1950, s.4.; **Rumeli Balkan Postası**, 10.09.1949, s.2.; **Akşam Gazetesi**, 02.05.1948, s.2.; **Edirne Postası**, 14.01.1948. s.1. **Akşam Postası**, 20.10.1950.s.1-3.; **Balıkesir Postası**, 20.11.1948.s.1

Kızıl Cennet'ten kaçmak isteyenlerin sadece Türkler olmadığı⁵⁷³ Bulgar askeri geri hizmetinde bulunan 5 askerin kaçma teşebbüsünde iki kişinin öldürülmüş olması Bulgaristan vatandaşlarının içlerinde buldukları durumu açıklamaktadır.⁵⁷⁴ Türkiye'ye Bulgar milletinden ilticalar da ekseriyetle ordu mensupları arasından olmuş olsa da⁵⁷⁵ dindar Hıristiyanlarda komünistlerin gazabına uğramışlardır.⁵⁷⁶ Dede Gazetesi'nin "Bir zavallı papaz ellerinde kelepçelerle 50 kilometreden fazla yolu kar kışta ormanlar içinden ve dağlar aşarak yürüyüp geldi. Hudut makamlarımıza teslim oldu. Biçare tam dört gün dört gece aç susuz kalmış"⁵⁷⁷ şeklindeki haberi de Hıristiyan din adamlarından da bu kızıl terörden canlarını zor kurtardıklarını göstermektedir.⁵⁷⁸ Bunun yanında camilerin yanında kiliseler de komünist sistemden nasibini almış, camiler kapatılırken kiliseler unutulmamıştır.⁵⁷⁹ "Kaçmayı başaranlardan ihtiyar mülteci bir Bulgar da eski Türk idaresini anarak Bulgarların Bulgarlıktan çıktığı ve kendilerini ancak bir harbin kurtarabileceğini söylemektedir."⁵⁸⁰ 1949'un haziran ayından temmuz ayına kadar 75 Bulgar'da iltica talebinde bulunmuştur.⁵⁸¹ Bu iltica talebinde bulunanlardan kalabalık bir Bulgar grubu ise B.M gözetiminde farklı ülkelere yerleştirilmişlerdir.⁵⁸² Kaçanlara acınmadığı gibi kaçışları engellemek için çeşitli yöntemler denenmekteydi. Bunlardan biri sınır boyunu vahşi köpek cinsleriyle doldurarak sınırı korumaya çalışmaktır.⁵⁸³

Bulgaristan'da Bulgar olsun,⁵⁸⁴ Türk olsun insanların komünizmin evhamı sebebiyle ne zaman vatan hainliğiyle suçlanacakları ve idama mahkûm olacakları belli olmamaktaydı.⁵⁸⁵ Ailesinin rızkını komünizme vermek istemeyenlerin bile vatan haini olarak görüldüğünü söyleyen Bafra Gazetesi "Ölüm orada her an kapınızı çalması

---

⁵⁷³ **Edirne Postası**, 02.07.1949. s.1.

⁵⁷⁴ **Ayvalık**, 21.09.1950. s.1; **Edirne Postası**, 14.01.1948. s.1.; Kaçanlara acınmıyor, kaçan sivil Bulgarlarda öldürülmekteydi. **Zaman**, 22.07.1949. s.1-3.

⁵⁷⁵ **Edirne Postası**, 14.01.1948. s.1.

⁵⁷⁶ Selcen Özyurt Ulutaş, Rengin Yavuz, Bulgaristan'da Komünist Rejim Sonrası Türklere Yönelik Propaganda ve Algı Çalışmalarına Örnekler, **Selçuk İletişim Dergisi**, 13(2), 2020, s.922.

⁵⁷⁷ **Edirne Postası**, 15.02.1949. s.2.

⁵⁷⁸ **Zaman**, 21.09.1949. s.3.

⁵⁷⁹ **Sakarya**, 30.10.1951. s.3.

⁵⁸⁰ **Edirne Postası**, 13. 07.1949. s.1.

⁵⁸¹ **Zaman**, 02.07.1946. s.1.

⁵⁸² **Zaman**, 05. 09.1949. s.2.

⁵⁸³ **Edirne Postası**, 06.06.1951. s.1.

⁵⁸⁴ Bu tarihlerde çok sayıda etnik Bulgar'ın iltica haberi söz konusudur.; **Akşam Postası**, 20.10.1950.s.1-3.; **Balıkesir Postası**, 20.11.1948.s.1.

⁵⁸⁵ **Bafra**, 30.11.1950, s.2.

muhtemel bir ziyaretçi gibidir”⁵⁸⁶ demektir. Aynı gazete komünist yönetim için “Fakat zavallılar aleyhlerinde ne kadar şiddetli kin ve nefretten müteşekkil bir duvarın örüldüğünü bilmiyorlardı.” derken Zaman Gazetesi’ de yaşananları “tarih bunu en büyük ve müthiş katliam olarak sayfalarına işleyecektir” şeklinde değerlendirmektedir.⁵⁸⁷

Tüm bunların yanında Bulgaristan’da yürütülen Komünizm propagandasının ve Ruslaştırma siyasetinin en çok Türkleri etkilediği de su götürmez bir hakikattir. Türkler nazarında camilerin kulüplere çevrilmesi ve komünist bayrağı açılması kendilerine yapılan büyük hakaretler olarak görülmüştür. Bununla birlikte Türklere ait her türlü vakıf mülkü de ya tahrip edilmekte ya da amacı dışında kullanılmaktadır.⁵⁸⁸ Türklere ait en ufak imalathaneler dahi ellerinden alınarak mağdur duruma düşürülmek istendiğinden göç başvurularında, kalan mallarını götüremeyecekleri ve bir hak talep edemeyecekleri söylenmektedir.⁵⁸⁹ Bununla birlikte 1950li yılında Filibe’den gelen Hasan isimli göçmen meselenin sadece mal olmadığını, evlerinden sebepsiz yere alınıp günlerce işkence gördüklerini, can güvenliğinin olmadığını söylemesi Türk azınlığın karşı karşıya kaldığı nefretin boyutlarını göstermektedir.⁵⁹⁰

İktidarının başında göçlere izin vermeyen ve sınır güvenliğini çok sıkı tedbirlerle artıran Bulgaristan komünist dönem boyunca Türkiye ve Türkleri kötüleyerek içeride adeta bir yalancı cennet oluşturmuştur. Hatta Türkiye’nin turistlere hoş davranmadığını, eğer giderlerse kötü muamele ile karşılaşacaklarını söyleyerek kendi vatandaşlarının Türkiye’yi görerek etkilenmelerinin önüne geçmeye çalışmıştır.⁵⁹¹ Bu sayede ülke içindeki sistemlerini korumayı amaçlamıştır. Tüm vatandaşlarını aynı şekilde korumaya (?) çalışan Bulgaristan aynı yöntemini bünyesindeki azınlıklara karşı da kullanarak onların birleşmesinin ve kendisi için problem olmasının önüne geçmek istemiş hatta bu minvalde yeni etnik gruplar bile icat etmekten kendini alamamıştır. Asimilasyon politikalarında kendi azınlıklarını birbirine karşı kullanarak onları da birbirinden ayırmış ve birbirlerine karşı

---

⁵⁸⁶ **Bafra**, 23.11.1950.s.2.

⁵⁸⁷ **Zaman**, 12.12.1949.s.1.

⁵⁸⁸ **Edirne Postası**, 16.05.1951. s.1-2.

⁵⁸⁹ **Cumhuriyet**, 08.05.1947, s.1-3.

⁵⁹⁰ **Milliyet**, 08.10.1950. s.5.

⁵⁹¹ Ts. D.A., f.1, op. 27, a.e. 43.

doldurmuştur. Bunu sözlü tarih çalışmalarımızda gördüğümüz kadarıyla özellikle Pomaklar üzerinde tatbik ederek eğitim seviyesi daha düşük olan Pomakların Türklere ve Türkiye'ye bakışını etkilemeye çalışmış⁵⁹² bunda da kısmen başarılı olmuştur. Pomakların göçünü Pomakların Türklere daha dindar olduklarını birbirlerinden farklı kültürlere sahip olduklarını⁵⁹³ ve zaman zaman da Türkiye'nin umurunda olmadıklarını söyleyerek onların göçünü engelleyemese bile ön yargı oluşturarak azınlıklarının asimilasyonlara karşı tek vücut olmasının da önüne geçmiştir. Bu durumun da tamamıyla yalan olmaması Türkiye Cumhuriyeti'nin kaçan kişileri geri çevirmesi Bulgaristan'ın söylemlerini kuvvetlendirmektedir. Göç engellemeleri sadece bununla da sınırlı değildir. Sofya Elçiliğinden verilen raporda Pomakların Bulgar neslinden Müslümanlar olması bahanesiyle şiddetli işkenceye ve hakarete maruz kaldıklarından⁵⁹⁴ göçleri önlemek için hiçbir ülkede benzeri görülmemiş vergi mükellefiyetlikleri yüklendiğinden bahsedilmektedir. Pomaklar ayrıca bir süre askerlik yapmak yerine vergi vermiş fakat bu vergiler sadece vergi mükellefiyeti olan kişiden değil, bazı yakın akrabalarından da zorla alınmıştır. Göç söz konusu olduğunda Bulgaristan Pomaklardan bahis açtırmamakta, Türkiye Cumhuriyeti ise Pomakları Türk kültürüne mensup kabul etmektedir.⁵⁹⁵

Bulgaristan ayrıca asimilasyonları uzun soluklu hâle getirmek için 1949 genişletilen gençlik hareketleriyle öncelikli olarak kültür çalışmaları alanında özellikle de gençleri hedef alarak faaliyetlere başlamıştır.⁵⁹⁶ Tabir-i caizse Komünizme itaat meselesi kökünden çözmek manasına gelen genç asimilasyonu, gençlerin Komünizm dışında herhangi bir öğretiyi ile karşı karşıya gelmelerini engellemek ve sıkı bir komünist eğitiminden geçirmek ile sağlanmaya çalışılmaktaydı.⁵⁹⁷ Bu tarihlerde

---

⁵⁹² Popovic, a.g.e., s. 163.

⁵⁹³ Ts. D.A., f.1, op.15, a.e, 720, 1-26.

⁵⁹⁴ İsimlerin değiştiği ve üzerlerindeki elbiselerinin yırtılarak hakarete maruz kaldıkları dönemin Bulgar basınında dahi ifade edilmektedir. **Rodopska Misil**,15.01.1947.s.2.

⁵⁹⁵“Pomakların yaşadığı her devletin Pomaklar için farklı bir tarih tezi geliştirmesi ve tarihsel olarak kendilerine dayandırması, Pomakların etnik köken ve aidiyetlerinin politik bir mesele olduğunu göstermektedir. Tabii ki önemli olan onların kendilerini nasıl tanımladıklarıdır.”Bkz: Kader Özlem, “Bulgaristan Pomaklarının Kimliğinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü ve Bulgaristan'ın Pomak Politikaları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, C.125,S.246, Haziran 2020, s.174.

⁵⁹⁶ Georgi Dimitrov, **Bulgaristan Devrimci Gençlik Hareketi Tarihi**, çev. Orhan Aydın (İstanbul: Çağrı Yayınları,1975), 278.

⁵⁹⁷ Muhalifler de istisnasız bir şekilde çamur, yılan, faşist uşağı gibi hitaplarla tahkir edilmeye çalışılıyordu. Bkz: **Zaman**, 25.05.1949. s.2

Türklerin örgütlü bir yapılanma içerisinde olduğu hissiyatına kapılan Bulgaristan, Türklerin Komünist eğitimi almalarına daha fazla ihtimam göstermiştir.⁵⁹⁸

1950-1951 yıllarında gerçekleşmiş göçler için bugün anlaşmaya varılamayan bir nokta vardır. Bu nokta bu göçlerin zorunlu göç ve tehcir kapsamında mı yoksa gönüllü göçler kapsamında mı değerlendirmesi gerektiğidir. Bu tezi yazarken incelediğimiz kaynaklar ve süreç için en büyük referansımızı oluşturan göçmenler bize bunun zorunlu göç kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Bunu bize düşündüren Bulgaristan'ın bir emrivaki 3 ay içinde Türkiye'nin göçmenleri almasını istemesi ve göçmenlerin de bu süre zarfında gayrimenkullerini satması ve toparlanmalarını istemesidir. Buna mukabil gelen göçmenlerin tüm mal varlığına el konulmuş, birkaç gün içinde hazır olmaları istendiği için mallarını üç kuruşa elden çıkarmışlardır. Bulgaristan Hükümeti genellikle mal varlığı olan Türklerden kurtulmak istemiştir.⁵⁹⁹ Bunu 1950 sonlarında 50.000 varlıklı Türk'e 10 gün içinde Bulgaristan'ı terk etmeleri söylenmesi ve mal ve mülklerini de terk etmeye mecbur bırakılmaları desteklemektedir. Ekonominin de Bulgarlaştırılma çabası neticede Türkler tamamıyla kaçırılmadan başarıya ulaşamayacaktı.⁶⁰⁰ Bulgarlar göç işlemleri için çok yüksek meblağlar istemekteydiler. Bu sebeple istenilen meblağları karşılayabilmek için dilenmek mecburiyetinde kalanlar olmuştur.⁶⁰¹ Dolayısıyla bunun sadece göç için dilekçe verenlerin değil 250.000 Türk'ü kapsamaması bu göçün homojenleşme çabası ve zorunlu göç olduğunu düşündürmektedir. Homojenleşme isteği büyük bir motivasyon kaynağını oluşturmakla birlikte göçlerin tek motivasyon kaynağının buraya aramak yanlış olacaktır. Bu bağlamda Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye alınmasıyla ilgili verilen ilk nota Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinden iki hafta sonra olması da tesadüf değildir. Burada Bulgaristan'ın Türkiye'yi zor durumda bırakmaya çalıştığı aşikârdır. Türkiye'nin meselenin başında buna ihtimal vermediği ne var ki olayların Türkiye'nin arzu ettiği gibi gerçekleşmediği görülmektedir. Nitekim Başbakan Adnan Menderes'in bu notaya verdiği cevap "Bulgaristan'la aramızda ahdi hükümler vardır. Bunları ihlal edip ırkdaşlarımızı zorla

---

⁵⁹⁸ **Zaman**, 28.10.1949.s.1.

⁵⁹⁹ **Milliyet**, 06.10.1950. s.5

⁶⁰⁰ **Akşam Postası**, 13.08.1950.s.1. "Bu tehcirin bir gayesi de ırkdaşlarımızın malları mülkleri üzerine oturmaktır."

⁶⁰¹ **Milliyet**, 21.12.1950. s.4.

hudut dışı edemezler. Eğer böyle bir şey vuku bulacak olursa elbette ırkdaşlarımızı sokak ortasında bırakacak değiliz” olmuştur.⁶⁰² Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü “Bulgaristan’daki 250 bin Türk’ü üç ay içinde almamızı istemeleri en hafif tabirle hiç de dostane sayılmaz” diyerek bunun bir hukuk ihlali olduğunu belirtmiştir.⁶⁰³ Bu konuda Necmettin Sadak’ın yaptığı açıklama ise bir anda bu kadar çok göçmenin alınamayacağı yönündedir.⁶⁰⁴ Bununla birlikte göçmen meselesine son derece ihtimam gösteren Demokrat Parti iktidarı gerekirse tüm Türklerin alınarak kimsenin mağdur edilmeyeceğinin de sinyali vermiştir.⁶⁰⁵ Bu bağlamda hemen her konuda birbirlerine ters düşmekle meşhur olan DP ve CHP’nin Balkanlar’dan gelen göçmenle özellikle de Bulgaristan Türkleri konusunda birbirlerinden ayrı siyaset gütmedikleri görülmektedir. DP göçmen işleriyle ilgilenirken CHP’de bu meseleyi siyasetin üzerinde tutarak büyük bir özveri sergilemişlerdir.⁶⁰⁶

Buna rağmen Bulgaristan, vize bekleyen Müslüman vatandaşlarını huzursuz etmekten geri durmamıştır. Bu duruma sebep olan ise vizesiz göçmenler meselesidir. Buradaki vizesiz göçmenler şüphesiz Romanlardır. Romanlar konusu bugün hiç şüphesiz zorla Bulgaristan’dan atılan ve sınırda fark edildiğinde Türkiye için de alınmak istenmeyen bir unsur olarak bir insanlık trajedisidir.⁶⁰⁷ Türkiye nezdinde bakıldığında ise bu insanların vizesiz olması ve iki devletin farklı bloklarda yer alması son derece önemli bir durumdur. Türkiye’nin komünizm tedirginliği bu insanların komünist veya ajan olabileceği⁶⁰⁸ korkusunu doğurmuştur.⁶⁰⁹ Bu durumun sadece bir

---

⁶⁰² **Cumhuriyet**,19 Ağustos 1950. s.1.

⁶⁰³ **Akşam Postası**,17.08.1950.s.1-3.

⁶⁰⁴ Mehmet Pınar, 1950-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokrat Partinin Göçmen Politikası, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXX/S. 89, (Temmuz 2014), s.14.

⁶⁰⁵ **Yeni İstanbul**, 19 Ağustos 1950.

⁶⁰⁶ **Edirne Postası**, 10.01.1951. s.1.

⁶⁰⁷ Uluslararası hukuka göre Bulgaristan vizesiz göçmenleri gizlice sokmak emeli taşıdığından haksızdır. Sınırların iki ay kapalı kaldığı bu süre göçmenleri de mağdur etmiştir. 22.11.1950. s.1.

⁶⁰⁸ **Edirne Postası**,” Bulgar Oyununa Karşı” Peyami Safa s.1.; 2 kişinin Bulgarca şarkılar söylemesi ajan oldukları şeklinde haber yapılmasına sebep olmuştur. 23.10.1951. s.1.

⁶⁰⁹ “Türkiye’nin bu endişesi yersiz değildir. Bulgaristan bu tip casusluk faaliyetleri yürütmüş ve suçlular bu durumu itiraf etmiştir.” **Edirne Postası**, 14.05.1949.s.1. (Bu tip haberlerin o günkü politikadan etkilendiği unutulmamalıdır. Bununla birlikte Bulgaristan ülkesindeki hiçbir yabancı diplomata dahi güvenmemekte ve yabancı diplomatların tutunmamaları için her yola başvurumaktadırlar. Bir batılı ile konuşanın hemen tevkif edildiği söylenmektedir. **Edirne Postası**, 08.03.1950. s.2.; Bulgarların sadece Türklere değil en ufak bir şüphe taşıdıkları ya da suçu bulunsun bulunmasın siyasi suçlu saydıkları Türk basınında geniş yankı bulmuş;bu durumdan alaycı kurgular yaparak bahsetmişlerdir. **Dede**, 29 Nisan 1949, s.3.; Komünizm yanlısı olmadığı için Slivengrad’da partiye kaydolamamış tek kişi olan Ivan

evham olmadığı bazılarının yakalanmasıyla ortaya çıkmıştır. Edirne Postası bu durumu yerli Türklerle göçmenlerin arasını açmak için kurgulanan bir oyun olarak değerlendirmektedir.⁶¹⁰ Bu sebeple vizesiz göçmenlerin yani Romanların⁶¹¹ ülkeye girişine engel olabilmek için iki defa sınır kapatılmıştır.⁶¹² Vizesiz göçmen ve buna bağlı olarak sınır kapatmak hadisesi ilk etapta Bulgarları şaşkına uğratmış, sınırın açılıp göçmenlerin tekrar alınmasını için bir nota verilmiştir. Türk hükümeti ise verdiği cevabî notada vizesiz göçmenlerin kabul edilmeyeceği üzerinde ısrarla durmuş, Bulgaristan'ın vizesiz ve Kıpti göçmen akınını derhal durdurmasını istemiştir.⁶¹³ Bunun üzerine Bulgaristan'da Türkiye aleyhinde Türk devlet adamları hakkında asılsız haberler ile Bulgaristan Türkleri paniğe sevk edilmeye çalışılmıştır. Bu haberler devlet adamlarının zevk-u sefaya daldıkları bu sebeple de evini barkını satıp vize bekleyen ırkdaşlarını önemsemedikleri yönündedir.⁶¹⁴ Türk basınına da yansıyan hadise gerekli emniyet makamlarının tedbir almasıyla birlikte daha önce alınmış olan 2000 göçmenin de durumları tekrar tetkik edilerek bir hadisenin vuku bulmasının önüne geçilmiştir.⁶¹⁵ Komünizm paniği ve tedirginliği yaşayan Türkiye ülkeye sadece komünistlerin girmesini değil; komünizm propagandası yaptığı düşünülen eser ve gazete ve dergi gibi tüm yayın araçlarının girmesi ve ya yayınlanmasını da yasaklamıştır.⁶¹⁶ Bununla birlikte göçmenlerin içerisinde vizeli ve Türk ırkından olmayan göçmenler de mevcut⁶¹⁷ olduğuna dair haberlerin bulunması Türkiye'nin

---

Bonarcief diri diri gömülmüştür. Bonarcief'in Bir diğer günahı ise tek mal varlığı olan tarlasını kooperatife kaydettirmemiş olmasıdır. **Bafra**, 12 Nisan 1951, s.3.; Sadece öğretmen ve memurlar değil, komünist olmayan öğrencilerde okullara alınmamışlar ve eğitim kurumlarından atılmışlardır. **Zaman**,01.11.1949, s.3.; BBC'de Moskova'nın Bulgaristan'ı Türkiye'de Komünizm propagandası yapmaya memur ettiğini yazmıştır. Hâkimiyet, 21.10.1951, s.3.

⁶¹⁰ **Edirne Postası**, 28.02.1951.s.1-3.

⁶¹¹ **Bafra**, 28.09.1950.s.1; Türkiye vizesiz göçmenleri iade etmiş fakat Bulgaristan bir hafta sonra bu göçmenleri Kapıkule sınırına getirerek alınmadıkları takdirde kurşuna dizileceklerini söylemişler bu sebeple Türkiye bu vizesiz göçmenleri alarak barınmaları da temin edilmiştir.

⁶¹² **Ayvalık Gazetesi**, 15.11.1951. s.1; Türkiye'nin kabul etmediği vizesiz göçmenler Yunanistan'a iltica etmiş; amacına ulaşamayan Bulgaristan bunlardan 300 kadarını geri almıştır. **Edirne Postası**, 28.10.1950, s.1-2. Sınırlarını açmayan Türkiye sınır kapısını açmasını vizesiz göçmenleri geri almayı kabul etmesine bağlamıştır. **Edirne Postası**, 29.11.1950, s.1-2.

⁶¹³ Türklerin içerisine karıştırılmış 1146 göçmenin içerisindeki Türklerin ayrılması ve diğerleri hakkında acele karara varılması gerektiğiyle ilgili bir haber: **Edirne Postası**,18.10.1950, s.1-2.

⁶¹⁴ **Akşam Postası**,11.10.1950.s.1-3.

⁶¹⁵ **Ayvalık Gazetesi**, 14.09.1950. s.1.

⁶¹⁶ **Bahkesir Postası**, 20.11.1948.s.1.; **Edirne Postası**,20.01.1950, s.3.

⁶¹⁷ **Edirne Postası**, 07.02.1951. s.1.

Romanların göçüne topyekûn karşı olmadığını, belirli durumlarda vize verebildiğini göstermektedir.

Bu süreçte verilen karşılıklı notalar ülkeler arasında gerginliğe sebep olurken göçmenler notalardan sonra kendilerine karşı zulmün arttırıldığını söylemektedirler.⁶¹⁸ Bu durum neticesinde ilişkilerin kopma noktasına geldiği görülmektedir.⁶¹⁹ Türkiye “Bulgaristan vizesiz göçmenlerle başımıza gaile çıkarmak istiyor” derken ayrıca bu isteklerinin 1925 Dostluk Anlaşmasının da ihlali anlamına geldiğini de ifade etmektedir.⁶²⁰ 22 Eylül 1950’de verilen cevabî notada ayrıca muhacirlere ait mallar hakkında derhal müzakereye girişilmesi ve bütün meseleler hakkında Bulgar Hükümetinin antlaşmalar gereği daha uzlaşmacı davranması gerektiği belirtilmektedir.⁶²¹ Tüm bunlar olurken arada kalan göçmenler olmuştur. Türk-Bulgar göçmen ihtilafı sebebiyle göçmenleri taşıyan tren Yunanistan’da durdurulmuş; bir hafta burada bekleyen göçmenlere Kızılhaç yardımcı olmuştur.⁶²²

Türkiye’nin sınır kapısını kapatması hem Romanlar hem de vizesi bulunduğu halde sınır kapatıldığı için sınırın diğer tarafında kalmış olan Türklerin mağdur olmasına sebebiyet vermiştir.⁶²³ Bu durum 40 güne yakın sınır kapısında bekleyen ve Bulgaristan ile hiçbir bağı kalmayan insanların perişan olmasına sebep olmuştur. Meclise açık mektup veren milletvekilleri, “Ne bahasına olursa olsun, pasaportlarını alarak ve vizeleterek Bulgar vatanı ile her türlü alakalarını kesmiş sayıları on bini bulan ve kardeşlerimiz, kırk güne yakın bir zamandan beri hududumuz kapısında titreşmekte ve tasviri mahal bir fesad içinde çırpınmaktadırlar. Mütেকaddim müracaatımız ne yazık ki sizdeki insaf ve vicdana ulaşamadı. Ancak Mustafa Paşa’dan her gün aldığımız istimdatkâr sesler ve sayhalar, sizlerin tahammül kuvvetimizi tamamen kırdığı için bu satırlarla bir kere daha hey’eti Umumiyemize hitap etmek zorunda kaldık. Yurd kapısında bekleyenler bizim öz kardeşlerimiz değil midirler? ve imha ve vahşet tırpanını, mevsim şedaidi ve günlerdir sürüb giden açlık ve sefalet ile bilemiş olmuyor muyuz? bu zavallı kardeşlerimizin Türk olmaktan başka kabahatleri

⁶¹⁸ **Akşam Postası**, 7 Eylül 1950. s.3.

⁶¹⁹ **Akşam Postası**, 08.10.1950.s.1.

⁶²⁰ **Akşam Postası**, 03.10.1950, s.1-3.

⁶²¹ **Akşam Postası**, 14.10.1950, s.1.

⁶²² **Akşam**, 19.10.1950, s.1-3.

⁶²³ BCA, 17-99-11, 28.09.1950. “Bulgaristan’dan Edirne’ye göç edenlerin durumlarıyla ilgili olarak İç İşleri Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu’nun Başbakanlığa yazdığı yazı”

var mıdır? devlet idaresi demokrat parti eline geçince hududumuz kapısında on bin kardeşimizin souktan ve sefaletin en mahiv ve telef olduklarını mı görecektik? bu bedbaht kardeşlerimizin vebalini kim çekecek ve vebalini kim verecek? Siyasî basiret ve teyakkuz herhalde sınır kapatmak değildir. 14 mayısı ta'kib eden günler içinde on bin ma'sum kardeşimizin telef olmalarına artık meydan vermeyiniz. Ne Avrupa konseyi ve ne birleşik milletler meclisi bu zavallıları kurtaramıyacaktır. Hududu derhal açdırmanızı ve acil ilgilerimizi heyeti efkârı umumiyemiz önünde bir kerre daha saygılarımızla diliyoruz.”⁶²⁴ demektedirler. Görüldüğü üzere sınır kapatmak hadisesi her ne kadar Türkiye tarafından bakıldığında haklı sebeplere dayansa da göçmenlerin mağdur olması sebebiyle sert eleştirilere de neden olmuştur. Ne yazık ki Svilengrad'da bekleyen göçmenler arasında her gün 50-200 göçmenin öldüğü vefatların sebebinin soğuk ve açlık olduğu bilinmektedir.⁶²⁵ Problem Romanların geri dönüşüyle çözülmüş gibi görünse de bu problem sıklıkla tekrarlanmıştır. Öte yandan geri gönderilmekten korkan Romanlar iade için trenin hareket etmesiyle “Bizi ateşe mi atıyorsunuz? Bizi ölüme mi gönderiyorsunuz?” diyerek bağışmaya başlamışlardır.⁶²⁶ Öyle ki Bulgaristan'ın istemediği ve adeta başından attığı bu unsurun başına gelmesi muhtemel vakaları tahmin etmek zor olmasa gerektir. Bunun farkında olan Roman vatandaşların bağışmaları her şeyi özetlemektedir. Roman halkından da kurtulmaya çalışan fakat bunda muvaffak olamayan Bulgaristan, Romanları Kapıkule sınırına getirerek eğer alınmazlarsa kurşuna dizileceklerini söylemiştir. Bu insanlık suçuna seyirci kalmayan Türkiye gece yarısı bunları alarak muamelelerini yapmış ve barınmalarını temin etmiştir.⁶²⁷

---

⁶²⁴ BCA, 607-105-18, 03.04.1951. Edirne göçmen evini gezen Kasım Gülek'te bunu siyasi meselelerin haricinde tuttuğunu söyleyerek göçmenlerin ihtiyaçları konusunda onlarla alakadar olmuştur. **Edirne Postası**, 04.10.1950. s.1.;

⁶²⁵ **Akşam Postası**, 04.10.1950, 1.;11.10.1950, s.1-3.

⁶²⁶ **Akşam Postası**, 01.12.1950, s.3.; BCA, 17.99.11/28.11.1950.

⁶²⁷ **Akşam Postası**,12.09.1951, s.3.

3.4. GÖÇMENLER AÇISINDAN GÖÇ

Göçler ilişkilerin ve yaşamın devamı için gerekli mekanizmaların sağlıklı işlediği toplumlarda gerçekleşmez. Eğer göç gerçekleşiyorsa dengeler bozulmuştur; göç ile bu dengelerin tekrar sağlanması beklenir.⁶²⁸

Bulgaristan Müslümanlarının özellikle de Türklerinin tutum ve davranışlarını Bulgaristan'ın siyasi evreleri, milli devletlerini kurmaktaki argümanları, Türklere uyguladıkları asimilasyon yöntemleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi oluşum ve değişiminden azade düşünmek son derece yanlış olacaktır. Bulgaristan Türkleri hiçbir zaman yaşadıkları devlete karşı illegal bir yapılanma içerisine girmeseler de sahip oldukları millî bilinç, Türkiye Cumhuriyeti'ne duydukları aidiyet Bulgaristan tarafından bir çeşit ihanet ve tehlike olarak algılanmıştır.⁶²⁹ Nihayetinde kendilerinin 500 yıllık esaret döneminin mimarı olan Osmanlı Devleti'nin bakiyesi Türkiye Cumhuriyeti'ydi.⁶³⁰

İktidarlarının başında toprak reformuyla birlikte 45.000 topraksız Türk'ün toprak sahibi olması Komünistleri iktidara taşısa da Türklerin iktidara katkısı kısa süre içerisinde unutulmuştur. İvedilikle azınlık oldukları hatırlanan Türklerin ellerinden topraklarının alınıp ülkenin içlerine sürülmeleri ve yerlerine Bulgar köylülerinin yerleştirilmesiyle Türkiye'ye göç talepleri artmıştır. Bu taleplerin incelenmesi sonucu göç nedenlerinin ilk sırasının ekonomi ve toprak temelli olduğu görülmüştür.⁶³¹

1946 yılından itibaren Türklerin göçünü zorlaştıran Bulgaristan Türk ve Müslüman azınlığa vaat ettiği özgür ortamı da sağlamamaktaydı.⁶³² Türklerin bu yıllardaki göçlerinin ana nedenini Komünist sistemin ağır ekonomik yaptırımları olmuş bu yaptırımlar sebebiyle köylüyle karşı karşıya gelen Bulgaristan mütemadiyen ekmek buhranı ve kıtlık içerisindeydi.⁶³³ Madenlerde çalışanlar ve demir yolu işçileri

---

⁶²⁸ Alper Zülkaroğlu, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç (1950-1951), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s.13.

⁶²⁹ **Rodopska Misil**, Narodna republika, 15.10.1946, s.1.

⁶³⁰ Alexandre Popovic, **Les Musulmans Des, À L'Époque Post- Ottomane: Historie et Politique**, Les Éditions Isis, İstanbul 1994, s.148-149.

⁶³¹ Tahir, N.A., **a.g.e.**, s.580.

⁶³² **Vakit**, 8 Mart,1951.

⁶³³ **Zaman**, 02.10. 1949, s.3.; **Edirne Postası**, 22.02.1950. s.1.

arasında da komünizme karşı olmak temayülü mevcuttur.⁶³⁴ Bununla birlikte halk ile devlet arasındaki tek anlaşmazlık ekonomi değildir. Komünist yönetimin dine karşı açmış olduğu savaş hem Bulgarları hem Türkleri etkilemiştir. Bulgarlar dahi dinlerinden dolayı⁶³⁵ baskıya maruz kalsalar da en büyük baskıyı öteki olarak görülenler yaşamaktaydı.⁶³⁶ Bu amaç doğrultusunda 1944 yılıyla birlikte Bulgaristan'da dini eğitimin en önemli unsuru olan Nüvvab düz liseye dönüştürülmüş; 1951 yılında ise dini eğitim tamamen kaldırılmıştır.⁶³⁷ Bu durumdan tabii olarak Türkçe ve Romanes gibi azınlık dilleri ve bu dillerde yayın yapan yazılı basında etkilenmiştir. Türkçe basın hızla azalırken 1950'nin son aylarında gelen kamusal alanda azınlık dillerinin kullanımı yasağıyla birlikte Romanların tek gazetesi Romano Essie Gazetesi kapatılmıştır.⁶³⁸

Bu kısıtlamalar tabii olarak hem dünya hem de Türk basınına sıklıkla yansımıştır. Bulgar telgraf ajansı ise Türk basınında çıkan Bulgaristan azınlığının zor durumda olduğu ile ilgili haberleri yalanlayarak Bulgaristan'da din ve dil hürriyetinin bulunduğunu ifade etse de⁶³⁹ göçmenlerin beyanları ve resmî belgeler ne yazık ki Türkiye tarafından yapılan haberlerin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Mesele sadece kültürel gelişimi kısıtlamakla da kalmamıştır. Nitekim iş gittikçe vahim bir hal alarak yıllardır dini ve kültürel asimilasyona maruz kalan Pomakların 1948 yılında daha önce geri verilen isimleri tekrar değiştirilmeye başlanmıştır.⁶⁴⁰ Nevrekop, Köstendil, Akpınar, Eğridere gibi yerlerden Drama, İskeçe, Gümülcine'ye kaçan Pomakların geldikleri yerlerdeki feci durumu anlatmaları kan donduracak seviyededir.⁶⁴¹ Bu yıllarda Nevrekop bölgesindeki Müslüman (Pomak) ailelerin sınırdan geçişleri hakkında Türkiye'de daha önce oturma sağlamamış kişilerin geçişine izin

---

⁶³⁴ **Zaman**, 09.12.1949, s.2.; Bu temayül Bulgar mallarının kalitesini de düşürmüştür. **Edirne Postası**, 29.09.1951, s.1.; Hâkimiyet gazetesi Bulgar fabrika işçilerinin pasif direniş gösterdiğini ve üretilen malların dayanıksız olduğundan bahsetmektedir. **Hâkimiyet**, 04.10.1951, s.2.

⁶³⁵ "Katolik kaynaklardan çıkan haberlere göre tarihte ilk defa Müslüman ve Hristiyanlar aynı zulümleri birlikte görüyorlar." **Dede**, 06.12.1949, s.1.

⁶³⁶ Özlem, K, **a.g.e.**, s.105; **Rodopska Misil**, 15.05.1933.s.1.

⁶³⁷ Alptekin, **a.g.e.**, s. 46.

⁶³⁸ Reyhan Rafet Can, Bulgaristan'da Roman Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme, **Sosyal Bilimler Araştırması Dergisi**, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, Ekim 2020, s.220.

⁶³⁹ **Yeni Sabah**, 10.04.1948. s.1.

⁶⁴⁰ Paulton, **a.g.e.**, s.136.; Derya Ergene, Türkiye'deki Pomak Türkleri ve Sosyo-Kültürel Uyum Süreci, **İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s.60.

⁶⁴¹ **Cumhuriyet**, 14.05.1947. s.3; **Ayvalık**, 17.07.1947. s.1., **Edirne Postası**, 18.08.1947.

verilmeyerek; bu ailelere gerekirse sahte belge düzenlenip Türkiye'nin göçmen kabul etmediğini söylenmesi istenmiştir.⁶⁴² Bununla birlikte Bulgaristan Hükümeti 4 Ocak 1948 tarihinde aldığı kararla⁶⁴³ ulusal bütünlüğü açısından tehlikeli bulunduğu Pomakları⁶⁴⁴ Türkiye ile bağlarını ve bağlantılarını zayıflatmak ve göçlerini engellemek için⁶⁴⁵ Güney Bulgaristan Pomaklarını Kuzey⁶⁴⁶ ve Batı Bulgaristan'a tehcir etmiştir.⁶⁴⁷ Bu tehcir sırasında Yunanistan'a kaçmayı başaran üç Müslüman Birleşmiş Milletler Balkan Tahkik Komisyonu'na bir rapor hazırlamışlar ve Bulgaristan'da zannedildiği gibi azınlık hürriyetinin bulunmadığı din ve dillerini korumaya çalışanların öldürülmeye çalışıldığı, ayrıca Müslüman çocuklarının kaçırılarak kamplara alındığını bunun bütün dünya tarafından duyulmasını istediklerini belirtmişlerdir.⁶⁴⁸

Bu sebeplerle Bulgaristan'dan kaçışlar 1949 yılında had safhaya ulaşmıştır. Bu kaçanların içerisinde komünist idarede görev almış kişilerin de bulunması dikkat çekici bir noktadır. Çoğu kez ailelerini bırakarak gelmiş olmaları Türk basının manşetlerine “Kızıl cennetten kaçanların sayısı gün geçtikçe artıyor.” gibi ifadelerle taşınmıştır.⁶⁴⁹ Bununla birlikte Bulgarlar amaçsızca Türklerin göçünün serbest olduğu dönemlerde dahi Türkiye'nin sefalet içinde olduğu, insanların açlıktan öldüğü,⁶⁵⁰ Türklerin onları istemeyeceği, Kore'ye asker olarak gönderilecekleri gibi mesnetsiz sözlerle Türkleri huzursuz etmeye çalışmaktaydılar.⁶⁵¹

250.000 Türkü sınır dışı ediveren Bulgarlar Bulgaristan'ın Türklerin aynı zamanda ekip biçmeden gitmelerini yasakladığı ve evlerini tamir etmeden yollamadığı

---

⁶⁴² Ts. DA. f.84K, op.1, a.e.96,

⁶⁴³ Ts. D.A., f.1, op. 5, a.e., 19, 1. 17. “Aramızda kalması şartıyla şunu söylemek lazımdır. Büyük bir sorunumuz var. Dünden kalan bir şey değil. Bizim güney sınırımızda Bulgar olmayan bir halk var. Bu bizim kanayan yaramızdır. Komünist Partisi ve Bulgaristan Devleti olarak bir sebep bulmalı, onları oradan yok etmeli ve başka yere sürgün etmeliyiz. Yerlerine Bulgar asıllı halkı yerleştirmeliyiz.”

⁶⁴⁴ **Rodopska Misil**, 10.04.1940.s.1.

⁶⁴⁵ **Edirne Postası**, 23.02.1949. s.1

⁶⁴⁶ Ts. D.A., f.1, op. 5, a.e.19; F.1B; op. 64; a.e. 48.; **Edirne Postası**, 13.04.1949, s.1.; “Bulgaristan'daki Türkler Sürülüyor: Gospodinlerin kırdıkları koz, bini aştı. Cenup Bulgaristan'da bir milyondan fazla Türk var. Şimdi daha şimale sürüp Türklükten çıkarmaya savaşıyorlarmış. Yenilerde 500 Türk ailesi, şimale sürülmüş. Adamakıllı bir zılgıt ister oldular ya... Hele bakalım daha ne haltlar yiyecekler?...” **Dede**, 26.08.1949.s.2.

⁶⁴⁷ **Ulus**, 2 Ekim 1950, bu karar sık ormanların bulunduğu yerden geçimlerini sağlayabilecekleri yerlere göç edilmeleri şeklinde bir kılıfla da yapılmıştır. **Dirjaven Vestnik**, 20 Ağustos 1946.

⁶⁴⁸ **Zafer**, 20.08.1949. s.3.; **Zaman**, 19.08.1949. s.1-3.

⁶⁴⁹ **Edirne Postası**, 23.03.1949, s. 1.

⁶⁵⁰ **Edirne Postası**, 14.02.1951, s.2.

⁶⁵¹ **Edirne Postası**, 09.12.1950, s.3.

gibi⁶⁵² üstelik Türklerin malları için çok yüksek vergiler koymuş ve göç edenlerin hiçbir taşınmazları üzerinde hak talep edemeyecekleri kararını vermiştir.⁶⁵³ Bu sebeple mallarını satabilenler ve parası bulunanlar kürk satın alarak hiç değilse zayıatlarını biraz karşılamak istemişler⁶⁵⁴ bu durum ilginç ve hüzünlü bir görüntüye sebep olmuştur.

Göçmenler vatan terk etmişler ve burada birçoğu elbette ki zorluklar çekmiştir. Bununla birlikte vatanseverlikleriyle de bilinen Bulgaristan Türkleri fedakarlıkları da asla unutmamışlardır. Arşive yansıyan bir mektup göçmenlerin duydukları minnet ve memnuniyeti göstermesi açısından aşağıda tam metni değiştirilmeden sunulmuştur.

1951 yılında Bursa'nın Orhangazi semtine yerleşen göçmenler adına başbakana yazılmış bir mektup:

“Biz Bulgaristan göçmenlerinden 7 hane Bursa'nın Orhangazi kasabasına sevk edildik. Buraya geldiğimiz vakit derhal kaymakamlığa müracaat ittik. Derhal bizim yardımımıza koşular. Ev bulup bizi yerleştirdiler. Ondan sonra yiyecek maddelerimizi temin ittiler. Ve de aynı şekilde devam ittiriyorlar. Biz Orhangazi yeni gelen göçmenleri cümlemiz o kadar sevinçlere gark olduk ki hiç dil ve kalem ile anlatamayız. Biz zan ittik ki her zaman burada oturmuşuk. Biz hiç muhacirlik görmedik diye bizim çocuklarımız bile buranın yerlisi gibi geziyorlar.

Yaşasın var olsun Türkiye Hükümetimiz

Yaşasın Cümhur başkanımız Celal Bayar

Yaşasın İçişleri Bakanımız Halil Özyörük

Kahrolsun bize iziyet eden Bulgar Hükümetine ve onların namuzsuz başkanlarına

Bulgaristan yeni göçmenleri: Ahmet oğlu Mehmet Başaran, Ömeroğlu Tahir Suat, Selim Sevinç, Musa Bozdağlı”⁶⁵⁵

---

⁶⁵² **Akşam Postası**, 18.12.1950, s.1.

⁶⁵³ Bulgaristan bu tutumuyla 1925 Dostluk Anlaşmasını ihlal etmiştir. Bu anlaşma ile “Bulgaristan Türklerinin isteğe bağlı göçlerine hiçbir engel çıkarılmayacak ve göçmenlerin yanlarında taşınır mallarını serbestçe tasfiye etme hakkına sahip olacaklardı.” Yıldırım, **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, s. 59.

⁶⁵⁴ **Edirne'nin Sesi**, “Kürk Mantolu Türkler”, 10 Haziran 2019, <https://www.edirneninsesi.com.tr/kurk-mantolu-turkler/7413/> (e.t: 18.03.2022.)

⁶⁵⁵ BCA. 18.100.36/30.1.0.0. s.2.

Diğer yandan Türklerin bir anda gidişi Bulgaristan'ı tahmininin üzerinde bir ekonomik krize sürüklemiştir. Bu sebeple çıkış yolu arayan Bulgaristan çektiği işçi sıkıntısını kapatabilmek için beyaz yakalılarını “Sovyet düşmanı, Türkiye ajanı” diyerek işçi kamplarına göndermektedir.⁶⁵⁶ Türkleri kovarak kendi eliyle üreten kesimini kaybeden Bulgaristan bu açığı vergilerini her geçen gün daha fazla artırmakta bulmuştur.⁶⁵⁷ 1951 yılında 100.000 kişi daha göç ettiyse de Bulgaristan Hükümeti 1951 sonunda ihtiyaç duyduğu nüfus ve iş gücü sebebiyle Türklerin göçünü tekrar yasaklamıştır.⁶⁵⁸ Bunun akabinde Bulgaristan Devleti 30 Kasım 1951’de Türkiye’ye göçleri durdurarak olası bir göç ihtimaline karşı da ülkedeki Türklerin pasaportlarını toplamıştır.⁶⁵⁹ 1951 yılı sonunda artık kitlesel göç o tarih için tamamlandığında ise Pomaklara yönelik politikalarda değişime gidilerek kuzeye sürülmüş olanların Rodoplara dönmesine izin verilmiş, ekonomik olarak kalkınmaları için yeni politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır.⁶⁶⁰

3.5. İSKÂN VE UYUM

Göç kadar göç sonrası sürecin sağlıklı yönetilmesi hem göçmenlerin yeni yaşam alanlarına adapte olmaları hem de yerleştikleri ülkenin asayişinin bozulmaması için oldukça önemlidir.⁶⁶¹ Bununla birlikte göçmenlerin kısa süre içerisinde kendi geçimlerini sağlıyor olmaları ve hatta ülke ekonomisine katkı sağlar duruma gelmeleri arzulanmaktadır.⁶⁶² Bu sürecin sağlıklı bir şekilde geçirilmesi ve istenen sonuca ulaşılması göçmenin donanımına bağlı olduğu kadar devletin bu süreci planlı bir şekilde yürütmesiyle de ilgilidir. Dolayısıyla bu sebeple 1950-1951 gibi kitlesel göçlerin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için de devlet tarafından dikkat edilmesi ve planlanması gereken durumlar vardır.⁶⁶³

⁶⁵⁶ **Edirne Postası**, 13.01.1951. s.2.

⁶⁵⁷ **Edirne Postası**, 13.01.1951. s.3.

⁶⁵⁸ Kemal H. Karpat, **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge Yayınları 2004, s. 341.

⁶⁵⁹ Bu durum 22 Mart 1968’de imzalanan Yakın Akriba Göç Anlaşmasına kadar devam etmiştir. (Çanak, **a.g.t.**, s.239.)

⁶⁶⁰ Kamil, **a.g.e.**, s.CXLV.

⁶⁶¹ Türk soyundan olmayanların istedikleri yere toplu olarak yerleşememeleri ve Türkçe öğrenmeleri için harcanan çabalar bu bakımdan değerlendirilmelidir.

⁶⁶² **Akşam Postası**, 02.10.1950.s.2.

⁶⁶³ “Bazı aksaklıklar dışında çoğunluğun çabucak adapte olması için imkânlar sağlandığını ve tüm ayrıntıların düşünüldüğünü, göç ve göçmenlerle yakından alakadar olunup ihtiyaçlarının gözetildiğini görüyoruz.” **Edirne Postası**, 24.08.1949, s.2.

Göçmenler göçten sonra Edirne’de muameleleri tamamlanarak⁶⁶⁴ çoğunlukla 1-3 gün arasında muhacirhanelerde⁶⁶⁵ kalmışlardır. Buralarda iskân yerleri belirlenmiş, bazı prosedürlerden geçmişler,⁶⁶⁶ soy isim almışlardır. İşlemleri bitenlere nüfus kâğıdı verilmiştir.⁶⁶⁷ Ayrıca iskân yerlerine varmadan sağlık kontrolünden geçmişler⁶⁶⁸ Göçmenler DDT ile temizlenerek⁶⁶⁹ verem taramasından geçmişler,⁶⁷⁰ bulaşıcı hastalıklara karşı aşı olmuşlardır. Bu muhacirhaneler ilk etapta Edirne, Karaağaç, Sirkeci⁶⁷¹ gibi yerlerde kurulmuş zaman zaman da kapasiteleri ve şubeleri artırılmıştır.⁶⁷² Göçmen evinde kullanılmak üzere temin edilen ihtiyaç fazlası levazımat ise açık eksiltme ile satılarak⁶⁷³ buradan maddi külfet biraz olsun azaltılmaya çalışılmıştır.⁶⁷⁴ Bu misafirhaneler bazen eski bir kışla⁶⁷⁵ bazen eski bir mektep olmuştur. Bu durum göçmenlerin alelade yerlerde kaldığı izlemine verse de kısa sürede göçmen evi olarak kullanılacak yerler ihya edilmiş Anadolu Türklerinin ulaşamadığı imkanlar Balkanlı Türklere sunulmuştur. Öyle ki Karaağaç muhacirhanesinde bir doğumhane, erkek ve kadınlara ayrı ayrı birer revir, 15 kurnalı hamam, yemek salonlarıyla göçmenleri rahat ettirmeyi amaçlamışlardır.⁶⁷⁶

Bulgaristan’ın Türkiye’yi ve Türkleri mağdur etme amacı taşıyan Kapıkule’yi birden açma hilesi amacına ulaşamamış, Türkiye Cumhuriyeti bu kalabalık göçmen kafilisini büyük oranda sistemli bir şekilde almayı başarmıştır.⁶⁷⁷

---

⁶⁶⁴ **Yeni Trakya**, 12.08.1950. s.1

⁶⁶⁵ Bu misafirhaneler bazen eski bir kışla bazen eski bir mektep olmuştur. Bu durum göçmenlerin alelade yerlerde kaldığı izlemine verse de kısa sürede göçmen evi olarak kullanılacak yerler ihya edilmiş bu Türk basınına da yansımıştır. Bu durumun sadece bir reklam olmadığını görüşmecilerimizin de göçmen evlerinde verilen hizmetten memnun olduklarını belirtmelerinden anlıyoruz.

⁶⁶⁶ **Edirne Postası**, 31.05.1950, s.1

⁶⁶⁷ **Ant**, 04.01.1951, s.2.

⁶⁶⁸ **Edirne Postası**, 13.09.1950, s.1.

⁶⁶⁹ **Dede**, 14.01.1950, s.2.

⁶⁷⁰ **Hâkimiyet**, 21.09.1951, s.1.

⁶⁷¹ **Edirne Postası**,06.10.1948, s.1-3. Bu evlerin tadilatı ihale usulüyle yaptırılmaktadır.

⁶⁷² **Edirne Postası**,16.09.1950, s.1.

⁶⁷³ **Yeni Trakya**, 06.09.1950, s.2.

⁶⁷⁴ **Edirne Postası**, 03.11.1948, s.3-4.;06.11.1948.s.4.

⁶⁷⁵ **Edirne Postası**, 15.06.1949, s.1.

⁶⁷⁶ **Edirne Postası**, 05.03.1949., s.1-2.; Bu muhacirhanelere Türk vatandaşları da yardımda bulunmuşlar. Yardımların nasıl kullandığını görmek için göçmenevini gezen bir vatandaş “Edirne göçmen evini gezip burada yapılanları gördükten sonra bu müessesede temiz bir maksadın hâkim olduğuna inanmamak mümkün değildir. Bu milletin namuslu elinden ödenen paranın büyük bir titizlikle sarf edilmiş insana nasıl iftihar vermez? Bütün ihtiyaçlar göz önünde tutularak büyük bir zevk ve itina ile düzenlenmiş olan bu müessese rasyonel çalışmanın biricik örneği sayılabilir.” cümleleriyle çalışmalarını takdir ettiğini belirtmiştir. **Edirne Postası**, 02.04.1949, s.1-2.

⁶⁷⁷ Kurat, **a.g.m.**, s.289.

Bir yandan 250.000 kadar göçmeni yerleştirmek ve uyumlarını sağlamak hem devlet hem göçmenler açısından problem teşkil etmiştir. Diğer yandan da savaşlarla ideal nüfusunun çok çok altında kalmış olan Türkiye için milli bilinci yüksek ve son derece çalışkan ve üretken bu nüfusun alınması oldukça gerekli ve faydalı olacağı aşikârdır.⁶⁷⁸ Bu konuya değinen Edirne Postası “Türkiye’de ekilmeye müsait henüz el sürülmemiş ve çok arazi de bulunduğundan bunlar yakında faydalı uzuvlar haline geleceklerdir.”⁶⁷⁹ demektedir. Aynı meseleye değinen (Bursa) Hâkimiyet gazetesi de iskânın işlevsel dağıtılması sağlanabilirse bu durumdan hem Türkiye’nin hem de göçmenlerin kazançlı çıkacağından bahsederek, Bulgaristan Türklerinin çalışkanlığını vurgulamayı da ihmal etmemiştir.⁶⁸⁰ Bu sebeple Türk Hükümeti’nin bu ani göç şokunu kısa sürede atlatarak çözüm odaklı davrandığını görmekteyiz. Bu tarihlerde Sirkeci muhacirhanesini ziyaret eden Bayar’da “Hepinizi memlekete alacağız, inşallah rahat edeceksiniz.”⁶⁸¹ şeklinde konuşmuştur. 250.000 göçmenin yurda bir anda giriş yapması Demokrat Parti iktidarını ve ülke ekonomisini sarsabilirdi. Bu bağlamda Türk Hükümeti göçmenlerden kaynaklı herhangi bir problem yaşamamak için bu planı Marshall yardımıyla aşma yoluna gitmiştir.⁶⁸² Bir krizin de önüne bu şekilde geçilmeye çalışılmıştır.⁶⁸³ Ayrıca Amerika’dan gelen bir göçmen uzmanı göçmenler için yapılan çalışmalarını sahada inceleyip, fikri yardımlarını sunmuştur.⁶⁸⁴ Birleşmiş Milletler Mülteci Teşkilatı’ndan gelen ekipte Türkiye’yi bu işin altından ustalıkla kalktığı için tebrik etmiştir.⁶⁸⁵

---

⁶⁷⁸ **Yeni İstanbul**, 1950. s.2.; Hâkimiyet gazetesi de “Bu çalışkan Türkler, Türkiye’nin iktisadiyatı için faydalı olacaktır.” demektedir. Hâkimiyet, 20.10.1951, s.4.

⁶⁷⁹ **Edirne Postası**, 22.12.1951, s.1.

⁶⁸⁰ **Hâkimiyet**, 24.07.1951, s.3.

⁶⁸¹ **Ant**, 05.01.1951. s.1-3.

⁶⁸² **Edirne Postası**, 30.12.1950, s.1. Bu yardım 1950 senesi için yıllık 102 milyon dolardır. Bununla birlikte BM’de 10 milyon dolar tahsis etmiştir. Marshall yardımının 30 milyon lirası göçmen işlerine ayrılmış ayrıca Amerika, Kanada, Lüksemburg, İngiltere, Hindistan, Hollanda ve İsveç de yardım edeceklerini bildirmişlerdir. **Edirne Postası**, 20.01.1950, s.1.; Londra radyosu Bulgaristan’ın vatandaşlarının ülkelerinden çok memnun olduklarını söylediğini ama birden bire gayr-i memnun bir milyon Bulgaristan vatandaşının ortaya çıktığından bahsetmektedir.

⁶⁸³ Recep Murat Geçikli, “Bulgaristan Türkleri’nin Göçü (1950-1951) ve ABD Yardım Programına Yansıması” **Atatürk Dergisi**, Erzurum 2016, C.5, S.1, ss.1-38, s.14.; **Edirne Postası**, 13.01.1951.s.1.

⁶⁸⁴ **Sakarya**, 21.07.1951, s.2.; **Hâkimiyet**, 24, 07, 1951. s.3.

⁶⁸⁵ **Ant**, 17.01.1951, s.2.

3.5.1.1.1. İskân Planı

Göçmenlerin kısa süre içinde uyum sağlaması hem devlet hem de göçmen için elzemdir.⁶⁸⁶ Bu sebeple devlet göç eden göçmenleri geldikleri yerlere benzeyen uygun yerlere iskân etmeye çalışmış, il, ilçe hatta köylerde göçmen komisyonu kurarak giyinme, barınma gibi ihtiyaçlarını kontrol etmeye ve sağlamaya çalışmıştır.⁶⁸⁷ Buralardan geçimlerini sağlamaları için yeteri kadar mal ve mülk vermeğe ayrıca mesleklerine uygun yerlere yerleştirmeye de özen gösterilmiştir.⁶⁸⁸ Göçmenlerin uyum sürecinde iskân edildikleri yerlerin de büyük etkisi bulunmaktadır. Güney Marmara ve Ege'ye yerleştirilen göçmenlerin daha kolay uyum sağladıkları görülmüştür. Geldikleri yerlere benzer yerlere yerleştirilmeyen göçmenlerin ise sıklıkla iç göçe sebep oldukları görülmüştür. Adana, Yozgat, Mersin, Sivas göçmenlerin alışkın oldukları coğrafya dışında yerleştirildikleri şehirlerdir. Buna rağmen Batı illerindeki göçmen yoğunluğu sebebiyle Seyhan'a 5 bin, 3 bin İçel, 3 bin kişinin de Hatay'a 3 bin iskân verilmiştir.⁶⁸⁹

Bununla beraber İç Anadolu ve Doğu Anadolu'ya göçler olmuş, en az göç ise göçmenler için oldukça elverişsiz olan Güneydoğu Anadolu Bölgesine olmuştur.⁶⁹⁰

3.5.1.1.2. Yardım Faaliyetleri

Göçmenlerin uyumunu kolaylaştırması ve yerleşik düzene hızlı bir şekilde geçilmesi hususunda iskân elbette ki en önemli uygulama olsa da tek başına yeterli değildir. Henüz hayatlarını idame ettirebilme durumuna gelmemiş olan bu insanlar için yardım faaliyetleri en azından zaruri ihtiyaçlarının daha hızlı karşılanabilmesine olanak sağlamıştır. Bazı şehirlerde kadınlardan müteşekkil bir gönüllü grupla sadece üzerindikilerle göçmek zorunda kalan göçmenlere giyecek yardımı toplanmıştır.⁶⁹¹ Göçmen nüfusunun fazla, devletin henüz genç bir devlet olduğu göz önünde bulundurulursa göçmenlerin ihtiyaç ve iaşeleri devlet için oldukça külfetli bir

---

⁶⁸⁶ Erhan Örselli, Veysel Babahanoğlu, Türkiye'nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.9, S.43, Nisan 2016, s.2064.

⁶⁸⁷ BCA.,124-83-07, 76-631, 08.11.1950.

⁶⁸⁸ **Akşam Postası**, 24.07.1950, s.1.

⁶⁸⁹ **Akşam Postası**, 14.12.1950, s.2.

⁶⁹⁰ Pınar, **a.g.t.**, 78.

⁶⁹¹ **Edirne Postası**, 03.02.1951. s.2.

durumdur. Bu durumu bir nebze olsun hafifletmek için devlet memurlarına ve subaylara göçmenlerin geçimleri için yardım etmeleri zorunlu tutulmuştur.⁶⁹² Göçmen piyangoları, konserler,⁶⁹³ kermesler hatta balolar⁶⁹⁴ düzenlenerek göçmenlerin topluma kısa sürede entegre olması sağlanmaya çalışılmıştır. Göçmenlere yardım derneğinin teşebbüsleriyle göçmenlere yardım etmek isteyen şahısların borç taksitlendirmeleri de yardıma teşvikler arasında görülmektedir.⁶⁹⁵ Büyük bankalar da büyük oranlarda bağışlar gerçekleştirmişlerdir.⁶⁹⁶ Devlet elindeki arazilerini borçlandırma yöntemiyle hane içerisinde nüfus hesabına göre toprak, ziraat aletleri, çift hayvanları vermiş, tarım ile uğraşmayanlara da mesleklerine uygun sermaye sağlanmış⁶⁹⁷ ya da 500'er lira verilmiştir. Yine vakıf arazisinde olup kullanılmayan evler de göçmenlere tahsis edilenler arasındadır.⁶⁹⁸ Devlet çiftlikleri de göçmen köyleri haline getirilmiştir.⁶⁹⁹ Bununla beraber göçmenlere evlerini yapabilmeleri için kereste,⁷⁰⁰ çivi, kerpiç, taş gibi her türlü yardım yapılmıştır.⁷⁰¹

Hem göçmenlerin anlatılarından hem de dönem basınından yerli halkın ne kadar özverili bir şekilde yardımcı olduğunu görmekteyiz.⁷⁰² Örneğin; saymakla bitmeyecek yardımlardan bir tanesi Turhal'dan gelmiş, Turhal şeker fabrikası göçmen çocuklara süt verirken, uzun süre ailelerin yaşalarına de yardımcı olmuştur.⁷⁰³ Bünyesinde çok fazla göçmen nüfus barındıran Balıkesir'in Ayvalık ilçesi de bu dönemde göçleri yakından takip etmiş, şehre yerleşen göçmen kabilelerine yardımcı olmaya çalışmıştır.⁷⁰⁴ Ayvalık'ta Kore şehitleri için okunan mevlidi şeriften artan paranın muhacirlere verilmesi de bu yardımlardan sadece bir tanesidir.⁷⁰⁵ Balıkesir

---

⁶⁹² BCA., 117-737-4, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü,20.12.1950.

⁶⁹³ "Samsun Müzik kulübü gelirin tamamı göçmenlere verilmek üzere bir konser tertip etmişlerdir." **Bafra**,07.12.1950.s.2.; **Ant**, 04.02.1951, s.3.

⁶⁹⁴ **Sakarya**, 06.01.1951. s.1

⁶⁹⁵ **Bafra**,11.01.1951.s.1.

⁶⁹⁶ **Ant**, 02.01.1951. s.1-2.

⁶⁹⁷ **Hâkimiyet**, 28.08.1951, s.1.

⁶⁹⁸ **Sakarya**, 23.01.1951, s.1.

⁶⁹⁹ **Hâkimiyet**, 11.

⁷⁰⁰ **Akşam Postası**,14 Aralık 1950, s.3.; Sadece Bulgaristan'dan gelenlere değil, tüm göçmenlere yardım imkân ölçüsünde yardım edilmiştir. Örneğin; Ceylanpınar'a yerleştirilen 92 Uygur aileye evlerini yapabilmeleri için kerestelik tomruk verilmiştir. BCA.114.70.3./30.18.1.2.-1.

⁷⁰¹ **Edirne Postası**, 01.08.1951, s.1.

⁷⁰² **Ant**, 08.01.1951, s.1.

⁷⁰³ **Ant**, 06.01.1951, s.1

⁷⁰⁴ **Ayvalık**, 03.05.1951, s.3

⁷⁰⁵ **Ayvalık**, 14.12.1950, s.2.

merkezde her göçmen aile için beşyüz kilo tohumluk buğday verilmiştir.⁷⁰⁶ Yine göçmenlere yardım için Kırklareli’de maç⁷⁰⁷ muhtelif yerlerde farklı spor müsabakaları,⁷⁰⁸ müzayedeler⁷⁰⁹ düzenlenerek gelirleri göçmenlere aktarılmıştır. Ayrıca okullarda öğretmen ve öğrencilerde kendi aralarında göçmenlere yardım toplamışlardır.⁷¹⁰ Bundan maada özellikle Türk göçmenlerin istedikleri yere yerleşmeleri konusunda bir sorun çıkarılmamış, son derece yardımcı olmaya çalışılmış, nakillerine yardımcı olunmuştur.⁷¹¹

Bununla birlikte pek çok alternatif yardım toplama planı yapılmıştır. Örneğin; göçmenlere yardımda bulunulması için sık sık gazete neşriyatları yapılmıştır.⁷¹² Vicdanı ve imkânı bulunan kimsenin kayıtsız kalamayacağı bu yardım isteğine Rum Patrik Athenagoras da sessiz kalmayarak 3500 liralık bir yardımda bulunmuştur.⁷¹³ Bu desteklerin dışında bir de *Göçmenlere Yardım Derneği*⁷¹⁴ kurularak göçmenlerin Türkiye şartlarına adapte olmaları sağlanmaya çalışılmıştır.⁷¹⁵ Bu yardım derneğinin merkezi İstanbul’da olsa da kısa sürede göçmen alan yerleşim yerlerinin hemen hepsinde kurulmuştur.⁷¹⁶ Örneğin kısa süre içerisinde Uzunköprü Göçmenlere Yardım Derneği’nde 6500 lira toplanmıştır.⁷¹⁷ Bundan başka Çorlu’da göçmenlere mahsus bir hastanenin kurulması da göçmenlere gösterilen özeni göstermektedir.⁷¹⁸

---

⁷⁰⁶ **Hâkimiyet**, 08.11.1951, s.3.

⁷⁰⁷ **Edirne Postası**, 28.02.1951, s.2.

⁷⁰⁸ **Sakarya**, 01.01.1951, s.1.

⁷⁰⁹ **Ant**, 24.01.1951, s.2.

⁷¹⁰ **Ant**, 20.01.1951, s.2.

⁷¹¹ **Akşam Postası**, 12.12.1950, s.2.

⁷¹² Gazeteler ayrıca yardım kampanyası da başlatmışlardır. **Akşam Postası**, 22.10.1950.s.1.

⁷¹³ **Milliyet**, 20.12.1950. s.2.

⁷¹⁴ **Bafra**, 16.11.1950. s.2. “Göçmenlere Yardım Derneğinin Ana Tüzüğü: göçmenlerin kendilerini geçindirebilecek duruma gelinceye kadar bunlara yardım etmek isteyen vatandaşların aynî ve nakdî yardımlarını toplayıp göçmenlere tevzi etmek, yerleşecekleri arazi için maddi manevi yardımda bulunmak, barınacakları binaların inşâsını temin etmek ve bunların memlekete faydeli birer vatandaş haline gelmelerini sağlayacak her türlü teşebbüste bulunmak...”

⁷¹⁵ **Edirne Postası**, 07.10.1950.s.1.; Bundan başka birçok sivil toplum kuruluşu ve kamuoylarınca sevilen kişiler de göçmenlere yardım toplamışlar, meydanlarda göçmenlere yardım konusunda halkı teşvik edici konuşmalar yapmışlardır. **Edirne Postası**,18.10.1950. s.2.; Edirne Öğretmenler Yardımlaşma Derneği de tüm öğretmen ve öğrencileri göçmenlere yardım etmeye çağırmıştır. 21.10.1950. s.1.; Bireysel yapılan yardımlar teşvik amacıyla gazetelerde mütemadiyen paylaşılmıştır. **Edirne Postası**, 28.10.1950., s.2.; Bafra’da ise 300.000 liradan fazla yardım toplanmıştır. **Bafra**, 18.10.1951. s.2.; Teşvik amacıyla yardım edenler isim ve yardım tutarlarının listesi, **Bafra**,11.01.1951.s.2.

⁷¹⁶ **Edirne Postası**, 22.01.1949, s.3.

⁷¹⁷ **Edirne Postası**, 20.01.1951, s.2.

⁷¹⁸ **Edirne Postası**, 14.02.1951, s.2-3.

Göçmenler için her şey en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş, Edirne’de tren istasyonunun göçmen evine 1 km uzakta olması sebebiyle göçmenlerin zorluk çektikleri görülmüş, zorluk çekmemeleri tren istasyonuna düzenleme getirilmiştir.⁷¹⁹ Ayrıca Göçmenlere Yardım Derneği üniversiteye gidecek öğrencilerin masraflarını karşılarken UNESCO’da göçmenlerin üniversiteye kadar olan eğitimlerinde yardım sağlamıştır.⁷²⁰

Neticede vatan terk etmenin hüznünü ve ellerinde avuçlarında gerçek manada tek kuruş olmamasının sıkıntısını yaşayan göçmenler için göç oldukça zorlayıcı olmuştur. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti’nin aynı kanı taşıdıklarını sık sık vurguladığı bu göçmenlere dönemin zorlayıcı şartlarına rağmen elinden gelenin fazlasıyla yardım ettiği muhakkaktır. Burada ülke içerisinde yerli halkın göçmen yaşasına desteğini, Marshall ve Avrupa’dan gelen yardımları da unutmamak gerekir. Netice de Kore’ye asker gönderilen bir ortamda Türkiye’nin Bulgaristan tarafından ağır ekonomik yük altına sokulduğu kat’i olmakla birlikte hem Türkiye’nin hem de çalışkanlıkları sayesinde göçmenlerin bunun beklenenden kısa sürede ve kolaylıkla üstesinden gelmişlerdir. Bununla birlikte iskân ve uyum konusunda hiçbir problemin yaşanmadığı da düşünülemez.

3.5.1.1.3. Yaşanan Olumsuzluklar

İnsanın doğduğu ve yaşadığı toprakları bırakması şüphesiz hiçbir zaman kolay değildir. Geline yere uyum sağlamak için bir sürenin geçmesi gerekir. Göç edilen yere bağlılığı sağlayan ve yeni yaşam alanına adapte olmanın en önemli unsurlardan biri yerlilerle aynı dili konuşabilmektir. Ancak bu Türkçe konuşmalar dahi hiçbir problem ile karşılaşmadıkları anlamına gelmezdi. Hemen her göçte yerliler ve göçmenler arasında birbirlerini istememe ve yerliler için rızıklarının paylaşılacağı endişesi hâkim olmaktadır. Örneğin; Mersin’e yerleştirilen göçmenler yerli halk tarafından dışlandıklarını ve kötü muameleye maruz kaldıkları yönünde şikâyette bulunmuşlardır. Bunun üzerine Mersin valisi göçmenlere yardım etmenin vatanî bir

---

⁷¹⁹ **Akşam Postası**, 28.09.1950, s.1-3.

⁷²⁰ **Sakarya**, 06.11.1951, s.2.

görev olduğunu söyleyerek halkı iyi niyet ve yardıma teşvik etmiştir.⁷²¹ Bu yıllarda göçmenlere teşviğin ve onlara yapılan yardımın takdir ile karşılanırken, kötü muamele ve yardım konusunda isteksizliğin ise toplum tarafından nefretle karşılandığı görülmektedir. Sakarya Valisi Vali Arif Özgen’ de yeterince bu işle ilgilenmediği ve halkı yardıma teşvik etmediği gerekçesiyle ağır hakaretlere maruz kalmıştır. Konuya günlerce değinen Sakarya Gazetesi de tarihin bu lakaytlıkları unutmayacağı ve affetmeyeceğini yazmıştır.⁷²² Ayrıca gazete valinin bir toplantıda “Bana kalsa tek bir göçmenin gelmesine dahi taraftar değilim.” dediği iddia edilmektedir. Valinin tavırlarına karşı gazete “Bizim kanımız ve canımızdan insanlara kulaklarımızı tıkayacaksa medeni insan olarak bu dünyada yaşamalıyım.”⁷²³ demektedir. Buradan hareketle yerel resmî makamların göçmenlere sahip çıkmadığı noktalarda dahi halk göçmenlere sahip çıkmıştır. Bununla birlikte halkın çoğunluğunun yardımsever olması gelenlerin çoğunluğunun zaten Türk göçmenlerin anadillerinin Türkçe olması uyumu kolaylaştıran en önemli faktörler olmuşlardır.

Dil iletişimin en önemli unsuru olduğundan dil birliği uyumu en çok kolaylaştıran unsurların başında gelmiştir. Bu sebeple de bu süreci en zor atlatılardan biri Pomaklardır. Pomak köylerinde oturanlardan yıllar geçse de tek kelime Türkçe öğrenmemiş olanlar vardı. Bu durum onların aynı zamanda onların ucuz iş gücü olarak çalışmaları ya da işsiz olmaları anlamına gelmekteydi. Bu sebeple Pomak köylerinde Türkçe konuşulması ve Pomakça konuşanların cezalandırılması gibi yöntemlere başvurularak Pomakların entegrasyon ve ülke ekonomisine katılabilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.⁷²⁴ Burada dil anlaşma ve toplumla bütünleşme konusunda problem teşkil etmiş olsa da hayatın idamesi için gerekli yardımlarda hiçbir şekilde dil farkının gözetilmediğini, göçmenler içinde bir ayırtırmaya gidilmediği görülmektedir.

Anadolu halkı çoğunlukla hatırı sayılır oranlarda yardım etmekten memnun olsa da muhalif basın artık yerlilerin de yorulduğu, iskânın serpiştirilme usulüyle rastgele yapıldığını yerli halkın kendine bakmaya muktedir olmadığından

---

⁷²¹ Pınar, 1950-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokrat Parti’nin Göçmen Politikası, s.81.

⁷²² Sakarya, 11.06.1951. s.1.

⁷²³ Sakarya, 13.06.1951. s.1-2.

⁷²⁴ BCA, 180.9.0.0.240.1197.6, 03.02.1935.

yakınmaktadır.⁷²⁵ Üstelik evlerin iki ay içerisinde yapılması gibi bir planlamaya gidilse de tabii olarak bu herkes için hemen sağlanamamıştır.⁷²⁶

Bir kişiye iskân verilmesi ev arazisi, işlenebilecek tarım arazisi⁷²⁷ ve tarım aletleri ve bazen hayvan verilmesi anlamına gelmekteydi. Ne var ki göçmenlerin fazlalığı sebebiyle iskân verilmesinde adaletsizlikler, şahsi mülklerinin başkalarına verilmesi ya da yanlışlıkla iskân verilmiş olan meraların geri alınması gibi durumlar söz konusu olmuştur.⁷²⁸ Bununla birlikte bazı göçmenlere verilen evlerin göçün üzerinden yıllar geçmesine rağmen verilmemesi,⁷²⁹ İskân Müdürlüğü'nün, Sağlık Bakanlığı'ndan ayrılarak Tarım Bakanlığı'na verilmesi de göçmenlerin işlerinin sağlanmasında bir müddet aksaklıklara sebebiyet vermiştir.⁷³⁰ Göç yoğunluğu bazen yanlış iskânlandırmaya da sebebiyet vermiştir. Örneğin; Edirne'nin Seymenler köyünde mevcut bir toprak sıkıntısına rağmen buraya iskân verilmiştir.⁷³¹ Yine göçmen akını başladığında çok sistemli şekilde davranılmaması ve iskânların yeterli hızla başlatılmaması iktidarın eleştirilmesine sebep olmuştur.⁷³² Bazen iskânların hızlı verilmesi fakat evlerin zamanında verilmemesi de eleştirilere daha da önemlisi göçmenlerin kış vakti açıkta kalmalarına sebebiyet vermiştir.⁷³³

Bunun dışında her zaman her şartta fırsatçıların da olması yardımların aksaması, göçmenlerin mağduriyeti anlamına gelmektedir. Türk milleti göçmenlere büyük bir özveri ile yardım etse de her zaman fırsatçılarda olmuştur. Edirne'ye Konya'dan gelen bir dilenci kendisinin göçmen olduğunu ve yardım almadığı için zor durumda olduğu yalanını ortaya atsa da bu kişinin göçmen olmadığı ve bu yalanla birçok kişiyi kandırdığı ortaya çıkmıştır.⁷³⁴

Sadece iskân aksaklıkları değil, bazı göçmenlerin ferdî olarak göçtüklerine pişman ettirecek olaylar da yaşanabilmekteydi. Netice de dünyanın neresinde olunursa olunsun her zaman için göçmenin mazlumluğundan yararlanmak isteyen kişilerin

---

⁷²⁵ **Edirne Postası**, 26.06.1951, s.1.

⁷²⁶ **Sakarya**, 04.08.1951, s.1.

⁷²⁷ Göçmenler zaman zaman ekin ekebilmek için tarlalarının bir an evvel verilmesi hususunda ricacı olmuşlardır. **Bafra**, 15.02.1951, s.3.

⁷²⁸ **Edirne Postası**, 15.02.1950, s.1.

⁷²⁹ **Edirne Postası**, 18.02.1950, s.1.

⁷³⁰ **Edirne Postası**, 07.06.1950, s.1.

⁷³¹ **Edirne Postası**, 22.-9.1951, s.1.

⁷³² **Sakarya**, 08.08.1951, s.1.

⁷³³ **Hâkimiyet**, 12.10.1951, s.2.

⁷³⁴ **Edirne Postası**, 03.02.1951, s.2.

varlığı da bir gerçektir. Göçmen evinde kalan N.'nin 7 kişinin tecavüzüne uğraması bu olaylardan sadece bir tanesidir.⁷³⁵ Yine hem Bulgaristan'ın yurda ajan sokma faaliyetleri hem de kendilerinden habersiz Türkleri komünist parti üyesi yapması zaman zaman istedikleri sonuçları da vermiş, göçmen Türkler yerliler tarafından Komünist denilerek ve geri gitmeleri gerektiği söylenerek tahkir edilmeye çalışılmıştır.⁷³⁶ Bazı göçmenlerin eşyalarının arasında tehlikeli bulunan kitapların çıkması da ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.⁷³⁷ Yine bazı şehirlerde yeterli yardımı göremeyen göçmenlerin dilenmek zorunda kalması da yürek burkan hadiselerden olmuştur.⁷³⁸ Bununla birlikte bu hadiseler göçmen nüfusunun genel akıbetlerini yansıtmayıp, göçmenlerin geneli kısa süre içerisinde hayatlarını kurarak Türkiye Cumhuriyeti'nin başından beri arzuladığı gibi üretken ve faydalı konuma gelmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti hali hazırda gelecek olan göçmenler için de hazırlıklı durumdayken Bulgaristan ani bir kararla göçü durdurmuştur. 1950 ve 1951 yılı toplamlarına bakınca gelebilen göçmen sayısı 154.393 kişidir. Bu da Türkiye giriş vizesi alanlardan 58.000 Türk'ün göç etmesinin engellenmesi anlamına gelmektedir. Bulgaristan Hükümeti'nin 30 Kasım 1951'de aniden göçü durdurması⁷³⁹ bir krize sebep olmuş, bu ani karar ailelerin parçalanmasına sebep olmuştur.⁷⁴⁰ Bu parçalanmış aileler 1968 Yakın Akraba Göçü Anlaşmasının yapılmasını zaruri kılmıştır. Böylece 1951'de parçalanan aileler bu anlaşma kapsamında 130.000 göçmenin 1969-1979 yılları arasında Türkiye'ye gelmesiyle birleştirilmiştir.⁷⁴¹

---

⁷³⁵ **Yeni Trakya**, 09.05.1950, s.2.

⁷³⁶ **Sakarya**, 06.11.1951, s.1.; Yine bir köy muhtarının bir göçmene şiddet uygulaması basına yansıyan utanç verici hadiselerdendir.

⁷³⁷ **Ant**, 24.01.1951, s.2.

⁷³⁸ **Sakarya**, 16.06.1951, s.1-2.

⁷³⁹ Göçlerin durdurulması sebebi Türklerin iş gücüne duyulan ihtiyacın dışında ayrıca Dimitrov'un ölümüyle başlayan iktidar kavgasının iç siyasette karışıklığa neden olmasıdır. **Hâkimiyet**, 16.07.1951, s.3.

⁷⁴⁰ **Özgür**, **a.g.t.**, s.73.

⁷⁴¹ Yusuf Sarınoy, Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXVII, S.80, Ankara, Temmuz 2011, s.358.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TANIKLIKLAR: SÖZLÜ TARİH ANALİZİ

Göç yazarken yazılı belgeler kadar göçü yaşamış kişilerin anlatıları da önemlidir. Bu tarihe konu olan olayların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Diğer yandan da sözlü tarih kaynağı olan bu kişilerin fani olması hakikati göz önüne alındığında titizlik ve ivedilikle kayıt altına alınması gereği sözlü tarihin önemini arttırmaktadır. Her ne kadar anlatıların öznel, hafızanın yanıltıcı olabileceği gerçeği önümüzde duruyor olsa da sözlü görüşmeler bize hadiselerin belgelere yansımayan kısımlarını gösterebilmektedir. Üstelik hafızanın yanıltıcılığı, olayların farklı algılanıp hatırlanması da bize olay ve anlatıcı için çoğu zaman bir şeyler söylemektedir.

Sözlü tarih görüşmelerinin resmi tarih yazımlarından bir farkı daha vardır. Resmi tarih yazımları meseleyi devlet gözüyle değerlendirip bireylerin açısından bakmayı ya da değerlendirmeyi çoğu zaman ihmal etmektedir. Örneğin; resmî tarih yazımlarında göçler taraf devletlerin gerekçeleri ve tutumları üzerinden tarihe konu olurken olaya birey açısından bakılmaz. Bireyler sadece sayısal veriler olarak görülür. Üstelik devletler politikadaki noksan yönleri bilinçli olarak göstermekten imtina edebilmektedir. Bu imtina edilen ya da bilinçli bir şekilde sömürleştirilen noktalar tanıklıklar sayesinde görünür duruma gelebilmektedir. Her ne kadar sözlü tarih kaynağı olan insanların farklı ideolojileri ve yaşamları olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durum sözlü tarih alanının sıhhatini etkileyebileceksede hem anlatıların resmî tarihle tutarsız olduğunda fark edilmesi hem de göçmenlerin aynı yerde iskân edilmiş olanların genellikle aynı yerlerden gelmeleri sebebiyle göç anlatılarındaki tutarlı ya da tutarsız noktaların anlaşılmasına kolaylık sağlamaktadır. Netice olarak sözlü tarihin, tek başına kullanılması sakıncalı olabilse de göz ardı edilmemesi gereken, göz ardı edildiği zaman tekrar geri dönüp kayıt altına alınması mümkün olmayan bir alan olması da tanık anlatılarının kayıt altına alınmasını elzem kılmaktadır.

Bu sebeple canlı tanıklıklar bu tezin yazımında ihtiyaç duyulan bir alan olmuştur. Neticede belgeler bize bazen pek çok şeyi söylememektedir. Özellikle Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1946-1949 yılları arasında gerçekleşen göçlere sadece veriler ışığında bakar ve sadece bu açıdan değerlendirsek Bulgaristan'da bir sorun olmadığını düşünebiliriz, çünkü bu yıllarda göçler oldukça düşük rakamlarda seyretmiştir. Oysa hakikat göç yasağı ve göçe teşebbüs halinde ağır yaptırımların olmasıyla bağlantılıdır. Yine örneğin bu dönemde sadece dönemin devlet başkanı Dimitrov'un söylemlerine, hatta düzenlenen anayasaya bakarsak son derece özgürlükçü maddeler görürüz.⁷⁴² Oysa önemli olan bunun uygulanıp uygulanmadığıdır. Sözlü tarih bizim bu tutarsız noktaları ve boşlukları bulmamıza yardım etmektedir. Özellikle 1946-1949 yılları için göçlerin kaçmak suretiyle gerçekleşmesi ve neredeyse her ailenin Bulgaristan nazarında illegal bir örgütle (Goryan çeteleri) bağlantılı olması meseleye sözlü tarihle birlikte bakmayı gerekli kılmıştır. Mevcut tarih anlatıları sistemli ve bütün etnik grubu kapsayan asimilasyonların olduğu belli dönemler dışında asimilasyonların olmadığı yanılgısını vermektedir. Halbuki bir insanın istediği ülkede yaşama ve istediği yere seyahat etme hakkının elinden alınması da bize benzemek dışında çaren yok mesajı vermektedir.

1950-1951 anlaşmalı (düzenli) göç olmasına rağmen burada da sözlü tarih verilerini önemsiz görülmemelidir. Resmî tarihler, anlaşmalar genellikle anlaşmaya konu olan insanların ne hissettiğiyle ilgilenmezler. Örneğin; Türkiye tehlikeli bulunduğu durumlarda sınır kapısını kapatmasını sadece kendi açısından değerlendirmektedir. Bulgaristan da siyasi hırslarla kapı dışarı ettiği nüfusun yaşadıklarıyla ilgilenmemektedir. Tarihçi ise olaya iki devlet açısından bakarken aynı zamanda göçmenler açısından bakmalıdır ki daha doğru ve çok taraflı ve objektif bir değerlendirme yapabilsin. Saydığımız tüm bu sebeplerle bu tezde de bu amaçla bir bölüm sözlü tarih araştırmasına ayrılmıştır. Bu amaca yönelik olarak tanıklıklar bölümü için 30 kişi ile görüşülmüştür. Görüşülenlerin arasında 11 kişi kadın 19 kişi erkektir. 3 kişi göçmen çocukları kalan 27 kişi ise bizzat göç eden kişilerdir. Görüşmecilerden 11 kişi kendisini Pomak, 18 kişi Türk ve 1 kişi Roman olarak

---

⁷⁴² <http://betterjustice.bg/bg/constitution/556>. Конституция на Народна република България, Глава 8, Член 72,73,74 (e.t: 28.02.2023)

tanımlamıştır. Bununla birlikte bahsettiğimiz meselelerle ilgili uzman kişilerin ve toplumun içinden diyebileceğimiz kişilerin de fikirleri alınmıştır. 1950-1951 yılları arasında göç etmiş kişiler etnik Türk iken 1946-1948 arasında gelmiş olanlar Pomak, 1949 yılında gelenlerde ise etnik bir farklılaşma yoktur. Görüşmeler Trakya, Güney Marmara ve Ege şehirlerinde gerçekleştirilmiştir ve ses kaydı almak suretiyle kayıt altına alınmıştır. Görüşmelerde görüşmecilere mümkün mertebe müdahale edilmemiş, sorular dışında yönlendirilme yapılmamıştır. Mesafelerin genellikle fazla olması sebebiyle görüşmeler tek seferde gerçekleştirilmiştir. İsimlerinin kullanılmasını arzu eden görüşmecilerin isimleri açık bir şekilde verilmiş, çekimser kalan ya da istemeyen kişilerin ise isimlerinin baş harfleri kullanılmıştır.

Pomak göçmenlerden bir kişi dışında diğerleri Smolyan (Paşmaklı) ili içerisinde yaşamış kişilerden oluşmaktadır. Sebebi göç yasağının bulunması, sınır bölgesi olması sebebiyle buralarda baskının daha yoğun olmasıdır. Kendisini Türk olarak tanımlayanlardan bir kişi hariç hepsi Kuzey Bulgaristanlıdır. Pomak göçmenlerin tamamı Sünni, Türklerden üç Alevi göçmen dışında hepsi Sünni Müslümandır. Türkler göç nedenleri olarak daha çok ekonomik sebeplerden bahsederken, özellikle Komünist sistemin ekonomik yaptırımlarının kendilerine ters olduğunu söylemişlerdir. Pomakların ise anlatım önceliği asimilasyon çalışmaları olmuştur. Göçmenler -bir kişi hariç- memleketlerinde durumlarının ekonomik anlamda oldukça iyi olduğundan bahsetmişlerdir. Bir kişi bu konu hakkında ayrıntılı bir şey bilmediğini söylemiştir. Görüşmelerden hareketle Pomakların alındıkları için minnet duydukları, Türklerin ise zaten aksini düşünmedikleri görülmüştür. Bu durum hem onlara bakışı hem de daha sonraki göç ve asimilasyonların da temelini oluşturacaktır.

Sözlü tarih tanıklıklarını anlamlı bir bütün halinde anlatabilmek için görüşmeler dört ana başlıkta sunulmuştur. İlk başlıkta göçlerin ana nedenleri üzerinde durulurken, ikinci bölümde tanıkların göç sırasında yaşadıklarını beyan ettikleri zorluklara ve olaylara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde göçmenlerin hafızalarında yer tutan göç sonrası uyum ya da uyumsuzluk problemleri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise terk edilen vatana dair anlatılar, özlemler ve de göçün sonraki kuşaklarda bıraktığı izlerden bahsedilmektedir. (Başlıklara bağlı analiz)

Tüm bu göç ve acıların sebebi ise temelde sert ya da yumuşak asimilasyonlar olduğundan bu bölümde de öncelik asimilasyon çalışmaları ya da Bulgaristan Müslüman azınlığının asimile olma korkusuna verilmiştir.

4.1. GÖÇ NEDENLERİ

4.1.1. Asimilasyon

Asimilasyon kavramı millî devletlerin çoğaldığı bir çağda kendini daha fazla göstermektedir. Bunun sebebi milli olması tasarlanan ya da öyle olduğu düşünülen devletin aslında öyle olmasının tam olarak mümkün olmamasında yatmaktadır. Hiçbir devletin tam olarak homojen bir ırktan oluşması düşünülemez. Ne var ki millî devletler bunun üzerine kurulmuşlardır. Bu fikir beraberinde tabii olarak asimilasyonu ya da zorunlu göç ve katliamları getirecektir. Homojen olduğunu düşünen devlet bunun böyle olmadığını gördüğünde azınlığını olabildiğince hızla asimile etmeye azınlığı çoğunluğa benzetmeye, benzetemediğinde de kurtulmaya çalışacaktır. Asimilasyonları zorunlu ve gönüllü olarak ayırmakta fayda vardır. Bununla beraber aslında gönüllü asimilasyonlarda kimliğin herkes tarafından inkârı ya da değer görme ihtiyacı sebebiyle genellikle daha önce zorunlu asimilasyonlara maruz kalmış topluluklarda görülmektedir. Bazen fertler asimilasyonlar sonucu kendi kimliklerinden utandıkları ve kabul etmek istemedikleri için kimliklerini inkâr yoluna gitmektedir. Bugün dünya üzerinde Romanların farklı kimliklerle kabul görmeye çalışmaları buna örnektir. Yine bazı Pomakların yaşadıkları devletlere göre kendilerini Türk, Bulgar, Yunan (bu çok küçük grup), Makedon olarak ifade etmeleri buna örnek gösterilebilir.

Millî devletlerin bu konudaki politikaları farklılık göstermektedir. Bazı devletler eğitim ve kültürel çalışmalar ile bunu yumuşak asimilasyon şeklinde gerçekleştirirken;⁷⁴³ bazıları bir dizi yasaklamalarla bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu çoğu zaman farklılıkları yok etmek adına kıyafet yasağı, konuşma yasağı etnik kimliğe ait olan her şeyi yasaklama veya en azından kısıtlama şeklinde

---

⁷⁴³ Bu asimilasyona Yunanistan'ın Pomaklar üzerinde yürütmüş olduğu asimilasyon örnek gösterilebilir. Pomakların Müslüman Helenler olduğunu empoze etmeye çalışan Yunanistan Pomakların kültürel faaliyetlerini destekler görünmektedir. Bu durum son derece hoş görülmesi bir tablo çizse de Pomaklar Helen oldukları fikrine katılmamakta ve Yunanistan'ın sözde hoşgörülü davranışlarını da Türklerden koparılmak ve asimile edilmek olarak yorumlamaktadırlar.

kendini göstermektedir. Bu bakış açısında ülkenin genelinden farklı olan her şeye düşman ve tehlike gözüyle bakılmaktadır. Bu sadece etnik farklılıklar için değil dini farklılıklar için de geçerli olabilmektedir. Nihayetinde dini farklılıklar da farklı aidiyet ve kimlik benimsemelerini beraberinde getirmekte ya da en azından zamanla dini unsurlar kültür ile harmanlanarak iç içe geçmektedir. Kıyafet çoğu zaman dini sembolize etse de dinden daha fazla kültürel anlamlar taşımaktadır. Örneğin; Pomakların küçük yaşta olan kız çocuklarının dahi başlarını örtüp, futa takmaları ya da bazı bölgelerde siyah onların ferece⁷⁴⁴ dedikleri dış örtüyü örtmeleri etnik grubun dini normlarından ziyade kültürel alışkanlıkları ve kıyafetini temsil etmektedir. Bu sebeple Bulgarlar öncelikle bir Bulgar kadınıyla Pomak kadını arasında görünüş itibarıyla bir fark olmaması gerektiği kanısına varmıştır. Bu sebeple Pomak kadınlarının şalvar değil elbise giymeleri ferace, beyaz yaşmak dediğimiz kıyafetlerin yasaklanması şeklinde kendisini göstermiştir. Ailesinden duyduklarını aktaran Lütfiye Tatar ailesinin böyle bir şeye maruz kaldığını ailesindeki kadınların geleneksel kıyafetleri sebebiyle üstlerinin yırtıldığını ve dövüldüklerini söylemiştir.⁷⁴⁵ Kadınların çıplak olarak soyulması ve her seferinde kız çocuklarının saklanması tecavüz olaylarının olabileceğini söylese de kimse bunu açık bir şekilde ifade etmemiştir. Bu durum kayalıklardan kendilerini atan ya da sadece bir güvercinin kurtuldu o da bir kayanın altına gizlenmişti şeklindeki anlatıların olduğu pesnalara yansıtılmıştır. Bu güler yüzlü insanların tek bir neşeli pesnası yoktur.⁷⁴⁶

Pomakların bunlara maruz kaldıkları dönemde henüz Türklerden böyle olayların nakledilmemiş olması Pomakların daha küçük ve savunmasız bir grup olmasından kaynaklanmaktadır. Pomaklar bu tarihlerde asimilasyon çalışmaları için denek olmuş durumdadır. Bir diğer sebep ise Bulgarların Balkan Savaşlarıyla birlikte bu savunmasız halkın birdenbire Bulgar olduklarını keşfetmeleriyle alakalıdır(!) Millet tanımının din üzerinden dil üzerine kayışı da şüphesiz bunda etkili olmuştur. Pomakların Rusçaya yakın eski bir Slav lehçesiyle konuşuyor olmaları Bulgarların bu tezine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla onlar artık Bulgarlıklarını unutmuş ve hatırlatılması da Bulgarların üzerine borç olan Müslüman Bulgarlar olmuşlardır(!) Bu

---

⁷⁴⁴ Türkiye kullanımı ferace

⁷⁴⁵ Lütfiye Tatar, **a.g.g.**

⁷⁴⁶ Hamid İmamski, Görüşme Tarihi: 17.12.2022.

propagandalar sayesinde hiçbir Bulgar, Pomaklara haksızlık yapıldığını düşünmemiştir.⁷⁴⁷ Pomakların ise aynı dili konuştukları Bulgarlardan çok aynı dini paylaştıkları Türklere daha yakın olmalarını kimse önemsememiştir. Sözlü tarih yaparken “Pomakçanın Bulgarca olduğunu söylemeyesin” diyen Emine Çetin,⁷⁴⁸ bu iki dilin yakınlığı sebebiyle Bulgar anılmak istemediğini bize işaret etmektedir. Sözlü görüşme yaptığımız tüm Pomak bireyler bunun ayırımına varırken Bulgaristan’da yaşayan bazı Pomakların bunun ayırımını yapmadıkları ve bunu lehçe farkı olarak değerlendirdikleri görülmektedir.⁷⁴⁹

Asimilasyonları Bulgaristan özelinde değerlendirdiğimizde en azından azınlıkları bölmek hiç değilse birlik olmalarını engellemek açısından son derece etkili oldukları görülmektedir. Bu durumun eğitim seviyesinin daha düşük olduğu Pomaklarda daha etkili olduğu görülse de Türklere de Pomaklara karşı yanlış inanış, tutum ve davranışlar olabilmektedir. Bursa da sohbet etme fırsatı bulduğumuz G.T “bir de Bilgoro Muhammedanlar var. O insancıklar da çok çektii.” şeklindeki ifadeleri bu yanlış bilgilenmenin ve belki de asimilasyonlardan büsbütün sıyrılmanın mümkün olmamasıyla ilintilidir.⁷⁵⁰

Asimilasyon yani en basit tanımıyla bir diğerinin farklılığını yok etme isteğinin, asimilasyona teşebbüs eden devletlerin kullandıkları olmazsa olmaz bir takım yardımcı yöntemleri vardır. Bunlardan ilki çoğunlukla isim ve duruma göre de soyad değişikliğidir. İsmimiz kimliğimizi ilk ele veren, farklılığımızın ilk göze çarpan yanıdır. Bu sebeple asimilasyonlara isim değişikliğinden başlanmış, bu sayede ilk etapta yüzeysel olarak da olsa homojenleşildiği varsayılmıştır.

4.1.2. İsim Değişiklikleri

Asimilasyonun en önemli ve belki de en acı kısımlarından biri isim değişikliğidir. Doğduğumuz andan itibaren ailemiz tarafından bize verilen isimleri taşıyoruz. İsmimiz sahip olduğumuz kültürün de bir parçasıdır. Bizi biz yapan en önemli unsurdur. Doğduğumuz andan itibaren bize o şekilde seslenmişlerdir. Dolayısıyla belli

---

⁷⁴⁷ Düşünenler varsa da azınlıkta olup bunu sadece Pomak komşularına ifade edebilmişler. Bununla birlikte asimilasyon uygulayıcılarına seslerini çıkaramamışlardır.

⁷⁴⁸ Emine Çetin, Doğum Yeri: Zlatograd, Doğum Tarihi:1932, Görüşme Tarihi: 22.09.2020.

⁷⁴⁹ Syuleyman Dautov, Sözlü Görüşme: 15.03.2021.

⁷⁵⁰ G.T. Doğum Yeri: Filibe, Doğum Tarihi: 1945, Görüşme Tarihi: 13.07.2022.

bir yaşa gelmiş insanlara artık sen bundan sonra busun demek büyük bir bunalım ve kimlik karmaşasına sebep olmuştur. Üstelik sınır bölgelerinde yaşayan Pomakların isimleri defalarca değiştirilmiştir. 1900'lü yıllarının başında doğmuş olan bir Pomak en az iki kez ismini korumak mecburiyetinde kalmıştır. Smolyan (Ahiçelebi) Müftüsü Mehmet Dılgaça da bu mücadeleyi vermiş, bölge halkı tarafından bilinen bir isimdir.⁷⁵¹ Bunun nasıl bir aşağılanma duygusu olduğunu bugün anlamak zordur. Bu insanlara verilen bir isim listesiyle aidiyet duymadığı isimlerden bir tanesini seçmek zorunda kalmaları kişinin kendi seçimiymiş gibi gösterilerek suçluluk duygusunu da körüklemektedir.⁷⁵²

Türklerde bu tarihlerde henüz isim değişikliği meselesi görülmemiştir. Buna rağmen Silistreli Selime Çakır, 1951 yılında göç etmelerinin sebebini izah ederken, babasının “İlerde bunlar bizim adımızı değiştirecekmiş. O günler gelmeden gidelim.” dediğini aktarmaktadır. Oysaki bu tarihlerde henüz Türkler için böyle bir durum söz konusu dahi değildir. Bununla birlikte Türkler muhtemelen sıklıkla Pomakların ve Romanların başlarına gelenlerin kendilerinin de başına gelebileceğini düşünmüş olmalıdırlar. Sıra yavaş yavaş en büyük etnik azınlık olan Türklere gelecektir. Bu dönemde Türk ve Türkiye karşıtı protestolar ve yayınlarda bunu işaret etmektedir. Bununla birlikte sıklıkla Bulgarlarla çok iyi komşuluk ettiklerini anlatan Selime Çakır ve diğer görüşmecilerin de beyanlarıyla birlikte yerel halk arasında etnik veya dine dayalı büyük bir gerginliğin olmadığı düşünülmektedir.

Sözlü tarih görüşmelerinde görüşmecilere asimilasyon olarak değerlendirilebilecek neler yaşadıklarını soruldu. Bununla birlikte asla kişilerin isim değiştirme, vaftiz gibi spesifik bir olayı aktarmaları ricasında bulunulmamıştır. Ne var ki göçtükleri yerler ve göç ettikleri yerler aynı olan bu kişiler bir diğeri bahsetmek istemeyip konuyu değiştirse dahi kalan boşlukları doldurabilmektedir. Kendi babaannemin de Bulgarca adını bu görüşmeler sırasında öğrenmeyi arzu etmediğim halde öğrenmiş oldum. Oysa kendisine sorduğumda bunu kendisinin de bilmediğini söylemekteydi. Görüşme gerçekleştirilen tüm tanıkların bu gibi travmatik olaylardan hafifletirerek bahsetmeleri ya da paspas altı yapmaya çalışmaları bununla yüzleşmek ya da bunu hatırlamak istemediklerini göstermektedir.

⁷⁵¹ Salih Bozov, **İsimleri Uğruna**, çev. İsmail Çavuş, Sultanbeyli Belediyesi, İstanbul 2000, s.88.

⁷⁵² Sırrı Şen, **a.g.g.**

Yine görüşmecilerimizden Lütfiye Tatar vaftiz edilmelerini anlatırken “Üzerlerine su serpmişler. Su serpmekle insan Müslümanlıktan çıkmaz ki değil mi?” diyerek görüşme içerisinde onay alma ihtiyacı hissetmiştir. Bu olayı anlatırken çok fazla kahkaha atarak göz yaşlarını bastırmaya çalışması da travmanın nesiller arası aktarımını göstermektedir. Lütfiye Hanım olayları yaşayan değil ailesinin yaşadıklarını aktaran kişidir. Buna rağmen kendisi yaşamış gibi aktarmaktadır.⁷⁵³

Göç anlatı ve duygusunun kaybolmadığına nesilden nesile aktarıldığına örnek olarak yine göçü hiç yaşamamış olan A.C de Haskovo’ya gittiğinde panik atak geçirdiğini ve çok korktuğunu söylemiştir. Halbuki göçü yaşayan kişi dedesidir.⁷⁵⁴ Bu durum yaşanan olayların büyüklüğünü de göstermektedir.

2.kuşak olan Kâmil Altınbaş ailesinin isimlerinin değiştiğini, dinlerini rahat yaşayamadıkları için Komünist baskıdan kaçarak Türkiye’ye gelmek istediklerini aktarmaktadır. Bu ifadeden 1948 yılında yapılan sessiz bir şekilde isimleri değiştirilen küçük Pomak grubunun kurbanlarından birinin de Altınbaş’ın ailesi olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵⁵

Bu, Pomak toplumunda nesiller boyunca devam ettiğinden bittikçe yenisi eklenerek hatırlatılan bir travmadır. Özellikle Smolyan’ın (Paşmaklı) sınır bölgesi olması ve bu insanların dinlerinden dolayı Türkiye’ye yakınlık duymaları neredeyse her asimilasyon uygulamasının öncelikle yoğun Pomak nüfusunun kalesi diyebileceğimiz Smolyan’da başlamaktaydı.⁷⁵⁶ Bu da her defasında asimilasyonlarla baş etmek zorunda kalan Smolyan halkının kimliğine sahip çıkması ve kaçarak da olsa göç etmesi anlamına gelmiştir. Bu durum Türkiye’deki Pomaklar arasında da kendisini Pomak olarak ifade eden ve dindarlığıyla bilinen Pomak grubunun Smolyan göçmenlerinden oluşmasına sebep olmuştur.⁷⁵⁷

---

⁷⁵³ Olayları birebir yaşamış olmasalar bile ikinci hatta üçüncü kuşağa kadar görüşmecilerin olayları kendileri yaşamış gibi anlatıp heyecan duyduklarını ve bunun başka sözlü tarih çalışmalarına da yansımaları gördük. Zlatogradlı İsmail Kardaşlıkovdan bahseden Salih Bozov “o şahsen bu papaz ve istavroz olaylarını yaşamamış, henüz üç yaşında bir çocukmuş. Fakat zamanla bşşkalarından duydukları ona yetmiş de artmış bile. O derece ki, adeta hısım akrabasının başından geçen bütün fecaati, kendisi yaşamış duygusuyla ömür sürmüş hep” cümleleriyle bu hakikâte dikkat çekmiştir.

⁷⁵⁴ A.C görüşmecilerimiz arasında değildir. Konumuz ile bağlantılı olduğundan sadece bu mesele aktarılmıştır. Görüşme Tarihi: 13.09.2022.

⁷⁵⁵ Kamil Altınbaş, 2.kuşak, Görüşme Tarihi: 27.09.2020.

⁷⁵⁶ Georgi Zelengora, Görüşme Tarihi: 27.10.2022.

⁷⁵⁷ Zelengora, **a.g.e.**, s. 176.

Pomakların bu tarihlerde yaşadıkları olayları da bildiğimizden vaftiz ve isim değiştirme gibi olayların yaşanıp yaşanmadığını Türkçe konuşan görüşmecilerimize de sorduk. Aldığımız cevap bu tarihlerde Bulgaristan’da böyle şeylerin yaşanmadığı ve Pomakların da buna 70’lerde maruz kaldığıydı. Oysaki Pomakların 70lerde maruz kaldıkları 5. asimilasyon çalışması idi. Bu durumda Bulgaristan’ın azınlıklarını kendi içerisinde ne kadar başarılı bir şekilde böldüğünü ve işini gizlilikle yürüttüğünün kanıtıdır.

4.1.3. Şiddet

Şiddet zorunlu asimilasyonun en çok kullanılan araçlarından biridir. Şiddet ve baskı yoluyla asimile etme uğraşısı tüm zorunlu asimilasyon politikalarında görülmektedir. Buna tüm Pomak göçmenler şiddet sorulduğunda “Şiddet zaten vardı.” şeklinde cevaplar vermişlerdir. Bu durum ayrıca fiziksel şiddeti çok önemsemediklerini de göstermektedir. Bunu “Şiddet gördünüz mü?” şeklinde özel olarak sormadığımız sürece bu durumdan bahsetmemelerinden de anlamaktayız.

Ailesinin dindar ve amcasının da alim bir insan olduğunu söyleyen A.K. “Bu çocuklara Kuran okutma seni ve aileni rahat bırakalım.” dediklerini aktarmaktadır. Ailesinin evinin de sık sık baskın yapılarak mektup, Türkiye ile ilgili ipucu arandığı ve ailesinin huzursuz edildiğini de söylemektedir. Amcasının çetecilik faaliyetlerinden haberdar olan A.K. Bulgaristan’dan Yunanistan’a ajanlık⁷⁵⁸ yaptığını da ifade etmektedir.⁷⁵⁹ Bu sebeple ailesinin erkeklerinin günlerce işkenceye maruz kaldıklarını da aktarmaktadır. Nitekim babamın dinle pek alakası yoktu ama döve döve dini bütün adam ettiler diyerek acı bir tebessüm eden A.K. babasının da “Neredeyse Allah razı olsun Bulgar’dan.” diyeceğim dediğini de aktarmaktadır. A.K. da ablasının Türkleri kötüledikleri için babaları tarafından okuldan alındığını söylemektedir. Pomaklar bu tarihlerde eğitim ihtiyacını kendileri gidermeye çalışmaktaydı. Bu sebeple Pomakların önde gelen ve dini bilgisi olan kişilere daha fazla baskı yapılmıştır. Bu kişilere eğer bildiklerini çevresine öğretmezse rahat bırakılacakları söylenmiştir.⁷⁶⁰

---

⁷⁵⁸ Edirne Postası, 25.01.1950. s.1. Bulgaristan’ın sınır bölgesindeki Müslümanları Yunanistan lehine ajanlık yaptığına dair suçladığından bahsetmektedir.

⁷⁵⁹ A.K., a.g.g.

⁷⁶⁰ A.K., a.g.g.

Her asimilasyonda olduğu gibi Pomakların yaşadıkları korkunç yıllarda da en büyük payı kadınlar almışlardır. Görüşmeciler, kadınların ferace ve etnik kıyafetlerini giymelerinin yasak olması sebebiyle kıyafetlerinin yırtıldığını ve soyulduklarını söylemişlerdir. Kız çocuklarının Bulgarlar geliyor sözleriyle tavan aralarına saklanıyor olmaları, bir görüşmecinin kuzeninin böyle bir baskın sırasında tavan arasına saklandığını, Bulgarların uzun süre gitmemeleri sebebiyle tavan arasında hareketsiz bir şekilde yattığını aşağıya indiğinde ise saç örgülerinden bir tanesinin tamamıyla fareler tarafından yenilmiş olduğu aktarmaktadır.⁷⁶¹ Elbette ki bu abartılı anlatılar hakikatten uzak olmakla birlikte çoğu görüşmecinin bu tip olaylar nakletmeleri travmanın büyüklüğü ve anlatıların kaybolmadığı hatta vatan özlemi, yaşanılanların ağırlığı sebebiyle katlandığı görülmektedir. Pomaklarda sonraki nesiller de masal anlatılarının hemen hepsinde kötü karakterlerin ve insan üstü çirkin yaratıkların Bulgar olması da anlatılanların yıllar geçtikçe büyümesiyle ilintilidir.

Diğer yandan göze çarpan asimilasyon politikası fiziksel şiddet olsa da kişilerinin sadece kimliklerinin inkâr edilmesi, onlara hakaret edip dinlerinden dönen kişiler olduklarının söylenmesi, bu minvalde tarih tezlerinin ortaya atılması⁷⁶² ve bu kişilerin etnik aidiyetinin dışarıdan hâkim unsurlarca belirleniyor oluşu da bir çeşit şiddettir. Yine işkenceler sırasında “drava java Bılgarya!”⁷⁶³ şeklinde işkenceyle bağırılmak zorunda kalmaları çok tekrarlanan anlatıdır. Öyle ki bugün Bulgaristan ile hiçbir bağı olmayan bir göçmen çocuğu da bu cümleyi bilmektedir. Görüşmecilerimizden S.E. 1949 yılında göç eden ailesi için fiziksel şiddetten çok psikolojik şiddete maruz kaldığını, ailesinin “Acaba Türkiye’ye gidemeyecek miyiz?” diye düşünmeye başladıklarını çok mülayim bir insandı şeklinde bahsettiği dedesinin yanında ilk defa o dönemde bıçak taşıdığını söylemiştir. Bu durum da Türk ve Müslümanların Bulgaristan’a olan aidiyet ve güven duygusunun azalttığını ve göçün temel sebebi olan mevcut düzenin bir şekilde artık eskisi kadar sağlıklı olmamasının

---

⁷⁶¹ Lütfiye Tatar, **a.g.g.**

⁷⁶² “Tarih tezleri her daim asimilasyonun bir parçası olmuştur. Milli kimliğin ve aidiyetin şekillenmesi için en önemli unsur dil ve bunun devamını sağlayacak olanda milli aidiyet duygusu olduğundan bunu da ancak ortak soy inancı yani ortak tarihe sahip olunma hissiyatı yapacaktır.” (Ayşe Tuğçe Konaç, “Paisii Hilendarski’nin Slav-Bulgar Tarihi Başlıklı Eseri ve Bu Eserin Bulgar Milli Kimliğin Oluşmasındaki Önemi”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Edirne 2019, s.5.

⁷⁶³ Pomakça’da “yaşasın Bulgaristan” Bulgarcası “da jiveye Bılgarya”

doğal sonucu olan göçü tetiklediğini söyleyebiliriz.⁷⁶⁴ S.E. ayrıca göç ettikleri bölgenin Türk-Pomak karışık bir bölge olması, aksansız bir Türkçe ile konuşması sebebiyle Pomak olduğunu konuşmamızın sonlarına doğru kendisi söylemese anlamayacağımız görüşmecimizdir.

1950 yılında henüz 6 yaşında olan Ayşe Kaynar'ın "Akşam ezanından sonra kapıyı bilem kitleyemezmişsin.⁷⁶⁵ Gevur istediği zaman girebilirmiş. Babam olmaz öyle şey demiş"⁷⁶⁶ şeklindeki anlatısı zaten herkes için mahrem olan evin Müslüman Türkler için ehemmiyetinin bilinmesiyle daha fazla anlam kazanmaktadır. Ev içi mahremiyetin çiğnenmesi herkes için bir problem teşkil ederken farklı dinden insanlar tarafından ihlal ediliyor olması da bir çeşit psikolojik ve duygusal şiddettir.

Göç sebeplerini ekonomik sebepler olarak değerlendiren Hüseyin Kara ise "Şiddet gördünüz mü?" sorusuna "Gördüm." diye cevap verirken 15-20 koyunlarının alınıp kendilerine sadece bir miktar süt verilmesini ve birkaç tavuktan iki katı yumurta beklemelerini⁷⁶⁷ şiddet sorumuza cevap olarak anlatmıştır. Kara, bu duruma direndiklerini ve bu duruma karşı çıktıklarını da nakletmektedir. ⁷⁶⁸ Özellikle bu yıllarda göç eden Türklerin genelde mal varlığı olan Türk bilincine sahip kişiler olduğu göze çarpmaktadır. Kısalar olarak ifade ettiği ailesinin çok nüfuzlu saygın bir aile olduğunu söyleyen Fevzi Yılmaz da göçmenlerin ekseriyetinin beyan ettiği gibi varlıklı bir aileye mensup olduğunu ifade eden görüşmecilerimizdendir.⁷⁶⁹

Aileye göre farklılık gösteren ana göç nedenini Zaide Baykent "Kazandığımızı devlet alıyordu burada fakir kalacağımıza orada fakir kalırız dedik." diyerek ekonomik sebeplerle geldiklerini anlatmaktadır.⁷⁷⁰ Şumnulu Fikriye Çoban da göç nedenini,

---

⁷⁶⁴ S.E, **a.g.g.**

⁷⁶⁵ Ayşe Kaynar, Doğum Tarihi: 1945, Doğum Yeri: Burgas- Aydos 13.09.1951

⁷⁶⁶ Trakya Komitesine bağlı bazı eşhasın evlere tecavüz ettiği, gerekçesiz Türkleri dövdüğü ve sebepsiz olarak Mestanlılı bazı ahalinin kuzeye sürüldüğünü anlatan belgeler Bulgaristan'da rüzgârın tersten esmeye başladığını göstermektedir. (BCA., 641.630.27/30.10.0.0., 07.08.1933)

⁷⁶⁷ Komünizm saçmalıkları bununla da kalmamıştır. "Tavuğu olan olmayan herkesin günlük 10 yumurta teslim etmesi zorunludur" denilmesini Dede Gazetesi manşetine "Komünistler Bulgarları Yumurtlatacak mı?" başlığıyla taşımışlardır. **Dede**, 15.04.1949, s.2.

⁷⁶⁸ Hüseyin Kara, Doğum Yılı: 1938, Doğum Yeri: Osmanpazarı-Çatak, Görüşme Tarihi: 14.09.2022.

Basın sadece Türklerin değil; Bulgar köylülerinin de bu duruma direndiğini ve Bulgar silahlı kuvvetlerine mukavemet ettiklerini söylemektedir. **Dede**, 28.09.1949

⁷⁶⁹ Fevzi Yılmaz, Doğum Yeri: Akkadınlar, Doğum Tarihi: 1944. Görüşme Tarihi: 14.09. 2022.

⁷⁷⁰ Zaide Baykent, Doğum Yılı: 1947, Doğum Yeri: Osmanpazarı (Omurtag), Görüşme Tarihi: 24.07.2020.

“Mallarımıza devlet el koymuştu. Ne kadar çalışsan da ancak karnını doyurabilirdin. Biz de bütün hayvanları, eşyaları akrabalarımıza bırakıp geldik. Zaten boşalan yerlere Bulgarlar yerleşmeye başlamıştı.⁷⁷¹ Artık istenmediğimizi de fark etmeye başlamıştık. Bulgar komşumuz siz gitmek istiyorsunuz ama Türkiye’de sizi istemezse ne yapacaksınız? demişti.” diyerek aktarmıştır.⁷⁷²

“Kadın ve çocuklara tecavüz ediliyormuş.⁷⁷³ Kadınlar tütüne gitmeye bile korkuyormuş ama benim bir yengem var çok cevval bir kadındı. Onlardan mı korkcam deyip omzuna baltayı alıp gidermiş çalışmaya.”⁷⁷⁴ diyen Lütfiye Tatar tek suçları Müslüman olmak olan bu insanların yaşadıklarını bize özetlemektedir.

“Bize bu kadar ezgiyi⁷⁷⁵ neden yaptılar. Bugün hâlâ hep düşünürüm, düşünürüm bulamam. Urusu çok beklediler.⁷⁷⁶ 3000 kişi dağa çıktı bekledi. Urus geldi bir de o öldürdü. Madem öldürecekti niye geldi hiç bilmem. Sonra bir de Bulgar öldürdü. Düşünürüm düşünürüm zorları neydi bulamam.” diyen Hasan Uçar hem Bulgar hem Türklerden masum insanların suçunun ne olduğunu hâlâ bulamadığını söylemektedir. Hıristiyanların da çok zulüm gördüğünü anlatan Hasan Uçar dedesinin koyun satmak için onu da götürdüğü köyün papazının (Davutlu köyü) bir pislik çukuruna ayaklarından çakıldığını ve her gün canlı canlı papazın vücudundan et kesildiğini ve bu yüzden papazın kızının da aklî melekelerini yitirdiğini anlatmaktadır.⁷⁷⁷

Bunları yaşamamızın tek sebebi Müslüman olmaktan çok Türk olmamızdı diyen Pomak soylu olan S.K. ailesinin krallık döneminde de çok baskı gördüğünü

---

⁷⁷¹Burgaz’da casusluk sebebiyle tevkif edilen Türklerin casuslukla alakalarının olmadığı ve mallarını yağmalayabilmek için Bulgaristan’dan kaçmalarını sağlamaya çalıştıkları Sofya Ateşemiliterliğinin raporundan da anlaşılmakta ve bu durumun farkında olduğunu bugünden bakınca tespit edilmiş bir hakikat olmadığı da açıktır. BCA.242.637.34/30.10.0.0., 22.07.1935.

⁷⁷² Fikriye Çoban, Doğum Yılı:1942, Doğum Yeri: Şumnu, Görüşme Tarihi: 24.07.2020.

⁷⁷³ Edirne Postası, göçmenlerin yaşadığı böyle bir hadiseyi nakletmektedir. Bu ne vahşet! Başlığıyla verilen habere göre “... Şumnu kasabasının tanınmış ailelerinden Pmanoğanın oğlu Ragıb’ın evine gece yarısı iki siyahlı Bulgar milisi gelmişler ve kapıyı çalarak öğretmen olan ailesini komutanın istediğini ve derhal alınıp götürüleceklerini söylemişlerdir. Bu zora boyun eğmişler ve iki milis Ragıb’ın ailesini alarak götürmüşlerdir. Sabah olunca evine dönen zavallı kadın komutanlık binasında 14 kişinin taarruzuna uğradığını ağlayarak anlatmıştır.” 14.03.1951. s.4.

⁷⁷⁴ Lütfiye Mestan görüşme:

⁷⁷⁵ ezgi: eziyet, Urus: Rus

⁷⁷⁶ Ayvalık, 14.09.1944. s.1-2.

⁷⁷⁷ Hasan Uçar, görüşme tarihi: 13.09.2022. Yeni Asır, 96.09.1944. s.3.

babaannesinin kilisede vaftiz edildiğini, “Bizimkiler vaftiz edildikçe La ilahe İllallah diyorlarmış. Bunun üzerine Bulgarlar sinirlenip bunlar eğitilmez domuzlar diyorlarmış.” şeklinde ifade etmektedir. S.K. babaannesinin o günden sonra çok nadir konuştuğunu, bu durumun asimilasyonların ve vatan bırakmanın hüznü ile olduğunu düşündüğünü söylemiştir.⁷⁷⁸ Pomaklar için asimilasyonun görünmez olmasının o yıllarda yaşananların bilinmemesinin birkaç sebebi varsa da bunlardan biri de Pomakların yine asimilasyon için seçilmiş Pomaklar tarafından kültürel asimilasyona maruz bırakılması ve bunun dışarıdan bakan birinin ilk etapta fark edemeyeceği incelikle yapılmasıdır.

4.1.4. Rodina’nın Faaliyetleri ve Pomak Goryan Çeteleri

Pomakların bu dönem asimilasyonunu gerçekleştiren ve çoğunluğu yine Pomaklardan oluşan Rodina Birliği’nin bu dönemde yoğun faaliyetleri mevcuttur. Görüşmecilerimizin hiçbiri Rodina Birliği’nin adını zikretmemiştir. Ne var ki Pomakların Hıristiyan olmadan da iyi Bulgarlar olabilecekleri şeklindeki propagandalardan bahsetmeleri bu birliğin adını zikretmeseler de buna maruz kaldıklarını göstermektedir. Bu durumu Pomaklar “Bizi en çok bizimkiler vurdu.” şeklinde ifade etmektedirler.⁷⁷⁹ Bu birlik aynı zamanda Türklerin onlar kadar iyi Müslüman olmadıkları ve namaz bile kılmadıkları, Türkiye’nin artık laik olduğu, gitmeler bile uyum sağlayamayacakları gibi söylemlerle korkutmaya çalışmaktadırlar. Türkiye’ye bu konuda büyük bir çekinceyle gelen göçmenlerin bir kısmı geldikleri ilk anlarda söylenenlerin doğru olabileceğini düşünmüşlerdir. Nitekim memleketlerinde başörtüsüz insan görmediklerini söyleyen görüşmecilerin Türkiye ile ilgili ilk anılarını başı açık Türk kadınlarını görmeleri oluşturmaktadır.⁷⁸⁰ Burada şaşkınlıkla karşılanan şey aslında basitçe saç değildir. O dönemde başlarını hiç açmadıklarını bunun mümkün olmadığını söyleyen görüşmecilerimizin gösterdikleri fotoğraflarda örgülü saçlarının iki yandan sarkması bu fikri doğrulamaktadır. Bununla birlikte Bulgar köylü kadınlarının dahi baş örtüsü kullandıkları düşünülürse bunun Pomak göçmenler için bir şaşkınlık yarattığını söylemek mümkündür. Bu durumu aktaranlardan biri olan

---

⁷⁷⁸ S.K., Doğum Tarihi: 1944, Doğum Yeri: Zlatograd, Görüşme Tarihi: 07.08.2022.

⁷⁷⁹ Şen, a.g.g.

⁷⁸⁰ N.A., (2.kuşak), Görüşme Tarihi: 15.07.2021.

N.A. annesinin “Burada da Bulgarlar var vah” şeklinde bir serzenişte bulunduğunu babasının ise onu susturup onların Türk olduklarını söylediğini nakletmiştir.⁷⁸¹

Bulgarların tek marifeti Türkler hakkında Pomakları yanıltmaktan ibaret değildi. Asimilasyon yanlıları Pomak çocuklarına bu yönde eğitim vererek Bulgar hissetmeye çalışmalarını sağlamaktaydılar. Pomak görüşmecilerimiz genellikle Türkler ve Türkiye kötülendiği için babaları tarafından okuldan alındıklarını söylemişlerdir. F.K. ve Ş.L. ise babalarının onları okuldan niye aldıklarını bilmediklerini ama “İşin yok senin Bulgar öğretmenle.” dediklerini nakletmişlerdir. Bununla birlikte Bulgar öğretmenlerinin sürekli eve geldiklerini ancak babalarını ikna edemediklerini ifade etmişlerdir.⁷⁸²

Pomakların din ya da millet konusunda asimilasyonlardan dini anlamda etkilenmediği çok açıktır. Onlar için asimilasyon çabaları dine daha çok bağlanma olarak kendisini göstermiştir.⁷⁸³ Ne var ki Bulgaristan’ın Türkler aleyhinde Pomaklara aktardığı ayrılıkçı fikir ve hissiyatlar Pomaklar ve Türklerin arasını açmakta etkili olmuştur.⁷⁸⁴ Rodina’nın iç tüzüğü’nün 8. Maddesi Türk-Pomak evliliğinin yasak olması hakkındadır. Rodina her ne kadar lanet ile anılsa da hiçbir başarıya ulaşmadığını söylemek doğru olmayacaktır.⁷⁸⁵ Nitekim bu Pomakların daha çok kapalı toplum haline gelmesine neden olmuş ve dışarıdan yapılan evliliklerde kişilerin Pomak toplumundan tecrit edilmesi gibi uygulamalarla kendisini göstermiştir.⁷⁸⁶

Bununla birlikte yönetim ve rejim değişikliğini, birçoğu artık zulüm bitecek gibi yorumlasa da bazı görece eğitilmiş Pomakların bunun biteceğine inanmadıklarını da ifade ettiklerini görmekteyiz. A.K. tüm Pomakların rejim değişikliğine

---

⁷⁸¹N.A. (k), 2.kuşak Görüşme Tarihi: 18.05.2021.

⁷⁸² F.K., Ş.K. **a.g.g.**

⁷⁸³ Çoğunlukla din etnik aidiyetinin önündedir. Bulgar olup olmadıkları sorulduklarında “Tövbe de Müslümanız” gibi tepkiler verilmesi kimliklerini din üzerinden tanımladıklarını göstermektedir.

⁷⁸⁴ Aslında bu durum sadece Türkler ve Pomaklar arasında değil; aynı zamanda Kuzey Bulgaristan ve Güney Bulgaristan hatta Güney Bulgaristan’da şehirler arasında bile etkili olmuştur. Bunun sebebi ise asimilasyon başlangıcında Pomakların isimleri değiştirilirken Pomak-Türk evliliği yapmış olan Türklerin de “Bulgar bulaşığı” denerek isimlerinin değişmesi sonrasında ise Kuzey Bulgaristan Türklerinin isimleri değiştirilirken çünkü onlar da Bulgar kanı var. Sizinlere dokunmayacağız denilerek azınlıklar bölünmüş hatta aynı etnik kökenden olanlar dahi birbirlerini öteki görmeye başlamışlar, bu durum evliliklere kadar yansımış; içine kapanan toplum bu pratiği göçten sonra da bir süre sürdürmüştür. Bkz: Zehra Kaderli Yapıcı, Bulgaristan Göçleri Bağlamında Bulgaristan Türk Kadınlarının Göç Anlatıları, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Ankara 2008, s.145.

⁷⁸⁵ Nuh, **a.g.t.**, s.56.

⁷⁸⁶ Yahya Yesin:04.05.2021, Münevver Kocaman:06.03.2021.

sevindiklerini ama amcasının ve babasının sevinmediklerini ve “Hiçbir şey değişmeyecek, bunlardan hayır beklenmez.” dediklerini hatırladığını söylemektedir. Nitekim sıkı sınır korumaları, geçenlerin katledilmesi gibi hadiseler de onları haklı çıkarmıştır. Sınırdan geçerken yakalananlara ne oluyordu sorusuna şaşkırtan bir soğukkanlılıkla “Ne olacak, öldürülüyorlardı.” denilmesi Rodoplular için bunun sıradanlığını göstermektedir. Nitekim Fatma Çakır annesinin sınırdan geçerken yakalananları keserek öldürdüklerini söylediğini aktarmaktadır.⁷⁸⁷ Annesinin o sırada 15 yaşında olması, bir çocuk olarak bunlara şahitlik etmesi korkunç bir durumdur.

Tüm bu yaşananlara tepki olarak ortaya çıkan Goryan çetelerinin Pomakların sınırdan geçişlerini sağlamak misyonunu üstlendiği bilinmektedir. Bazı Pomakların da asimilasyon yanlısı imajı çizerek şüphe çekmekten uzak durdukları ve sınır hakkında bilgi topladıkları bilinmektedir. Sınırdan geçiş rejiminin sert olduğu bu yıllarda (sert diyoruz çünkü yakalananın cezası çoğunlukla diğerlerinin gözü önünde öldürülmektir)⁷⁸⁸ geçişlerin kesilmemesi, kaçışların durmadığıyla ilgili istihbarat raporları durumu tüm vahametiyle gözler önüne sermektedir. Diğer yandan Zelengora'nın da ifade ettiği gibi hemen herkesin bu çetenin faaliyetlerine taraftar olması şiddetin dozunu da artırmış fakat Pomakları göç sevdasından vazgeçirememiştir. Konuştuğumuz tüm Smolyanlı görüşmecilerin sınırdan geçişte yardım edildiği, edilmese geçilemeyeceğine dair beyanları bu çetenin kaçış için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

4.2. GÖÇ SIRASINDA YAŞANANLAR

Göç bir anda olup biten bir olay değildir. Göçü sadece gerçekleştiği tarihi nazara alarak değerlendirmek bize göç hakkında gerekli bilgileri sunmayacaktır. Bu nedenle göçe neden olan problemlerle birlikte göç sırasında yaşananlarda göçmen sayısınınca göç sırası tecrübeleri demek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple göç sırasında yaşananlar dört ana başlıkta toplanarak bu tecrübeler daha anlaşılır ve sistemli bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

---

⁷⁸⁷Fatma Çakır, (2.Kuşak), Görüşme Tarihi: 17.05.2022.

⁷⁸⁸ Fatma Çakır, a.g.g.; Emine Çetin, a.g.g.

4.2.1. İltica Talepleri ve Sınırdan Kaçak Geçişler

Öncelikle çalıştığımız göç kapsamını 1946-1949 arası düzensiz göçlerin oluşturduğunu tekrar ifade etmek faydalı olacaktır. Kanun dışı diyebileceğimiz kaçarak gerçekleştirilen göçler düzenli ve yoğun göçlerin aksine yığılmadan doğan aksilikleri ve riskleri yaşamazlar. Ne var ki adı üstünde kaçak olarak (yasadışı) gerçekleştikleri için yakalanmaları büyük risk taşımaktadır. Bir diğer risk ise göç edilen yerde bir düzeni kolayca kuramayacak olmalarıdır. Bir kısmının kaçmayı başarsalar bile neredeyse bir yıla yakın bir süre Türkiye'ye giriş yapamamaları da mülteci olmanın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu göçler çoğunlukla aniden gerçekleşmiş, herkesin fikrini birbirinden sakladığı bir ortamda vuku bulmuş, bazen o an dışarıda olan ya da evlilik sebebiyle o hanede bulunmayan kişilerle veda bile edilememiştir. Damadının ve kızının ağzını arayarak göç gibi bir niyetlerinin bulunmadığını anlayan Şevket Kahraman, aniden göç etmek durumunda kaldığında da bunu kızına söyleme fırsatı bulamamıştır. Göçten 10 yıl sonra vefat etmesi sebebiyle de bir daha kızıyla görüşmemiştir. Yine o an evde bulunan bir erkek kardeşi de Türkiye'ye gidelim cümlesine “Benim vatanım burası, ben gitmem.” diyerek göç etmemiş ve kardeşlerinden ayrı düşmüştür.⁷⁸⁹ Gidenlerin ardından kalan ailenin Bulgar güvenlik güçleri tarafından şiddete maruz kalması da gitmenin de kalmanın da tehlikelerle dolu olduğunu göstermektedir.

Şevket Kahraman'ın Yunanistan sınırında bulunan tarlasında gündüz vakti tütün köfünlerinin en alt kısmına birkaç parça eşya koyarak tarlada bırakmışlar, gözetimde olan askerleri şüphelendirmemek için gün boyunca tütün kırarak kaçma fikrinde olduklarını belli etmemişlerdir. Gece vakti olduğunda daha önce Bulgar askerlerin ağızlarını arayarak kolay geçiş noktalarını öğrenmişler ve bu sayede sınırdan geçmişlerdir.⁷⁹⁰

Pomaklar sınırdan geçebilmek için çeşitli yöntemlerle canlarını garanti almaya çalışmışlardır. Örneğin Sabri Kahraman da kaçak geçişlerini kolaylaştırmak için bir Bulgar askerine 40 altın verdiklerini söylemiştir. Sadece Sabri Kahraman değil,

---

⁷⁸⁹ Ahmet Kahraman, Doğum Tarihi: 1943, Doğum Yeri: Zlatograd (Daridere), Görüşme Tarihi. 05.05.2021.

⁷⁹⁰ Ahmet Kahraman, a.g.g.

yasadışı göç eden hemen herkes rüşvet ile geçiş sağladığını söylemiştir. Bununla birlikte rüşvet ya da gasp hemen her göçmenin başına gelmiş bir olaydır. Ailesi 1949 yılında göçmüş olan S.E. de dedesinin ayakkabısına saklamış olduğu paranın Bulgar askerleri tarafından alındığını, gasp edildiğini ve dedesi hakkında da herhangi bir yasal işlem yapılmadığını nakletmektedir.⁷⁹¹ Kaçak göçenlerin düzenli göçmenlerden çok daha fazla acı çektiklerini ifade eden S.E., altı buçuk-yedi ay sınırda beklediklerini, Bulgar askerlerine rüşvet vererek ancak küflü ekmek alabildiklerini, iki gün sadece küflü ekmek yediklerini, ailesinin Türkiye'ye kavuşma umudunun neredeyse tükendiğini anlatmaktadır. S.E., varlıklı ve eğitilmiş olarak bahsettiği ailesinin tüm mallarını orada bıraktıklarını, bu malların Bulgarların kullanımına geçtiğini söylemiştir.

1946-1949 yıllarında göç etme teşebbüsünde bulunup bunu başaranlar aylarca Yunanistan'da Şahin köyünde beklemiştir.⁷⁹² Bir yıla yakın Şahin'de bekleyen Emine Çıplaker'in adı hâlâ uzun bekleyişi sebebiyle Emine Şehinska (Şahinli) olarak anılmaktadır. Tabii ki uzun süre Şahin'de bekleyen sadece Şehinska değildi. Şahin'de Pomakların mağaza dedikleri tütün dükkanlarında çalışan göçmenler uzun süre handa kaldıklarını ve Türkiye'ye hemen göç edemediklerini söylemektedirler. Yunanistan'da da güvende olmayan Pomaklar için bu bekleyiş oldukça zorlu bir süreçtir. Öyle ki Yunanistan'a geçer geçmez Gümölcine'den iltica başvurusunda bulunan Pomaklar burada da "andartların" saldırısına uğramışlardır. N.A. aralarından 3 kişinin bu saldırıda vefat ettiğini nakletmiştir.⁷⁹³

Göç yöntemleri ve göç ederken kullandıkları vasıtalar farklılık gösteren Pomakların bu sebeple tekil ortak bir anlatı ya da duyguları yoktur. Bununla beraber Bulgaristan Türklerinde trenle göç ortak bir duygu ve hafıza oluşturmuştur. Bu sebeple 1950-1951 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türkler onlara göçü hatırlattığı için ne zaman tren görseler heyecanlandıklarını söylemektedirler. Yusuf Tunali annesinin trenin pencerelerinde bulunan ay yıldızı öptüğünü hatırladığını ifade etmektedir. Pasaportlarının çok önceden beri hazır olduğunu söyleyen Tunali ailesinin

---

⁷⁹¹ Aynı durum Bulgar gümrüğünde de yaşanmakta Türklerin ellerinde paraları ve altın gibi değerli takılarına el konulmaktadır. **Edirne Postası**, 25.04.1950, s.2.

⁷⁹² **Edirne Postası**, 03.04.1948, s.1

⁷⁹³ N.A., a.g.g.

Türkiye aşığı olduğunu ve her zaman Türkiye'ye gitme hayali taşıdıklarını belirtmektedir.⁷⁹⁴ Bu durum o dönem Türkiye'ye göç etmiş tüm Türklerde böyledir. Bununla birlikte tren aynı zamanda Bulgaristan Türkleri için ayrılığı da temsil etmektedir. Köylerinden trenin sesinin duyulduğunu söyleyen Zekeriya Kurtulmuş ileri yaşta Türkiye'ye gelen dedesinin her tren sesinde trene küfrederek "Bizi getirdi buraya attı." dediğini nakletmektedir.⁷⁹⁵ Sadece göçte değil göç sonrası iskân yerleşimlerine ulaşmada da kullanılan tren, göçmenlerin her tren sesi duyduklarında tanıdık görmek umuduyla istasyona koşmalarına neden olduğundan ayrı bir yere sahiptir.⁷⁹⁶

Pomakların göçleri ise daha mecburidir. Birçoğunun hakkında yürüttükleri çetecilik ve ajanlık faaliyetleri dolayısıyla idam kararı mevcuttur. Bu sebeple bu dönemde Pomaklar iltica talep etmişler hatta birçoğu Türkiye Cumhuriyeti'nden hiçbir şey istemeyecekleri taahhüdünü vermiştir. "Yeter ki bizi alsınlar başka şey istemeyiz." cümlesi iskân istemeyeceklerine ahdetmişlerdir.⁷⁹⁷ Hemen hepsi de bu cümleyi zikretmişlerdir. Bu durum şüphesiz bazılarının sınırdan geri çevrilmesi ve geri döndüklerinde başlarına korkunç olayların geleceğini bilmelerindedir. A.K. ve Kâmil Altınbaş, ailesinin iltica talebinde bulduklarını, taleplerini Gümülcine'den gerçekleştirdiklerini ve kabul edilene kadar Yunanistan'da kaldıklarını beyan etmişlerdir. Sabri Şen de ailesi canlarının tehlikede bulduklarına dair iltica talebinde bulunanlardandır. Bununla birlikte yanına yerleşebileceği tanıdığı olan kişilerin iltica talepleri daha hızlı işlem gördüğünden güvenliydi.⁷⁹⁸

"Kendi ülkesinin dışında bulunan, ırkı, dini, milliyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşü nedeniyle zulüm görmekten haklı nedenlerle kaygı duyan ve ülkesinin korumasından yararlanamayan ya da yararlanmak istemeyen veya zulüm korkusu nedeniyle geri dönmek istemeyen"⁷⁹⁹ ancak resmî otorite tarafından

---

⁷⁹⁴ **Bafra**, 24.08.1950, s.1; "Yalnız ellerinde hiçbir şey olmayan bu ırkdaşlarımızın durumu acı bir manzara arz ediyor. Bir tanesine soruyorum: Türkiye'ye gelmekten memnun musunuz? Gayet temiz bir Türkçeyle "Biz ana yurda gelmekle hayata yeniden gelmiş gibi olduk." diyor.

⁷⁹⁵ Zekeriya Kurtulmuş, **a.g.g.**

⁷⁹⁶ Fatma Çakır, **a.g.g.**

⁷⁹⁷ Sırrı Kahraman, Doğum Yeri: Zlatograd, Doğum Tarihi: 1940, Görüşme Tarihi: 21.09.2020.

⁷⁹⁸ BCA.130.16.13/37.13.6.,30.11.1924. Belgede Türkiye'de yakınları bulunanların işlemlerinin daha hızlı gerçekleştiğinden bahsedilmektedir.

⁷⁹⁹ İltica ve Göç Mevzuatı, T.C Başbakanlık Yayını, s.8. <https://www.goc.gov.tr/iltica-ve-goc-mevzuati> e.t: (15.11.2022)

mülteci olarak da tanımlanmayan kişiler sığınmacı olarak tanınmakta ve iltica talebinde bulunmaktadır. Bununla birlikte sığınmacıların zulüm ve baskı korkusu yaşadığı ülkeye geri gönderilmemesi de uluslararası insan hakları kapsamında değerlendirilmektedir.⁸⁰⁰ Buna bağlı olarak Balkanlar'dan ve özellikle Bulgaristan'dan gelen iltica talepleri başvuran kişinin şüpheli bir durumu olmaması koşuluyla çoğunlukla kabul edilmiştir.⁸⁰¹ Bununla birlikte bu başvuruların 1950-1951 yıllarını saymazsak yoğun olmadığı da görülmektedir. Göçlerin yoğun olmaması problem yaşamayan bir Pomak nüfusunun varlığı anlamına gelmemektedir. Beş defa Türk sınırına geldiğini ve altıncıda kabul edildiğini söyleyen Mehmet Gezer de her döndüklerinde daha fazla şiddet gördüklerini söylemiştir. Her defasında onu Türk sınırına mecbur eden sebeplerini anlatmayı “Ben şimdi sana onu anlatamam, dayanamam.” diyerek reddeden Mehmet Gezer, Pomak kökenini ısrarla vurgulamış ve birkaç kez “Pomak olduğumu yazdın mı?” şeklinde de hatırlatmada bulunmuştur.⁸⁰² Ailesi iltica talebiyle gelen bir diğer kişiye Kâmil Altınbaş'tır. 10 kişilik bota 30 kişi binildiğinden bahsederken “Aynı şimdiki mülteciler gibiymişiz.” demektedir.⁸⁰³

Bulgaristan Türkleri bu yıllarda bu tip baskı ve engellemelere maruz kalmamaktaydılar. Bunun sebebi hiç şüphesiz Müslüman azınlık nüfusunun yoğunluğu dolayısıyla ayrıştırılması gereği idi. Bununla birlikte toplu bir asimilasyon olmasa dahi Türklere de azınlık oldukları ve istenmedikleri hissettirilmekteydi. Trakya Komitesinin evleri basmasına hükümetin adeta ödül vermesi ve Türk milletvekilinin ölümünün faillerinin bulunması için çaba harcanmaması gibi olaylar Türklerin bölgede istenmediğini ve eşit vatandaşlar olarak görülmediklerini göstermektedir.⁸⁰⁴ Georgi Dimitrov 1946'da “Güneyimizde Bulgar olmayan bir halk var.” demiş ve bu halkı *kanayan yara* olarak tasvir etmiştir. Yine de Komünist yönetim iktidarının başlarında gözle görülür asimilasyon ve baskılar söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte Türklerin muhafazakâr yapısı komünizmin ilkelerine uymamaktaydı. Öncelikle

---

⁸⁰⁰ Ersan Barkın, 1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi, Ankara Barosu Dergisi, S.1, C.1., s.346

⁸⁰¹ Razgrad' da kunduracılık yapan Mehmet Efendi Bulgarların işlerine engel olduğu, eza verdikleri ve Bulgar ordusuna hizmet etmek istememesi gibi sebeplerle iltica talebinde bulunmuş ve bir sakıncası bulunmayarak bu talebi kabul edilmiştir. (BCA.,25.137.4/272.0.0.11, s.4; BCA.,82.17.11./30.18.1.2.,18.03.1938.)

⁸⁰² Mehmet Gezer, Doğum Yılı: 1926, Doğum Yeri: Alamovtsi, Görüşme Tarihi: 24.09.2020

⁸⁰³ Kamil Altınbaş, (2.Kuşak), Görüşme Tarihi:

⁸⁰⁴ BCA. 241.630.25/30.10.0.0.,01.08.1933.

Türkler millî benliklerine son derece düşükün bir azınlık grubuydu. Aynı zamanda zanaat sahibi ve çalışkan insan oldukları⁸⁰⁵ da bugün bile herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Komünizm ise kooperatifleşmeyi ön görmekteydi. Buralarda oluşturulan zanaat odaları ile sabit bir gelir düzeni oluşturmaktaydı. Bu da Bulgaristan vatandaşlarının kendilerinden çok sisteme çalışmaları anlamına gelmekteydi. Bu dönemde kooperatife katılmayan pek çok Türk bu sebeple baskı görmüş; katılmayanlar Türkiye yanlısı ve ajan olmakla suçlanmıştır. Babasının 7 yaşında berber çırağı olmuş işinin ehli bir usta olduğunu ifade eden Yusuf Tunalı “Babam günde 30-40 leva para kazanıyordu. Eline verilen 3-4 levaya neden razı olsun.” diyerek babasının kooperatife katılmadığı söylemiştir.

Türklerin sahip oldukları milli bilinç komünistlerin komünist yoldaş yetiştirme emelini de tehdit eder nitelikteydi. Babasının dükkanını kilitleyerek Atatürk’ün fotoğrafını gösterdiğini söyleyen Yusuf Tunalı, anlatırken göz yaşlarını tutamamıştır. Bu durum Yusuf Tunalı’ya özgü değildir. Çakıllı köyünde⁸⁰⁶ göçmenlerle sohbet ettiğimiz sırada bir göçmenin Atatürk’ten bahsetmesi sebebiyle ortamda bulunan tüm göçmenlerin gözyaşı dökmesi buna delildir. Atatürk’ün vefatını bir Bulgar subaydan “Başın sağ olsun Türk, lideriniz artık yok” cümlesiyle öğrenen babasının “Orda içime bir ateş düştü” dediğini anlatmaktadır. Fevzi Yılmaz görüşme süresince ailesinin “Türkiye ve Atatürk sevdalısı” olduğunu sıklıkla tekrarlamıştır.⁸⁰⁷ Her iki göçmen grubunda da Türkiye sevgisi çok net bir şekilde göze çarpmaktadır. “Pomakların Türkiye Bulgaristan’a bizim Müslümanları salın dedi, geldik. Türkiye önceden oradaymış.” şeklindeki hemen hemen ortak söylemleri bunun bir işaretidir. Zira Pomakların göçleri kaçak olup, iki devlet arasındaki bir anlaşmayla olmamıştır. Bu tip söylemler aynı zamanda ortak bileşen olan dinin Pomaklar için devlete bağlılığın en önemli unsuru olduğunu da göstermektedir. Benzer söylemi Bulgaristan Türkü olan Selime Çakır’da da görmekteyiz. 1951 yılında göç etmesine rağmen göç sebebini

---

⁸⁰⁵ Edirne Postası, 30.12.1950. s.1.

⁸⁰⁶ Lüleburgaz

⁸⁰⁷ F.Y. a.g.g.; Kendisini bu şekilde tanımlamaktadır. “Türkiye ve Atatürk sevdalısı”

“Atatürk istemiş aslında bizi ama anlayamamışlar Bulgarla. Türkiye bizi istediği için de burada bize her şey verdiler.” şeklinde anlatmaktadır.”⁸⁰⁸

Bu millî duygusu ve şuuru yüksek azınlık grubunun hem Türkiye ile olan bağlarının kuvvetli olması ve kendilerini Bulgar hissetmemeleri hem komünizm ideolojisi hem de ulus devlet ideali açısından tehlikeli bulunmaktaydı. Millî devlet kurma refleksinden gelen Türk düşmanlığı da buna eklenince Türkler Bulgaristan için çok zararlı, kurtulunması gereken kişiler olarak görülmeye başlanmıştır. Hasan Uçar, dayısının çağırılarak ona “Türk, napıcaksınız, gidecek misiniz? Gerçi sıcak mıcak diyorlar ama orda gebereceksiniz.”⁸⁰⁹ Memleketiniz orası, burasının önü karanlık burda geberirsiniz.” denilmesini “O zaman başlamış artık yavaş yavaş komünizm asıl” şeklinde anlatarak azınlık olmanın hissettirildiğini anlatmaktadır.⁸¹⁰

Bu anlatılardan hareketle ekonomik sebeplerle göçtüklerini belirten Türklerin dahi tek göç sebebinin bu olmadığı görülmektedir. Ne var ki hepsinin göçe hazır oldukları ve göç etmek fikrinde oldukları bazılarının resmi müracaatta bulunduğu görülmüştür. Bununla birlikte bu göçü zorlaştıran iki unsurdan biri göç etmek için ödenen yüksek meblağlar ve diğeri kısa süre içerisinde göç etmek mecburiyetinde kalındığından adeta yaka paça vatanlarından atılmış olmalarıdır.⁸¹¹

Her ne kadar düzenli göçler daha güvenli ve iyi koşullarda gerçekleşse de Komünist yönetimin Müslüman azınlıktan adeta nefret eder gibi tutum ve davranışlarda bulunması göçü zorlaştıran etmenlerdendir. Bu göç sırasında sembolik olarak görece az sayıda Pomak nüfusu göç etmiştir. Ne var ki Pomakların göçleri için çok daha fazla problem çıkarılmıştır. Her ne kadar Türklerin göçü arzu ediliyor olsa da onları paniğe sevk etmek için pasaportları verilmemiştir. Türkler mallarına koyulan yüksek vergiler ve alıcıların hükümete güvenememeleri sebebiyle mallarını

---

⁸⁰⁸ Selime Çaktır, Doğum Tarihi:1941, Doğum Yeri: Akkadınlar, (Dulovo) Görüşmenin Yapıldığı Tarih:12.09.2022.: Bulgaristan Türklerinin Atatürk anlatısı amatör olarak kaleme aldıkları şiirlerde de her dönem göçlerinde göze çarpmaktadır. 1989 göçünden önce bir Bulgaristan Türkü tarafından yazılmış olan “Kurtar Bizi Evren Paşa” başlıklı şiirin “Öldürseler bile Bulgar olmayız, Atatürk’ten vatandan yardım bekleriz.” dizeleri bu durumu göstermektedir.; “Şairler Şiirler”, **Bulgaristan Türklerinin Sesi**, Bulgaristan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, Y.1, S.1, Ankara 1987, s.14.

⁸⁰⁹“Bulgarlar gider gitmez sizi öldürecekler diyorlar. Geri dönersek de ölüme razı olduğumuza dair kâğıt imzalatıyorlar.” **Akşam Postası**, 05.12.1950.s.3.

⁸¹⁰ Hasan Uçar, Doğum Tarihi:1938, Doğum Yeri: Popköy, Görüşme Tarihi: 13.09.2022.

⁸¹¹ Yusuf Tunalı, **a.g.g.**

satamamışlardır. Bu durumun sebebi tabii olarak taşınmazların hükümete kalması yahut yerlerine Bulgarların yerleştirilmesidir.

Bununla birlikte göçmenler sınır kapısında da oyalanarak duygusal şiddete maruz kalmışlardır. S.E. yolculuğun çok meşakkatli geçtiğini Bulgarların eziyet etmek amacıyla 1-1,5 kilometrede bir treni durduklarını ve yolculuğun bu sebeple çok uzun sürdüğünü anlatmaktadır.⁸¹² S.E. göç sırasında yine o sırada 18 yaşında bulunan aile ferдинin 30 yaşında olanın kucağında saatlerce yolculuk etmesi sebebiyle söz konusu kişinin bacaklarının zarar gördüğünü ve bir dizi ameliyat olmasına rağmen hiçbir zaman aksamasının geçmediğini söylemiştir. Yine bu yolculukta rahatsızlanan çocuklardan birinin 6 ay sonra vefat etmesi, bu yolculuk sırasında böbrek ağrısı çekmeye başlayan kız çocuğunun 18 yaşında vefat etmesi göç koşullarının zorluğunu göstermektedir. Kaçak göçlerde göç sırasında⁸¹³ olmasa dahi göçten kısa bir süre sonra vefatların özellikle de çocuk vefatlarının araştırmamızda kaçarak geldiklerini söyleyenler arasında olması göçün zorluğunu da göstermektedir. Şevket Kahraman'ın da 1,5 yaşındaki oğlunun göç sırasında hastalanıp göçten kısa bir süre sonra vefat ettiği öğrenilmiştir.

Bununla birlikte kalıcı sakatlık ya da yaralar da çoğu zaman kaçarak göçmenin kaçınılmaz sonuçlarındandır. B.İ. de dedesinin bu şekilde göç sırasında kaçarken yüksek bir yerden düştüğünü ve bu sırada belinde oluşan hasar yüzünden aksayarak yürüdüğünü nakletmiştir.⁸¹⁴

4.2.2. Muhacirhane

Bir şekilde Türkiye'ye ulaşabilen göçmenler kalacak yerin ayarlanmasına kadar çeşitli yerlerde kurulan muhacirhanelerde kalmışlardır. Muhacirhanede 1-3 gün arası kalan göçmenler daha sonra iskân edilecekleri yerlere doğru yola çıkmışlardır. Muhacirhaneden bahseden tüm göçmenlerin buralarda verilen hizmetten son derece memnun olduğu görülmektedir. Selime Çakır muhacirhaneden övgüyle bahsederek verilen tayınatın iki aile oldukları için çok geldiğini, bu sebeple helva ve peynirleri

⁸¹² Akşam Postası, 18.09.1950.s.1-3.

⁸¹³ Görüşmecilerimizden göç sırasında ailelerinden kayıplarından bahsetmeseler de sağlıksız koşullarda bekletilen göçmenlerde hastalıklar ve vefatlar olmuştur. Bafra, 25.10.1950. s.3.

⁸¹⁴ B.İ, 2.kuşak, Görüşme Tarihi: 24.06.2020.

iskân yerleri olan Çakıllı'ya geldikleri zaman yerlilere verdiklerini söylemektedir. Muhacirhaneyi sadece yemek yemek için kullandıklarını, gece olduğunda çadırda kaldıklarını, daha sonra Kırklar'a⁸¹⁵ gittiklerini orada da bir gün camide yattıklarını anlatmaktadır. Çakır, muhacirhaneden iskân yerlerine gitmeden önce herkesin aşılandığını, aynı aşılmanın Silistre'de gemiye binmeden evvel de olduğunu, ayrıca Edirne'de taşıyabilecekleri parazitlere karşı da temizlikten geçtiklerini anlatmaktadır.⁸¹⁶

Muhacirhanelerde işlemleri tamamlanan göçmenler çoğunlukla gruplar halinde pay edilerek yerleşecekleri yerlere gönderilmişlerdir. Burada özellikle Türk göçmenlere tanıdıklarının ya da gitmek istedikleri bir yerin olup olmadığı sorulmaktaydı. Tercihle bulunmayanların nihayetinde hiçbiri Türkiye'de herhangi bir şehir bilmemekteydi. Dolayısıyla göçmenler daha önceden belirlenen iskân yerlerinden birine gitmeye mecbur olmaktaydılar.⁸¹⁷

Muhacirhaneyle ilgili en çok zikredilen mevzulardan bir tanesi göçmenlerin burada kendilerine çok iyi bakıldığını söylemeleridir. Verilen yiyecekler sorulduğunda cevaplar “peynir, zeytin, helva... her şey” şeklinde olmuştur.⁸¹⁸ Ülkenin o dönemdeki ekonomik durumuna bakacak olursak birçok Anadolu'nun evinde olmayan gıdaların göçmenlere ikram edildiği görülmektedir. Bu da göçmenlere ihtimam gösterildiğini kanıtlanmaktadır. Muhacirhanede kalan göçmenler burada çeşitli prosedürleri beklemekteydiler. Ayrıca burada göçmenlerden soyadı seçmeleri de istenmiştir.⁸¹⁹ Babasının Bulgaristan'da berber olduğunu söyleyen Recep Bey, Berber soyadını almıştır. Kaçarak göç ettiğini söyleyen ve ajanlık faaliyetleri yürüten aileye ise Kahraman soyadı verilmiştir. Bununla birlikte sadece bu aileye değil, birçok göçmene Kahraman soyadı layık görülmüştür. Almak istedikleri soyadı sorulan Zekeriya Kurtulmuş'un ailesinin ise “Biz bilmeyiz, biz Bulgardan zor kurtulduk geldik.” demeleri üzerine Kurtulmuş soyadını almışlardır.⁸²⁰ Yine göçmenlerin sahip oldukları

---

⁸¹⁵ Kırklareli'nin halk dilindeki adıdır.

⁸¹⁶ Selime Çakır, **a.g.g.**; Behice Özgür, **a.g.g.**

⁸¹⁷ Nazlı Şencan, Türkiye'ye Göç Eden Bulgaristan Türkü Kadınların Göç Hikayeleri, **Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, İstanbul 2013, s.32.

⁸¹⁸ Ayşe Berber, **a.g.g.**

⁸¹⁹ Şencan, N, **a.g.t.**, s.87.

⁸²⁰ Zekeriya Kurtulmuş, (2.Kuşak), 13.09.2022.

lakap ve sülale adlarının da burada Türkçeleştirilerek soyadı olarak alındığını görmekteyiz.

Bu yıllarda gelen kişilerin arasında meslek erbabı yahut eğitilmiş kişilerin bulunması Türkiye'nin yararına olurken, bu aynı zamanda iskân ve istihdam konusunu da kolaylaştıran bir faktör olmuştur. Babalarının berber olduklarını söyleyen Ayşe Kaynar ve Yusuf Tunalı burada hiçbir sıkıntı çekmediklerini ifade etmişlerdir.⁸²¹ Fevzi Yılmaz da ailesi göçten sonra sıkıntı çekmeyenler arasındadır. Babasının fıçı ustası olduğunu, oradaki mesleğini burada da devam ettirdiğini anlatmıştır. Saray ve Vize Panayırlarında 60-70 fıçı sattıklarını, durumlarının bu yüzden iyi olduğunu söylemiştir. Aynı mesleklerine devam ettiklerini, yerleşene kadar biraz problem yaşadıklarını ancak sonrasında düzenlerini kurduklarını ifade etmiştir.⁸²² Yine düzen kurma açısından baktığımız zaman düzenli gelen göçmenlerin kaçak gelenlerden, Türklerin Pomaklardan çok daha hızlı düzen kurup neredeyse eski rahatlarına kavuştuklarını söylemek mümkündür. Tabii ki bu tüm iskânlı göçmenlerin hayata hemen tutundukları anlamına gelmemektedir.

4.2.3. İskân Hakkı

Göçmenler Bulgaristan'da yaşadıkları zorluklardan sonra Türkiye'de de temel gereksinimlerini karşılama problemleriyle karşılaşmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti iskân hakkı vererek göçmenlerin bu problemlerini çözmeyi amaçlamıştır. İskân hakkı aileye göre toprak, arazi ve bazen nakit para şeklinde sağlanmakta ve hanedeki bebekler dahil kişi sayısına göre hesaplanmaktaydı. Göçten sonra Türkiye'de çok zor tuttuklarını anlatan Adem Kaynar iskânlarının verildiği S... 'ın halkının onları istemediklerini, günlerce ahır benzeri bir yerde yattıklarını, barınamadıklarını, çok aç kaldıklarını, devletin kendi geçimlerine ve alıştıkları iklime uygun iskân vermediğini anlatırken çok duygulanmaktadır. Göçmenlerin Bulgaristan kültüründen daha uzak gördükleri Sivas, Yozgat, Mersin gibi yerlerde verilen iskânları genellikle kabul etmedikleri, gitseler bile geri döndükleri görülmektedir. Selime Çakır muhacirhanede

---

⁸²¹ Kaynar, a.g.g.; Tunalı, a.g.g.

⁸²² Fevzi Yılmaz, a.g.g.

kalanların farklı yerlere nakledildiklerini anlatırken Kayseri'yi de zikretmiş,⁸²³ ilaveten Yozgat, Mersin ve Sivas'a da gönderilenlerin olduğunu söylemiştir. Komşusu Behice Özgür ile Silistre Akkadınlar'da da komşu olduklarını anlatan Çakır, birlikte göç ettikleri on bir haneyle ayrılmadan Çakıllı'ya kadar geldiklerini ve burada mutlu olduklarını ifade etmektedir.

Trakya, Güney Marmara ve Kuzey Ege'de yaşayanların iskân yerlerinden memnun oldukları, Orta Anadolu'ya yerleşenlerin ise yerlerini terk ettikleri ya da hemen alışamadıkları görülmektedir. Mehmet Gezer'in de mütemadiyen "Zlatograd'dan geldik. Bizi Yozgat'a verdiler" şeklinde sitem edişi de bu iki yer arasında coğrafi hiçbir benzerliğin olmaması ve orada yetiştirebildikleri hiçbir tarımsal ürünü Yozgat'ta yetiştiremeyecek olmalarındandır. Yozgat'a verilmelerine ses çıkarmadıklarını söyleyen Rıdvan Ayan da önce iklim sebebiyle zorluk çektiklerini ancak bunu kısa sürede aştıklarını söylemektedir.⁸²⁴

Bununla birlikte göçmenlerin Denizli, Manisa, Bursa ve Lüleburgaz gibi yerlerin iskânlarından daha memnun oldukları gözlemlenmiştir. S.E. Denizli'de Pomaklar için kurulmuş olan Sevindik mahallesinin adını Pomakların verdiğini söylemektedir. S.E., "Hâlâ burada Pomaklar oturuyor. Verilen iskâna çok sevindiklerinden mahallenin adı da Sevindik kalmış" diyerek mahallenin adını göçmenlerin koyduğunu söylemektedir.⁸²⁵ Verilen iskânları Menderes'in şahsıyla ilişkilendiren Selime Çakır, o sırada 10 yaşında olmasına rağmen duyduğu minnetin bir ifadesi olarak ileride oğlunun adını Adnan koyduğunu söylemektedir. "Biz istekli geldik, sonra amcamlar geldi ama onlar serbest geldi" diyen Selime Çakır kendisinin iskânlı göçmen, akrabalarının ise serbest göçmen olduklarını anlatmak istemektedir. "Biz anlaşmalı geldiğimiz için bize her şeyi bol verdiler" diyerek de hiç zorluk çekmediklerini vurgulamaktadır. "Bizi bekliyordu devlet, hem çalışkanız diye" derken bu durumdan duyduğu gururu da anlatmaktadır. Geldikleri zaman iskân verilen köyde hiç kimsenin evinin çatısında kiremit bulunmadığını ama kendilerine kiremit verildiğini, telefon direklerini kolon yaptıklarını söylerken "Kerestelere varıncaya

---

⁸²³ **Ulus Gazetesi**, 15 Şubat 1951, s.1,5.; Bkz. Havva Selçuk, *Balkanlar ve Kafkasya'dan Kayseri'ye Gelenler*, Türk Yurdu, Aralık 2011.

⁸²⁴ Rıdvan Ayhan, *Doğum Yeri: Kırcaali, Doğum Tarihi: 1941, Görüşme Tarihi: 20.10.2022.*

⁸²⁵ S.E., **a.g.g.**

kadar devlet verdi” diyerek yapılan yardımlardan memnuniyetini dile getirmektedir.⁸²⁶ Göç sırasında 1 yaşında olduğunu o sebeple başka bir şey bilmediğini söyleyen Behice Özgür ise “Tek bildiğim buraya gelince birbirlerine sarılıp sarılıp ağlamışlar. Orada durumları çok iyiymiş.” demektedir. Buradaki durum tabii olarak vatan terk etmekle birlikte iskân verilse dahi eski refah seviyelerine ulaşmanın zaman almasıyla da ilintilidir. Bununla birlikte arşiv belgelerinden ve konuştuğumuz göçmen ailelerinden devletin ihtiyaç sahibi göçmenlere iskân sağlama durumunun sonraki yıllarda da devam ettiği görülmektedir.⁸²⁷ Bu durumu doğrulayan Hasan Uçar iskânlarının 1953 yılında verildiğini anlatırken “o zamana kadar zorluk çektik ama iskân verilince rahatladık” demektedir.⁸²⁸

İskân hakkının Bulgaristan’da kalan taşınmazlar karşılığında verildiği düşünülürse kaçarak göç edenlere iskân verilmeyeceği de açıktır. Buna rağmen zaman zaman bu kişilere de iskân verildiği görülmüştür. 1950 yılının başından itibaren serbest göçmen vizesiyle gelenlere de iskân verilmesi kararlaştırıldıysa da⁸²⁹ iltica edenlerin böyle bir vizelerinin bulunmadığı açıktır. Buna rağmen 1946-1949 yılları arasında göç edenlere çoğunlukla önceden Zlatograd’dan (Darıdere) göç etmiş olan kişilerin yerleştirildikleri yerlere iskân edildiklerini görmekteyiz. Bununla birlikte “ana dili Türkçe olmayanlar toplu yerleşim yapamazlar.” kaidesinin de buraya yerleştirilenlere uygulanmadığı görülmektedir. Her ne kadar yerleşecekleri yerlerde akrabalarının bulunup bulunmadığı sorulmuş olsa da yerleşip yerleşmemeleri hususuna müdahale edilmemiştir. A.K. Bafra’ya gitmek isteyen ailesine iskân memurunun “Onlar zaten gariban insanlar, sizi daha iyi bir yere yerleştirelim.” dediğini, ailesininse “Zaten dil bilmiyoruz ve vatan kaybettik, bir de akrabalarımızdan mı ayrılacağız.” deyip kendi gönül rızalarıyla Bafra’ya gittiklerini ancak burada uyarıları dikkate almadıkları için pişman olduklarını söylemektedir. Göçmenlerin iskân yerinde kalınmasını uygun bulmadıkları yerlerden biri olarak Yozgat’a iskân edilenler, daha önce Türkiye’ye gelen yakınları tarafından “Giden geri dönmekte zorlanıyor.” şeklinde de

---

⁸²⁶ Selime Çakır, **a.g.g.**

⁸²⁷ BCA.100.616/30.1.0.0.s.3.

⁸²⁸ Tüm iskânların aynı anda tamamlanması elbette mümkün değildir. Bununla birlikte bir yıldan daha kısa bir sürede 1000 göçmen evlerine yerleşmiş ve arazilerini almış durumdaydılar. Hâkimiyet,26.08.1951, s.1.

⁸²⁹ BCA., 125.32.2/30.18.1.2.

uyarıldıklarını anlatmaktadır.⁸³⁰ Konuştuğumuz göçmenlerden birçoğu iskânlarının Yozgat ve Sivas gibi yerlere verildiğini söylemekteydi. Zekeriya Kurtulmuş, ailesinin Yozgat çok uzak diyerek gitmek istemediklerini nakletmektedir. Nereye uzak denildiğinde ise “Bulgaristan’a uzak, anacığım hep öyle derdi” cevabını vermiştir. Öyle ki bu ve buna benzer anlatılardan anlaşılmaktadır ki bu insanların Orta Anadolu’ya yerleşmek istememelerin sebeplerinden bir tanesi orada vatanlarından hiçbir hatıra, bir iz bulamayacak olmalıdır.

Çok tabii bir şekilde göçmenler tanıdık ya da akrabalarına yakın yerlerde yaşamak istemişlerdir. İskân yerlerine gitmek istememelerinin en kuvvetli sebeplerinden biri de bu olmuştur. 1946’da İskeçe civarından ve Zlatograd’dan gelmiş olan Pomaklar aynı mahallelerde oturmuşlar, ana dillerini de kendi içlerinde kullanmaya devam etmişlerdir. Zlatograd’dan gelenlerin Samsun Bafra’ya yerleştirildiklerini, daha sonra bir kısmının burada kalmaya devam ettiklerini, bir kısmının da daha önce Manisa Soma’ya yerleşmiş olan A.B.’nin mektubu üzerine kendi aralarında para toplayarak⁸³¹ mektubun doğruluğunun teyit edilmesi için aralarından bir kişinin Soma’ya gönderildiğini ve doğru olduğuna dair bilgi alınca bir kısmının Soma’ya gittiklerini anlatmaktadırlar. Mektupta ne yazdığı sorulduğunda ise Soma’nın Zlatograd’a benzediğini, burada her şeyin yetiştirildiğini, tütün yapılabildiğini, isterlerse madende çalışabileceklerini, burada göze batmayacaklarını anlattığını söylemişlerdir.⁸³²

Türkiye Cumhuriyeti genel itibarıyla göç edilen yere ve mesleğe uygun iskân vermeye çalışsa da bu her zaman mümkün olmamıştır. Bu da göçmenlerin sık sık yer değiştirmelerine, iskân verilse bile bu yerlerde kalmadıkları için iskân hakkında yararlanamamalarına sebep olmuştur. Yozgat’a iskân edilen Mehmet Gezer’in altı kez Bulgaristan’dan kaçmaya çalışması ve beş kez işkenceye maruz kalmasına rağmen, bu göç sırasında en unutamayacağı şeyin Yozgat’a iskân edilmeleri olduğunu ve “Biz burada ölürüz” diyerek iskân yerinin izinsiz terk edilmesinin yasak olmasına rağmen iskân yerlerini terk ettiklerini söylemiştir. Yolda yakalandıklarını anlatan Gezer,

---

⁸³⁰ Adem Kaynar, **a.g.g.**

⁸³¹ Hepsi bu kendi aralarında para toplama meselesini ne kadar yoksulduk ancak para toplayarak gönderebildik şeklinde nakletmektedirler.

⁸³² Bu anlatı Soma’ya yerleşmiş olan tüm Bulgaristan Pomaklarının ortak anlatısıdır.

Ankara ile iletişim sonucunda ceza almadıklarını, yalnız o ana kadar devlet ödeneğinden onlar için ayrılan parayı ödemek zorunda olduklarını anlatmıştır.⁸³³ Bu durumu “Sonra artık bize serbest iskân, ama nereye gittiğinizi haber vereceksiniz dediler.” şeklinde açıklayarak o dakikadan sonra bir yardım almadıklarını anlatmaktadır.

Bir kısım göçmenler iskân verilse dahi verilen yerlerde kalmadıkları için çok sıkıntı çekmişlerdir. Soma Yırcalı’da verilen yerin merkeze uzak olması, Adem Kaynar’ın ailesinin Sivas’ta verilen iskânı beğenmemeleri, yine bir kısım göçmenlerin geldikleri yerdeki mesleklerini devam ettiremeyeceklerini düşündükleri için Kaynarca’da kalmamaları, Zlatograd göçmenlerinin Samsun’dan Soma’ya göçmeleri iskânların çok işlevsel bir şekilde dağıtılamadığını da göstermektedir. Zaten vatan kaybetmiş olan insanların verilen yerlere uygun olmadıklarını düşünmeleri geçim sıkıntılarını daha fazla arttırdığı da bir gerçektir.

1950-1951 yılları arasında gelenlere iskân hakkı verildiğini söylemiştik. Bununla birlikte bir istisna olarak Himmet Erdur Türk olmalarına rağmen 1951 yılında kaçak geldiklerinden,⁸³⁴ onlara kılavuzluk eden bir kişinin olduğundan, olmasa gelemeceklerinden bahsetmektedir.⁸³⁵ Bu dönemde gelen Türklerin çoğunun vizeli olduğunu bildiğimizden kaçak olarak gelmelerinin nedenini sorsak da Erdur bunun sebebinin bilmediğini, kaçak göçün çok daha zor olduğunu, kaçak geldikleri için bir iskânlarının olmadığını, serbest iskân verildiğini ve tutunmakta çok zorluk çektiğini söylemiştir. Ailesinin sonradan verilen iskân yerini de beğenmediklerini, halbuki kendisine göre Trakya’nın en verimli en güzel yeri olarak gördüğü Kaynarca’yı daha iyi rençberlik yapabilecekleri yerler için kabul etmediklerini söylemiştir.⁸³⁶

Göçmenleri zor durumda bırakan bir diğer hususta borçlandırma yöntemiyle iskân verilen kişilerin iskânlarının bedellerini ödeyemediklerinden iskânın geri

---

⁸³³ Muhacirhaneden iskanlarına doğru yola çıkan göçmenler iskân yerlerine parasız sevk ediliyorlardı. **Edirne Postası**, 22.2.1950, s.1.

⁸³⁴ Himmet Erdur, (2.kuşak göçmen) Görüşme Tarihi:13.09.2022.; 1950 ve 1951 yıllarında olan göçler düzenli ve iskanlı göçlerdir. Bununla birlikte iltica talep ederek gelenler de mevcuttur. Örneğin: (BCA.,25.137.21/272.0.0.11); BCA., 25.137.21/272.0.0.11; Akşam Postası,12.09.1950, s.3.

⁸³⁵ Himmet Erdur, (2.Kuşak), Görüşme Tarihi:13.09.2022.

⁸³⁶ Himmet Erdur, **a.g.g.**

alınmasıdır.⁸³⁷ Anne ve babasının kısa aralıklarla vefat ettiğini, bu yüzden de iskânı ödeyemediklerini söyleyen H.K. ablalarının ona baktığını ve çok zorluk çektiklerini söylemiştir. Buna mukabil bu iskânın geri alınmasına dair dinlediğimiz tek anlatıdır.

Göç sonrasında birçoğunun adaptasyon sorunu çektiği de bir gerçektir. Bunun sebebi öncelikle daha önce birçoğunun ana vatan olarak gördüğü, görmeden aidiyet duyduğu ülke hakkında farklı tahayyüllerinin bulunmasıdır. Bir kere vatana kavuştuklarını düşünen göçmenler her zaman çok da dost canlısı olarak karşılanmamıştır. Her ne kadar Bulgar, Bulgar göçmeni gibi ifadelerden genellikle Pomaklar nasiplerini alsalar da Bulgaristan Türkleri de bu tabirlere bilerek ya da bilmeyerek maruz kalmışlardır. Bazı şehirlerde yardım edilmek istenilmediği ya da hakaret edildiği, kadınların taciz edildiği basına da yansıyan hakikatlerdir.

Pomaklar ise dillerinin farklı olması sebebiyle Bulgar muamelesi görmüş, bu sebeple çoğu zaman bunu saklama gereksinimi duymuşlardır. Bu tatsız hatıralar tabii olarak tüm yerlilere teşmil edilmemelidir. Lüleburgaz'a yerleşmiş olanlar yerlilerin onlara çok iyi davrandıklarını, yerlilerle hiçbir sorunlarının olmadığını söylemektedirler. Yine Soma'nın Turgutalp mahallesine yerleştirilen Fikriye Çoban köyün daha önce göç etmiş Pomaklardan oluştuğundan⁸³⁸ onların hallerinden anladıklarını, günlerce tencere tencere yemek yaptıklarını, herkesin onları misafir etmek için birbirleriyle yarıştıklarını anlatmaktadır. "Burada hiçbir sorun yaşamadık, sadece Türklerle oturacağız diye sevinirken Pomaklarla karşılaştık. Biz Bulgarca konuşmazdık. Çok zorlandık ama insanlıkları yönünden hiçbir problem yaşamadık." diyerek anlatmaktadır. Bu Türk aile bir istisna olarak Türkiye'de Pomakça öğrenmek zorunda kaldığından gülümseten bir istisnadır sadece.

Sabri Şen ise Türkçeyi ve okuma yazmayı ilk yerleştikleri yer olan Bafra Ağaçalı'da bir öğretmenin evine giderek öğrendiğini, Türkiye'ye kabul edildikleri için duyduğu minneti "Türkçeye büyük sevgi duyuyorum ve bu dili öğrenmeyi bir vazife, bir borç bildim." şeklinde ifade etmektedir.

---

⁸³⁷İskân Kanunu, madde. 15/5

<https://web.archive.org/web/20190215003747/http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>. (e.t: 14.10.2022)

⁸³⁸ Buranın göçmenleri 93 Harbiyle birlikte göç etmişlerdir. Köyün tamamı Pomak olduğundan yakın tarihe kadar Pomakça neredeyse köyde konuşan tek edildi.

Göçmenlerin her ne kadar büyük bir kısmı içlerinde vatan özlemi ve büyük bir istekle gelmiş olsalar da geri dönmek isteyenler de olmuştur. Düzensiz göç ile 1948 yılında gelen C.A. ailesiyle tekrar geri dönmek istemiş, komşularının ihbarıyla Kırklareli’nde yakalanmış ve 3-4 ay kadar da hapis yattığını ifade etmektedir.⁸³⁹ Bu tabii ki uyum sağlayamamak, belki de hayal ettikleri bir ortamla karşılaşmamış olmalarıyla da ilgilidir. Bununla birlikte çalıştığım tarih aralığında gelenlerden geri dönüş isteğinin çok fazla olmadığını hatta bir kısmının ziyarete bile gitmek istemediği görülmektedir.

4.2.4. Yaşanan Korkular

Göçmenlerin çocuk dahi olsalar küçük ayrıntıları ve özellikle duygusal anları anlamaları çok manidardır. Neyin neden olduğunu anlamasalar dahi yaşadıkları korkuları çok net bir şekilde hatırlamaktadırlar. Göç sırasında yaşadığı korkulardan bahseden Ayşe Kaynar, korktuğu anı “Yunan’dan geçerken trenin içinde annem şimdi burda hiç konuşmayın, düşmandan geçiyoruz dedi.” şeklinde anlatmaktadır. “O zaman işte yüreğim çıkacak sandım, uzun süre konuşmadık.” diyen Ayşe Kaynar’ın, bu sırada altı yaşında bir çocuk olduğundan ne Yunan ne de düşman kelimelerinin mahiyetini tam anlamıyla bilmediği açıktır. Bu süreçte elbette ki çocuklar korkan ve tedirgin olan ebeveynlerinin korkularını paylaşmaktadırlar. Ahmet Kahraman da o sırada 3,5 yaşlarında bulunduğunu, ablasının kendisini Zlatograd’dan Şahin’e kadar sırtında taşıdığını ve ablasına yolun çok uzun geldiğini anlatmaktadır. “Ne zaman Şahin’e vardık, bayılmış.” sözlerinden o sırada 13 yaşında olan ablasının ne kadar korktuğunu da anlamak mümkündür.⁸⁴⁰

Geldikleri yerlere göre değiştirdikleri vasıtalar da değişen göçmenlerin tamamına yakını o sıralarda çocuk yaşlarda bulunmaktadır. Hepsinin ifadelerinden de müthiş merak ve korku hissettikleri anlaşılmaktadır. Niye göç ettiklerini bazen tam olarak anlayamadıklarını düşündüğümüz göçmenler, göç sırasında yaşadıklarını çok iyi hatırlamaktadırlar. Bazen de bunların dışında ayrıntılara takılmışlar ve hâlâ unutmamışlardır. Selime Çakır da ilginç bir şekilde “Yunanistan’dan geçerken Yunan toprağının ne kadar verimli olduğunu düşünmüştüm” demektedir.

⁸³⁹ C.A, Doğum Yeri: Alamovtsi, Doğum Tarihi: 1929, Görüşme Tarihi: 09.07.2020.

⁸⁴⁰ A.K, a.g.g.

Yine 1951 yılının son göçmen kafilesinin içerisinde bulunduğunu söyleyen Hasan Uçar içlerine Çingenerin karıştığını, o yüzden alımların durduğunu, babasının “Bunlar bizi de almayacak.” derken çok korktuğunu anlatırken anıları bugünkü kadar tazedir. O sırada 12 yaşında olan Uçar, babasının geri gönderilmekten korkma duygusunu paylaşmaktadır. Geri gitme ya da Türkiye’ye alınmama korkusu göçmenlerde oldukça fazladır. Hasan Uçar’ın da bu durumdan çok korktuğunu bu anekdotu defalarca tekrarlamasından anlamaktayız.⁸⁴¹

Her ne kadar Türkiye arzulanan bir yer olsa da nihayetinde her bir göçmenin zihninde uyanan ya da gönlünde yatan bir Türkiye vardır. Bu durum elbette ki bazı hayal kırıklıklarına ve şaşkınlıklara sebep olurken aynı zamanda beklenmeyen sevinçlere de neden olmuştur. Öncelikle göçmenlerin neredeyse tamamına yakını Bulgaristan tarafından Türkiye’de açlık olduğuna inandırılmış durumdaydılar. Bu sebeple muhacirhanede “Burada ekmek karne ile mi? Burada tuz yok mu?” gibi sorular sormuşlar ve aldıkları cevaplarla da korkulacak bir durum olmadığını anlamışlardır.

Göç sırasında yaşanan ilginç anekdotlardan biri de Yusuf Tunalı’ya aittir. Yusuf Tunalı tren istasyonunda arama yapıldığını ve babasının daha önce göç etmiş olan eniştesine hediye olarak almış olduğu içkilerin memur tarafından “Türkiye Müslüman bir ülke buraya bunu sokamazsın.” dediğini nakletmiştir. Dindar bir kadın olarak nitelediği annesinin ise bu duruma sevindiğini anlatırken, kısa bir süre sonra ise hayal kırıklığı yaşadığını anlatmaktadır. Anlattığına göre muhacirhanede kalırken dışarıda atılan sarhoş naralarını oradakilere soran annesi “Bunlar sarhoştur” sözleriyle büyük bir üzüntü yaşamıştır. Tunalı, “Annem Türkiye Müslüman ülke algısıyla geldiği için hayal kırıklığına uğradı.” demektedir.

Nesibe Dönmez’de⁸⁴² ailesinin varlıklı bir aile olmasına rağmen tüm sevdiklerini ve mallarını orada bırakarak geldiklerini ve babaannesinin kardeşimin yanından başka yere gitmem dediğini ve başka yere verilmekten çok korktuğunu söylemektedir. Geline yerin yabancı olması düşünüldüğünde bu beklenen bir tepkidir.

---

⁸⁴¹ Hasan Uçar, Doğum Tarihi:1938, Doğum Yeri: Popköy, Görüşme Tarihi: 13.09.2022.

⁸⁴² 2.kuşak göçmen: Görüşme Tarihi: 13.09.2022.; Nesibe Hanım ailesinin göç hikayesini bilmediğini söyleyerek sadece bu bilgiyi vermiştir.

Yaşanan zorluklar ve korkular tabii olarak göçün her aşamasında kendisini göstermektedir. Göç sırasında bir kısım Türklerin ajan olabileceği sebebiyle fazlaca sorguya çekilmeleri, yerlilerin verdikleri tepkiler sebebiyle yaşanan korku ve çekinceler birçoğunda bir ömür boyu sürmüştür. Bu çekinceler sebebiyle görüşmecilerle görüşmek bazen kolay olmamıştır. Burada göçmenleri geldikleri yerlere dair bilgilere sahip olmam güven duygusu vererek rahatlamalarına olanak sağlamıştır. Bir Alevi muhacir köyünde ise “Sen bizim sesimizi alıyorsun başımıza bir şey gelmez deme (değil mi?)” diyerek tedirginliklerini ifade etmeleri kültürlerine dair sohbet ile dağılmıştır. Bu durum göçmenlerin eğitim seviyeleri ve hayat hikayelerine göre farklılık gösterse de genellikle fark edilen bir durumdur.

4.3. GÖÇ SONRASI UYUM SÜRECİ

Göç kadar göç sonrası da göçmenlerin hayatlarına kaldıkları yerden devam etmeleri açısından önem arz etmektedir. Göçmenlerin her birinin uyum süreci birçok etmene bağlı olarak farklılık göstermektedir. Göç sonrası uyum sürecini anlattığımız bu bölümde bu süreci anlamak açısından yaşanan temel problemler üç başlıkta ele alınarak ilk başlıkta dil ya da ağız farkının getirdiği zorluklardan bahsedilmiş, ikinci bölümde ise ülkeye alışmakta en önemli faktörden biri olan yerliler ve göçmenler arasındaki iletişim ve problemler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise uyumun diğer önemli ayağı olan ekonomik zorluklar ele alınmıştır.

4.3.1. Dil Zorlukları

Şüphesiz göç herkes için zordur. Bulgaristan göçmenlerinin birçoğu Türkiye özlemi taşıyor olsalar da vatan terk etmek, tanımadıkları bir yere alışmak ve yaşamlarını yeniden inşa etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bununla birlikte Bulgaristan Türklerinin Türkçe konuşuyor olmaları bu süreci kolaylaştıran bir faktördür. Pomakların hepsi Türkçeyi Türkiye’de ve zor öğrendiklerini söylemişlerdir. Okul çağında olmayanların ise Türkçeleri uzun yıllar yetersiz seviyelerde kalmıştır. Türkler zaten Bulgarca’yı çok iyi bilmediklerini, okulda öğrendiklerini söylemişlerdir. Bununla birlikte ağız farkı çoğu zaman Türkçe konuşmaya utanmaları ve yerliler gibi

konuşmaya özendiklerini göstermektedir.⁸⁴³ Türklerde bu durum daha hafif problemlerle atlatılsa da ağız farkı ve iletişimin onlarda da zaman zaman problem çıkardığı aşikârdır. Bu sebeple *Macır*, *Koca Macır*, *Bulgar* gibi hitaplara maruz kaldıkları ve bazı yerlilerin onları kendileri gibi Türk görmedikleri gözlenmektedir.⁸⁴⁴ Bununla birlikte şahsi gözlemlerim ve Bulgaristan'da kalmış olanların anlatımlarıyla göçmenlerin göçmen olma durumunu gururlu edayla kullandıkları da bilinmektedir.

Pomaklarda daha ağırlıklı olmakla birlikte Türkçe cümle kurarken Bulgarca kelimeler kullanmak, bunun farkına varılmasıyla dahi Türkçe açıklamasını da Bulgarca yapmak dilin de göçten nasibini aldığını göstermektedir. Nitekim görüşmecimizin “Bizi obshtinaya⁸⁴⁵ çağırdılar. Türk, hepimiz gideceksiniz dediler. Anlıyor musun kızım? Obshtina yani obshtina demek istiyorum.” şeklindeki anlatısı buna örnektir.⁸⁴⁶ Yine de Türkçenin ana dilleri olması birçok avantajı da beraberinde getirmiştir. Bulgaristan Pomakları ise bu avantajlardan yoksunlardı. Bu onların hem kabul görmelerini ve hem de Türkiye'ye uyumlarını zorlaştırmıştır. Bununla birlikte insanların bakış açılarını ve duruşlarını yaşadıkları olaylar değil; olayları değerlendirme biçimi etkilemektedir. Pomaklar dil bilmemelerinden kaynaklanan mağduriyeti hiçbir zaman (ana dil yasağı dahil) Türk milletine ya da devletine öfkeye dönüştürmemişlerdir. Yaşadıkları problemleri Türklerle böyle şeyler yaşadık şekline değil, daha çok bu kişi böyle yapmıştı şeklinde anlatmışlar, edindikleri olumsuz tecrübeleri topluma mâl etmeyerek bireysel bazda değerlendirmişlerdir. O dönemde Türkiye'de yaşadıkları ana dil yasağından dahi öfkeyle değil kırgınlıkla bahsetmektedirler. Yakınları tarafından nakledilen hiç Türkçe bilmeyen 100 yaşını aşkın bir şekilde vefat etmiş Emine Mestan'ın “Allah Pomakça biliyor mudur?” sözleri aslında yaşadıkları travmaları da hissettirir cinstendir.

Bununla birlikte dil zorlukları çoğu zaman Pomakların inatçı yapılarıyla da birleşince yıllar süren problemlere sebebiyet vermiştir. Pomak çocuklarının yani bugün artık en az 50-60 yaşında olan insanların en çok anlattıkları olay okulda öğretmenleri tarafından Türkçe konuşmadıkları için dövüldükleridir. Bu durum

---

⁸⁴³ Selime Çakır, **a.g.g.**

⁸⁴⁴ Yapıcı, **a.g.t.**, s.340.

⁸⁴⁵ Belediye

⁸⁴⁶ Hasan Uçar, **a.g.g.**

zamanla Pomak kimliğinden utanma ve saklama şeklini almıştır.⁸⁴⁷ Buna rağmen bu çoğunlukla Türkiye'ye karşı bir tepki olarak anılmamaktadır. Hatta kimi zaman bu durumu en çok uygulayanların yine Pomak öğretmenler oldukları da söylenmektedir.⁸⁴⁸ Bu durumun iyi Türkçe öğrenmelerine sebep olduğunu ve bu sebeple iyi yerlere geldiklerini ifade edenler de mevcutsa da Pomakçayı çocuklarına öğretmedikleri için mahcup olanlar da azımsanmayacak kadar çoktur. Pomaklar Pomakçayı neden çocuklarına öğretmedikleri sorulduğunda “Gidecek bir yerimiz yok.” diyerek cevaplamaktadırlar.⁸⁴⁹ Bunun altında Türkçe konuşmazsak buradan da gönderiliriz korkusu yatmaktadır.

Bulunduğu bölgenin zenginlerinin adı anılan dönemde Pomakların dil bilmemesinden faydalanarak zengin olduğunu iddia eden Fatma Çakır “Türkçe konuşanlara 1 lira veriliyorsa bizimkilere 50 kuruş veriliyordu. Nasıl olsa haklarını isteyemezler diye.” cümlesiyle bir yaz boyunca tütün ameleliği yapan ailesinin yaz sonunda parasını alamadıklarını ifade etmektedir.⁸⁵⁰

Kâmil Altınbaş da göç esnasında ya da sonrasında sizi en çok etkileyen ne olmuştu şeklindeki soruya “dil bilmemeleri ve ekonomik zorluklar” olarak yanıt vermiştir. Aslında bu iki konu birbiriyle bağlantılı gözükmektedir. Ekonomik zorluklar göç için öngörülebilir bir durum olurken, dil bilmemek mağduriyetlerini artıran bir durum olmuştur.

Eşini kaybetmiş bir şekilde gelen F.M ise hiç Türkçe bilmeden pazarda sebze satmak zorunda olduğunu anlatmaktadır. “Sadece kilosunu bu kadar demeyi biliyordum. Bu kadar olur mu teyze dediklerinde cevap veremiyordum. Çoğu kez ağlayarak eve gelmişliğim var.” şeklinde dil bilmemenin zorluğundan bahsetmektedir.⁸⁵¹

Nüfus memurlarıyla girilen diyaloglar da en çok anlatılan olaylar arasındadır. Sorulan Türkçe sorulara aynı şekilde cevap veren Pomaklar bu diyalogları gülerek

---

⁸⁴⁷ Pomak olduğunu okulda saklamak istediği için Pomakça konuşmadığını bu durumdan rahatsız olan muzip Pomak arkadaşlarının onunla Pomakça iletişime geçerek onu mahcup ettiklerini anlatmaktadır. Saniye Güler, Görüşme Tarihi: 01.05.2020.

⁸⁴⁸ Bayram Erat: 19.12.2020.

⁸⁴⁹ Emine Filiz Dürük, Pomaklarda “Pesne” Pratiği: Sembolik Kültür ve Etnisite, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, 2007, s..71.

⁸⁵⁰ Fatma Çakır, a.g.g : Ertuğrul Aladağ, **Aşkım Rodna: Bir Pomak Öyküsü**, Belge Yayınları, İstanbul 1996, s.51; Adı geçen öyküde de Pomakların çalıştırılıp yevmiyelerini almadıkları ya da ederinin çok altında aldığından bahsedilmektedir.

⁸⁵¹ F.M, Doğum Yeri: Zlatograd, Doğum Tarihi: 1933, Görüşme Tarihi: 08.07.2020.

anlatırken birden gözleri dolmaktadır. Nefise Kahraman “Teyze bu çocuklar senin mi?” sorusuna aynı soruyu sorarak cevap verdiği için memurların kendilerine kızıp anlamadıkları şeyler söylediklerini nakletmiştir.⁸⁵² Bu insanlar cahil kimseler tarafından sınırdan geçtikleri andan itibaren ayrımcılığa ve bilmedikleri hâlde Türkçe konuşmaya zorlanmışlardır.⁸⁵³ Bu durum Pomakların uzun yıllar Türkçe öğrenmemesine ve hayatlarını kendi kapalı toplumlarında idame ettirmelerine neden olmuştur.

Dilini niye çocuklarına öğretmediğini sorduğumuz H.G., ise “Geldiler, siz geldiniz artık Türkçe konuşacaksınız. Siz artık Türksünüz dediler. Çocuklarınızın kafası karışır dediler. Biz de korktuk” şeklinde açıklamasının ardından “Şimdi torunlar üç dört dil biliyor, kimsenin kafası karışmıyor.” diyerek sitemde bulunmuştur.⁸⁵⁴

Yaşadığı zorluklara rağmen dilini bırakmayan Emine Çetin oğlunun “Benim annemin Türkçesi pek iyi değildir ve konuşmaz.” uyarısıyla Pomakça konuşacağımızı düşünerek gitmemize rağmen Türkçe konuşmuştur. Hem o sırada yanında bulunan gelini hem de daha sonra tekrar iletişime geçtiğim oğlu bu duruma çok şaşırmıştır. Gelinin ifadesine göre kendisinin ana dilinin Türkçe olmasına rağmen Emine Çetin geliniyle dahi Pomakça konuşuyormuş.⁸⁵⁵ Bugün hâlâ eski nesil tarafından yeni nesile söylenen “Çok Pomakça konuşma, Bulgar derler sonra”⁸⁵⁶ şeklindeki uyarılar bu çekincelerin az da olsa devam ettiğini göstermektedir. Türkiye’de yaşayanlarda Bulgarca ve Pomakça ayrımı son derece net iken, Bulgaristan’da yaşayan Pomaklar bunu Rodop dialekti görmeye daha meyillidir.⁸⁵⁷

Pomaklar dil bilmeme sebebiyle maruz kaldıkları aşağılayıcı birçok sözü de anlamamışlardır. Buna rağmen insanların mimiklerinden iyi şeyler söylemediklerini

---

⁸⁵² A. K., a.g.g.

⁸⁵³ Cemile Tekin, Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerin Nedenleri (1950-1958), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 39, 2018, s.266.

⁸⁵⁴ Havva G, (2.kuşak) Görüşme Tarihi: 11.09.2022.

⁸⁵⁵ Bu durum beni çok şaşırtsa da bunun ses kayıt cihazı ve beni tam olarak tanınamaları ile ilgili duydukları güvensizlikten kaynaklandığını düşündüm. Aynı durumu kayıt öncesinde Pomakça konuştuğum ve Zlatogradlı olan A.K.’nın Bulgarca’yı hiç bilmediğini ve bunun için kursa gittiğini söylemesiyle de yaşamıştım.

⁸⁵⁶ Buradaki Bulgar derler ifadesi maruz kaldıkları, gevur, yarım gevur, sizin ne olduğunuz belli değil gibi ifadeleri de kapsamaktadır.

⁸⁵⁷ R.Z.H. Smolyanlı genç erkek görüşmeci, Görüşme Tarihi: 17.10. 2022. Zelengora bu durumun Türkiyedekiler ile Bulgaristan’daki Pomaklar arasında en net ayrım olduğunu söylemektedir. (a.g.g)

anladıklarını da ifade etmişlerdir.⁸⁵⁸ Türkçe konuşmadıkları için hakarete uğradıkları, iş verilmediği, kahvelerden kovuldukları da anlatılan arasındadır.⁸⁵⁹

Bu tarihlerde gelen Pomakların oldukça dindar olmaları ve Türkçe bilmemeleri hatta Türkçe ezan duyduklarında göz yaşı dökmelerine ve pişmanlıklara varan sonuçlar doğurmuştur. Bu dönemde gelenlerin arkadan gelmek isteyenlere “Gelmeyin, burada ezan bile Türkçe.” diyerek umduklarını bulamadıklarını ve yaşadıkları hayal kırıklığını anlatmaktadır.⁸⁶⁰

4.3.2. Yerliler ve Göçmenler Arasında Yaşananlar

Göçün en dayanılması zor yönlerinden biri de istenilmediğini fark etmektir. Bunun dil zorlukları ve kültür farkı nazara alındığında Pomak ve Romanların daha yoğun yaşadığını düşünebiliriz. Türklerin millî hislerle görece kolay kabul gördüklerini düşünmek çok mantık dışı değildir. Oysa hakikat tam tersidir. Dil ve genotiplerinden dolayı kolayca ayrışabilen Pomaklar “Bulgar mısınız? Müslüman mısınız?” gibi sorulara maruz kalmakta yalnız değillerdir. Muhacir Türklerin de yerliler tarafından istenmediği, birçok şehirde ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmüştür. Bazı yerlerde de kötü davranmalar bile “Sonradan geldiler; bizden zengin oldular.” homurdanmalarını duymuşlardır. Örneğin, Soma’ya yerleşen Pomaklara Yırca köyünden iskân verilmiş, iskân yerine giden Pomaklar yerlilerin kendilerine karşı tutumundan rahatsız olmuşlar ve bu sebeple de geri dönmüşlerdir.⁸⁶¹ Yine bu çevrede söylenen “Pomaklarla Türkler 40 yıl bir kazanda kaynamışlar yine de kaynaşmamışlar.” veya “Tarlana kabak evine Pomak sokma!” gibi ifadeler halk arasında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Pomakların Türkçeye alışmaları da oldukça zor olmuştur. Bu sebeple yıllar geçse de zaten kendi aralarında Türkçe konuşmadıkları için bazen Türklerin söylediklerini yanlış anlamışlar, bazen de Türkçeyi anlamadıkları için zekâları esprilere konu olmuştur. “Gelin çok güzel ama işte Pomakmış” gibi ifadeler dikkate

---

⁸⁵⁸ Aladağ, **a.g.e.**, s.35,38.

⁸⁵⁹ Aladağ, **a.g.e.**, s.23,30,31,32,45,109,111,113.; Pomaklarla yapılan sözlü tarihin tümünde bu doğrulanmıştır.

⁸⁶⁰ R.Z.H, **a.g.g.** Bu dönemde Türkiye’ye gelen akrabalarının bu şekilde haber yolladığını söylemektedir. Ayrıca bu sıklıkla tekrarlanan bir anlatıdır.

⁸⁶¹ N.A. **a.g.g**

alındığında her ne kadar Pomaklarla komşuluk etmek ve bir arada yaşamakta sıkıntı olmadığı düşünülse de farklı ve öteki oldukları vurgusu çok değişmemiştir. Pomakların bazı ritüel ve uygulamaları Pomakların büyü yaptığı gibi bir algıya sebebiyet vermiştir. Bu durum o kadar abartılmıştır ki geceleri toplanarak büyü yaptıkları, çatıdan çatıya uçtukları iddia edilebilmiştir.⁸⁶² Pomaklar ile Türkler arasında şimdi yok denecek kadar azalmış olan mesafe ise birbirlerini tanımıyor oluşlarından, Pomakların defalarca uğradıkları asimilasyonlar neticesinde kimseye inanç ve güvenlerinin kalmamasından kaynaklanmıştır.⁸⁶³

Bazı yerlerde Bulgaristan Türkleri ve yerliler arasındaki problemler, çıkan anlaşmazlıkların ev sahibi ve sonradan gelenler ayrımından kaynaklandığını göstermektedir. Nitekim bu konuya değinen Zekeriya Kurtulmuş kendi köyünde 1970'lere kadar muhacirlerin ve gacalların mahallelerinin ayrı olduğunu ve iki grup arasında evliliklerin mümkün olmadığını, bu iki gruptan iki kişi karşı karşıya gelirse herkesin kendi aidiyet duyduğu tarafı tuttuğunu ama bu sorunların birbirlerini tanımamalarından kaynaklandığını söylemiştir.⁸⁶⁴ Aynı konuya değinen Rıdvan Ayan da ilk geldiklerinde istenmediklerini “Kızım insanın tabiatında bu var. Sonradan gelen illa önce bir istenmez, bunlar tabii şeyler.” diyerek bu problemlerin kısa sürede aşıldığını anlatmaktadır.⁸⁶⁵

Bununla birlikte hem Pomaklar hem de Bulgaristan Türkleri için ittifakla söylenen özellikleri göçmenlerin çalışkan ve temiz olduklarıdır. Bulgaristan göçmenlerinin oldukça çalışkan oldukları kabul görmektedir. İskân almış olsun olmasın, çalışkanlıkları sebebiyle kısa sürede belli bir refah düzeyini yakalamışlardır. Onları seven sevmeyen herkes tarafından çalışkanlıkları ve temizliğe verdikleri önem bilinmektedir. Bu sebeple iskân yerlerinin terk edilmesi bile söz konusu olmuştur. İskân yerini niye terk ettiğini sorduğumuz bir göçmen oranın yerli halkının yeterince misafirperver olmadığını ve köyün çeşmesinin bile yeteri kadar temiz olmayıp koktuğunu belirtmektedir.

---

⁸⁶² S. A. (kadın), Pomak, Görüşme Tarihi: 06.06.2020. göç için yaptığımız tanıklığa dahil değildir. Bir Pomak köyünde Pomaklar ile ilgili algılar için kullanılmıştır. M.K (kadın), Pomak görüşmeci, Görüşme Tarihi: 05. 04.2020., S.S. (kadın), bir Pomak köyünde ikamet eden şahıs, Görüşme Tarihi: 02.03.2022.

⁸⁶³ Aladağ, **a.g.e.**, s.110.

⁸⁶⁴ Zekeriya Kurtulmuş, **a.g.g.**

⁸⁶⁵ Rıdvan Ayan, **a.g.g.**

Tabii olarak en büyük anlaşmazlıkların sebebi ekonomiydi. Göçmenlerin kısa zamanda ihya olması yerli halk tarafından çok da normal karşılanmazken Yozgat Sorgun'a göç eden göçmenlere mahallî iskân komisyonlarının hatalarından dolayı yerli halka ait olan arazilerin göçmenlere tahsis edilmesi anlaşmazlığı ve göçmen-yerli problemini büyütüştür.⁸⁶⁶ Bununla birlikte iskân yerleri değiştirilerek bu durum çözülmeye çalışılmıştır.⁸⁶⁷ Oysa göç etmek başlı başına kendisi bir zorluk ve arada kalmışlığı da ifade etmektedir. “Macırlık maskaralık, göçmen olmak kolay mı? Elde yok avuçta yok.” tüm anlatıların en çok kullanılan cümlelerinden olmuş, sık sık tekrarlanmıştır.

Bulgaristan göçmenlerini en çok rahatsız eden ve üzen olayların başında Türk, Pomak hatta Romanlar dâhil olmak üzere Bulgar göçmeni ya da Bulgar Türkü olarak anılmaktır.⁸⁶⁸ Bu yanlış kullanım bugünün medyasında kullanıldığı gibi kişisel sosyal medya hesaplarında hatta bu hassasiyete sahip olmayan ve bu insanların hassasiyetlerinin farkında olmayan akademik çevrelerce de tez ve makalelerde kullanılmakta hatta sözlü tarih yaparken “Oradaki isminiz neydi?”, Türkçeyi nerede öğrendiniz?” gibi rencide edici sorular sorulmaktadır. Bu duruma birtakım televizyon programları da dâhildir.⁸⁶⁹

Bursa, Ayvalık, Balıkesir ise şikayetlerin en az olduğu yerlerdir. Bunu Bursa ve Ayvalık⁸⁷⁰ basınından da anlamaktayız. Buralarda önceden göç etmiş insanların göçmenin halinden anlamasının bunda etkili olduğu kanaatindeyiz.⁸⁷¹ Samsun Çarşamba'da göçmen kafilesini taşıyan tren alkışlar ve tezahüratlarla karşılanmıştır.⁸⁷² Samsun Alaçam'a gelen göçmenlerin yerliler tarafından kırk yıllık ahbap gibi karşılandığını gazeteler yazmaktadır. Görüşmecilerimizden daha önce Bafra Ağaçalın

---

⁸⁶⁶ Zehra Arslan, Demokrat Parti İktidarının Bulgaristan Göçmenlerine Yönelik Politikası ve Bulgaristan Göçmenleri (1952-1960), *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.56, s.168.

⁸⁶⁷ Adem Kaynar, **a.g.g.**

⁸⁶⁸ Sevim Hacıoğlu, Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi 1944-1989,(Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi)2002.s.20.

⁸⁶⁹ <https://youtu.be/Zn6i0Whlp34> : (e.t: 20.11.2022)

⁸⁷⁰ Ayvalık,13.12.1951. s.1; Ayvalık,15.11.1951.s.1.

⁸⁷¹ Ayvalık 14.06.1951, s.3. “Araplar ve Muradeli köyü halkı, köylerine iskân edilen göçmenlerin 3 aylık erzakını temin etmişlerdir. Köylülerimizi bu asil duygularından dolayı ayrı ayrı tebrik etmeyi bir borç biliriz.”

⁸⁷²Bafra,04.01.1951.s.1.

ve civarında yaşamış olanlar yerlilerin ilgilerini doğrulamaktadırlar.⁸⁷³ Buralardaki yoğun göçmen nüfus bilindiğinden bu şaşırtıcı olmamaktadır.

İskânın bulunduğu yerden gayet memnun olan Selime Çakır, yerlilerin onlara çok iyi davrandıklarını, evlerinde misafir olduklarını anlatmıştır. “Bize en ufak bir aşağılayıcı söz ve davranışları olmadı.” şeklinde memnuniyetini dile getiren Selime Çakır, “Ama bizi biraz kıskandılar. Menderes bize yağdırdı. Hepsinden zengin olduk bir anda”⁸⁷⁴ şeklinde anlatmaktadır.

Göçler aynı zamanda ülkeye kazandırılan yenilikler anlamına da gelmektedir. Göçlerle birlikte sadece insanlar değil çeşitli ürünler ve alışkanlıklar da taşınmaktadır. İlk yağ gülünün 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden sonra göç eden göçmenler tarafından Bulgaristan-Kazanlık’tan getirilmesi gibi⁸⁷⁵ ayçiçek tohumu da göçmenlerle birlikte göçenlerdendir.⁸⁷⁶ Göçmenler birçok şeyi yerlilerin kendilerinden öğrendiklerini zikretmektedirler.

Göçmenlerin göç sonrası anlatılarının en yüz güldüren kısımları orada sahip oldukları zenginlikleri buraya getirdiklerini anlatırlarken takındıkları çocuksu mutluluk ve yüzlerindeki bulutun bir anlığına da olsa kaybolması olmuştur. Oradaki ceviz karyolasının buradakilerde olmamasını anlatan Yusuf Tunalı ilk plastik oyuncak topun da kendisinin olduğunu anlatırken “Buradakiler eşyalardan top yapıyordu” demektedir. İlaveten göçmenler televizyonlarının olduğunu ama burada çalışmayacağı için getirmediğinden bahsetmektedirler. Birçok yemeği de kendilerinin yerlilere öğrettiklerini söyleyen göçmenler bu hatıralarla mutlu olmaktadır.

4.3.3. Ekonomik Zorluklar

Göçmenler tüm mal varlıklarını ve sahip oldukları her şeyi Bulgaristan’da bırakmak mecburiyetindeydiler. Bulgar hükümetinin Türklerin beraberinde mal ve para götürmesini yasaklaması göçmenler nezdinde zaten oldukça zor olan göçmen olmak durumunu daha trajik hale gelmiştir. Bu sebeplerle göç edenler buraya hızlıca intibak etmek zorundaydılar. Bulgaristan’da zanaat sahibi olanlar burada da işlerine

---

⁸⁷³ Bafra, 18.01.1951.s.2, Mehmet Gezer, a.g.g.

⁸⁷⁴ Selime Çakır, a.g.g.

⁸⁷⁵ Selva Bilir, Isparta İlinde Gülcülük ve Ekonomik Önemi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.s.28.

⁸⁷⁶ Şencan, N, a.g.t, 107.

kısa sürede dönerek birçoğu sıkıntı çekmeden hayatına devam etmiştir. Sıkıntı çekenler dil sebebiyle bir işe giremeyenler ya da bu durumun istismarı sonucu hak ettiklerini kazanamayanlar, eğitim seviyesi düşük olanlar ya da bir mesleği olmayanlardı. İşe girmekte zorluk çektiği için Adnan Menderes'e mektup yazan Bulgaristan göçmeni Şerif Erdoğan'ın mektubu aşağıda değiştirilmeden verilmiştir.

Sayın Başvekilim Adnan

Menderes

1951 senesinde Bulgaristan'dan göçmen olarak ana vatanıma geldim. Orta tahsilimi Bulgaristan'da yaptım. Fakat burada birkaç yere iş için başvurduğumda da hiçbir işe giremedim. Marif vekaleti bizi orta mektep mezunu tanımıyor. Bir sene geri atıyor ve ortanını ikisini ikmal etmiş gibi gösteriyor. Bu yüzden (h)er (h)angi bir işe giremiyoruz şu mektubumla sizi rahatsız etmiş oluyorum onun için özür dilerim ve yüksek (h)uzurunuzla bir işe girebilirim benim için en büyük istikbal bu olacaktır ve size ölünceye kadar minettar kalacam.

Şerif Erdoğan

*Yeni sanai çarşı arkası
Selamlarımla*

Sonsuz

Buz fabrikası yanında

Arz ederim

Ev:99⁸⁷⁷

1951 göçmenlerinden olup İzmir, Bergama-Bozköy'e yerleştirilmiş olan Fatma Hatipoğlu da tek meteliklerinin bulunmadığını ve yardıma muhtaç kaldıklarını, evlatlarının tahsilsiz ve kızını verdiği damadının da meteliksiz olduğunu, parasızlıktan kıvrandıklarını beyan etmektedir.⁸⁷⁸

1951 göçmenlerinden olan Hacı Hasan Haşim Yılmaz da Bulgaristan'da müftülük yaptığını, aynı zamanda muhtaç durumda ve engelli olduğunu, oğlunun Ankara'da tercümanlık yaptığı için Bulgarlar tarafından hainlikle suçlandığını, Müslüman cemaatine verdikleri hizmetlerden dolayı yardım talep etmişlerdir. Ne var ki gerekçesine ulaşamadığımız bu talep reddedilmiştir.⁸⁷⁹

---

⁸⁷⁷ BCA, 20.115.2/30.1.0.0.

⁸⁷⁸ BCA, 19.108.4/30.1.0.0.

⁸⁷⁹ BCA, 18.105.9/30.1.0.0.-3.

Vatan hasretinin üzerine açlığın eklendiğini söyleyen Adem Kaynar yaşadıkları zorluklara hâlâ şaşırıldığını, “Babam nasıl aklını oynatmadı, kapı kapı ekmek dilendi biz ölmeyelim diye. Var mı başka çare? Yok. Evlat başka şeye benzemez.” şeklinde ifade etmektedir. Yine ailesinin çok açlık çektiğini anlatırken göz yaşlarını tutamayan F.K. bir teyzesinin açlıktan, bir teyzesinin de zehirli ot yediği için vefat ettiğini aktarmaktadır.⁸⁸⁰

Fatma Çakır da dayısının vefatı üzerine gözyaşı dökten anneannesini teselli eden komşusuna verdiği cevabın “Ben ona ağlamıyorum. Bizim kefene verecek paramız yok.” şeklinde olduğunu anlatmaktadır. Bu anlatılar yaşanan yoksulluğun bugün anlaşılması zor boyutlarda olduğunu göstermektedir.

Göç eden komşularına dair hikayeler anlatan H.G., Pomak komşularının fakirlikleri sebebiyle göç sırasında bir çocuklarını Macır (muhacir) komşularına verdiklerini anlatmaktadır. Daha sonra çocuğun biyolojik ailesi tarafından geri alındığını ve diğer ailenin de bir zorluk çıkarmadığını söyleyen H.G. bu çocuğun Türkçe bilmesi sebebiyle iki göçmen grubun iletişimde aracı olduğunu söylemiştir.

4.4. TERK EDİLEN VATANA DAİR KALANLAR

Her şey olup bittiğinde yani göç tamamlandığında dahi göçün etkileri bitmemektedir. Göç çalışmalarında her daim görülmüştür ki göçlerle birlikte kaybedilenlere dair hiçbir zaman yitmeyen bir özlem ve göçmen olmak durumu kendi içinde farklı bir birikim ve tecrübeyi barındırmaktadır. Göçten yıllar sonra da göçün etkisi devam ettiği bilindiğinden bu durum göç sonrası hatıraları ve göçmen olma kültürünün değerlendirilmesi açısından bu bölümü gerekli kılmaktadır. Bu bölüm bu sebeple terk edilen vatana dair kalanlardan bahsetmekte olup üç başlıkta incelenmektedir.

4.4.1. Sınırın Diğer Tarafında Kalanlar

Göç sadece bir yer değiştirme değildir. Göç ile artık anı olarak kalacak bir vatan ve o vatanda bırakılanlar söz konusudur. Göç konuşurken gördük ki ister 5 yaşında gelmiş olsunlar ister 15, göçmenlerin göç hikayelerine “biz memleketteyken” diyerek

---

⁸⁸⁰ F.K. Doğum Yeri: Silistre, Doğum Tarihi: 1944, Görüşme Tarihi: 13.09.2022.

başlayan anlatılar hâkimdir.⁸⁸¹ Burada oradan daha çok yaşamış olmalarına rağmen göç anından itibaren arada kalmışlık ve bırakılan yere duyulan özlem söz konusudur.⁸⁸² Bunda elbette ki görüştüğümüz göçmenlerin çocuk yaşlarda olmaları en büyük etkidir. Diğer yandan aradan geçen zaman ve vatan özlemi yaşanan kötü günleri silerek sadece vatana ait hoş anıları bırakmaktadır.

Göçmenler sadece istatistiksel veriler değildir. Her bir göçmen göç eden hanesinde bir rakamsa da göç eden her bir kişinin göç edişi, göç sırasında yaşadıkları, geride bıraktıkları biriciktir. Göç bazen aile fertlerini sonsuza kadar ayırır. Göç bazen birbirlerini çok geç tanıyan bazen de hiç tanıyamayan aile fertlerinin varlığıdır. Yukarıda bahsettiğimiz Şevket Kahraman'ın kızını göçten sonra hiç görmemesi, o tarihte bebek olan çocuklarının halalarıyla hiç tanışmamış olmaları da göçün en acı hakikatlerindedir. Göç eden insanlar çoğu zaman yakınlarının mezarlarını dahi bir daha ziyaret edemezler. Nefise Kahraman henüz yeni toprağa verdiği oğlunun mezarını bir daha ziyaret edememiş, üstelik henüz yası bitmeden tüm sevdiklerinden ve vatanından ayrılmak mecburiyetinde kalmıştır. Nefise Kahraman ayrıca doğum yeri olan Zlatograd'ı bir daha görmemiş ve Türkiye'ye ziyarete gelen ablası Hafize Ahmet'i de göçten sonra sadece bir kez görmüştür.⁸⁸³

Göçün onları ayıracağını bilmeyen Ş. L. sınırı geçerken hamile olduğunu, eşinin “Ben de hemen arkanızdan geleceğim” diyerek güvenlik gerekçesiyle kendisini önden yolladığını ve eşinden bir daha haber alamadığını anlatmaktadır.⁸⁸⁴

Göçmenlerin bir kısmı ise hiç görmediği akrabalarıyla orta yaşlarında tanışma fırsatı yakalayabilmiştir. Bunlardan biri olan Lütfiye Tatar amcasıyla 35 yaşından sonra tanıştığını anlatmış ve sanki hep tanışıyormuş ve ayrılmamış gibi hissettiğini anlatırken duygularına hâkim olamamıştır. Lütfiye Tatar, 35 yaşından sonra akrabalarını sık sık görmeye gittiğini de paylaşmaktadır. Adem Kaynar da kalan akrabalarıyla görüştüğünü, “Ben gitmem oraya ama onlar geliyorlar. Kuzenim buradaydı. 2-3 hafta kaldı. Hasta oldu gitti.” sözleriyle anlatmıştır. Anlatımlardan hareketle göçmenlerin geride kalan akrabalarıyla bir şekilde iletişim halinde

---

⁸⁸¹ Zekeriya Kurtulmuş, **a.g.g.**

⁸⁸² Balkanlardan çekilişle birlikte Balkanlarda Türkere dair kalanlar ve silinenleri görmek için bkz: Hasip Saygılı, **Rumeli'de Bizden Ne Kaldı?**, İlgü Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2019.

⁸⁸³ Fatma Çakır, **a.g.g.**

⁸⁸⁴ Ş.L. Doğum Tarihi: 1934, Doğum Yeri: Alamovtsi, Görüşme Tarihi: 11.04.2022.

olduklarını görmekteyiz. Bunun mümkün olmadığını söyleyen görüşmecilerimiz de olmuştur. Bunun sebebi ise genellikle “Onlar değişti, Bulgarlarla evlendiler, karıştılar, bizden papaz bile varmış, ben görmedim ama görenler söylüyor.” gibi ifadelerle arada uçurumlar olduğunu düşünmeleridir.⁸⁸⁵ Bu algı ve tutumu genellemek pek mümkün değildir. Örneğin, Bulgaristan ile bir dönem kereste ticareti de yaptığını söyleyen Kâmil Altınbaş yaşananlarının eskide kaldığını ve Bulgarların Türklere ve Türkiye’ye saygı duyduklarını ve akrabalarla iletişimi kesmenin haram olduğunu söyleyerek oradaki akrabalarını da gözettiğini söylemektedir.⁸⁸⁶

Türk göçmenler de Bulgar komşularıyla münasebetlerini sorduğumuzda genellikle müsbet cevaplar vermişlerdir. Görüşmecilerimizden Selime Çakır, Bulgar komşularını çok sevdiklerini, çok iyi anlaştıklarını bütün gün çocuklarla birlikte oynadıklarını, kimsenin kimseye yan gözle bakmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Türklere farklı olarak onların çocukları çok sevmediklerinden bahsetmektedir. Küçük bir çocukken Bulgar komşusuyla ailesi yanında olmadan onun deyişiyle “gevur köyüne” gitmesi de aralarında etnik farklılığa dayalı bir problemin olmadığını göstermektedir. O köyün daha büyük olduğunu ve insanların daha okumuş olduğunu aktaran Çakır, köyün adını hatırlamasa da çocuk dimağında köy halkını daha modern bulmuş ve bize bu gözlemini “Bana bir Bulgar tokalaşmak için elini uzattı. Ben ne yapacağımı bilemedim. O güne kadar öyle bir şey görmemişim.” şeklinde ilginç bulduğu hatırasını anlatmaktadır.

Göçmenlerin ardında bıraktıklarını düşündükleri sadece akraba ve komşuları değildir elbette. Küçük ya da genç yaşta gelmiş olan bu insanlar bazen bıraktıkları bir oğlaklarını, bir kedilerini anarak hüzünlenmektedirler.⁸⁸⁷ Küçükken bağda üzüm topladığını söyleyen Selime Çakır da “Burada öyle üzüm yok.” diyerek hüzünlenmektedir.⁸⁸⁸ Bundan başka göçmenler mekânsal olarak da özlemlerini dile getirirken “Türkiye’de ayrı güzel.” diyerek ekleme yapmak ihtiyacı hissetmişlerdir.

---

⁸⁸⁵ Sabri Şen, **a.g.g.**

⁸⁸⁶ Bu durum sonraki kuşaklarda daha çok görülmektedir. Göçmen olan ilk kuşak genellikle Bulgarlara karşı mesafelidir.

⁸⁸⁷ S.K., **a.g.g.**

⁸⁸⁸ Selime Çakır, **a.g.g.**

4.4.2. Tarihsel Köklerine Bağlılık

Göç çalıştığımız için doğal olarak hiçbir göçmene Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilişi ya da etnik aidiyetleri ile ilgili ne düşündüklerini sormamamıza rağmen göçmenlerin ilk cümleleri genellikle Türklerle bağ kurma ya da tarihsel olarak Balkanlar'da bulunuşlarını açıklamaya yönelik olmuştur. Pomaklarda bu genellikle onlardan önce oradaymışız (Bulgarları kastederek), Türklerde ise Osmanlı'nın Balkanlar'a geçişinden bahsetmek olarak kendini göstermektedir. Örneğin, bir Pomak görüşmecimiz ana dili Pomakça olmasına rağmen ailesinin Konya Karaman'dan geldiğini ve kendisinin Karamanoğulları'ndan geldiğine emin olduğunu söylemiştir. Ses kaydı öncesinde Pomakça iletişime geçtiğimiz görüşmeci ses kaydı sırasında Bulgarca'yı kursa giderek öğrendiğini ve ana dilinin Türkçe olduğunu söylemiştir.

Tarihsel köklerine bağlılığını defalarca vurgulayan Yusuf Tunalı'nın evinin duvarlarını doğum yeri olan Şumnu'nun fotoğrafları süslemektedir. Türklüğüne çok bağlı olduğunu söyleyen Tunalı, ailesinin ve tanıdıklarının da öyle olduğunu söylemektedir. Nüv vap'ın babasının dükkanının karşısında olduğunu da belirten Tunalı, "Osman Kılıç⁸⁸⁹ gibi isimlerin kucağında büyüdüm." diyerek bununla iftihar etmektedir.

Tarihsel köklere bağlılığın bir diğer göstergesi ise göçmenlerin çocuklarına nereden ve neden geldiklerini unutmamaları yönünde -hatta göçü hiç yaşamamış üçüncü kuşaklara dahi- telkinler vermeleridir. Bu telkinlerin niteliği göç eden ailenin dünya görüşü, göç tarihi ve etnik kökeni ile bağlantılı olarak değişmektedir. Örneğin, 1989 göçmenleri daha çok Bulgaristan Türklüğü ve etnik kimlikleri üzerinden bir aidiyet ve baskı kurarken daha önce gelmiş olanlar bunu daha çok din üzerinden belli etmektedirler. Bu durum geldiklerinde Türkçe bilmediklerini sık sık dile getiren Pomaklar üzerinde daha etkilidir. Komünizm baskısı, dini baskılar sebebiyle geldiklerini ifade eden Pomaklarda dini kimliklerine sahip çıkmak vurgusu yapıldığı görülmektedir.

---

⁸⁸⁹ Bulgaristan Türklüğü için önemli bir isimdir. 1948 yılında Türklük bilinci sebebiyle Türkiye casusu olmakla suçlanmış ve idamla yargılanmıştır. Türkiye'nin girişimleriyle cezası müebbet çevrilen Osman Kılıç 1962 yılına kadar hapiste kalmıştır. <https://www.ytb.gov.tr/haberler/bulgaristan-turklerinin-sembol-ismi-osman-kilic-vefat-etti>.

Pomaklarda tarihsel köklerine bağlılık kişiye göre değişen son yıllarda oldukça daha da karmaşık bir yapıya dönüşen bir meseledir. Hem göçmenler hem de Bulgaristan'da kalmış olanlar için net bir ayrıma varmak mümkün değildir. Bulgaristan için Türk ve Bulgar olduğunu düşünenler ve son yıllarda artan Pomak milliyetçiliği ile az da olsa kökenlerini Araplara dayandıranlar mevcuttur. Müslüman kimliğini ön planda tutanlar daha çok Pomak, Arap ve Türk kimliklerine sahip çıkarken, daha seküler olanlar da ise az da olsa kimliklerini Bulgar olarak adlandıranlar mevcuttur. Bazı görüşmecilerimiz de bir konuşma içerisinde bile farklı etnik kökenlerden geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu bir çeşit kimlik bunalımı anlamına gelse de etnik aidiyetlerin çoğu zaman keskin sınırlarla ayrılmadığını da göstermektedir. Bu durum her iki ülke sınırları içerisinde yaşayan Pomak ve Türkler içinde geçerlidir. Bir kısmının ise Pomak mısın sorusuna “Ne olmuş Pomaksam?” gibi ifadelerle yanıt vermesi kendi kimliğini kabul etmekle birlikte bunu çok da muteber görmediğini de göstermektedir. Bulgaristan için konuştuğumuzda bunu bölgesel olarak ayırt etmenin mümkün olmadığını görmekteyiz. Bulgaristan'ın Makedonya toprakları diyebileceğimiz Nevrekop bölgesinde yaşayan Pomakların çoğunluğu kendilerini Türk olarak ifade ederken, kendilerini çoğunlukla Bulgar ya da Pomak gören Smolyan ise aslında Türklerle daha yakın irtibatlı ve tanış olan bir bölge olmasına rağmen buradan gelenler Türk kimliğini benimsemiş değillerdir. Smolyan (Paşmaklı) civarında Pomakçanın daha ayrı bir kullanımının olması bir kısım Pomakların buranın kadim halkı olduklarına dair inançlarını kuvvetlendirmektedir.⁸⁹⁰ Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ne herhangi bir derin bağlılık duymayan Pomakların dahi tıpkı Türkiye'deki Pomaklar gibi Atatürk'ün Pomak olduğunu söylemeleri de ilgi çekici bir noktadır.⁸⁹¹

4.4.3. Göçmen Çocuklarının Vatan Algısı

Etnik aidiyetlerin keskin çizgilerle ayrılmaması gibi, vatan tahayyülü ve sevgisi de net bir şekilde birbirinden ayrılmamaktadır. Devletlerin resmî sınırları ya da göçler bu algıyı değiştirecek güçte değillerdir. Sonraki kuşakların dahi kendilerini göçmen olarak tanıtmaları bu sebeptendir. Göçmen çocukları doğdukları ülkeye

---

⁸⁹⁰ Adem Nuh, **a.g.t.**, s.11.

⁸⁹¹ R. Z. H, (Pomak) **a.g.g.**, B.A, (Bulgaristan Türkü), E, Görüşme tarihi: 28.10.2022.

duydukları aidiyet ve sevgi oldukça belirginken aynı sevgi ve merak göç edilen ülkeye karşıda beslenmektedir. Göçmen çocuklarında dikkatimizi çeken bir diğer husus ise hiç görmedikleri evlerini bile bulabiliyor oluşlarıdır. Bu durum son derece ilginç olsa da hiç görmedikleri vatanlarına duydukları özlem, aidiyet ve de sokak ve caddelerin dahi ailelerinin dilinden düşmemesiyle alakalıdır.⁸⁹² Nitekim bu konuya değinen Zekeriya Kurtulmuş, “Çok güzel modern Bulgar şehirlerini gezdim ama o hissi oralarda alamadım. Gittim, evi gördüm, elimle koymuş gibi buldum ilk defa gittiğim evi” demektedir. Yine Hasköy’deki evine giden A. O. da çok heyecanlandığını, her ağaca çıktığını, her çeşmede elini yüzünü yıkadığını anlatmıştır.⁸⁹³ Atalarının geldikleri yerlere derin duygularla bağlı bulunan bu insanlar genellikle gelecek nesillere de bunu aktarma eğilimde olmuşlardır. Ailesinin köyünde çocuklarına köklerinin buraya dayandığını anlattığını söyleyen Zekeriya Kurtulmuş da sahip olduğu değerleri çocuklarına aktarma isteği taşımaktadır.

Bulgaristan’ı ziyaret etme konusunda Türklerin Pomaklardan daha istekli ve girişken oldukları gözlemlenmiştir. Göç eden ilk kuşak arasında “Gidersek bizi bırakmazlar” gibi söylemlerin etkili olması göçlerin kaçak olması ve Bulgar Muhammedan söylemine maruz kalmalarıyla ilgili olduğu düşünülmektedir.

Fatma Çakır da annesinin “Babaannem birkaç kelime Türkçe biliyordu. Biz anlamadığımız için gülüyorduk. Türkiye önceden Bulgaristan’daymış. Türkiye gidince mecbur olmuşuz biz de gitmeye.”⁸⁹⁴ şeklinde anlatılarıyla Türkiye ve Bulgaristan ile bağlarını anlatmaktadır. Bununla birlikte Pomaklarda hemen herkes “Osmanlı oradayken bir sorunumuz yokmuş.” diyerek yaşadıkları zorlukların Osmanlı’nın bölgeden çekilişiyle bağlantılı olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Neticede sözlü tarih çalışmaları bize göçün arka yüzünde yaşanan korku, sevinç, hüzn gibi duyguları ve belgelere yansımayan, yansısı bile bulunma ihtimali düşük olan olayları ve diyalogları göstermiştir. Göçün etkisinin göçen kişiler ile bittiğini varsaymak ise bir yanılsamadan ibaret olduğunu ve tabiri caizse hem göçmenin hem de sonraki kuşakların kendilerini iki vatanlı hissettikleri, vatandaşlığı olmayanların bile Bulgaristan siyasetini takip ettikleri görülmüştür .Aynı şekilde göçle

---

⁸⁹² Zekeriya Kurtulmuş, **a.g.g.**

⁸⁹³ A. O, 2.kuşak, Görüşme Tarihi: 13.09.2022.

⁸⁹⁴ Fatma Kahraman, 19.08.2021.

beraber geride kalanlar da gidenler ile ilgili haberler almayı beklemişler, Türkiye ile ilgilenmişlerdir.⁸⁹⁵ Bu durum göç trajedisini sadece göçmenler ile değerlendirmemek gerektiğini kalanlarında manevi anlamda yarım kaldıklarını göstermektedir.

---

⁸⁹⁵ Biga Pomaklar Derneği, <https://youtu.be/7aMKVsZg6sU> : erişim tarihi:(01.11.2022.)

SONUÇ

Balkan ülkelerinden ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye (Anadolu ve Trakya'ya) göçlerin uzun tarihi kapsamlı bir literatürün konusu olmasına rağmen İkinci Dünya Savaşının hemen ertesinde yaşanan göçlere çeşitli nedenlerle yeterince ilgi gösterilmemiştir.

Bu tezde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1946-1951 yılları arasında gerçekleşmiş olan Müslüman göçleri incelenmiştir. Bu tarih aralığını seçmemizin nedeni bu tarihlerin her iki ülkenin siyasal tarihlerinde yeni ve farklı bir dönemin başlangıcını ifade ediyor olmasıdır. 1946 yılı Türkiye Cumhuriyeti için çok partili hayata geçişi ve Soğuk Savaş döneminde yer aldığı Batı Bloğu ile yakınlaşmasını, Bulgaristan için Komünist dönemin başlangıcını ve krallığın lağvını ifade etmektedir. Bulgaristan'ın krallığın lağvıyla cumhuriyete ve Rusya'nın işgaliyle komünist rejime geçişi, sabık yönetimi tasfiye ve önceki dönemin mirasını inkârla birlikte yeniden doğuş söylemlerini doğurdu. Yeni dönemin Müslümanlar için özgür bir ortam sağlayacağı düşünülmektedir. Önceki dönemi faşist ilan eden Bulgaristan'ın oldukça büyük bir Müslüman nüfusu barındırmak gibi bir gerçekliği vardı. Komünist dönemin başlangıcında Türklere de bazı haklar veren Bulgaristan olabildiğince eşitlikçi görünmekteydi. Ne var ki kısa süre içinde Türklerin din, örf ve adetlerine son derece bağlı olması ve komünizmin bu değerleri yok sayma ideolojisi ters düştü. Bunun yanında Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ters düşen dış politik tercihlerinin de bir sonucu olarak komünist yönetim Türk azınlığını ve tüm Müslüman halkları da düşman gibi görmeye başladı. Nitekim bu dönemde Komünist Parti'ye üye ve gönülden bağlı Türklere bile tam manasıyla güvenilmemektedir. Kınanan faşist döneme uygulama anlamında geri dönen Komünist Bulgaristan, kısa süre içinde krallık dönemi siyasetlerini aratmayacak bir politika yürütmeye başladı.

İçinde etnik ve dini azınlıklar barındıran pek çok ulus devlette olduğu gibi, Bulgaristan'da asimilasyon siyasetleri ve göçlerin ana sebebi Bulgaristan'ın Bulgarların olması gerektiği ve bu bağlamda ekonominin de Bulgarlaştırılması

yönündeki düşüncelerdir. Bu dönemde Türkler Türkiye'ye yollanırken aynı tarihlerde Pomakların araya karışması ve kaçmalarını önlemek için kuzeye tehcir edilmeleri, göç hadisesi bittiğinde tekrar güneye inmelerine izin verilmesi bu fikrimizi doğrulamaktadır. Yine bu kapsamda Romanların da Türkiye'ye anlaşmaya dahil olmayan grup olmalarına rağmen yollanmaya çalışılması, bunun Bulgarlaştırmanın bir parçası olarak planlandığını ispat etmektedir.

Bulgaristan nezdinde Türklerin göç ve asimilasyonlarını gerekli kılan iki ekonomik sebep bulunmaktadır. Birincisi Rusya'nın taleplerini karşılayabilmek için ödenmesi mümkün olmayan ekonomik yaptırımlar uygulamak, ikincisi Bulgaristan ekonomisini Bulgarlaştırma çabası. İlki Türklerin göç isteğini artırırken, ikincisi Türkleri vatanlarından atmayı öngörmekteydi.

Bu çaba her ne kadar 1877-1878'den beri süreklilik ifade ediyor olsa da özellikle Soğuk Savaş döneminde arttığı görülmektedir. Bunun çok kesin bir biçimde Türkiye ile Bulgaristan'ın farklı bloklarda olmasıyla ilintili olduğu açıktır. İki ülkenin farklı bloklarda yer alması Bulgaristan'ın Müslüman azınlığına şüphe ile yaklaşmasına neden olmuştur. Bulgaristan Türklerinin bu şüpheye sebep olacak herhangi bir girişimlerinin bulunduğu görülmemektedir. Buna rağmen Türklerin Türkiye Cumhuriyeti'yle bilinen bağı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin düşman olarak algılanmasının komünizmin şüpheli doğasıyla birleşmesi neticesinde Bulgaristan Türkleri istenmeyen azınlık olmuştur. Bulgaristan'ın bu dönemde Müslüman azınlığa karşı net tavır sergilemediği ve iç ve dış politikada zikzaklar çizdiği de görülmektedir. Bunun sebebi gerek uygulamalar gerekse söylemlerde görüldüğü üzere Bulgaristan'ın çalışkan nüfusunun kaybedilmesiyle tamiri zor şekilde açılacak yara ve birçok sebepten yaranın kendisinin Müslüman azınlık olduğunun düşünülmesidir. Bu durum Bulgaristan'ı Türklerden kurtulmak ve onları zorla göç ettirmek ile onları ülke içinde tutmaya çalışmak arasında ikilemde bırakmıştır.

Uzun yıllar boyunca tek bir potada eritilmesi gerektiği düşünülen Müslüman gruplar bu tarihlerde çok daha keskin bir şekilde birbirlerinden ayrılmışlardır. Romanlar kurtulması veya ajan olarak Türkiye'ye gönderilmesi düşünülen grubu oluştururken, Pomaklar mutlaka ülke içinde tutulması gereken nüfusu oluşturmaktadır. Bu yüzden kitlesel göçlerde onlar bulunmamaktadır. Bunun sebebi Bulgar yönetimlerine göre Pomakların Türkiye Cumhuriyeti ile herhangi bir etnik bağlarının

olmamasıdır. Pomakların göçlerine izin verilmediğinden onların göçleri kitlesel değil kaçak ve münferit göçler olmuştur. Nitekim Bulgaristan Türklerinin göç ettiği tarihlerde de Pomakların Türklere karışmasını önlemek için Kuzey Bulgaristan'a tehcirleri söz konusu olmuştur. Bununla birlikte 1950-1951 göçmenleri ana dillerinin Türkçe olduğunu belirtenlerinin oranının %97,5 olması bu göçte Pomakların olmadığını ya da sembolik rakamlarda olduklarını göstermektedir.⁸⁹⁶

Bulgaristan'ın ve Türkiye'nin göçü arzulamadığı tarihlerde Türklere olan güvensizlik ve Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi olayların seyrini değiştirmiş, Bulgaristan 3 ay içerisinde 250.000 Türkü sınır dışı edeceğini açıklamıştır. Bu şekilde Türkiye Cumhuriyeti'ni zor durumda bırakacağını düşünen Bulgaristan, Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı bloğundan alacağı yardımları hesap edememiş, üretici konumda olan Türk nüfusundan kurtulması neticesinde üretim problemi yaşamıştır. Yaşanan bu kriz neticesinde de Türklerin göçünü durdurmak zorunda kalmıştır. Bunun yanında Türkiye'ye gönderilen göçmen Türklere yardım konusunda halkın da dahil olarak bir anda organize olması Bulgaristan'ın planlarını akim bırakmıştır. Diğer yandan Bulgaristan'ın ve belki de ulus devletlerin öngöremediği şey halkların vatan algısındaki sınırsızlıktır. Ezcümle Türklerin Türkiye'ye olan muhabbetleri Bulgaristan'a muhabbet duymadıkları ve Bulgaristan'ın aleyhinde faaliyette bulunacakları anlamına gelmemektedir. Ülkelerin dış siyasetlerindeki evhamlarının Bulgaristan Türk azınlığa yansımaları net bir şekilde gözlemlenirken Türkiye'deki Bulgar azınlığın bu dönemde herhangi bir tahkire maruz kalmadığı görülmektedir.

1946-1949 yılları arasında gerçekleşen göçlerin sınırlı olmasında, bu dönemde sınırların çok sıkı tutulmasının ve pasaportların çeşitli bahanelerle alınıp geri verilmemesinin etkili olduğu saptanmıştır. Tezin içerisinde sıkça kullandığımız belgeler ve yaptığımız sözlü tarih görüşmeleri bunu teyit etmektedir. Bununla birlikte komünist dönemde Pomakların isimlerinin ilk defa 1970'lerde değişmeye başladığı gibi tarih yazımında kabul edilen algının yanlış olduğu, bu uygulamaların Bulgaristan'ın tamamında olmasa bile Güney Bulgaristan'da 1947-1948 yıllarında denendiği, TBMM tutanaklarında dahi kendisine yer bulmuştur. Tarih yazımında önemi vurgulanagelen 1958 yılındaki Kıyafet Devriminin aslında daha önce, bu

---

⁸⁹⁶ Yıldırım B., **Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu**, s.63.

tariflerde Güney Bulgaristan'da yapılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Buna kanıtlarımız tez içerisindeki belgelerde ve yaptığımız sözlü tarih görüşmelerinde gösterilmiştir.

Diğer önemli bir husus Pomakların Türkiye ve Yunanistan'a kaçırlarının Türkiye Cumhuriyeti'nden aldıkları gücün dışında bir motivasyonlarının olup olmadığı ile ilgiliydi. Burada gördük ki Bulgaristan için terörist olan, Pomaklar tarafından ise övgüyle anılan Goryan çeteleri teze başlamadan önce sahip olduğunu düşündüğümüz etkiden çok daha fazlasına sahiptir. Buna rağmen bu dönem üzerine tezlerin hiçbirinde bu çetelerden bahsedilmemektedir.

Teze kitlesel göç olan 1950-1951 göçleri özelinde baktığımız zaman ise genel kabulün aksine kanaatimiz bu göçlerin zorunlu göç ve tehcir kapsamında değerlendirilmesi gerektiğidir. Her ne kadar göç öncesi anlaşma ve resmi yazışmalar olsa dahi Bulgaristan Türklerine neredeyse yaşam hakkı tanınmaması bu kanaatimizi doğrulamaktadır. Bu göç için bir diğer söylenmesi gereken husus ise asıl önemli ve ana sebep olan meselenin Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ve Türkiye ile Bulgaristan'ın farklı bloklarda yer almasının tetikleyici sebep olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündedir.

Tanıklıkları değerlendirdiğimiz kısımda göç sebeplerinden Pomakların ve Türklerin ayrımının yapılabileceği anlaşılmaktadır. Bu tarihlerde gelen Pomakların tamamına yakınının Smolyanlı olması ise tüm asimilasyonların başlangıç noktasının bu şehir olduğu düşünüldüğünde şaşırtıcı gelmemektedir. Pomaklarda tek seferde göç denemesini başarabilenlerin az olması, belgelerde sıklıkla vurgulanan sınırların sıkı tutulması meselesinin gerçek olduğunu göstermektedir.

Bu yıllara, Pomakların ve Türklerin birbirlerinden ayrı tutulmaları gerektiği fikri ve bu yöndeki politikalar damga vurmuşken, bu husus literatürde karşımıza çok fazla çıkmış bir mesele değildir. Bununla birlikte Bulgaristan Türklerinin göç sebeplerinin genellikle ekonomik olması ve Pomakların ekonomik yaptırımlardan hiç bahsetmeyip asimilasyonlara odaklanmaları da göç sebepleri açısından bu iki grubun bu çalışma için ayırt edici özelliği olarak görülmektedir.

Osmanlı'nın Balkanlardan çekilişinin Osmanlı'ya, geride kalan Müslüman azınlığa hatta gayr-i müslimlere olumsuz yansıması görülmektedir. Bununla birlikte hem kendisine muhalif gördüğü Osmanlı tebaasını hem de Osmanlı'nın kültür

varlığını 200 yılı aşkın bir süredir kuvvetli gayretlerine rağmen silememesi bu bölümü aydınlatmada yararlanılan inceleme eserlerle ulaşılan bir sonuç olmuştur.

Millî tarih yazımlarında suçladığı Osmanlı Devleti'nin bakiyesi olarak gördüğü Müslüman azınlığa nefreti, Bulgaristan'ın etnik ve dini çeşitliliğiyle birleştiğinde 20. yüzyılda Bulgaristan Müslümanlarının göçlere devam ettiği ama aynı zamanda da yeni kurulan devletin nüfus ihtiyacı sebebiyle asimilasyon siyasetlerine maruz kaldığı görülmektedir. Balkan Savaşlarıyla birlikte benzer dili konuştuklarını fark ettikleri Pomakların varlığı, Bulgaristan'ın Bulgar nüfus ihtiyacıyla birleştiğinde, Pomaklara karşı politikalar da değişmiştir. Daha önce Türk olarak değerlendirilen bu nüfusun "Bulgarlıklarını unutmuş olan Bulgarlar" oldukları düşünülmüştür. *Rodopa* ve *Rodopska Misil* gibi asimilasyona hizmet eden yayın araçları başta olmak üzere arşiv belgeleriyle Türklere ve Pomaklara ayrı ayrı uygulanan bu asimilasyon çalışmaları incelenmiştir. Neticede bu asimilasyon politikaları göçlerin de sebeplerini oluşturmaktadır.

Çalışmada arşiv belgeleri ve Türk basınına dayanarak Bulgaristan Müslümanlarının Türkiye'ye göç edebilme şartları ve her iki ülke nezdinde de göç etme sebepleri incelenmiştir. Göç çalışmalarının genelinin aksine yaşanan süreç hukuki ya da idari perspektiflerden değil bireysel ve insani deneyimler açısından da değerlendirilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin göçü yönetme kabiliyetinin genişliği, göçün zorlayıcılığına rağmen kendisine katkısı ve Bulgaristan'ın Müslüman nüfusu istememesine rağmen gidişleriyle yaşadığı ekonomik çalkantı değerlendirilerek, Bulgaristan'ın özellikle 1950-1951 göçüyle umduğu amaçlara ulaşamadığı saptanmıştır.

Tezin yazımında farklı türde belgeler kullanılarak tarafsız bir araştırma yapılmaya çalışıldıysa da bu konunun bizzat öznesi olan göçmenlerle sözlü tarih çalışması yapmak eksik ve anlaşılmayan noktaların aydınlanması açısından önem arz etmiş, bu anlamda literatürdeki eksiklik giderilmek istenmiştir. Göçmenlerin, göç öncesi, göç sırası ve hatta göçten sonra geride kalanlara duydukları özlem ve vatanlarıyla irtibat kurma çabalarına dair bizzat tanıklar ağızından özgün bilgiler derlenmiştir. Her ne kadar göçün, iskân hakkının hatta göç sonrası uyumun belli kaidelerle sağlandığı düşünülse de tanıklıklar bölümü ışığında her bir göçmenin farklı

bir göç tecrübesi olduğu, hatta özel sebeplerle farklı iskân kurallarının uygulanabildiği görölmüştür.

Tezin kullanılan kaynakların özgünlüğüyle birlikte literatürdeki önemli bir boşluğu doldurduğu düşünölmektedir. Bununla birlikte ölkemizde göç çalışmaları özellikle tarih alanında hak ettiği ilgiyi yeterince görmemektedir. Bu çalışmamızdan edinilen tecrübelerle bu tezden sonra yapılacak göç çalışmalarında mutlaka tanıklıklara başvurmak çalışmaların eksik yönlerini tamamlamada ve fâni tarih kaynaklarını kayıt altına almada önemli olduğundan mutlaka başvurulması gereken bir yöntem olarak kullanımının artması gerektiği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

İrade-i Hususi (İ.H)

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi (HR. MKT)

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS)

Yıldız Kâmil Paşa Evrakı (Y. EE.KP)

Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA)

Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım (DH.SYS)

Dahiliye Evrakı Umumi 5. Şube (DH.EUM 5.Şb)

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü (30-11-1-0)

Kararlar Daire Başkanlığı 1928- (30-18-1-2)

Muamelat Genel Müdürlüğü (30-10-0-0)

Cumhuriyet Halk Partisi (490-1-0-0)

Toprak İskan Genel Müdürlüğü- Muhacirin Fonu (272- 0-0-0)

TBMM Tunanak Kayıtları

TBMM Gizli Celse Zabıtları

TBMM Zabıt Ceridesi

Bulgaristan Devlet Arşivleri

Tsentrallen Dirjaven Arhiv (Merkezî Devlet Arşivi) F (1, F.84K, 239K, 89K, 135K, 62K, 198K, 15K, 176, 198K, 622,F.B)

FB- Polütboro Fonu,

SÜRELİ YAYINLAR

Ayvalık Gazetesi (1944-1951 yılları)

Akşam Gazetesi (1944-1951)

Akşam Postası (1950-1951)

Ant Gazetesi (1950-1951)

Bafra Gazetesi (1946-1951)

Balıkesir Postası (1947-1948)

Bursa Hâkimiyet (1950-1951)

Dede Gazetesi (1948-1950)

Edirne Postası (1946-1951)

Hürriyet-Bursa (1950-1951)

Hâkimiyet- Bursa (1950-1951)

Zafer (1949-1950)

Zaman (1946-1951)

Cumhuriyet (1944-1951)

Rumeli-Balkan Postası (1949)

Sabah Postası (1949)

Yeni Asır (1945-1946)

Yeni Trakya (1950)

Yeni İstanbul (1950)

Resmi Gazete (1934-1951)

Ulus, (1951)

Dirjaven Vestnik (1946-1951)

Rodopa (1922-1948)

Rodopska Misil (1933-1947)

Rodopski Glas (1921)

Rodopski Napredik

Knasnagor (1931-1944)

Liberalen Pregled

Bulgaristan Türklerinin Sesi (1987)

Halkevi Dergisi

Ansiklopedi Maddeleri

- BEYDİLLİ, Kemal Beydilli, “Şark Sorunu”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.
- KARPAT, Kemal “Balkanlar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul 1992.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Balkan Savaşı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul 1992.
- ÖZCAN, Abdülkadir “Başı Bozuk” **İslam Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul 2018.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Murad I”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.VIII, Maarif Bakanlığı, Ankara ve İstanbul 1940.

KİTAPLAR

- ADANIR, Fikret, **Osmanlı ve Balkanlar: Bir Tarih Yazımı Tartışması**, çev. Beril İdemen, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- ADIYEKE, Ayşe Nükhet, **Girit Muhacirlerinin Terk-i Mal Etmelerine Dair, Geçmişten Günümüze Göç**, Ed.Osman Köse, Samsun:2017, C.2, s.105.
- ADWERS, P. A, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, çev: Mustafa Küpüşoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1992.
- AĞANOĞLU, H. Yıldırım, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makus Talihi Göç**, Kum Saati Yay., İstanbul 2001.
- ALP, İlker, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)**, Trakya Üni. Yay., No. 90/1, Ankara 1990.
- ARI, Oğuz, **Bulgaristan’lı Göçmenlerin İntibakı**, Rekor Matbaası, Ankara,1960.
- ATASOY, Emin, **Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri**, MKM Yayıncılık, Bursa 2011.
- AYDIN, Mahir, **Şarkî Rumeli Vilayeti**, TTK, Ankara,1992.
- BAĞLI, Mazhar; Özensel, Ertan, **Çokkültürlü Vatandaşlık**, Çizgi Kitabevi, Konya 2013.

- BALKANLI, Ali Kemal, **Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler**, Ankara 1986.
- BARTH, Fredrik, **Etnik Gruplar ve Sınırları**, çev. Ayhan Kaya-Seda Gürkan, Bağlam Yayınları, Ankara 1994.
- BİLECİK, Gülberk, **Bulgaristan'da Tarikat Yapıları, Rumeli'de Osmanlı Vakıfları üzerine Araştırmalar: Bulgaristan**, ed. Ahmet Kala, İsmail Güleç, Ömer Said Güler, Vakar Vakıf Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2020
- BOZOV, Salih, **İsimleri Uğruna**, çev. İsmail Çavuş, Sultanbeyli Belediyesi, İstanbul 2000.
- BRUCHFEL Stephane, Levine, Paul A., **Bunu Anlatmalısınız**, Başbakanlık Yaşayan Tarih, Stockholm 1998.
- BURNASKİ, Georgi **Prosvetno Delo i Kulturnata Revolyutsiya v Modernizatsionnata Politika na Bülgarskata Komunisticheska Partiya Spryamo Turkinite v Bulgariya, İstorya**, C.27, S.6, Sofya 2016.
- CRAMPTON, R. J, **Bulgaristan Tarihi**, Jeopolitika Yayınları, Sofya 2007.
- CRAMPTON, Richard, **A Concise History of Bulgaria**, Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- ÇOLAK, Filiz, **Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951), Tarih Okulu Dergisi**, Uşak 2013.
- DANQİLOF, G. T, **Bulgaristan Nüfus İstatiklerine Aid Tetkikler**, çev. İbrahim (soyad yok) Başvekalet Matbaası, Ankara 1937.
- DAYIOĞLU, Ali, **Toplama Kampından Meclis'e: Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- DEMİRHAN Hasan, **Büyük Güçlerin Gölgesinde Yunan İsyanı**, İdil Yayıncılık, İstanbul 2016.
- DİMİTROV, Georgi, **Bulgaristan Devrimci Gençlik Hareketi Tarihi**, çev. Orhan Aydın, Çağrı Yayınları, İstanbul 1975.
- DOBREV, Petır, **Bulgari, Turki, Slavyani**, İzdatelska kışta Ogledalo, Sofya 1996.
- ERCAN, Yavuz, **Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- EREN, Halit, **Batı Trakya Türkleri**, Karakalem Yayıncılık, İstanbul 1997.

- EROĞLU, Ahmet Hikmet, **Osmanlı'da Yahudiler**, Berikan Yayınevi, İstanbul 2013
- GÖLEÇ, Mustafa, **Avcı Siperinde Harp Sinematografı Birinci Dünya Savaşı Fotoğraflarında Savaş ve Başka İnsanlık Halleri**, Ketebe Yayınları, İstanbul 2021.
- GÖLEN, Zafer, Abidin Temizer, **Balkan Tarihi**, Gece Yayıncılık, İstanbul 2016.
- GÖZLER, Kemal, **Les Villages Pomaks De Lofça**, TTK, 2001 Ankara.
- GURULKAN, Kemal; Küçük, Mustafa; Genç, Yusuf İhsan; Demirbaş, Uğurhan; Özyurt, Ayhan; Gündoğdu, Raşit, **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006.
- HACISALİHOĞLU, Ersoy Neriman, **Zorunlu İsim Değiştirme Sonrası Bulgaristan Türklerinin Yeni İsimlere Yönelik Tutum ve Tepkileri, Uluslararası 30. Yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Zorunlu Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı** ed. İzmir Kâtip Çelebi, İzmir 2020.
- HAMZAOĞLU, Yusuf, **Balkan Türklüğü**, Logos-A Yayınları, Üsküp 2020.
- Hüseyin Raci Efendi, **Zağra Müftüsünün Hatıraları**, hazırlayanlar: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.
- KAMİL, İbrahim, **İkili ve Çok Taraflı Siyasi Anlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları**, Ankara Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989.
- KAMİL, İbrahim, **Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri, C.1 (1944-1953)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018.
- KAMİL, İbrahim, **Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.
- KARATAY Osman; Gökdağ Bilgehan A, **Balkanlar El Kitabı**, Vadi Yayınları, Ankara 2006.
- KARASİDOU, Anastasia N., **Buğday Tarlaları Kan Tepeleri Yunan Makedonyasında Millet Olma Aşamasına Geçiş Süreçleri 1870-1990**, çev. Nurettin Elhüseyni İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

- TAŞTAN, Zeki Burcu Tütak, Mehmet Tütak, **Göç Bibliyografyası: Göç Konusunda Başvurulabilecek Kaynaklar ve Bu Kaynaklara ilişkin Değerlendirme I.Tezler**, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2020.
- KALCHEV Kalcho Kostov, **Bilgaro-Turksi Voennopolitiçeski Vrizki i Otnoşteniya**, Unıversitestko Kril i Metodiy, Veliko Tırnovo 2010.
- KARPAT, Kemal, **Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2019.
- KARPAT, Kemal, **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge Yayınları, İstanbul 2004.
- KAYAPINAR, Levent; Ayönü Yusuf, **14. Ve 15. Yüzyıllarda Anadolu'ya ve Balkanlara Türklerin Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- KOYUNCU, Aşkın, **Osmanlı'da Sırp İsyanlar: 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar**, Kitap Yayınevi, 2007.
- KÖKSAL, Osman, **XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası Şumnu**, Araştırma Yayınları, İstanbul 2006.
- KURŞUN, Zekeriya, **Nasuhzâde Ali Paşa ve Rum İsyanı**, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2021.
- KUTLU, Sacit, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, Balkanlar'da Osmanlı Barışı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018.
- McCARTHY, Justin, **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı, 1821-1921**, çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu, 2018.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, **Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar**, Şafak Matbaası, Ankara 1991.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, T.C Kültür Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- OKYAR, Ali Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Tarih yay. İstanbul 1980.
- ÖZBİR, Kâmuran, **Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez**, Başkent Gazetecilik Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 1986.

- IZIKOWITZ, Karl G. “Laos’ta Komşuluk”, der. Fredrik Bart, **Etnik Unsurlar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu**, Bağlam Yayınları, çev. (Ayhan Kaya, Seda Gürkan), İstanbul 2001.
- IVANOVA, Evgeniya, **Othvarlenite "Priobshteni"**, Insitut za Iztochnoevropeska Humanistika, Sofya, 2020
- IVANOVA, Evgeniya, Othvırlenite, “**Priobşteni**” ili **Protsesit, Nareçen “Vızroditelen”, (1912-1989)**, İnstituta İztoçnoevropeyska Humanitaristika, Sofya 2002.
- İÇDUYGU, Ahmet, “Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde “Transit Göç”, **Türkiye’nin Göç Tarihi**, ed. M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- İSOV, Mümin; Hasanoğlu, Ergün, **Osmanlı Avrupası’nda Bölücük Cereyanı: Makedonya Komitacılarının Anıları**, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.
- PAULTON, Hugh, **Balkanlar Çatışan Azınlıklar Çatışan Devletler**, çev. Yavuz Alagan Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993.
- POPKANSTİNOV, Hristo, **Kraisheto Babekı v Rodopskiti Planini**, Sofya 1892.
- POPOVİC, Aleksandr, **Balkanlarda İslam**, çev. Yayın Komisyonu, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- SADAL, Vahit, **Bulgaristan Türkleri ve Sosyal Hayata Katılım**, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2021
- SAYGILI, Hasip, **Rumeli’de Bizden Ne Kaldı?**, İlgi Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2019.
- SELÇUK, Havva, **Osmanlı İdaresinde Priştine**, Çizgi Kitabevi, Konya 2016.
- SHİSHKOV, Stoyu, **Bratsko Pismo Do Bulgarite Myusyulmani v Rodopite i Pirin**, Makedoniya İzdatel, Plovdiv 1913.
- SİNNO, Abdurrauf, **Osmanlı’nın Sancılı Yıllarında Araplar Kürtler Arnavutlar 1877-1881**, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.
- Süleyman Penah Efendi, **Mora İhtilali 1770**, ed. Abdullah Zararsız, Ankara 2017.
- STOYANOV, Valeri, **Turskoto Naselenie v Balgaria Mezhdı Poliusite Na Etnicheskata Politika**, Lik, Sofya 1998.
- SOYGUN, Taylan, **İttihat Terakkiden Cumhuriyete Bitmeyen Savaş**, Kamer Yayınları, İstanbul 1997.

- ŞİMŞİR, Bilal, **Türk Basımında Bulgaristan Türkleri**, TTK, Ankara 1992.
- ŞİROKORAD, A.B, **Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları**, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.
- ÜNLÜ, Talha Burak, **İttihatçı Bir Fedai: Mülâzım Atıf Kamçıl**, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.
- TODOROV, Nikolay, **Bulgaristan Tarihi**, çev. Veysel Ataman, İstanbul, Öncü Kitabevi, 1979.
- TOKAY, Gül, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilali'nin Kökenleri 1903-1908**, Afa Yayınları, İstanbul 1996.
- TUNCER, Hüner , Hüner Tuncer, **Kırım, Savaş ve Diplomasi (1853-1856)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015, s.13-18.
- ÜLKÜSAL, Müstecib, **Dobruca ve Türkler**,2.B, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.
- YILDIRIM, Bülent, **Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri 1878-1938**, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2020.
- YILDIRIM, Bülent, **Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu**, İlgü Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2018.
- YOVKOV, Yordov, **Storopilaninski Legendi**, Fama, Sofya 2020.
- ZELINGORA, Georgi, **Türkiye'deki Pomaklar**, çev. Zeynep Zafer, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.
- QUATAERT, Donald, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Makaleler

- AĞANOĞLU, H.Yıldırım, “Balkanlardan Türkiye’ye Yönelik Göçlerin Genel Değerlendirmesi”, ed: Mehmet Türker, **100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilaflı Duruşlar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.1, S.24, Ankara 2014.
- AĞANOĞLU, H. Yıldırım, “1967’den Günümüze Rumeli’den Türk Göçlerinin Genel Değerlendirmesi”, **Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı- IV**, Y.21, S. 2., s.69, Ankara, Mart- Haziran 2015.
- AKALIN, Durmuş, “XIX. Yüzyılda Balkanlarda Osmanlı Devleti ve Kırcaali”, **Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı- IV**, y.21, S.69.

- AKANDERE, Osman, “Atatürk’ün İzmit Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda verilen Önemli Mesajlar”, **Selçuk İletişim**, 2 (1), 2001, 124-136.
- AKBABA, Bozok, Bilgihan; Yükselsin, İbrahim Yavuz, Pesna Pratiğinde Dönüşüm ve Süreklilik: Breznitsa Pomak Topluluğu Örnek Olayı, **International Journal of Human Sciences**, 2016,13(1), 421-435
- AKŞİN, Sina ve Melek Fırat, “İki Savaş Arası Dönemde Bulgarlar”, **Balkanlar**, İstanbul, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul,1993, s. 25-97.
- AKTÜRK, Şener, “Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek Etnili, Çok Etnili ve Gayri Etnik Rejimler, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Y.9, S.38, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- ALACAN, Osman, Betül Duman,” **İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu**, Hüman Vakfı Yayınları, Sivas, 2012.
- ALKAR, Elif; Atasoy,Emin, “Türkiye’ye Göç Üzerine Yapılan Doktora Tezlerine Yönelik İçerik Analizi”, **TESAM Akademik Dergisi**, Bursa 2020.
- ALP, İlker,” Tarihte Türklerin Bulgarlaştırılması”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.3., İstanbul, Ağustos 1985.
- ALP, İlker, “Balkan Yarımadasındaki Gelişmeler”, **Askerî Tarih Bülteni**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara1998.
- ALTUĞ, Yılmaz, “Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçlerin Mahiyeti”, **İ.Ü.H.F. Mecmuası**, S.32, İstanbul, Ağustos 1985.
- ALP, İlker, “Bulgarların Pomak Türkleri Politikası (Kıpçaklar Kumanlar) Politikası”, **Diyanet**, C.29, S. Ankara, Nisan-Mayıs-Haziran 1993, s.75-80.
- ATABAY, Mithat, “Çingene Sorunu ve 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan’dan Çanakkale’ye Göçler”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Y.10, S.13, Çanakkale 2012, ss. 59-62.
- ALTINTAŞ, Ahmet, Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, C.7, S.2, Afyon 2005.

- ARSLANYÜREK, Yaşar, Balkan Savaşları Öncesinde Karadağ'ın Osmanlı Devleti Aleyhindeki Faaliyetleri: Osmanlı Firarilerinin Desteklenmesi”, **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Aralık 2021.
- BAĞÇECİ, Yahya “İngiltere Parlamento Tutanaklarında 1876 Bulgar İsyanı” **International Journal of Social Science**, S.24, 2014.
- BEŞİRİ, Arzu, Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslararası Mekanizmalar, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.108, 2013, ss. 179-210.
- BULUT, Remzi “Bulgaristan ve Pomak Müslümanları”, **Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi**, C. 6, S.65, Burdur 2018.
- BÜCHSENSHÜTZ, U,” **Maltsinstvennata Politika v Balgariya, Polikitika na BKP kam Evrei, Romi, Pomatsi, i Turtsi (1944-1989)** Sofya. Mejdunaroden Tsentor po Problemite na Maltsintvata i Kulturnite Vzaimoatnoşeniya, IMIR.
- CAN, Reyhan Rafet, Bulgaristan'da Roman Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme, **Sosyal Bilimler Araştırması Dergisi**, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, Ekim 2020.
- DEĞERLİ, Sarıkoyuncu, Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk (1919-1923), **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.18, Kütahya 2018
- DEĞERLİ, Sarıkoyuncu, Esra; Karakuzu, Hasan, 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü, **Akademik Bakış Dergisi**, S.57, Celabat Kırgızistan 2016.
- DEMİRHAN, Hasan, Sözlü Anlatımlarda 1984-1989 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türklere Uygulanan Asimilasyon Politikaları, **Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, S.16, Kırklareli 2019.
- ERCAN, Yavuz, Balkan Türkleri ve Bulgarlar, **Türk Tarih Kurumu Belleten**, C. LIV. No. 209., (Nisan 1990), s. 297-308.
- ERDİL, Bülent, “Göç ve Mülteci Hareketlerinin Türkiye'nin Göç Politikalarına Etkileri”, **Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.4, S.2, Aralık 2020.

- GEÇİKLİ, Recep Murat, “Bulgaristan Türkleri’nin Göçü (1950-1951) ve ABD Yardım Programına Yansıması” **Atatürk Dergisi**, Erzurum 2016, C.5, S.1, ss.1-38.
- GÖLEÇ, Mustafa “Hâkimiyeti Milliye Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye- Bulgaristan İlişkileri”, **Türkiyat Mecmuası**, c. 26/1, 2016, s. 147-168.
- GÖLEN, Zafer, 1862 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları, **Bellekten**, C.75, S.273, Ağustos 2011.
- İNALCIK, Halil “Türkler ve Balkanlar”, **Balkanlarda İslam ve Miladî Dolmayan Umut**, Muhammed Savaş Kafkasyalı TİKA, C. 2., Ankara 2016.
- JELAVICH, Barbara **Balkan Tarihi**, (çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç) Küre Yayınları, İstanbul 2009.
- KARAASLAN, Yusuf Ziya, “93 Harbi Sonrası Kafkasya’dan Bursa’ya Kitleli Göç Hareketleri: Odunluk Örneği”, Odris’ten Nilüfer’e, **Uluslararası Nilüfer Sempozyumu**, Ed. Mustafa Şahin, Sezai Sevim, Doğan Yavaş, Bursa 2015.
- KOCACIK, Faruk, Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçler, (1878-1890), **Osmanlı Araştırmaları**, Ed. Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, C.1., (İstanbul:1980),
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, “1821 Yunan İsyanı ve Sultan II. Mahmud’un Bilinmeyen Bir Fermanı”, **Belgi Dergisi**, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Denizli (Kış) 2020.
- KURAT, Yuluğ Tekin, Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası, **Bellekten**, C.39, Ankara, Nisan 1975.
- OLDZHAY, Tyurkan, “Retseptsiya Deyatelnosti Paisiya Hilendarskogo i Ego Posledovateley v Turtsii” Paisiy Hilendarsky University, V. 49, 1, Part B, Languages and Literature, Plovdiv 2011.
- ORAN, Baskın, “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Kosova)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XLVIII, No.1-4, (Ocak- Haziran 1993), s.121-120.

- ÖRSELLİ, Erhan; Babahanoğlu Veysel, “**Türkiye’nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**”, C.9, S.43, Nisan 2016.
- ÖZLEM, Kader, “Bulgaristan Pomaklarının Kimliğinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü ve Bulgaristan Pomak Politikaları, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Cilt: 125 Sayı: 246, İstanbul 2020.
- ÖZÜÇETİN, Yaşar; Eraslan, Fatma, “Bulgar Genarali Todor Markov’un Yeni Türkiye Bağlamında Sahip Olduğu İntibalar”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.12, S.63, Bursa Nisan 2019
- PEHLİVANOĞLU, Özcan, “Balkanlarda Türk Kimliğinin Ayrılmaz Bir Parçası”, **Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II**, Bildiriler, Manisa 2010.
- PEKER, Mümtaz Lozan Konferansı’nda Nüfus Tartışmaları, **Belleten Dergisi**, C.LXIX, S.256, Ankara 2005.
- PINAR, Mehmet, “Tek Parti Döneminde Pomaklar (1923-1946)”, **Tarih Okulu Dergisi**, Y.9, S.XXV, Van 2016.
- SANCAKTAR, Caner “Balkanlar’da Türk ve Müslüman Milletler: 19. Yüzyıldan Günümüze Milliyetçiliğe Karşı Varoluş Mücadelesi” **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S.5, Tekirdağ 2019.
- SHİSHKOV, Stoyu, “Rodopskiti Pomatsi”, **Rodopski Napridiki**, Ocak 1903.
- SARAY, Mehmet, “What Is the Bulgarian Government Trying to Prove by Denying the Historical Fact?”, **Türk Tarih Kurumu Belleten**, C. I.II, No. 202, (Nisan 1988), s.183-193.
- SARINAY, Yusuf, Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara’ya Yapılan Göçler (1923-1990), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXVII, S.80, Ankara, Temmuz 2011.
- SONYEL, Salahi R., Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora’daki Türkler Nasıl Yok Edildiler? **Belleten**, C.62, S.233, Ankara 1998
- ŞAHİN, Hatice; Baştürk, Şükrü; Durmaz, Gülay; İki Dilli Halklardan Bursa Pomaklarının Kullandığı Türkçe Üzerine, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 23(42), Bursa 2022

- ŞİMŞİR, Bilal N., “Bulgaristan Türkleri,” **Türk Kültürü**, No. 263, (Mart 1985), s. 137-151.
- ŞİMŞİR, Bilal N. “Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler-1950 Yılı Türk- Bulgar Nota Düellosu”, **Türk Kültürü**, No. 272, (Aralık 1985), s. 137-151.
- ŞİMŞİR, Bilal N., “Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler-II, 1950’lerde Türk Basını ve Bulgaristan Göçmenleri”, **Türk Kültürü**, No. 274, (Şubat 1986), s. 120-134.
- ŞİMŞİR, Bilal N., “Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler-III, Büyük Göçün Sona Ermesi (1950-1951)”, **Türk Kültürü**, No. 275, (Mart 1986), s. 194-205.
- ŞİMŞİR, Bilal N. “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu” **Bulgaristan’da Türk Varlığı**, Bildiriler, 7 Haziran 1985, 3.B, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1992, s. 47-66.
- TODOROVA, Bogdana, The “Bulgarian Muhammedans” (Pomaks) In The East And Central Rhodopes : The Problem Of Idendetiyy, **Balkan Journal Of Philosophy**, Vol.4, Issue.2, Sofya 2012.
- TODOROVA, Maria, “Balkanlarda Osmanlı Mirası”, der: Kemalî Saybaşı ve Gencer Özcan, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, çev. Bernar Kutluğ, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1997, s.117-145.
- TURAN, Ömer, “Bulgaristan Türklerinin Bugünkü Durumu”, **Yeni Türkiye**, No. 3, (Mart-Nisan 1995), s. 294-301.
- TÜNAYDIN, Pelin, “İrkçılık ve Antikomünizm Arasında Bulgaristan Göçü ve Romanlar, Romanlar, Sınırlar ve Göçebelik”, **Toplumsal Tarih**, S.260, 8/2015.
- ULUTAŞ, Selcen Özyurt, Yavuz, Rengin, “Bulgaristan’da Komünist Rejim Sonrası Türklere Yönelik Propaganda ve Algı Çalışmalarına Örnekler”, **Selçuk İletişim Dergisi**, 13(2), 2020.
- UZGEL, İlhan, “Bulgaristan’da Rejim Değişikliği ve Türk-Bulgar İlişkileri”, Ed. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular**, Belgeler, Yorumlar, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul,2001, s. 484-490.

UZGEL, İlhan, “Dış Politikada Kasım 1990”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, C. XV, No. 127, (Ocak 1991), s.12-19.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı “Murad I”, **İslam Ansiklopedisi**, C.VIII, Maarif Bakanlığı, Ankara ve İstanbul 1940.

YILDIRIM, Hatice “Mütareke Yıllarında Osmanlı Topraklarında Göçü Önlemeye Yönelik Çabalar”, **Akademik Bakış Dergisi**, C.7, S.14, İzmir 2014

ZELENGORA, Georgi, Orehovo’dan İlyasağa Çiftliği’ne (Balkanlar’dan Anadolu’ya Pomak Göçlerine Klasik Bir Örnek), **Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler**, C.II,6-8 Ekim, Çanakkale 2016,

TEZLER

AĞDERE, Kübra 17.Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Eflak ve Boğdan, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019.

AKIN, Salih, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin Arap Vilayetlerindeki Etkileri”, **Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, İstanbul 2021.

AKINCI, Arda, “A Bipolar Society: Formation of National Consciousness Among the Turkish Minority in Bulgaria (1918-1944)”, Yüksek Lisans Tezi, **Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2017.

BASTIK, Sinem, “İngiliz Okulu Perspektifinde Bulgaristan'ın Türk Azınlıklarına Yönelik Politikası (1945-1991)”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2019.

BAYRAK, Meral Bayrak, “1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı”, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Eskişehir 1999.

BAYRAKTAROVA, Emine “Osmanlı Devleti- Bulgaristan Prensiği İlişkileri 1878-1908”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

- BOZOK, Bilgihan Akbaba, “Göç, Kimlik, Müzik: Karaağaçlı Pomak Topluluğunda Balkanlık Tahayyülleri ve Kültürel Kimliğin Müziksel İnşası”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, İzmir 2017.
- ÇALIŞKAN, Deniz, Demokrat Parti Dönemi'nde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2014.
- ÇEÇEN, Berrak, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Düzensiz Göçmenlerin Yasallaşma Süreçlerinde Göçmen Derneklerinin Rolü, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- ÇİMEN, Hilal, 1950-1951 Bulgaristan Türklerinin Göçü ve Basına Yansıması, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2019.
- DENİZ, Emel, “Türkiye'ye Pomak Göçleri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- DÜRÜK, Emine Filiz, “Pomaklarda 'Pesne' Pratiği: Sembolik Kültür ve Etnisite”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, İzmir 2007.
- DZHUVALEKOV, Sabri, “Pomakların Dini Hayatı”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.
- ERGENE, Derya, “Türkiye'deki Pomak Türkleri ve Sosyo-Kültürel Uyum Süreci”, **Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- EYİGÜN, Melek, Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları Muhacirlerinin Tabiiyet, İskân, Mâli Yardım ve İstihdam Sorunlarının Çözümüne Yönelik Bazı Uygulamaları, **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- GENÇKAL, Berkant, The Pomak Perspectives: Debates on Origins, Ethnic Discourse and The Tradition of Pesna, **İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2013.

- GÜLTEKİN, Aysun, XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Pomak Türkleri, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Edirne 2017.
- HASANOĞLU, Ergün “Edirne Osmanlı Dönemi Matbuatından Ceride Gazetesi H. 1307-1309”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2016.
- IŞIK, Mustafa, Balkanlardan Türkiye’ye Son Büyük Göç Olarak 1989 Göçüne Giden Süreç, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2016
- KARASU, Abidin, “Çağdaş Bulgar Dilindeki Türkçe Kelimeler Bulgarca-Türkçe Söz Varlığı”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2010.
- KEMALOĞLU, Ayşegül İnginar, “Trakya’ya İskân Edilen Göçmenler ve Bölgenin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkileri (1923-1960)”, **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, Doktora Tezi, İstanbul 2020.
- KIRTIL, Melek, Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- KÖKSAL, Süleyman, Komünizm Döneminde Bulgaristan’da Türkiye Algısı ve Bulgaristan Türklerine Yönelik Asimilasyon Politikaları, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Trabzon 2018
- LUTOV, Ahmet, Bulgaristan Müslümanlarının Dini ve Sosyal Hayatı: Blagoevgrad İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bursa 2006.
- ÇETİN Altan, Galip Çağ, “Bosna’nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomillğin Etkisi,” **The History Schooll**, S.9, 2011.
- NEVREZOVA, Aydzhan, Bulgar Yönetiminde Azınlıklar 1878-2004, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

- NUH, Adem, Bulgaristan'ın Pomak Türklerine Uyguladığı Asimilasyon Politikası, **Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli 2018.
- OKATAN, Yıldırım, “Rus Telgraf Belgelerine Göre 93 Harbi Kafkas Cephesi”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane 2019.
- ÖZCAN, Kaan Emre, Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göçü: Bursa Örneği, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.
- ÖZER, Fatih, Arşiv Vesikalarına XIX. Yüzyılda Karadağ İsyancıları, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2010,
- ÖZTÜRK, Mahir Çağrı, “Göçmen Derneklerinin Göçmenlerin Çalışma Hayatına Etkisi: Pomaklar Örneği”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- PINAR, Murat, “Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 ve 1989'da Türkiye'ye Göçleri ve İki Göçmen Grubunun Kültürel Özelliklerinin Karşılaştırılması: Bursa Örneği”, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Bursa 2014.
- SPANO, Maria, Meionotikoí Plithysmoí Stin Evrópi: To Parádeigma Ton Pomákon Tis Dytikís Thrákis, **Peloponnese Üniversitesi Sosyal ve Siyasal Bilimler Fakültesi**, Yüksek Lisans Tezi, Korint 2020.
- ŞAHİNBAŞ, İlksen, “Zorunlu Göç Olgusu Bağlamında Bulgaristan Türkleri”, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi 2007.
- TOPARLAK, Bahar, “Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 göçü ve Trakya'ya İskanları”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Edirne 2018.
- ULVİ, Özgür, “1950-1951 Yıllarında Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye Göçleri”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

- UZUNER, Bedriye, “1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Kırklareli Vilayetine Etkileri”, **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- YUMEROV, Aydan, Tarihi ve Sosyo-Kültürel Açından Bulgaristan Müslümanları-Asenovgrad Şehri Örneği, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.
- YOZMERDİVANLA, Adile Ahmet, “Pomak Müslüman Kimlik ve Aidiyetinin Sosyolojik Analizi: Bulgaristan Örneği”, **Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- ZAFER, Zeynep, “Bulgar Yazar İvan Vazov ve Türkler”, **Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, Bildiriler, C.II**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Balkan ve Ege Araştırma Merkezi, ed. Aşkın Koyuncu, 6-8 Ekim 2016
- ZÜLKAROĞLU, Alper, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç (1950-1951, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Elektronik Kaynaklar

www.tdk.gov.tr (erişim tarihi:26.02.2021)

www.kubbealti.org.tr (erişim tarihi:26.02.2021)

http://ec.europa.eu/immigration:/glossary_en.glosl, (e.t 26.02.2021)

11.04.1822 g: Turtsite İztrevvat Tsyaloto Grütsko Haselenie na ostrov Khios, Sofya 11.04.2015, https://blitz.bg/obshtestvo/1141822-g-turtsite-iztrebvat-tsyaloto-grtsko-naselenie-na-ostrov-khios_news330306.html (e.t:15.08.2022)

Lütfi El Mive's, **Bogomiller, Hristiyanlar ve Bosna**, çev. Kadir Albayrak, s.187. http://isamveri.org/pdfdr/D01353/2004_36-37/2004_36-37_MIVESL_ALBAYRAKK.pdf (e.t: 20.10.2021)

Ivan i Smeon, Koprivštitsa-Panagurishte-Batak-Perushtitsa, <https://www.scribd.com/presentation/498212425/%D0%9A%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B2%D1%89%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D1%8E%D1%80%D0%B8%D1%89%D0%B5-%D0%91%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA->

[%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%83%D1%89%D0%B8%D1%86%D0%B0.](#)
(e.t:04.12.2022) s.14-15.

Lozan Antlaşmasının tam metni: <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-baris-antlasmasi-tam-metni/>

<https://www.dw.com/bg/%D1%86%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4/a-58940749#> erişim tarihi: 17.09.2022.

Liberalen predled, Milena Savova-Mahon “Turskoto Maltinsyvo Prikomunisticheska Bılgariya: Politika Na Etnichnost i Vlast”, 27.07. 2009, <https://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/bulgaria/3579-turskoto-maltzinstvo-pri-komunisticheska-balgariya-politika-na-etnichnost-i-vlast>, (e.t 13.12.2021)

Narodna Sıbranie Na Reublıka Bılgariya, Konstitutsiya na Bılgarskoto knyazhestvo, 1879, chlen 71. <https://www.parliament.bg/bg/17>.

İltica ve Göç Mevzuatı, T.C Başbakanlık Yayını, s.8. <https://www.goc.gov.tr/iltica-ve-goc-mevzuati>
e.t: (15.11.2022)

Edirne'nin Sesi, “Kürk Mantolu Türkler”, 10 Haziran 2019, <https://www.edirneninsesi.com.tr/kurk-mantolu-turkler/7413/> (e.t: 18.03.2022)

<https://www.ytb.gov.tr/haberler/bulgaristan-turklerinin-sembol-ismi-osman-kilic-vefat-etti>. (e.t 12.17.2022.)

EKLER

EK-1 1951 Bulgaristan göçmeni görüşmeci iskân olarak verilen evinin önünde (13.09.2022) Doğum Yeri: Eski Cuma-Popköy

НАРОДНА
РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
М.В.Р.
ДИРЕКЦИЯ НА НАРОДНАТА МИЛИЦИЯ

ИЗСЕЛНИЧЕСКИ ПАСПОРТ
PASSEPORT D'EMIGRATION

№ 1513

от 6. III. 1951 год.

издаден в гр. Бургас

Р 002256 *

Дунав 3
Видов

Дирекция на Народната милиция разрешава на

5 *Якуб*
Касинов а. Мусаев род. 3. XII. 1869 год.

в гр. (с.) Мохчи околия *Айтоско* народност *турци*

Български гражданин да се изсели в *Турция* придружен от:

№	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	Сродство	Возраст	Месторождение
1	Зинед	Съпруга	46 г.	
2	Адил	Син	31 г.	
3	Фатме	Съпруга	23 г.	
4	Алибей	Сын	5 г.	
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				

с. Загреб
с. Рай
с. Батина
с. Алибей

ASLI GABIR

KIRKLARELİ
LÜLEBURGAZ İLİSİ
NÜFUS MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı: *Murat BAKI*
Nüfus Müdürü

11 Nisan 2019

EDİNE
Ticaret ve Sanayi İşleri
FABRİKA
KAYIT NO: *14*
Eneo kayıt No: *A-4756*

Настоящият паспорт важи само за изселване в *Турция* и е
ваиден пред българските власти да напускате пределите на отраната.

Директор на Народната милиция:

Sekher
19

6077 1950

ЕК-2 Tanıklardan Zekeriya Kurtulmuş'un ailesine ait pasaport

EK-3 1951 Göçmeni, Doğum Yeri: Şumnu, Görüşme Tarihi: 11.09.2022.

EK-4 Sakarya Gazetesi, 20.10.1951. Bulgaristan Göçmenleri fotoğrafın Svilingrad'da çekilmesi kuvvetle muhtemeldir.

EK-5 Sakarya Gazetesi, 1951 son göçmen kabilelerinden bir fotoğraf

EK-6 1951 göçmeni, Şumnu doğumlu görüşmecimizin teze konulmasını rica ettiği fotoğraf, Şumnu-Tombul camii ziyareti sırasında 13.01.2020.

ADI SOYADI:

DOĞUM YILI:(Kesin değilse tahmini)

DOĞUM YERİ:

ETNİK AİDİYET:(İsteğe Bağlı)

AİLEDEKİ KİŞİ SAYISI:

GÖÇ SIRASINDA KAÇ KİŞİ BERABER HAREKET EDİLDİ?

GÖÇ YILI:

GÖÇ YERİ:

GÖÇÜN SEBEBLERİ:

GÖÇ SIRASINDA YAŞANANLAR:

GÖÇ SONRASI YAŞANANLAR: (Yerleşilen yer, yabancılik duygusu. Benimseme)

BULGARİSTAN HÜKÜMETİ'NİN SİZE KARŞI TUTUMUNU NASIL DEĞERLENDİRİRSİNİZ?

GELDİĞİNİZ YER İLE İRTİBATINIZ VAR MI? VARSA NE DÜZEYDE

BUGÜNKÜ BULGARİSTAN HAKKINDA NE DÜŞÜNÜYORSUNUZ?

EK-7 Görüşmecilere yöneltilen genel sorular